

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

ON ALTINCI YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE
ULÜ'L-‘AZM PEYGAMBERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Saadet ARZI

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nurgül SUCU

2018
KONYA

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Saadet ARZI
	Numarası	144201001004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI/ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	ON ALTINCI YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE ULÜ'L -'AZM PEYGAMBERLER

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Saadet ARZI

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Saadet ARZI
	Numarası	144201001004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI/ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Nurgül SUCU
Tezin Adı	ON ALTINCI YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE ULÜ'L-‘AZM PEYGAMBERLER	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ON ALTINCI YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE ULÜ'L-‘AZM PEYGAMBERLER başlıklı bu çalışma 18/01/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman ve Üyeler

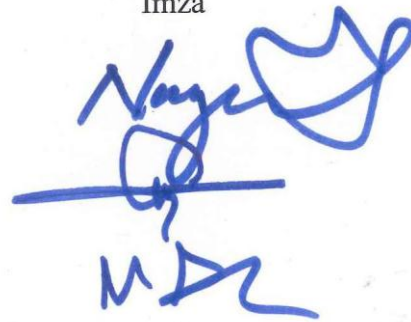
Ünvanı, Adı Soyadı

Yrd. Doç. Dr. Nurgül
SUCU

Doç. Dr. Semra TUNÇ

Yrd. Doç. Dr. Murat AK

İmza

Ey cihânuñ Rüstemi ‘azm it mahall-i rezmdür
Tut ulü’l-‘azmüñ tarîkın kim zamân-ı ‘azmdür
(Bağdatlı Rûhî, 216, K.156/4)

ÖN SÖZ

XVI. asır, Türk kültürü ve medeniyeti ve buna paralel olarak Türk sanatı ve edebiyatının hızla gelişerek mükemmelliği yakaladığı bir dönemdir. Bilindiği gibi Divan edebiyatı Osmanlı sahasında vücut bulmuştur. XVI. yüzyıl ise Osmanlı’nın en parlak dönemi olan yükselme dönemine tekabül etmektedir. Tarihin her döneminde sanat, siyasî koşullardan etkilenmiş ve etkilenmeye devam etmektedir. Bu etkileşimin en doğal sonucu XVI. yüzyıl divan edebiyatı ve sanatçılarının zenginliğidir.

Bu yüzyıl; tarihin, sanatın, bilimin, edebiyatın ve daha birçok kültürel gelişmenin yaşandığı ve şekillendiği bir dönemdir. XVI. yüzyıl, divan edebiyatının en tanınmış ve en çok eser veren şairlerini barındırmaktadır.

Divan edebiyatı her ne kadar salon edebiyatı ya da yüksek zümre edebiyatı gibi isimlerle tanımlansa da eserlerin muhtevası birçok geleneğe, sanata, dinî menkıbelere, savaşlara, sosyal yaşama ışık tutmaktadır. Bizim çalışmamıza ışık tutan yönü ise ulü’l-‘azm peygamberleri işlemesidir.

Bu çalışmamız XVI. yüzyıl divan edebiyatı sahasında yaşamış ve divan sahibi olan on şairimizin eserlerinde yer alan Ulü’l-‘Azm (Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. ‘Îsâ ve Hz. Muhammed SAV) peygamberlerdir.

“XVI. Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü’l-‘Azm Peygamberler” isimli bu çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde tezi şekillendirme sürecine değinildikten sonra, Ulü’l-‘Azm peygamberlerin kimler olduğu hakkında bilgi verilip, bu peygamberlerin ortak özelliklerine¹ yer verilmiştir.

Birinci bölümde; XVI. yüzyıl divan edebiyatının genel özellikleri aktarılmış, çalışmamıza kaynaklık eden on divanın şairleri hakkında bilgi verilmiştir.

¹ Ulü’l-‘Azm peygamberlerle ilgili bilgilerde genel olarak Salih Karacabey’in (1998) “Ulü’l-‘Azm Peygamberler ve Ortak Yönleri” makalesinden (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi) ve Muhammed Aruçi’nin (2012) “ulü’l-‘azm” maddesinden (TDV) istifade edilmiştir.

İkinci bölümde; ayet ve hadislere atıfta bulunarak peygamber kıssaları derlenmiş, ilgili başlıklar altında o konuyla ilgili beyitler, sayfa şiir ve beyit numarasıyla tasniflenerek verilmiştir.

Konunun değerlendirilmesinden elde edilen veriler de sonuç kısmında verilmiştir.

Bu çalışma bana divan şiirini bir kez daha sevdirmiş ve her şairin farklı tatta ve renkte eserlerini özümsememe olanak tanımıştır. Bana divan edebiyatını sevdiren değerli hocalarım Prof. Dr. Ahmet Sevgi'ye, Doç. Dr. Semra Tunç'a, Yrd. Doç. Dr. Erol Çöm'e ve tabîî ki lisans eğitimimden bu yana benden manevî yardım ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nurgül Sucu Hanımefendi'ye çok teşekkür ederim. Saygılarımla...

5. 12. 2017 Salı

KONYA

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Saadet ARZI
	Numarası	144201001004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI/ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Nurgül SUCU
Tezin Adı	ON ALTINCI YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNDE ULÜ'L-‘AZM PEYGAMBERLER	

ÖZET

XVI. yüzyıl divan şiirini şekillendiren en önemli unsurlar hiç şüphesiz İslâmî inançlar (ayet, hadis), peygamber kıssaları ve mucizeleri, İslâm tarihi, dinî menkıbeler ve Türk tarih ve kültürüdür.

Bu çalışmamızda XVI. yüzyılda yaşamış olan “Divan” sahibi 10 önemli şairin Ulü'l-‘Azm adı verilen beş büyük peygamberi (Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. ‘Îsâ ve Hz. Muhammed) şiirlerinde nasıl konuk ettikleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: XVI. yüzyıl Türk edebiyatı, Ulü'l-‘Azm peygamberler, divan.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Saadet ARZI
	Numarası	144201001004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI/ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Nurgül SUCU
Tezin İngilizce Adı		ULÜ'L-AZM PROPHETS IN THE 16. CENTURY'S DİVAN POETRY

SUMMARY

The most important elements shaping divan poetry in the 16th century are undoubtedly Islamic beliefs (verse, tradition), short stories and miracles of the prophet, Islamic history, religions and Turkish history and culture.

In this work we have dealt with how the five great prophets of ten important poets named Ulü'l-Azm (Hz. Noah, Hz. Abraham, Hz. Moses, Hz. Jesus and Hz. Mohammed) who lived in the 16th century had "Divan" and their guests in their poetry.

Key words: Turkish literature in the 16th century, Ulü'l-Azm prophets, divan.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	I
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	II
ÖN SÖZ	III
ÖZET	V
SUMMARY	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
ULÜ'L-‘AZM PEYGAMBERLER	3
ULÜ'L-‘AZM PEYGAMBERLERİN ORTAK YÖNLERİ	5
1.Kur’an-ı Kerim’de Adı Geçen Seçkin Ailelere Mensup Olmaları	5
2.Kendilerinden Sağlam Söz Alınmış Kişiler Olmaları	5
3.Hepsinin Resûl Olarak Görevlendirilmeleri	6
4.Şeriat Sahibi Olmaları	7
5.Cenab-ı Hakk’ın, Bazı Yönlerden Kendilerine Üstünlük Vermesi	8
6.Sabır ve Sebatta Öncü Olmaları	8
BİRİNCİ BÖLÜM	10
1.1. XVI. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI	10
1.2. XVI. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATININ ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ	11
1.2.1. BAĞDATLI RÛHÎ.....	11
1.2.2. BÂKÎ	13
1.2.3. FUZÛLÎ.....	15
1.2.4. HAYÂLÎ BEY	17
1.2.5. HAYRETÎ	19
1.2.6. LÂMÎ‘Î ÇELEBÎ	21
1.2.7. MUHİBBÎ.....	22
1.2.8. NEV‘Î	24
1.2.9. TAŞLICALI YAHYÂ BEY	25
1.2.10. ZÂTÎ.....	28

İKİNCİ BÖLÜM	30
DİVANLARDA ULÛ'L-'AZM PEYGAMBERLER	30
2.1. HZ. NÛH	30
2.1.1. HZ. NÛH TÛFÂNİ ve NÛH'UN GEMİSİ	31
2.1.2. AŞÛRE BAHSİ	38
2.1.3. HZ. NÛH'UN ÖMRÜ	39
2.1.4. NECİYYULLÂH OLUŞU	43
2.1.5. KAVMIYLA MÛCADELESİ	43
2.1.5.1. Çok Ağlaması	44
2.2. HZ. İBRÂHÎM	47
2.2.1. BABASI ÂZER	48
2.2.2. HALÎL ve HALÎLULLÂH OLUŞU	50
2.2.3. ATEŞE ATILMASI ve ATEŞİN GÛLİSTANA DÖNÜŞMESİ	56
2.2.4. KURBÂN HADİSESİ	61
2.2.5. KÂBE'Yİ İNŞÂ ETMESİ	65
2.2.6. MİSÂFİRPERVERLİĞİ ve SOFRASI	68
2.2.7. 'ADES (Mercimek) HADİSESİ	69
2.2.8. ZEMZEM	71
2.3. HZ. MÛSÂ	76
2.3.1. ATASI İMRÂN	78
2.3.2. HZ. MÛSÂ'NİN MEDYEN'E GELMESİ VE HZ. ŞUAYB'İN YANINDA ÇALIŞMASI ..	78
2.3.3. MUCİZELERİ	79
2.3.3.1. Yed-i Beyzâ	81
2.3.3.2. 'Asâ	84
2.3.4. FİRAVUN ve ASKERLERİ	88
2.3.5. TÛR-I SÎNÂ, ATEŞ, KELÎMULLÂH SIFATI ve CENÂB-I HAKK'IN TECELLİSİ	91
2.3.6. KÂRUN	98
2.4. HZ. 'İSÂ	104
2.4.1. MESÎH OLUŞU	105
2.4.2. RÛHULLÂH OLUŞU	112
2.4.3. ANNESİ HZ. MERYEM	114
2.4.4. MUCİZELERİ	120
2.4.4.1. Kundakta İken Konuşması	120
2.4.4.2. Çamurdan Yaptığı Kuşları Üfleyerek Canlandırması	123
2.4.4.3. Hastalara Şifâ Vermesi	124
2.4.4.4. Körlerin Gözünü Açması	128

2.4.4.5. Ölülerini Diriltmesi.....	129
2.4.4.6. Sofrası.....	135
2.4.4.7. İncil.....	136
2.4.5. TECERRÜD SEMBOLÜ OLUŞU.....	136
2.4.6. SEMÂYA YÜKSELİŞİ	140
2.4.7. ÂHİR ZAMANDA NÜZÛLÜ	147
2.4.7.1. Mehdî.....	148
2.4.7.2. Deccâl	149
2.4.8. MERKEBİ	149
2.4.9. İĞNESİ.....	150
2.4.10. ‘İSEVÎ SEMBOLLER.....	151
2.5. HZ. MUHAMMED (SAV).....	158
2.5.1. DOĞUMU	159
2.5.2. MÛBAREK SOYU	161
2.5.2.1. Kureyşli Olması.....	162
2.5.2.2. Haşimoğullarından Olması.....	163
2.5.2.3. Babası Abdullah	164
2.5.3. ÜMMÎ OLUŞU	164
2.5.4. RAVZA-İ MUTAHHARA.....	165
2.5.5. VAHİY	167
2.5.5.1. Nur Dağı.....	168
2.5.6. PEYGAMBERLİĞİ	169
2.5.7. AHLÂKI.....	171
2.5.8. NÛRU.....	173
2.5.9. HABÎBULLÂH OLUŞU.....	177
2.5.10. RAHMETİ.....	180
2.5.11. ŞEFÂATİ.....	182
2.5.12. LİVÂ-İ HAMD.....	186
2.5.13. MAKÂM-I MAHMÛD.....	187
2.5.14. ÜMMETİ.....	188
2.5.15. CÖMERTLİĞİ	192
2.5.16. HİCRETİ	192
2.5.17. EBÛ LEHEB’İN DÜŞMANLIĞI	193
2.5.18. EBÛ CEHİL’İN DÜŞMANLIĞI	195
2.5.19. EBÛ TÂLİB	196
2.5.20. VEYSEL KARÂNÎ’NİN HZ. MUHAMMED (SAV) SEVGİSİ.....	198

2.5.21. SÎRET VE SÛRETTEKİ GÜZELLİĞİ.....	200
2.5.22. KEVSER IRMAĞININ SAHİBİ OLUŞU	201
2.5.23. BELÂGATİ.....	206
2.5.24. MÜBAREK İSİMLERİ.....	206
2.5.24.1. Muhammed.....	208
2.5.24.2. Ahmed	211
2.5.24.3. Mahmûd.....	215
2.5.24.4. Mustafâ.....	216
2.5.24.5. Hâtem	219
2.5.24.6. Resûl.....	220
2.5.24.7. Künyesi: Ebu'l-Kâsım.....	223
2.5.25. HZ. PEYGAMBER'E (SAV) ATFEDİLEN MOTİFLER.....	224
2.5.25.1. Gül.....	224
2.5.25.2. Dürr-i Yetîm.....	227
2.5.25.3. Âb-ı Hayât.....	230
2.5.25.4. Âyet-i Rahmet	230
2.5.25.5. İki Cihan Serveri/Fahr-i Kâinat.....	230
2.5.26. MUCİZELERİ.....	232
2.5.26.1. Kur'an-ı Kerim.....	233
2.5.26.2. Sünneti.....	238
2.5.26.3. Hadîs-i Şerîfleri	241
2.5.26.4. Mi'râc	244
2.5.26.5. Şakku'l-Kamer	251
2.5.26.6. Bulutun Gölgelemesi.....	253
2.5.26.7. Parmağından Su Akıtması	254
2.5.26.8. Göğsünün Yarılması.....	255
2.5.27. HZ. MUHAMMED'E (SAV) SALAVAT GETİRİLMESİ.....	257
2.5.28. EHL-İ BEYT.....	260
2.5.28.1. Hz. Hatîce.....	261
2.5.28.2. Hz. Hasan	261
2.5.28.3. Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Vak'ası	263
2.5.28.4. Selmân-ı Fârisî	267
2.5.29. DÖRT HALİFE	270
2.5.29.1. Hz. Ebû Bekir'in Dostluğu.....	271
2.5.29.2. Hz. Ömer ve Adâleti.....	273
2.5.29.3. Hz. Osmân	274

2.5.29.4. Hz. ‘Alî.....	276
2.5.30. SAHABELER	283
2.5.30.1. Hassân bin Sâbit	283
2.5.30.2. Hâlid bin Velid	288
2.5.30.3. Bilâl-i Habeşî.....	288
2.5.30.4. Ebû Eyyûb El-Ensârî.....	291
SONUÇ.....	296
KAYNAKLAR.....	303
ÖZGEÇMİŞ.....	309

KISALTMALAR

AS	Aleyhisselâm
bk.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
hz.	Hazret-i
haz.	Hazırlayan
M.	Musammat
Müf.	Müfret
No.	Numara
Nşr.	Neşreden
RA	Radıya'llâhü 'anh
s.	Sayfa
SAV	Sallallâhu 'aleyhi vesellem
TDEA	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDV	Türk Diyanet Vakfı
vd.	Ve diğerleri
vs.	Ve sâire
Yay.	Yayınları
G.	Gazel
K.	Kaside
R.	Rubai
L.	Lugaz
T.	Tarih
Muk.	Mukataat
t.y	Tarih yok

GİRİŞ

Çalışmamızda XVI. yüzyılda yaşamış olan “Divan” sahibi 10 önemli şairin, Ulü'l-‘Azm adı verilen beş büyük peygamberi (Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. ‘Îsâ ve Hz. Muhammed SAV) şiirlerinde nasıl konuk ettiklerini ele aldık. Bu düşünceden yola çıkarak tezimizin başlığını oluşturan Ulü'l-‘Azm peygamberlerin tespiti ve bu peygamberler hakkında detaylı bilgiye ulaşabilmek tezi şekillendirme sürecinde önceliğimiz oldu.

İkinci aşamada; XVI. yüzyıl divan edebiyatının özellikleri ve o döneme damgasını vurmuş 10 büyük şairimizin kısaca hayat hikâyelerini, edebî kişiliklerini ve eserlerini vermeye çalıştık. Tezimizin kaynağı olarak kullandığımız bu 10 büyük şairi yetiştikleri coğrafi sahaya göre seçerek temsil ettikleri sahayı örneklemelerini sağlamaya çalıştık.

Üçüncü aşamada; her bir kitapta ismen veya alakalı olarak Ulü'l-‘Azm peygamberlerle ilişkili beyitleri tespit edip bunların sayfa, şiir ve beyit numaralarını kaydettik.

Dördüncü aşamada; konu başlıkları belirleyerek tasnifleme yaptık.

Beşinci aşamada; aynı şairin, aynı konudaki beyitlerinden bir kısmını seçerek diğerlerine dipnotlarda yer verdik.

Altıncı aşamada; tez içerisinde aktarılan bilgilerden yola çıkarak sonuçlandırma kısmına geçip bunları doküman olarak sunmaya çalıştık.

Yedinci aşamada; bütün konularla ilgili verilen dipnotlardan oluşan kaynakların derlenmesi ve “Kaynaklar” bölümüne aktarılması bu çalışmada izlenen başlıca yöntem ve tekniklerdendir.

Çalışmamızın tamamında izlenen bir yol olarak, karşılaştığımız birden fazla konuyla alakalı beyitleri, bizce en çok dikkat çeken özelliğinin yer aldığı konu başlığına dâhil ettik.

Çalışmamıza kaynaklık eden divanların künyelerini, kaynakların yanında burada da vermenin isabetli olacağını düşündük.

Ak, Coşkun (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Küçük, Sabahattin (2011). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Parlatır, İsmail (2014). *Fuzûlî Türkçe Dîvân*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, Ali Nihat (1992). *Hayâlî Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çavuşoğlu, Mehmet - Tanyeri, M. Ali (1981). *Hayretî Dîvân*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Burmaoğlu, Hamit Bilen (1983). *Lâmi'î Çelebi Dîvânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi.

Yavuz, Orhan (2014). *Muhibbî Dîvânı Kendi Hattıyla (İnceleme-Metin Tıpkıbasım)* İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Tulum, Mertol - Tanyeri, M. Ali (1977). *Nev'î Dîvân*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, Mehmet (1977). *Yahyâ Bey Dîvân Tenkitli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tarlan, Ali Nihat (1967). *Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: 1. Cilt*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tarlan, Ali Nihat (1970). *Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: 2. Cilt*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, Mehmet - Tanyeri, M. Ali (1987). *Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: 3. Cilt*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Kurtoğlu, Orhan (1995). *Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Bir diğer yöntem olarak; peygamberlerin hayatını anlatan kıssaların tamamını vermek yerine, şiirlerde işlenen yönlerini, ilgili başlıklar altında ele alıp önce olayı verme, sonra o olayın (varsa) Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde geçişini ve son olarak da beytin kendisini vermeye çalıştık.

ULÜ'L-'AZM PEYGAMBERLER

Azim; bir işin icrasına ve yerine getirilmesine kalbi kesinlikle bağlamak yahut iradede sabır ve sebat ile maksadı takip ve gayret sarf etmek², ısrarla istemek, yemin etmek, herhangi bir işi yapmaya niyet etmek, sıkı bir şekilde emretmek, zoru başarmaya karar vermek ve yapılacak işi ciddiye almak mânalarına gelir.

Kur'an-ı Kerim'de ise "azm" bazen sabır³ bazen de ahde vefâ⁴ anlamında kullanılmıştır.

Azim kelimesi hadislerde de benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Kesin kararlılık ve bir şeyi ısrarla istemek mânasına gelmek üzere Hz. Peygamber; "Sizden herhangi biriniz duasında; Allah'ım! Dilersen beni bağışla! Dilersen bana merhamet eyle! Dilersen bana rızık ver demesin. İsteğini (duasını) 'Beni bağışla, bana merhamet et, bana rızık ver, gibi.' kararlılık ve kesinlik ifadeleriyle ortaya koysun. Çünkü Allah dilediği her şeyi yapar, O'nu zorlayacak hiçbir kuvvet yoktur." buyurmaktadır. (Karacabey: Buhârî, Tevhîd, 31; Müslim, Dua ve Zikir, 8 vd.)

Ulü'l-'Azm da, Cenab-ı Hakk'ın kendilerinden yerine getirilmesini istediği şeylerde kararlılık, sabır ve gayret gösteren peygamberler demektir.

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerin hepsinin, Cenab-ı Hakk tarafından kendilerine verilen bu kutsal görevi yerine getirmek amacıyla gayret sarfettikleri muhakkaktır. Bu açıdan bakılınca hiçbir peygamber diğerinden ayrı tutulmamalıdır. Ancak tüm peygamberlerin gönderildikleri; zamanın, toplumun ve yerine getirmeleri gereken görevlerin boyutlarının farklılığı vardır. Özellikle bazı peygamberler hakkında Cenab-ı Hakk'ın Ulü'l-'Azm ifadesini kullanması bu açıdan önemlidir. İşte bu noktada insanlık âleminin dönüm noktalarında gönderilen ve bazı yönleriyle diğer peygamberlerden farklı özellikleri bulunan peygamberler, Ulü'l-'Azm peygamberler olarak vasıflandırılmıştır. Bu gruba dâhil olan peygamberlerin, hem sayıları hem de kim oldukları konusunda görüş farklılıkları olmakla beraber "Ulü'l-'Azm" peygamberlerin Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. 'Îsâ ve Hz. Muhammed (SAV) olmak üzere, beş peygamberden ibaret olduğu genel olarak kabul edilmiştir. Ulü'l-'Azm kelimesi Kur'an-ı Kerim'de sadece Ahkâf suresinde geçmektedir. Ancak azim ve sebat sahibi kimseler anlamında da başka ayetlerde de geçmektedir. İslâm bilginleri, Hz. Nûh'u, Hz. İbrâhîm'i, Hz. Mûsâ'yı, Hz. 'Îsâ'yı ve peygamberlerin sonuncusu

² Yazır, 1992: 4363-4364.

³ "Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir." (Şûrâ, 42/43)

⁴ "Andolsun biz, daha önce de Âdem'e ahit (emir ve vahiy) vermiştik. Ne var ki o, (ahdi) unuttu. Onda azim de bulmadık." (Tâhâ, 20/115)

Hiz. Muhammed'i (SAV) Ulü'l-'Azm peygamberlerden sayarken Şu ayetleri delil göstermektedirler:

“O halde (Resûlum), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret.” (Ahkâf, 46/35)

“Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhîm'e, Mûsâ'ya ve 'İsâ'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı.” (Şûrâ, 42/13) Karacabey: İbn Kesîr, 1969: 172)

“Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nûh'tan, İbrâhîm'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu 'İsâ'dan da. (Evet) biz onlardan pek sağlam bir söz aldık.” (Ahzâb, 33/7)

Kur'an-ı Kerim'de, Resûl-i Ekrem'e peygamberlerden azimli ve kararlı olanların sabrettiği gibi sabretmesinin emredildiği bir ayette geçmektedir (Ahkâf, 46/35). Ahzâb sûresinde (33/7) peygamberlerden ağır taahhüt (mîsâk) alındığı belirtildikten sonra onlardan özellikle Hiz. Muhammed, Hiz. Nûh, Hiz. İbrâhîm, Hiz. Mûsâ ve Hiz. 'İsâ'nın zikredilmesine dayanan âlimler, Ulü'l-'Azm peygamberlerin bunlardan ibaret olduğunu söylemişlerdir. (Aruçi, 2012: 295)

Ulü'l-'Azm peygamberlere hitap eden ayetlerde dikkati çeken üç kavram yer almaktadır: Sabır, azim ve mîsâk. “Sıkıntıya, belâ ve güçlülere karşı direnip bunların ortadan kalkacağına inanmak” anlamındaki sabırla “dayanıklı ve kararlı olmak” mânasındaki azim birbirinden ayrılmayan iki kavram durumundadır. Nitekim bazı ayetlerde sabırla azim birleştirilerek aynı anlamda kullanılmışlardır. (Âl-i İmrân, 3/186; Lokmân, 31/17; Şûrâ, 42/43). Mîsâk ise “ağır taahhüt, kuvvetli antlaşma” demektir. (Aruçi, 2012: 295)

Ancak farklı özellikleri öne çıkaran âlimler Ulü'l-'Azm peygamberlerin sayısı ve bunların kimler olduklarına dair değişik fikirler ortaya koymuşlardır. Mesela Harputlu İşhâk Efendi, bu peygamberlerin sayısının altı olduğunu ve konuyla ilgili kanaatini Şöyle ileri sürmüştür: “Allahu Teâla, ilk insan ve ilk peygamber olan Âdem'den beri her bin senede Şeriat sahibi yeni bir peygamber vasıtasıyla insanlara dinler göndermiştir. Bunlar aracılığıyla insanların dünyada rahat ve huzur içinde yaşamaları va ahirette de sonsuz saadete kavuşmaları yolunu bildirmiştir. Kendileri ile yeni bir din gönderilen peygamberlere “resûl” denir. Resûllerin büyüklerine “Ulü'l-'Azm” peygamberler denir.” (Harputlu İşhâk Efendi, 1995: 3)

Ulü'l-'Azm peygamberlerin en önemli özelliklerinin sabır ve azim olduğu göz önüne alınacak olursa Hiz. Âdem'in Ulü'l-'Azm peygamberler içinde yer alamayışını âlimler Şu ayete dayandırmışlardır:

“Andolsun biz, daha önce de Âdem'e ahit (emir ve vahiy) vermiştik. Ne var ki o, (ahdi) unuttu. Onda azim de bulmadık.” (Tâhâ, 20/115)

Ancak bu durum diğer peygamberlerin sabırlı ve azimli olmadıkları anlamına gelmez. Kur'an-ı Kerim'de son peygamberle ümmetine sabır ve azim tavsiye edilirken geçmiş dönemlerdeki nebilerin ve ümmetlerinin karşılaştıkları sıkıntılara temas edilir (Bakara, 2/214). Sabır Kur'an-ı Kerim'de yirmi civarındaki ayette Resûlullâh'a, ayrıca diğer peygamberlere nisbet edilirken, Hz. Âdem'de azmin, Hz. Yûnus'ta sabrın eksik olduğu belirtilir (Tâhâ, 20/115; Kalem, 68/48). Bu durumda bazı âlimlerin Ulü'l-'Azmin bütün peygamberleri kapsadığı biçimindeki yorumları isabetli görünmemektedir. (Aruçi, 2012: 296)

ULÜ'L- 'AZM PEYGAMBERLERİN ORTAK YÖNLERİ

1. Kur'an-ı Kerim'de Adı Geçen Seçkin Ailelere Mensup Olmaları

Kur'an-ı Kerim'de:

“Allah, birbirinden gelme nesil olarak Âdem'i, Nûh'u, İbrâhîm ailesi ile İmran ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Allah işiten ve bilendir.” (Âl-i İmrân, 3/33-34) buyurulmaktadır. Her ne kadar bu ayette Hz. Mûsâ, Hz. 'Îsâ ve Hz. Muhammed (SAV) açıkça zikredilmese de bu peygamberlerin; Hz. İbrâhîm'in oğulları, Hz. İsmâîl ve Hz. İshâk'ın soyundan gelmiş olmaları ile Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların, Hz. İbrâhîm'i ataları kabul etmeleri, onların da bu ayetin kapsamına girdiklerini göstermektedir.

Yine Hz. Nûh'un soyunun kalıcı kılındığı ile Hz. İbrâhîm'in de, onun soyundan geldiği ayetlerde şöyle belirtilmektedir; “Biz yalnız Nûh'un soyunu kalıcı kıldık. Sonradan gelenler için de ona iyi bir nam bıraktık. Şüphesiz İbrâhîm de onun (Nûh'un) milletinden idi...” (Sâffât, 37/77-78, 83)

Hz. Âdem'den sonra insan neslinin devamında Hz. Nûh'un önemli bir yeri vardır. Hz. Âdem'in soyundan gelen bu peygamberlerden beş tanesi için “Âdemoğlunun en seçkini beş kişidir; Nûh, İbrâhîm, Mûsâ, 'Îsâ ve Muhammed'dir.” (İbn Kesîr, 1969: 469) denilmektedir. Ayrıca, aralarında uzun asırlar geçmesine rağmen, tevhit itikadının esaslarında Hz. İbrâhîm'in Hz. Nûh'a bağlı olduğu kaydedilmiştir.

2. Kendilerinden Sağlam Söz Alınmış Kişiler Olmaları

Cenab-ı Hakk, Kur'an-ı Kerim'de özellikle Ulü'l-'Azim peygamberlerden haber vererek; onlardan Cenab-ı Hakk'ın dinini yayma ve risâletini tamamlama, ahit ve misâk aldığını bildirmiş ve şöyle buyurmuştur:

“Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nûh'tan, İbrâhîm'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu 'Îsâ'dan da. (Evet) Biz onlardan pek sağlam bir söz aldık.” (Ahzâb, 33/7)

Ayetin devamında “Allah bu sözü, doğruları doğruluklarıyla sorumlu kılmak için aldı. Kâfirler için de acıklı bir azap hazırladı.” (Ahzâb, 33/8) buyurulmaktadır.

İsimleri zikredilen Ulü'l-‘Azm peygamberlerden Hz. Mûsâ, Hz. ‘Îsâ ve Hz. Muhammed (SAV) semavî dinlerin dayandığı vahiylerin tebliğcileridir. Hz. İbrâhîm semavî dinlerin temel ilkesini oluşturan tevhit esasının, dolayısıyla Hanîf inancının ortak peygamberidir. Babası ve kavmi tarafından reddedilen, Nemrud tarafından ateşe atılan tarihî bir şahsiyettir. Hz. Nûh, sosyolojik gelişim tarihinde belki de toplum hayatının tam anlamıyla başladığı bir dönemde nübüvvetle görevlendirilmiştir. O, Kur’an-ı Kerim’de belirtildiği üzere ilk defa ilahî vahyi, tevhit ilkesini insanlara tebliğ eden peygamber ve ilk resûldür.

Şüphesiz Cenab-ı Hakk bütün peygamberlerden, peygamberliği kabul ile dine davet ve Cenab-ı Hakk’ın emirlerini tebliğ ve icrâ etmeye yeminle söz almıştı. Onlar da bu sözü vermişlerdi. Fakat özellikle bu beş peygamberin ismen zikredilmesi, onların Ulü'l-‘Azm peygamberlerden olduklarını vurgulamak içindir. Ayrıca Hz. Peygamber’in hepsinden önce sayılması, O’nu yüceltmek ve Ulü'l-‘Azm peygamberlerin de en başta geleni olduğunu belirtmek içindir. Çünkü O, peygamberlerin sonuncusudur. Nübüvvet zincirinin son halkasını teşkil etmektedir.

3. Hepsinin Resûl Olarak Görevlendirilmeleri

Adı geçen bu beş büyük peygamber, kendilerine peygamberlik ve kitap verilmiş olmalarından dolayı hem nebî, hem de resûldürler. Sadece kendisinden önceki bir peygamberin kitap ve şeriatını devam ettiren peygamber “nebî” kendisine yeni bir kitap indirilen ve yeni bir din tebliğ eden peygamber ise hem “nebî”, hem de “resûl” dür. Yani resûl ile nebî arasında fark vardır. Resûl kendisine şeriat verilen kimse olup bunu tebliğ ederken karşı çıkana harp ilan eden ve bir nevi devlet idaresi vazifesini de elinde bulunduran ve hükümleri fiilen tatbik eden kimsedir. Nebî ise tebliğ ettiği hususlara karşı koyanlarla harp etmez. Sadece tebliğ ve ikaz ile yetinir.

Bu peygamberlere, hem risâlet görevi hem de kitap verildiği ayetlerde şöyle ifade edilmektedir: “And olsun ki biz, Nûh’u ve İbrâhîm’i gönderdik, Peygamberliği de Kitab’ı da onların soyuna verdik. Onlardan (insanlardan) kimi doğru yoldadır, içlerinden birçoğu da yoldan çıkmışlardır.” (Ahzâb, 33/7) Bu ayette Hz. Nûh ve Hz. İbrâhîm ismen zikredilmişlerdir. Bu iki peygamber, kendi zamanlarında yaşadıkları olaylar ve kendilerinden sonrası için bıraktıkları izler vesilesiyle, insanlık tarihinin belirli zaman dilimlerinde ortaya çıkan iki önemli şahsiyet, iki köşe taşı durumundadırlar. Hz. Nûh, kendi adıyla beraber anılan Tufan hadisesini yaşamış biri olarak, insanlığın ikinci babası (ebu'l-beşer-i sâni) gibi telakki

edilmiştir. Tufandan sonra çeşitli milletlerin Hz. Nûh'un oğulları Ham, Sam ve Yafes'in soyundan geldikleri bilinmektedir. Bu durum Hz. Nûh'un insanlık tarihi içindeki yeri ve öneminin algılanabilmesi bakımından önemlidir. Aynı şekilde Hz. İbrâhîm de Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm gibi üç büyük din mensuplarının atası sayılmaktadır.

“O’na İshak ve Ya’kûb’u bağışladık. Peygamberliği ve Kitapları, O’nun soyundan gelenlere verdik. O’nu dünyada mükâfatlandırdık: Şüphesiz ahirette de salihler zümresindedir.” (Ankebût, 29/27)

“...Oysa İbrâhîm soyuna Kitab’ı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümrânlık bahsettik.” (Nisâ, 4/54) Ayrıca Hz. İbrâhîm kendi neslinden gelenlere peygamberlik ve Kitap verilmesi için dua da etmiştir:

“Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden Senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara Kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız Sensin.” (Bakara, 2/129)

Aynı şekilde Kitap ve hikmet Hz. Peygamber’e de verilmiştir. (Bakara, 2/231; Nisâ, 4/113). Yine Hz. ‘Îsâ’ya hikmet, Tevrat ve İncil öğretilmiştir (Âl-i İmrân, 3/48; Mâide, 5/46, 110; Hadîd, 57/27). Ulû’l-‘Azm peygamberler arasında ismi geçen resûllerden Hz. Mûsâ’ya da Kitap verildiği ayetlerde belirtilmektedir (Mü’minûn, 23/49; Furkan, 25/35; Kasas, 28/43; ...).

4.Şeriat Sahibi Olmaları

Ulû’l-‘Azm peygamberlerin en önemli ortak özelliklerinden birisi de, onların aynı zamanda şeriat sahibi olmalarıdır. Bu husus bir ayette şöyle ifade edilmiştir.

“Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin.” diye Nûh’a tavsiye ettiğini, “Sana vahyettiğimizi, İbrâhîm’e, Mûsâ’ya ve ‘Îsâ’ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın bu (din), Allah’a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendisine peygamber seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir.” (Şûrâ, 42/13)

Bu ayette ilk olarak Hz. Nûh, sonra da Hz. Muhammed SAV zikredilmiştir, peşinden bu iki peygamber arasında yer almış Ulû’l-‘Azm peygamberlerden Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. ‘Îsâ’nın isimleri sıralanmıştır. Nitekim Ahzâb sûresinin 7. ayetinde de bu peygamberlerin isimleri birlikte verilmiştir. (Yazır, 1992: 4227)

Peygamberlerin gönderiliş amacı insanları bir olan Cenab-ı Hakk’a kulluğa davettir. Bu gerçek, Kur’an-ı Kerim’de şöyle ifade edilir:

“Senden önce hiçbir resûl göndermedik ki ona; ‘Benden başka ilah yoktur; şu halde Bana kulluk edin’ diye vahyetmiş olmayalım.” (Enbiyâ, 21/25)

5. Cenab-ı Hakk'ın, Bazı Yönlerden Kendilerine Üstünlük Vermesi

Bir kısım peygamberlerin kemal ve fazilet yönünden diğerlerine nazaran daha üstün yaratıldığı ve kendilerine bazı meziyetlerin verildiği Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde belirtilmiştir:

“O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş bazılarını da derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu ‘Îsâ’ya açık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs ile güçlendirdik.” (Bakara, 2/253)

“Rabbın göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir. Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık...” (İsrâ, 17/55)

Şüphesiz peygamberlerin arasındaki bu derece farkı, maddî ve bedenî yönden olmayıp rûhî ve manevî fazilet ve kabiliyetler yönündendir. Adı geçen bu peygamberlerden bazılarının Cenab-ı Hakk'a olan yakınlıkları farklı şekillerde dile getirilmiştir. Hz. Nûh'a “Neciyyullâh”, Hz. İbrâhîm'e “Halîlullâh”, Hz. Mûsâ'ya “Kelîmullâh”, Hz. ‘Îsâ’ya “Rûhullâh ve Kelimetullâh”, Hz. Muhammed'e “Habîbullâh” ünvanları verilmiştir.

Ulû'l-'Azm peygamberlere üstünlük kazandıran özellikler sadece bu sayılanlardan ibaret olmadığı gibi Hz. Muhammed'e (SAV) üstünlük kazandıran özellikleri de sayılamayacak kadar çoktur. Her peygamber belirli bir kavme, geçici bir süre için gönderildiği halde O, “Âlemlere rahmet olarak gönderilmiş...”⁵, “...peygamberlerin sonuncusu”⁶ ve Cenab-ı Hakk katında kıyamete kadar kabul görececek olan yegâne bir dinin⁷ tebliğcisi olan bir peygamberdir. Bu özellikler O'nun üstünlüğünü gösteren delillerden sadece birkaçıdır.

6. Sabır ve Sebatta Öncü Olmaları

Ulû'l-'Azm sahibi peygamberler şeriatın tebliğ ve temsilinde büyük gayret sarf etmişler, ortaya çıkan güçlüklerle ve kendilerine yapılan düşmanlıklara göğüs germişlerdir:

Hz. Nûh'a oğlu inanmamış; kavmi, yaptığı davet karşısında hakaret edip onu taşlamıştır (Nûh, 71/1-28).

Hz. İbrâhîm'in babası oğlunun peygamberliğini kabul etmemiş ve ona sahip çıkmamış (Enbiyâ, 6/74-75, 83, 161), Nemrud tarafından mancınkla ateşe atılmış, Cenab-ı Hakk tarafından oğlunu kurban etmesi istenerek imtihana tabî tutulmuş ve nihayetinde hepsine sabır ve sebatla karşılık vermiştir.

⁵ Enbiyâ, 21/107

⁶ Ahzab, 34/40

⁷ Âl-i İmrân, 3/19, 85

Hz. Mûsâ, Firavunların zulüm ve işkence yaptıkları bir dönemde dünyaya gelmiş, hem Firavun hem de söz dinlemeyen İsrâiloğulları ile uğraşmak zorunda kalmıştır.

Hz. 'Îsâ, babasız olarak dünyaya gelmiş, sağlığında çok az kişi iman etmiş, en acısı da kendi havarilerinden birinin ihanetine uğrayarak, çarmıha gerilmiştir (Hristiyan inancına göre).

Hz. Peygamber ise yetim olarak dünyaya gelmiş, çocuk yaşta hem annesini hem dedesini hem de kendisini himaye eden amcasını kaybederek öksüzlüğün ve kimsesizliğin verdiği acı ve sıkıntılara göğüs germiştir. Her türlü dünyevî teklifleri geri çevirmiş, davası uğrunda maruz kaldığı pek çok işkenceye de sabır ve metanetle karşılık vermiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM⁸

1.1. XVI. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

Klasik Türk edebiyatı, XVI. yüzyılda en velûd ve en görkemli dönemini yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin gücünün doruğunda olduğu bu dönemde İstanbul, tam bir kültür merkezi haline gelmiştir. Öyle ki gerek Osmanlı ülkesinin farklı bölgelerinden gerek komşu ülkelerden pek çok şair, yazar, âlim, mutasavvıf, musikîşinas, hattat vs. her yönüyle cazip hale gelmiş olan bu kültür merkezine akın etmiştir. Diğer taraftan Edirne, Bursa, Kütahya, Amasya, Manisa, Trabzon gibi İstanbul dışında kalan daha birçok şehir de edebî ve kültürel faaliyetlerin yoğun biçimde gerçekleştirildiği sanat ve edebiyat merkezleri haline gelmiştir.

Bu yüzyılda klasik Türk edebiyatı; Fuzûlî, Bâkî, Nev'î, Zâtî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Kemal Paşazâde, Lâmi'î Çelebi, Gelibolulu Âlî gibi çok büyük isimleri yetiştirmiştir. Bu isimler sadece İstanbul muhitinde değil, bütün Türk dünyasında tanınmışlar ve gerek şiir gerek nesir alanında çok büyük ürünler vermişlerdir.

Bu dönemde klasik Türk şairleri, güven kazanmış; kendi şiir anlayışları ve hayata bakış açıları doğrultusunda yazmaya başlamışlardır. Bu şairlerden biri olan Fuzûlî, Türkçe Divanı ve Leylâ vü Mecnûn mesnevisi sayesinde Türk dünyasını ve XVI. yüzyılı da aşarak büyük bir üne kavuşmuş ve izinden yürüyen birçok şairin ortaya çıkmasını sağlayacak ölçüde etkili olmuştur. Fuzûlî'nin tesiri öylesine büyük olmuştur ki bu tesiri bugün bile gözlemlemek mümkündür.

Diğer taraftan Kânûnî'nin himâyesinde neşv ü nemâ bulan İstanbul şairlerinden Bâkî de klasik Türk edebiyatının büyük çınarlarından biri olma fırsatını yakalamıştır. Devletin sağladığı huzur ve güven ortamında yerleşik hayatın halk tarafından iyice benimsenmesiyle birlikte edebiyatta şehir duygusu gelişmiş; kazanılan zafer ve sağlanan ilerlemelerle birlikte fetihnâmeler ve tarihler büyük ilgi görmüştür. Bu fetihnâme ve tarihlerle birlikte klasik Türk nesrinde de önemli gelişmeler görülmüştür.

Klasik Türk edebiyatı, bu dönemde bütün kuralları ve kuramlarıyla birlikte asıl mecrasını bulmuş; klasik olmanın gerektirdiği bütün ölçütlere sahip hale gelmiştir. Şiir dilinde aruz kusurları ortadan kalkmış; nazım şekillerinin geleneksel özellikleri de iyice yerleşmiştir. Başta kaside, gazel, mesnevi olmak üzere birçok nazım şeklinin en klasik örnekleri de bu yüzyılda verilmiştir. Diğer taraftan şiir estetiği son derece gelişmiş; sanatsal endişeler birçok şairin temel hareket noktası haline gelmiştir.

⁸ Bu bölümün hazırlanmasında *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nden; Şentürk, Ahmet Atillâ - Kartal, Ahmet (2004), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* ve www.dilededebiyat.net adresinden istifade edilmiştir.

1.2. XVI. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATININ ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ

1.2.1. BAĞDATLI RÛHÎ⁹

Adı Osman olup Bağdat'ta doğdu. Bağdâdî nisbesi, kendisine, "Rûhî" mahlasıyla şiir yazan on kadar şairden ayırmak için sonradan verilmiştir. Yakın arkadaşı, tezkire sahibi Ahdî'nin verdiği bilgiye göre babası, Ayas Paşa maiyetinde Kanûnî Sultan Süleyman'ın ordularıyla Bağdat'a giderek orada yerleşen Rumelili bir sipahi idi. Buna göre Mecmûa-i Terâcim'de onun 941'de (1534) doğduğunun kaydedilmesi şüphe ile karşılanmalıdır. Şiirlerinden, bir dönem için baba mesleğini seçip sipahilik yaptığı ve askerlik mesleğinde ilerleyerek kendisine bir kasabanın dirliğinin verildiği anlaşılmaktadır. Bağdat valisi olan paşalara sunduğu kasideleri bu döneme ait olmalıdır.

Serazat bir ruha sahip olan Rûhî askerî görevlerden ayrılınca diyar diyar dolaşarak meşrebine uygun ortamlar aradı, ancak hiçbir yerde yerleşemedi. Bu yıllarda şairlik yeteneği farklı tecrübe ve duyularla gelişti, şiirinin konuları arasında sosyal hayat ve eleştiri önemli bir yere sahip oldu, tasavvuf alanında da ilerledi. Esrar Dede, Rûhî'nin Mevlevî olduğunu, seyahati sevdiğini, İstanbul'a giderek bir müddet Galata Mevlevîhânesi'nde kaldığını, daha sonra Konya'da Mevlânâ Türbesi'ni ziyaret edip Hicaz'a ve Şam'a gittiğini yazmaktadır. Onun bu seyahatlerinde Anadolu şehirleriyle İstanbul önemli bir yer tutar. Bunun sebebi babasının buralarda bulunmuş olması yanında Osmanlı ülkesinde şairlerin gördüğü itibar olmalıdır. Ancak gezdiği yerlerde umduğunu bulamadığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Kendi ifadesine göre devlet ve sanat büyükleriyle tanışmak, onlara hizmet etmek, takdirlerini kazanmak için Necef, Kerbelâ, Dimaşk ve Erzurum'u dolaştı. Şiirlerinde, dolaştığı yerlerde karşılaştığı riyakâr insanlardan, rüşvet yolunu tutan kadılardan, mürüvetsiz beylerden ve kendi talihinden sık sık şikâyetinde bulundu. 1602-1604 yılları arasında Şam kadısı olan Azmîzâde Mustafa Hâletî'nin himayesini kazandı. Rûhî kalenderane bir hayatı çeşitli zorluklar içinde geçirerek Şam'da vefat etti. Ölümüne Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi, "Gitti Rûhî adem iklimine âh" mısraını (1014) tarih düşürmüştür.

Edebî Kişiliği: Vahdet-i vücûd anlayışını benimseyen Rûhî tasavvufu şiirine bir malzeme olarak kullanan kalender, hoş edalı, derviş gönüllü bir şairdir. Divanındaki ifadelerine dayanarak onu Mevlevî, Bektaşî ve Hurûfî sayanlar olmuşsa da bir tarikata intisap ettiği bilinmemektedir. Rûhî'ye göre asıl hüner hayatta "rengîn-edâ" sahibi olabilmektir. Bilhassa şiir ve şair hakkında gazellerinde sık sık tanımlamalar yaparken nazımda sözün kudretini ön planda tutar. Ona göre kelimeler cansız birer varlık, sevgiyi anlatmak için en güçlü vasıta olan

⁹ Ak, Coşkun. (2008). Rûhî-i Bağdâdî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35, 205-206.

şair bir sihir, şair ise bunlara can veren bir sihirbazdır. Nüktedan, gerçekten sanatkâr ve kudretli bir şair olan Rûhî bu özelliklerine mukabil şiirinde asla büyüklük taslamamıştır. Onun mısralarında samimilik, sadelik ve lirizm hâkimdir. Okuyucuya pürüzsüz, konuşma diline yakın bir ifadeyle meramını kolayca anlatmış, özellikle toplumun aksayan yönlerini çok iyi teşhis etmiş, çağının kusurlarını, insanların mal mülk hırsını iğneleyici bir üslûpla ortaya koymuştur. Arapça ve Farsçayı şiir yazabilecek derecede bilmesine rağmen dil ve anlatımda sadeliği tercih edip külfetli sözlerden kaçınmıştır.

İçtenlik ve lirizmin hâkim olduğu gazellerinde rindane bir üslûp vardır. Çoğunlukla aruz vezninin düz kalıplarını tercih eder ve bunları hatasız kullanır. Şiirlerinde en çok oğlu Fazlî ile de dost olduğu bilinen hemşehrisi Fuzûlî'nin etkisi ve aynı coğrafyada kendisiyle benzer bir hayatı yaşayan Fuzûlî'ye bağlılığı hissedilir. Öte yandan Hurûfî şairi Nesîmî'yi hem meşrep hem söyleyiş yönünden önemseydiği görülür.

Eserleri: Rûhî'nin günümüze ulaşan eseri Külliyyât-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî adıyla 1287'de (1870) İstanbul'da basılan divanıdır. Ancak burada kaside, tarih ve gazelleri eksiktir. Divanın ilmî neşrini gerçekleştiren Coşkun Ak çeşitli nüshalar üzerinde yaptığı inceleme sonunda şaire ait ikisi manzum mektup olmak üzere kırk kaside, değişik kişiler için yazılmış altı mersiye, bir terki-i bend, bir terci-i bend, üç muaşşer, iki müsemmen, yedi müseddes, bir muhammes, doksan dört tarih, iki murabba, üç değişik beyitli manzume, bir muamma, sekiz gazelin tahmîsi, 1115 gazel, yirmi sekiz rubâî, yirmi altı kıt'a ve padişahı öven dokuz beyitlik bir manzume tespit etmiştir. Rûhî'nin ölümsüz eseri hiç şüphesiz terki-i bendidir. Hayatının sonlarına doğru yazdığı anlaşılan, Hâkim Mehmed Efendi, Cevrî, Sâmi, Fehîm, Sünbülzâde Vehbî, Abdî, Râşid Efendi, Şeyh Galib, Leylâ Hanım, Ziyâ Paşa, Kâzım Paşa ve Muallim Nâci gibi pek çok şairin nazîre yazdığı ve bazılarıyla birlikte basıldığı (İstanbul 1304) terki-i bend sahasında eşsiz kabul edilmektedir. Rûhî'nin tenkitçi ve alaycı yönünü gözler önüne seren on yedi bentlik bu eserde şair gerçek dervişlere karşılık riyakâr, kalpleri paslı, imanı zayıf kişilerden de bahsetmiş, cömert geçinen, ellerinden bir dirhemi alınca kıyametler koparanlara çatmış, daima mihnet ve meşakkat içinde bulunan rintlerin hali için Allah'a serzenişte bulunmuştur. Ayrıca felekten şikâyet ederek dünyanın fâniliğini anlatmış, paranın gücünü, insanların paraya esir oluşunu dile getirip mürüvvetsiz kişilerden ihsan bekleyenlere, hırs ve tamah sahibi kişilere, şan ve şöhret düşkünlerine, âlim geçinen cahillere, sahte mürşidlere çatarak dünyada değer verilen boş şeylere lânet yağdırmıştır. Terki-i bend, onun bizzat gözlem ve tecrübelerini aktarmak bakımından önemli olduğu gibi XVI. yüzyıl toplumunun aksayan yönlerini göstermesi bakımından da değerli bir belge niteliğindedir.

1.2.2. BÂKÎ¹⁰

Asıl adı Abdülbâkî'dir. 933/1526-27'de İstanbul'da doğdu. Babası Fatih Camii müezzinlerinden Mehmet Efendi idi. Fakir bir ailenin çocuğu olan Bâkî, gençliğinde saraç çıraklığında bulunmuştur. Yaratılışındaki okuma ve öğrenme arzusu onu medreseye yöneltti. 1561 yılında Danişmend olan Bâkî, bir müddet sonra müderris oldu ve önce Silivri'de Pîri Paşa Medresesi'ne sonra da İstanbul'da Murat Paşa Medresesi'ne tayîn edildi. Kanûnî'nin yakın alaka ve iltifatını, musahipliğini kazanan Bâkî, bu devirde refaha ve bütün imparatorluğa yayılan bir şöhrete ulaştı. Başta Kanûnî ve diğer devlet ricaline yazdığı kasidelerle ve güzel gazellerle takdir topladı. Padişahın arzusuyla onun şiirlerine nazireler yazdı. 973/1566 yılında hacca giden babası orada öldü. Az bir zaman sonra büyük hâmisî ve takdîrkârı olan sultan Zigetvar'da vefat etti. Daima himayesini gördüğü bu büyük sultana samimi bağlılığını ve onun yüce şahsiyetini dile getiren ünlü mersiyesini yazdı. Son kısmı yeni padişaha intisap vesilesi olan mersiye'nin ardından da II. Selim tahta çıktığında hemen bir cülusiye takdim etti. Umduğu caize bir tarafa Muradiye Medresesi'nden de azledildi. Takriben üç yıl mazuliyet hayatından sonra Mahmut Paşa Medresesi müderrisliğine, iki yıl kadar sonra Eyüp müderrisliğine, 1573 yılında da sahn müderrisliğine tayîn olundu. Sultan III. Murat devrinde Süleymaniye müderrisi, 1577'de Edirne Selimiye müderrisi, 1579 yılının başlarında Mekke kadısı, 992/1584 Ramazanında İstanbul kadısı oldu. İki yıl kadar sonra Anadolu kazaskeri olduysa da, iki yıl sonra bu görevinden azledildi. 999/1591 tarihinde tekrar Anadolu kazaskerliğine bir sene sonra da terfian Rumeli kazaskerliğine tayîn edildi ancak aynı yıl emekli oldu. Sultan III. Mehmet döneminde de birkaç defa Rumeli kazaskeri oldu. Yıllarca arzu ettiği şeyhülislamlık makamına gelemeyen 23 Ramazan 1008/7 Nisan 1600 Cuma günü vefat etti. Cenaze namazı Fâtih Camii'nde Sun'ullah Efendi tarafından kalabalık bir cemaatle kılındıktan sonra Edirnekapısı dışındaki mezarlıkta defnedildi. Cenazesinde şu beytinin okunduğu rivayet edilir:

Kadrüñi seng-i musallâda bilüp ey Bâkî

Turup el bağlayalar karşuna sâf sâf

Edebî Kişiliği: Bâkî Türk edebiyatının yetiştirdiği en büyük şairlerden biri olup, kendisine verilen “sultânü’ş-şu‘arâ” unvanını asırlar boyu korumuştur. Bâkî'nin şöhreti ve eserleri Anadolu ve Rumeli'yi aşmış Azerbaycan, İran ve Irak'tan Hicaz'a nihayet Hint saraylarına kadar yayılmıştır. Bâkî'nin şiirlerinde ses, Türkçeye hâkimiyet ve tasvir olmak üzere üç ana unsurun bulunduğu söylenebilir. Özellikle gazellerinde Türkçe şiir dili musikisi kazanırken

¹⁰ Şentürk, Ahmet Atillâ - Kartal, Ahmet (2004). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. s. 325-328.

Kanûnî Mersiyesi'nde kasidelerinde ve bazı beyitlerinde devrin askeri heybetinin bir başka ifadesi olan mehter musikisi hissedilir.

Bâkî'nin ifadelerinde daha çok hitâbî üslûp görülür. Şiirlerinde mahalli renkleri ve şahsiyetinin izlerini bulmak mümkündür. Özellikle tabiat tasvirlerinin güçlü olduğu görülen Bâkî'nin şiirlerinde tasavvufî izlere de rastlanır.

Şiirlerinde kendine has üslûbu bulunan Bâkî, Türkçenin aruz veznindeki imale ve zihaf kusurlarını asgariye indiren şairi olarak kabul edilir. Şiirlerinde aşkın acı ve ıstıraplarından çok, elden geldiğince coşku ve neşeyi yansıtan işret tasvirlerine yer vermiştir.

Manzum ve mensur eserleri bulunan Bâkî'ye asıl şöhretini kazandıran Türkçe Dîvân'ı olmuştur. Divanda 27 kaside, 2 terkîb-i bend, 1 tercî-i bend, 1 muhammes, 5 tahmis, 548 gazel, 21 kıt'a, 31 matla yer almaktadır. Ayrıca Divan'da 20 tane Farsça şiir de bulunmaktadır. Bu şiirlerden üç tanesi Hafız'ın gazellerine tahmistir. Bâkî Divânı'nı Ahmet Efendi (Divân-ı Bâkî, nşr. Ahmet Efendi, İstanbul 1276), S. Nüzhet Ergun (Bâkî, Hayatı ve Şiirleri, c. I Divân, İstanbul 1935) ve son olarak Sabahattin Küçük (Bâkî Divânı [Tenkitli Basım], Ankara 1994) yayımlamıştır. Rudolf Dvorak Bâkî'nin sadece gazellerini neşretmiştir (Bâkî's Diwan. Ghazelijjât, Leiden 1911). Bunların dışında Bâkî'nin Divânı'ndan seçtikleri şiirleri Şemseddin Sâmî (Bâkî'nin Eş'ar-ı Müntahabesi, İstanbul (1899), Nevzat Yesirgil (Bâkî Hayatı, Sanatı, Şiirleri, İstanbul 1953; II. Baskı İstanbul 1963), İsmet Zeki Eyuboğlu (Bâkî, İstanbul 1972), Faruk K. Timurtaş (Bâkî Divânı'ndan Seçmeler, Ankara 1987), Sabahattin Küçük (Bâkî ve Dîvânı'ndan Seçmeler, Ankara 1988), Muhammed Nur Doğan (Bâkî, İstanbul 2000, 2002), Haluk İpekten (Bâkî Hayatı, Sanatı Eserleri Ankara 1993), Mehmet Çavuşoğlu (Bâkî ve Divanı'ndan Örnekler, İstanbul 2001) ve İskender Pala (Bâkî İstanbul 1998) yayımlamışlardır. Semir Recep Muhammed Mütevellî, Bâkî'nin Hayatı ve Eserleri (Bâkî: Hayâtuhû ve Âsâruhû, Kahire Üniversitesi, 1977), Zehra Aslan (Koçak), Bâkî Dîvânı'nda yer alan sevgili ve sevgiliye ait unsurlar (Bâkî Dîvânı'nda Sevgili ve Sevgiliye Ait Fizikî Unsurlar, Marmara Üniversitesi, 2011), Mehmet Yıldırım Sözü Gerçek Anlamına Dayalı Sanatlar (Bâkî Dîvân'nda Sözü Gerçek Anlamına Dayalı Sanatlar, Fırat Üniversitesi 2002), Veysel Yıldırım Siyasi ve Askerî Unsurlar (Bâkî Dîvân'nda Siyasî ve Askerî Unsurlar, Fırat Üniversitesi, 1996), Canay Erçağ Gazellerdeki Simetri (Bâkî'nin Gazellerinde Simetri, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2004), Mesut Gün Övgü (Bâkî ve Nef'î Dîvânlarında Övgü, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2002), Burhanettin Çakım ise, Bâkî'nin Kanûnî'ye Sunduğu Kasideler (Bâkî'nin Kanuni'ye Sunulan Kasideleri, İstanbul Üniversitesi, 1997) üzerine birer yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Bilal Akçaat, Bâkî Dîvânı'nı Dil ve Üslûp yönünden (Bâkî Dîvânı'nın Dil ve Üslup Açısından Tahlili, Yüksek Lisans Tezi,

Çukurova Üniversitesi, 1999), Şadiye Akyüz ise, Divan'daki Soyut kavramları (Bâkî Dîvânı'ndaki Soyut Kavramların Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2001) tahlil etmiştir. Cafer Mum ise, Hâfız-ı Şirâzî ile Bâkî'deki rindlik düşüncesini mukayeseli olarak incelemiştir (Hâfız-ı Şirâzî ve Bâkî'de Rindlik, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 1999).

1.2.3. FUZÛLÎ¹¹

Asıl adı Mehmed, babasının adı ise Süleyman'dır. Irak'ta yaşayan Akkoyunlu Türkmenlerinin Bayat boyundandır. “Fuzûlî-i Bağdâdî” diye anılmasına rağmen, doğum yeri ihtimallere göre Hille, Necef veya Kerbelâ olarak gösterilmektedir. Doğum tarihi de tam olarak bilinmemekle birlikte, kendi sözü olan “menşe ve mevlidim Irak” (888) ibaresinin ebced karşılığı olan 888/1483 tarihi son yıllarda kabul görmüştür. Kimsenin beğenmeyeceği düşüncesiyle Fuzûlî mahlasını seçmiştir. Bir rivayete göre babası Hille müftüsü olduğundan ilk eğitimini ondan almış, daha sonra da Rahmetullah adlı bir hocadan ders görmüştür. Tahsilinin ilk dönemlerinde Arapça ve Farsçayı bu dilde şiir yazacak kadar öğrenmiş ve kendisini yoğun olarak şiir için gerekli olan ilim tahsiline vermiştir.

Hikemî ve hendesî ilimlerle uğraştığı kadar tefsir ve hadis gibi ilimleri de öğrenmiştir. Şah İsmail'in Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra (914/1508) *Beng ü Bâde* isimli eserini ona sundu. Şairin, Kanûnî'nin Bağdat'ı fethine (1534) kadar geçen zaman zarfındaki hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Kanûnî'ye beş kaside sunan Fuzûlî, Sadrazam İbrahim Paşa'ya Kazasker Abdulkâdir Çelebi'ye ve Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye de kasideler sunarak, Osmanlı ileri gelenlerinin himayesine girmeyi arzulamıştır. Bu arada Hayâlî Bey ve Taşlıcalı Yahyâ gibi önde gelen Osmanlı şairleriyle de tanışmıştır. Kendisine evkaftan bağlanacağı vadedilen maaş günlük dokuz akçeyle sınırlı kalınca şair hoşnutsuzluğunu ifade etmek üzere meşhur *Şikayetnâme*'sini yazmıştır.

Edebî Kişiliği: Fuzûlî eserlerini ve şiirlerini Arapça, Farsça ve Türkçe olarak kaleme aldığından eski şairlerimiz arasında en çok tanınma özelliğine sahip olmuştur. Doğup büyüdüğü coğrafi bölge itibariyle Türkçe eserlerinde Azerî Türkçesini kullanmıştır. Şiirlerinde kendi zamanına kadar hiçbir şairin kullanmadığı mana incelikleri bulunur. Detaylı lügat anlamlarına yönelik olarak ustaca geliştirilen çağrışımlar ve devrin muteber ilimleri ışığında çözülebilecek anlamlar, onun şiirinin önemli bir cephesini meydana getirir.

İlk bakışta sadeliğine bakılarak kolayca anlaşılabilir gibi görünen şiirleri derinleştikçe incelen birer sehlümümteni örneği oluşturur. İlahi aşkın en ince sırlarını, beşeri

¹¹ Şentürk, Ahmet Atillâ - Kartal, Ahmet (2004). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. s. 297-305.

aşkı terennüm eder görüldüğü şiirleri arasına ustaca yerleştirerek klasik edebiyatın en güzel eserlerini vermiştir. Şiirleri üzerinde çok titizlenen bir sanatkâr hüviyetine sahiptir. Şiirlerinden onun mecazi ve hakiki aşk yolunda ciddi tecrübeler geçirmiş bir şahsiyet olduğu hükmüne varılabilir. Manzum ve mensur birçok eser kaleme almıştır.

Fuzûlî'nin Türkçe Dîvân'ı, sanat kudretini gösteren en tanınmış eseridir. Fuzûlî'nin poetikası için önemli bir kaynak değeri taşıyan mensur bir dibâce ile başlayan divan kasideler, gazeller, musammatlar, kıt'alar ve rubaîlerden oluşmaktadır. Yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunan, eski harflerle birçok baskısı yapılan *Fuzûlî Dîvânı*, Abdülbaki Gölpınarlı (Fuzûlî Dîvânı, İstanbul 1948, 1961), Ali Nihad Tarlan (Fuzûlî Dîvânı, İstanbul 1950) ve Kenan Akyüz, Sedit Yüksel, Müjgân Cunbur, Süheyl Beken (Fuzûlî Dîvânı Ankara 1958, 1990) tarafından yayımlanmıştır. Cem Dilçin ise, bu üç yayımda yer alan gazellerdeki farklılıkları değerlendiren özgün bir çalışma yapmıştır. (Studies on Fuzûlî's Divan, Harvard 2001)

Fuzûlî'nin Farsça şiirlerini yer aldığı Farsça Dîvân'ı Türkçe divanından daha hacimli olup mensur bir dibâce ile başlamaktadır. Divanda 49 kaside, 410 gazel, 1 terakib-i bend, 1 murabba, 1 müseddes, 46 kıt'a 105 ruba'î vardır. Fuzûlî'nin Farsça divanındaki gazelleri gerek mana gerekse mazmun yönünden Türkçe gazelleriyle paralellik göstermektedir. Bu gazellerle musammat, kıt'a ve rubaî gibi diğer nazım şekilleriyle yazdığı Farsça şiirleri de, ifade bakımından kusursuz, kolay söylenmiş, ahenkli ve akıcıdır. Ancak araştırmacılar, Fuzûlî'nin Farsça divanındaki şiirlerinin Türkçe divanındaki şiirlerine nazaran daha zayıf olduğu görüşünde hemfikirlerdir. Fuzûlî Hz. Ali ve çocuklarını daha çok Farsça divanındaki kasidelerinde övmüştür. Ayrıca diğer din büyüklerini de bu kasidelerde övdüğü görülmektedir. Farsça Dîvân tıpkıbasım Hasibe Mazıoğlu tarafından yayımlanmış (Fuzûlî Farsça Dîvân, Ankara 1962), Ali Nihat Tarlan tarafından ise Türkçeye tercüme edilmiştir (Fuzûlî'nin Farsça Dîvânı (Tercümesi), İstanbul 1950).

Fuzûlî'nin Arapça Dîvân'ı bugün elimizde bulunmamaktadır. Kaynaklar, Fuzûlî'nin Arapça şiirlerinin bulunduğunu kaydettikleri halde, sadece Sâdikî-i Kitâbdâr Arapça divanının olduğunu belirtmektedir. Şairin toplam 465 beyit olan 11 kasidesi ile bir kıt'ası mevcuttur. Kasidelerden yedisi Hz. Peygamber, üçü ise Hz. Ali için yazılmıştır.

Eserleri: Türkçe Divan, Arapça Divan, Farsça Divan, Leylâ vü Mecnûn, Enisü'l Kalp, Şikâyetnâme, Hadikatü's Süedâ, Sâkî-nâme (Heft Cam), Rind ü Zâhid, Sohbetü'l Esmâr, Sıhhat ü Maraz, Su Kasidesi, Şah u Gedâ, Matla'ul İtikad, Muamma Risalesi, Türkçe Mektuplar.

Türkçe Divan'da; bir mukaddime, 44 kaside, 306 gazel, 46 kıt'a, 1 müstezad, 1 tercii bend, 1 terkiib-i bend, 3 murabba, 3 muhammes, 1 tahmis, 1 müseddese, 1 tesdis, 77 rubaî yer almaktadır.

Leylâ vü Mecnûn, Türk edebiyatında bu konuda yazılmış eserlerin en meşhuru ve en güzeli olup bir şaheser hüviyetindedir. Aruzun “mef'ûlü mefâ'îlün fe'ûlün” kalıbıyla yazılan mesnevî, 3908 beyittir. İçerisinde yer yer Leylâ ile Mecnûn'un dilleriyle söylenmiş gazellerin de yer aldığı eser, 941/1535 tarihinde Bağdat'ın alınmasından bir yıl sonra Bağdat ve Halep Beylerbeyi Üveys Paşa'ya takdim edilmiştir. Eser, manzum-mensur bir dibace ile başlamaktadır. Fuzûlî bu eserini kaleme alma sebebini dibacede yer alan ikinci kıt'ada açıkça ifade etmektedir. Buna göre Fuzûlî, eserinde mecaz yolu olarak nitelendirdiği edebiyat vasıtasıyla ilahi hakikatleri ve sırları açıklamak istemiş, “Leylâ” ismi altında “Allah'ın sıfatlarını” “Mecnûn” kimliği ile de Allah'ı arayan ve ona ulaşma yolunda meşakkatlere katlanan insanı ifade etmeyi amaçlamıştır.

1.2.4. HAYÂLÎ BEY¹²

Asıl adı Mehmet lakabı Bekâr Memî'dir. Selânik vilayetinin 40 kilometre kuzeydoğusundaki Yenice Gölü'nün doğu sahilinde bulunan Yenice'de doğmuştur. Edirne'de metfun bulunduğu Vize Çelebi Mescidi'nin dedeleri tarafından inşa edildiğine bakılırsa köklü bir aileden geldiği anlaşılmaktadır. Âşık Çelebi onun çocukluğunda Gülistan ve Bostan gibi eserler okuduğunu belirtir. Gençliğinde oraya gelen Baba Ali Mesti Acemî adlı bir Kalenderî şeyhinin cezbesine kapılarak bu tarikata intisap etmiş ve onlarla birlikte seyahate başlamıştır. Bu şeyhin ona verdiği tasavvuf bilgilerinin yanı sıra Hayâlî'yi şiirde ilerlemesi için teşvik ettiği ve şairin henüz on dört yaşlarındayken ustaca şiirler yazmaya başladığı bilinmektedir.

Şiirleriyle önce Defterdâr İskender Çelebi'nin daha sonra da Sadrazam İbrahim Paşa'nın dikkatini çekti. 1522'de Gazâlî Deli Birader ile Rodos Seferi'nde bulundu ve şairin sohbetlerinden yararlandı. Rodos Kalesi'nin fethi nedeniyle padişaha bir kaside sundu. Ardından İrakeyn Seferi'ne katılarak Bağdat'ın fethine katıldı. Onun bu arada Fuzûlî ile tanışma fırsatı bulduğu rivayet edilir. Padişaha art arda sunduğu her şiiriyle büyük ihsanlara nail olan şaire 1525-1526 yıllarında aylık 290 akçe bağlandığı, 1528 ve 1535 yılları arasında on kere 1000'er akçelik ihsanlarda bulunulduğu bilinmektedir. Serfiçe'de zeameti ve Sütlüce'de de bir bahçesi bulunan şair önce İskender Çelebi'nin (1534) ve ardından da İbrahim Paşa'nın (1536) idamı ile iki büyük hâmisini kaybetti, ardından sadarete getirilen Rüstem Paşa tarafından sevilmediğinden saraydan eski yakınlığı göremedi. Padişahın sancak

¹² Şentürk, Ahmet Atillâ - Kartal, Ahmet (2004). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. s. 323-325.

beyliğı isteyip İstanbul'dan ayrılmak istedi. Kendisine “beğ” denmesine nazaran bu isteğine kavuşmuş olabileceğı tahmin edilmektedir.

Edebî Kişiliğı: XVI. asrın en kudretli şairleri olarak belirtilen Fuzûlî ve Bâkî ile birlikte anılan Hayâlî Bey, dönemin tezkirecileri tarafından “*sultânü’s şu‘arâ*”, “*melikü’s şu‘arâ*”, “*Rûmili şairlerine serdâr*”, “*Hayâlî-i meşhur*” diye nitelendirilmiştir. Bazen bu tarz nitelendirmeleri bizzat Hayâlî Bey’in yaptığı da görülmektedir. Nitekim bir beyitinde Nevâî’yi gülfidanına, Necâtî’yi dikene, kendisini de güle benzetmiştir. Hayâlî Bey’in şiirlerine hâkim olan unsur tasavvuf düşüncesidir. Şair bu tür şiirlerini coşkulu, akıcı, ince fikir ve hayallerle süslemiş, orijinal benzetme ve kurgularla örmüş, renkli tasvirlerle bezemiştir. O, şiirlerinde bazen ruhani ve ulvi bir azameti, bazen parlak ve mümtaz bir hayali, bazen rint ve avare bir hayatı, özellikle de içli bir aşkı terennüm etmiştir. Ayrıca Necâtî’nin yolunu takip ederek şiirlerinde çok sayıda atasözü ve deyme de yer verdiği görülmektedir. Şiirlerinde Usûlî ve Hayretî’nin üslûbu kuvvetle hissedilir. Zamanında İstanbul’da yaşayan Zâtî, Yahyâ Bey, İshak Çelebi gibi usta şairleri geride bırakmayı başaran şairin eserlerindeki kudret, kendisini büyük İran şairleriyle eş değer göstermesini haklı kılacak derecededir.

Yakın arkadaşı Âşık Çelebi onun yakışıklı olmakla birlikte giyim kuşama ve dünya malına önem vermeyen biri olduğunu belirtir. Bununla beraber Gelibolulu Âli onun eli sıkılığında bahsederek öldükten sonra çocuklarına büyük bir miras bıraktığını belirtir. Şairin Ömer ve İbrahim adında iki oğlu bulunduğu ve karısının erken vefat ettiği bilinmektedir. Saraya olan bütün yakınlığına rağmen şımarmayan ve gösterişten uzak bir hayat süren şairin, eserlerini bir araya toplayıp bir divan dahi tertip etmediğı ve ölümünden sonra Kanûnî’nin onun divanını görmek istemesi üzerine Vefalı Şeyh-zâde Ali Çelebi’de mevcut bir nüshanın zor bulunabildiğı nakledilir.

Eserleri: Şairin tek eseri Dîvân’ıdır. Kasideler, musammatlar, gazeller ve mukatta’atlardan oluşan eser, Ali Nihat Tarlan tarafından yayımlanmış (Hayâlî Dîvânı, İstanbul 1945, Ankara 1992), Cemal Kurnaz tarafından ise üzerine tahlilî bir çalışma yapılmıştır (Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili, Ankara 1987). Mehmet Çavuşoğlu (Hayâlî Bey ve Dîvânı’ndan Örnekler, Ankara 1987) ve Namık Açıkgöz (Hayâlî, İstanbul 1999) de divandan seçmeler neşretmiştir. Şairin bazı şiirlerini bir araya getirerek Gül-i Sad-berg adında bir şiir mecmuası tertip ederek padişaha sunduğı da bilinmektedir.

1.2.5. HAYRETÎ¹³

Vardar Yenicesi'nde doğdu. Asıl adı Mehmed'dir. Kaynaklarda Mehmed Şah, Mehmed Çelebi ve Baba Hayretî olarak da geçer. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Mevlevî şeyhi Yûsuf-ı Sîneçâk'ın kardeşi olan Hayretî mutasavvıf bir şairdir. Kardeşi gibi kendisi de önce Şeyh İbrâhim Gülşenî'ye intisap etti, daha sonra Rumeli abdalları arasına karışarak Bektaşîliği benimsedi. Sehî Bey ve Âşık Çelebi'nin belirttiklerine göre Hayretî, Rumeli akıncı ocaklarında bir sipahi olarak ömür sürmüştür. Divanındaki "Kılıç Kasidesi" ile "Yahyâlîleriz" redifli murabbâı da bu hususu doğrulamaktadır. Şairin tahsil durumuna dair kesin bilgi mevcut değildir.

Hayretî Vardar Yenicesi, Üsküp ve Belgrad gibi döneminin kültür merkezlerinde çağdaşları olan Hayâlî Bey, Usûlî ve Garîbî ile dost meclislerinde bulunmuştur. Bir ara İstanbul'a da giden şairin burada ne zamana kadar kaldığı bilinmemektedir. İstanbul'da bazı devlet büyüklerine kasideler sunan Hayretî, Kanûnî'nin sadrazamı Makbul İbrâhim Paşa'nın dikkatini çeker. Onun için bir bahâriyye yazıp kendisine sununca İbrâhim Paşa şairden hoşlanıp büyükçe bir ihsanda bulunmak istemişse de sadrazama daha yakın olan Hayâlî Bey'in, Hayretî'yi tok gözlü ve kimseye baş eğmeyen biri olarak tanıtmaması yüzünden câizeden vazgeçerek küçük bir tımar vermeyi kâfi görür. Bunun üzerine Hayretî, "Dil-i bîmâr bu denlü merhem ile tîmâr olmaz" diyerek İstanbul'dan Vardar Yenicesi'ne geri döner.

Yenice'ye geldiğinde Mihaloğlu ve Yahyâlî akıncı ocaklarına sığınan Hayretî, ömrünün sonuna kadar hizmetinde bulunduğu bu beylerin desteğiyle geçinmiştir. Bir yerde durmayıp değişik yerlere giden akıncı ocaklarıyla beraber Yenice, Belgrad ve Üsküp gibi merkezlerde bulunan şair gezip dolaştığı yerleri şiirlerine de aksettirmiştir. Onun Belgrad ve Yenice için yazdığı müstakil şehrengizler bu devrenin mahsulüdür. Son zamanlarında gözleri artık görmeyen Hayretî, dost ve şairler meclisine kardeşi Yûsuf-ı Sîneçâk'ın yetiştirmesi olan şair Günâhî'nin yardımıyla gidip gelmekteydi. Nitekim şair ihtiyarladığını ve gözlerinin artık görmediğini birkaç beytinde ifade etmiştir. Latîfî ve Âlî'nin kaydettiğine göre Hayretî, vefatında vasiyeti üzerine Vardar Yenicesi'nde daha önce inşa ettirdiği zâviyesine defnedildi. Sicill-i Osmânî ve Osmanlı Müellifleri'nde ise Hayretî'nin kardeşi Yûsuf-ı Sîneçâk ile beraber İstanbul'da Sütlüce'deki hazîrede medfun olduğu ve orada Hayretî adına bir mezar taşının bulunduğu kaydedilmektedir. Buna karşılık Hayretî'nin yakın dostu olan Âşık Çelebi, Hayâlî Bey'i anlatırken Vardar'a gittiğinde vefat etmiş bulunan Hayretî'nin ruhu için Fâtiha okuduğunu yazar ki bu Hayretî'nin mezarının Vardar Yenicesi'nde olduğuna bir delil teşkil

¹³ Tatçı, Mustafa. (1998). Hayretî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17, 61-62.

eder. Bu takdirde Sütluçe'deki kabir bir makam olarak düşünülebilir. Künhü'l-Ahbâr'da ayrıca şairin Yenice'deki mezarının bir ziyaret yeri olduğu belirtilir.

“Ca'ferî-mezheb safâyî canlarız” diyerek mezhebini açıklayan Hayretî'nin Ca'ferî ve Alevî olduğunu Âşık Çelebi ile Latîfî de belirtmektedir. Şair Hz. Ali, Hüseyin ve on iki imamı methetmekle beraber Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a da hürmetkârdır. Bu husus Rumeli'de yetişen Bektaşî şairlerinin çoğunda görülür. Rumeli abdalları da Hayretî'nin şiirlerine bütün özellikleriyle aksetmiştir. Hayretî'nin divanı abdalların yaşayış, düşünüş ve giyinişlerini anlatan birçok malzemeye sahiptir.

Edebî Kişiliği: Hayretî samimi ve sade üslubu, rindâne edası, zengin kelime hazinesi, çeşitli deyimler kullanması, mahallî tasvirlerle ve müşahhas unsurlara yer verişile dikkati çeken bir şairdir. Onun âşıkane, halk zevkine uygun, sade ve hoşça giden gazelleri bulunduğu tezkire yazarlarınca ortaklaşa kabul edilmektedir. M. Fuad Köprülü'ye göre de Hayretî, şiirlerinde Rumeli şehirlerinin hususiyetlerini ve aşklarını açık ve lâubali bir tarzda terennüm eden orijinal bir şairdir. Ayrıca tasavvuf terimlerini kullanmada oldukça maharetlidir. Şiirde âhenge dikkat eden ve aruza hâkim olan şair edebî sanatlarda da başarılıdır. Onun asıl şahsiyetini ise sanatlı ve mazmunlarla yüklü şiirlerinden çok dervişâne ve rindâne yolda samimi şiirleri aksettirir. Bu özellikleriyle Hayretî derviş, rind-meşrep, mustarip ve bazen da zevk-perest bir şairdir.

Eserleri: 1. *Divan.* Hayretî'nin, devrinde hemen her tabakadan insanın beğenip okuduğu, kendisine haklı bir şöret kazandıran divanı XVI. yüzyılın geniş hacimli mürettep divanlarından biridir. Âlî'nin naklettiğine göre Hâfız divanı gibi fal tutulan Hayretî Divanı klasik tertibe uygun olarak tevhid ve na'tla başlar. Yedi nüsha üzerinden yapılan tenkitli neşrinde 20 kaside, 35 musammat, 1 müstezad, 487 gazel ve 7 kıt'a bulunmaktadır. Hayretî divanı ile ilgili olarak Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Mustafa Tatçı (Hayretî Divanı'nda Din ve Tasavvuf [1986]), Mehmet Sarı (Hayretî Divanı'nda Maddî Kültür Unsurları [1986]), Mehmet Temizhan (Hayretî Divanı'nda Âşık [1986]), Ahmet Arı (Hayretî Divanı'nda Sevgili ve Sevgilinin Fizikî Yapısı ile İlgili Özellikleri [1987]); Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Nihat Öztoprak (Hayretî Divanı'nda Bitkiler [1986]) ve Hikmet Feridun Güven (Hayretî Divanı'nda Kozmik Âlem ve Zaman [1988]) yüksek lisans tezi hazırlamışlardır.

2. *Belgrad Şehrengizi.* Uzun bir münâcâtla başlayan 261 beyitlik bu eser, çeşitli edebî sanatların ve söz oyunlarının hâkim olduğu bir üslûpla yazılmıştır. Manzumede şair, memdûh ve mahbûblarını tanıtmaya başlamadan önce yalnızlık ve kimsesizlikten şikâyet eder, ilâhî

aşka müptelâ olamayışından yakındır. Bu arada memdûhlar arasında Bosna sancak beyi Gazi Hüsrev Bey'e yer vermesi Hayretî'nin onun dostluğunu kazandığını belli etmektedir.

3. *Yenice Şehrengizi*. Yetmiş üç beyitlik bu manzumede ise sadece mahbûb ve memdûhlar söz konusu edilir. Her iki şehrengizde de şehirlerin özellikleri ve sosyal yaşayış bakımından pek fazla bilgi yoktur. Bu şehrengizler birer inceleme ile birlikte Mehmed Çavuşoğlu tarafından yayımlanmıştır.

Bunlardan başka Fehmi Ethem Karatay Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (Hazine, nşr. 1137) bir mecmua içinde Hayretî'nin Bahâristan, Nâme-i Hayretî ve Muhabbetnâme-i Hayretî adlı üç mesnevisi bulunduğunu kaydetmektedir (Türkçe Yazmalar, II, 115).

1.2.6. LÂMÎ'Î ÇELEBİ¹⁴

Asıl adı Mahmut olup babası Sultan I. Bayezit'in hazine defterdarı Osman Çelebi dedesi ise Nakkaş Ali'dir. Nakkaş Ali Timur tarafından Semerkand'a götürülerek orada nakkaşlık sanatında ustalaşan ve döndüğünde Bursa Yeşil Camii ve Yeşil Türbe gibi eserlerin nakışlarında hizmet veren bir sanatkârdır. Kendisi ve birçok aile ferdi Bursa Hisar'da Ortapazar mevkiinde kendi adıyla inşa ettirdiği Nakkaş Ali Paşa Camii'nde metfundur. Lâmi'î'nin hayatı Bursa'da geçmiştir. Bursa Muradiye Medresesi'ne devam ederek sarf, nahiv, Arapça, Farsça vb. temel bilgilerini burada almıştır. Molla Ahaveyn lakabıyla anılan zamanın önemli müderrislerinden ve Hacı Hasan-zâde'den ders gören Lâmi'î, genç yaşta tarikat ve tasavvuf yoluna meylederek büyük nakşî şeyhi Emir Ahmet Buhârî'ye intisap ederek ömrü boyunca ona bağlı kalmıştır.

Lâmi'î, hayatı boyunca resmi bir vazife kabul etmemesi ve eserlerinden kazandığı para ile geçinen çok nadir şahsiyetlerden biri olmasıyla edebiyatımızda ilgi çekici bir sima oluşturur.

Edebî Kişiliği: Molla Câmî'nin önemli eserlerini Türkçe'ye tercüme ettiği ve aynı zamanda onun gibi Nakşî tarikatı mensubu olduğu için Câmî-i Rûm lakabıyla anılmıştır. Özellikle Farsçaya olan vukufu ile manzum ve mensur birçok eseri önemli bir kısmına da kendinden ilavelerde bulunarak tercüme etmiştir. Devrinde yaygın olan Leylâ ve Mecnûn, Yûsuf u Züleyhâ vb, hikâyelere değil, İran edebiyatının Anadolu'da fazla tanınmayan *Vâmuk u 'Azrâ*, *Vîs ü Râmîn*, *Selmân ü Absâl* gibi eserlerini tercüme ederek yeni bir atmosfer oluşturmaya çalışmıştır. Sürekli ve sür'atli yazdığı için eserlerinde fazla özen görülmez. Gelibolulu Âlî onun eserlerini ham koparılmış meyvelere benzetir.

¹⁴ Şentürk, Ahmet Atillâ - Kartal, Ahmet (2004). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. s. 330-332.

Lâmi'î'ye göre nesir ne kadar güzel söylenmiş olursa olsun şiir kadar tesirli olamaz. Fuzûlî'nin "*İlimsiz şiir temelsiz duvar gibi olur*" görüşünü paylaşan Lâmi'î, şiirin âlim ve fazıl şahsiyetler elinde kıymet kazanacağını belirtir. Şiirin aşk ve şarap vasfında, güzeller medhinde yazılmasına karşı çıkan Lâmi'î, şiirin bir gayeye matuf olarak söylenmesi gerektiğini belirtir. Ona göre mesnevilerin, birer efsane gibi görünürlerse de, bir hakikati ortaya koymak, herhangi bir değer hükmüne zemin hazırlamak amacıyla yazıldıklarını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir.

Eserleri: Şevâhidü'n Nübüvve, Hüsn ü Dil, Ferhad-nâme, Vîs ü Râmîn, Nefahatü'l Üns, Fütûhü'l Mücâhidin, Şehrengiz-i Burusa, Vâmîk u Azrâ, Şem ü Pervâne, İbret-nâme, Şeref'ül İnsân, Tasavvuf Risâlesi, Câbir-nâme, Fetih-nâme-i Kal'a-i Moton, Firâk-nâme, Heft-peyker, Münazara-i Bahâr ü Şitâ, Şerh-i Dibâce-i Gülistân, Mevlid, Maktel-i Hüseyin, Gûy u Çevgân, Fâl Risâlesi, Fezâil-i Şi'r ü Şâ'irân, Miftâh'ün-Necât fi Havâsi's-Süveri ve'l-Âyât.

1.2.7. MUHİBBÎ¹⁵

Asıl adı Süleyman olup Osmanlı Devleti'nin onuncu hükümdarıdır. Babası Yavuz Sultan Selim'in altı kızından başka tek oğlu olup, annesi Hafsa Sultan'dır. Yavuz'un Trabzon valiliği sırasında dünyaya gelmiş ve ilk eğitimin Trabzon'da görmüştür. Henüz on beş yaşındayken önce Karahisar sancakbeyi, amcası Ahmed'in itirazı üzerine de Bolu sancakbeyi olarak atanmıştır. 1509'da bir aralık Kefe'ye nakledildikten sonra İstanbul'da kaymakamlık vazifesiyle kalmış ve ardından 1513'te Saruhan sancakbeyliğine getirilmiştir. Babasının ölümü üzerine 26 yaşında bulunduğu 17 Şevval 926/30 Eylül 1520 tarihinde tahta geçti. Belgrat, Rodos, Mohaç, Viyana, Alaman, Irakeyn, Pulya, Karaboğdan, Istabur, Estergon, İran, Nahcivan ve nihayet Sigetvar olmak üzere bizzat 13 sefere kumandanlık eden Kanûnî, seferde ölen dördüncü Osmanlı padişahıdır. Siget'in muhasarası sırasında iç kalenin fethini göremeden hasta yatağında 20-20 Safer 974/6-7 Eylül 1566'da vefat etti. Ölümü fethin yarım kalmasını ve bazı muhtemel karışıklıkları engelleme düşüncesiyle, Sokullu tarafından ordudan ve hatta bazı önde gelen devlet adamlarından dahi başarıyla gizlenmiştir. O sırada Kütahya valisi olan oğlu Şehzade Selim'in yaklaşık 20 gün sonra Sigetvar'a gelişine kadar, cesedi tahnit edilerek iç organları Otağ-ı Hümâyûn'da bir yere defnedilmiş, cesedi ise gizlice yaptırılan ve otağa sokulan bir tabut içinde tahtın altına gömülmüştür. Daha sonra İstanbul'a getirilen naaşı, kendi inşa ettirdiği Süleymâniye Camii avlusuna defnedilmiştir.

¹⁵ Şentürk, Ahmet Atillâ - Kartal, Ahmet (2004). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. s. 335-337.

Yuvarlak çehreli, ela gözlü, kaşların arası açık, doğan burunlu, seyrek dişli, uzun boylu olarak tarif edilen padişahın söz ve hareketleri son derece ölçülü ve nazik olarak nitelendirilmektedir.

Edebî Kişiliği: Muhibbî, II. Murad'la başlayan şair Osmanlı padişahlarının beşincisidir. Büyük dedesi Fâtih, dedesi II. Bayezid ve babası Yavuz gibi o da şiir sanatıyla yakından ilgilenmiş ve Osmanlı edebiyatının çoğu gazel olmak üzere 3000 civarında şiiriyle en hacimli divanlarından birini vermiştir. İlk devirlerinde yazmış olması muhtemel bazı gazellerinde görülen aksaklıklara karşılık eserlerinin önemli bir kısmı son derece ustaca söylenmiş şiirlerden oluşur. Muhibbî'nin devlet meselelerinin ağır yükü ve yorucu seferlerle geçen bir ömür içerisinde eskilerin sürekli yazıp söyleyen anlamında “pür-gû” diye nitelendirdikleri türden bir şair olmasına karşılık eserlerinde hiçbir zaman bu tipteki sanatkârcının düştükleri özensizliğe düşmediği görülmektedir. Gazelleri inceden inceye işlenmiş hayaller ve söz oyunları doludur. Sade yazmaktan ve zaman zaman ustaca kaleme alınmış kahramanlık şiirleri nazmetmekten hoşlanan bir şairdir. Kânûnî, eğer cihan hâkimi sultanların biri olmasaydı bile şair olarak edebiyat tarihimizde yer alması gereken şahsiyetlerden biri olurdu. Arapça, Farsça Türkçe şiirleri olup Çağatayca da biliyordu.

Kanûnî hakkında bilgi veren kaynaklar onun hem Farsça hem de Türkçe şiirlerini övmüşlerdir. Nitekim Ahdî, “Türkî dilinde eş'âr-ı bi-nihâyesi hûb ve zebân-ı Fârisî'de güftâr-ı bî-gâyesi mergûbdur” diyerek şiirlerinin güzel olduğunu ve beğenildiğini ifade ederken, Latîfî ise Farsça ve Türkçe güzel gazelleri ile nazik şiirleri olduğunu söylemiştir. Oğullarından Şehzade Mustafa, Bayezid, Selim ve Cihangir'de kendisi ve dedeleri gibi şair olarak yetişmişlerdir.

Eserleri: Türkçe Dîvân, Farsça Dîvân

Farsça Dîvân'ı Coşkun Ak tarafından tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır. (*Muhibbî'nin Farsça Dîvân'ı [Metin- Çeviri]*, Bursa 1995; *Muhibbî, Farsça Dîvân [Metin- Çeviri]*, Ankara 2006) Kasım Gelen ise üzerine yüksek lisans çalışması yapmıştır. (*Kanûnî Sultan Süleyman'ın Farsça Dîvân'ı, İstanbul Üniversitesi, 1998*)

Tıpkıbasımı da yapılan (*Muhibbî Dîvânı [Nuruosmaniye Kütüphanesi no 3873'teki Karamemi Tezhipli Nüshasının Tıpkıbasımı]*, Sunuş: Günay Kut, Ankara 2001) *Türkçe Dîvân'ı, Coşkun Ak (Muhibbî Dîvânı, Ankara 1987)* ve Vahit Çubuk (*Dîvân-ı Muhibbî (Kanûnî Sultan Süleyman'ın Şiirleri)*, 3 c., [İstanbul]) tarafından neşredilmiştir. Nuran Öztürk, Türkçe Dîvânı'ndaki dinî ve tasavvufî motifler üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır. (*Muhibbî (Kanûnî) Dîvânı'nda Dinî ve Tasavvufî Motifler*, Erciyes Üniversitesi, 1991).

1.2.8. NEV'Î¹⁶

Asıl adı Yahyâ'dır. İlk eğitimini babasından gördükten sonra İstanbul'a giderek o zamanlar ahaveyn lakabıyla anılan Karamanî Ahmed ve Mehmed Efendilerden medrese eğitimi aldı. Bunlardan özellikle Sahn müderrisi Mehmed Efendi'nin Nev'î üzerinde derin tesirleri olduğu bilinmektedir.

Sultan III. Murad tarafından Şehzade Mustafa, Bâyezîd, Osman ve Abdullah'ın hocalığına getirilen Nev'î, sultanın ölümü üzerine yerine geçen III. Mehmed'in kardeşlerini katlettirmesine kadar yaklaşık 5 yıl huzura çıkması sırasında padişahların ayağa kalkmaları adet olmadığı halde, Sultan III. Murad'ın Nev'î'ye ayağa kalkarak saygı gösterdiği ve sık sık fikir ve görüşlerine müracaat ettiği rivayet edilir.

Zühd ve takva sahibi olup henüz çocuk yaşlarından başlayarak Sarhoş Bali Efendi, Kurt Mehmed Efendi ve Şeyh Şaban Efendi gibi mürşitler ile tasavvuf yoluna girerek zikre başladığı halde, rind bir mizaca sahip olduğu bilinmektedir.

Edebî Kişiliği: Nev'î manzum mensur olmak üzere 46 eser yazmıştır. Mürettep bir divanından başka Gelibolu'daki müderrislik yıllarında kaleme aldığı Manzum Kırk Hadis Tercümesi ile Sarhoş Bali Efendi'nin telkini ile yazdığı, ilahi aşkı konu edinen Hasb-i Hal adlı bir mesnevisi vardır.

Nev'î'nin en tanınmış eseri Sultan III. Murad'a ithaf edilen tarih, hikmet, astronomi, kelam, fıkıh usulü, cedel, tefsir, tasavvuf, rüya tabiri, remil, tılsımlar, tıp, gemicilik, yıldız bilimi ve faldan bahseden Netâyic'ül Fünûn adlı ansiklopedik kitabıdır.

Klasik şiirin hemen bütün nazım şekillerinde eser veren Nev'î'nin Dîvân'ı, hocası Karamanî Mehmed Efendi için nazmettiği bir ıydiyye yani bayram kasidesi ile başlar. Şehzade Mehmed'in sünnet düğünü için yazdığı suriyye kasidesi meşhurdur.

İfadeleri açık, samimi ve nettir. Özellikle mecazi aşkı tasvir ve tarif için müsemmen şeklinde nazmettiği bir şiiri son derece önemlidir. Diğer şairlerin bazı mazmunlar ardına gizleyerek söyledikleri pek çok çözülmemiş motifi süse ihtiyaç duymadan açıkça ifade ediveren bir şair olması bakımından eserleri o devre ait pek çok şiir probleminin çözülmesine yardım edecek niteliktedir. Özellikle hocası olduğu ve evlatları gibi sevip bağlandığı şehzadelerin idam edilmesi kendisini çok sarsmış olmalı ki onlar için her biri 11'er beyitten oluşan 6 kıt'alık terkiib-i bend, diğeri de 17 beyitlik kaside şeklinde iki mersiye nazmetmiştir. Hamza Bey'den at talep ettiği 12 beyitlik kısa kasidesinde olduğu gibi hemen bütün kasideleri külfetsizce yazılmakla birlikte çok ince ve orijinal ifadelerle doludur. Özellikle gazellerinde

¹⁶ Şentürk, Ahmet Atillâ - Kartal, Ahmet (2004). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. s. 328-330.

bazı kaynakların onu Bâkî ile aynı değerde göstermelerini haklı kılacak derecede usta ifadelerle rastlanmaktadır.

Nev'î'nin divanı Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri tarafından yayımlanmış (Nev'î Dîvân [Tenkitli Basım], İstanbul 1977), M. Nejat Sefercioğlu ise eser üzerine bir tahlil çalışması yapmıştır (Nev'î Dîvânı'nın Tahlili, Ankara 1990). Rıdvan Özel ise Dîvân'da bitkilerin kullanımı üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Nev'î Dîvânı'nda Bitkiler. Hacettepe Üniversitesi, 1981).

Eserleri: Türkçe Divan, Manzum Kırk Hadis Tercümesi, Hasb-i Hâl, Nevâ-yı Uşşâk.

1.2.9. TAŞLICALI YAHYÂ BEY¹⁷

Arnavut asıllı Dukakin ailesinden olup kesin doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. Kaynaklarda ailesine nisbetle Dukakinzâde, geldiği yerin taşlık bir bölge oluşundan dolayı da Taşlıcalı diye anılmıştır. Kuzey Arnavutluk'tan devşirilip İstanbul'a getirildi. Acemi Oğlanları Ocağı'nda eğitilerek yayabaşı ve ardından sipahi oldu. Yeniçeri Ocağı'nda iken öğrenme hevesi ve yeteneğiyle ocağın kâtibi Şehâbeddin Bey'in dikkatini çekti ve onun çırağı sıfatıyla birtakım mecburiyetlerden kurtuldu. Âşık Çelebi'nin ifadesiyle “tâlimhâneyi muallimhâne bilmek suretiyle” Kemalpaşazâde ve Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi gibi âlim ve şairlerin meclislerinde bulundu. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Mısır seferlerine katıldı. Zamanla şiirdeki şöhreti arttıysa da hemşehrîsi Hayâlî Bey'in bazı eleştirileri yüzünden hak ettiği mevkiyi elde edemedi. Kanûnî Sultan Süleyman, Hayâlî Bey'e gösterdiği iltifatı Yahyâ Bey'den esirgeyince o da veziri Rüstem Paşa'nın himayesine girip Eyüp Vakfı mütevellisi oldu. Ancak bu ikbal devri uzun sürmedi; Rumeli'de İzvornik sancağına sürülünce Yahyalı Akıncılar Ocağı'na katıldı ve bir daha İstanbul'a dönmedi. Son kasidesini Sigetvar seferi esnasında (1566) Kanûnî'ye sunan şair burada yaşının seksene ulaştığını belirtti ve padişahın çocuklarını himaye etmesini istedi. Son yıllarında Gülşenî şeyhi Uryânî Mehmed Dede'ye intisap ederek kendini tamamen tasavvufa verdi. Kaynaklarda Yahyâ Bey'in ölüm tarihi ve yeriyle ilgili farklı kayıtlar bulunmakla birlikte 990 (1582) yılında yaşı doksanı aşmış olduğu halde vefat ettiği kabul edilmektedir. Mezarı Sırbistan sınırları içinde İzvornik yakınlarındaki Lozniçe'dedir.

Edebî Kişiliği: Hayâlî Bey ile birlikte Kanûnî'nin Bağdat Seferi'ne katılan, bu sırada Fuzûlî ile görüşen Taşlıcalı Yahyâ “sâhib-i seyf ü kalem” sıfatına lâyık asker şairlerden olup “Şehzade Mustafa Mersiyesi” gibi devrin şartları gereği yazılması cesaret isteyen şiiri kaleme alacak kadar gözü pek ve korkusuz bir kişiliğe sahipti. Kendi döneminde gazel ve mesnevi

¹⁷ Kaya, Bayram Ali. (2011). Taşlıcalı Yahyâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40, 156-157.

sahasının güçlü temsilcilerinden sayılmıştır. Nitekim hem divanında hem hamsesinde özgün olmayı başardığını ve kimseyi taklit etmediğini belirtir. Gerek sağlığında gerekse ölümünden sonra yazılan tezkirelerde kişiliği, şiirleri ve hamsesi övülmüştür. Taşlıcalı Yahyâ'nın bilhassa kasideleri dikkat çekicidir. Bunların teşbîb bölümlerinden itibaren hemen her beyitte bir kahraman şairin, bir Osmanlı gazisinin coşkun heyecanı akıcı bir üslûp ve gür bir sesle yer almaktadır. Geleneksel kaside yapısına göre uzun tutulmuş olan teşbîblerde yer alan bazı tasvirlerdeki orijinallik, soyut-somut tezaadını pek çok yerde başarılı biçimde kullanması ve konu farklılığında gösterilen titizlik Yahyâ Bey'i çağdaşlarından ayıran özelliklerindedir.

Şairin gençlik yıllarında yazdığı gazeller âşıkane iken Uryânî Mehmed Dede'ye bağlandıktan sonra yazdıkları daha ziyade dinî-tasavvufî ve rindâne mahiyettedir. Yahyâ Bey bu şiirlerinde geleneksel yaklaşımın aksine zâhidi meyhaneye değil mescide çağırır ve oranın Hak divanı, gönlün hakikat sırrının sarayı, şeriatla tarikatın ise onun iki hisarı olduğunu belirtir. Nitekim dindar kişiliği ve içkiye muhalif tutumu pek çok şiirinde hissedilmektedir. Taşlıcalı Yahyâ, kaside ve gazellerinin yanı sıra musammatları ve şehrengizleriyle de dikkat çekmiştir. Kıt'alarının bir kısmı hiciv türünde yazılmış olup başta Hayâlî Bey olmak üzere Kandî, Rahmî, Sırrî gibi döneminin bazı şairlerine yönelttiği eleştirilerini yansıtmaktadır.

Taşlıcalı Yahyâ'nın en önemli yanı, İran örneklerine bağlı kalmadan yerli renklerle ve sade bir dille kaleme aldığı mesnevileriyle Türk edebiyatında hamse yazan şairlerin öncülerinden olmasıdır. Arnavutluk'un kıraç bir yerinden gelerek divan ve hamse sahibi oluşunu İslâmiyet'in bir mucizesi şeklinde açıklayan şair sefer esnasında, ordugâhlarda ve sınır boylarında her türlü insanla bir arada bulunmasının da etkisiyle eserlerinde nisbeten sade bir dil kullanmıştır. Zikrettiği pek çok atasözü ve deyim yanında halk ağzına yakın söyleyişle şiir dilinin sadeleşmesine katkıda bulunmuştur. Divanının birçok yerinde sözlerinin mürşîd-i kâmil sözlerine benzediğini, rabbânî ilham eseri mısralarının can âriflerine hayat suyu bağışladığını ifade eder. Şiirde sözü uzatmanın anlamı bozacağını, muamma gibi kapalı söylemenin ise bir işe yaramayacağını belirten Yahyâ Bey kendi şiirlerinde bir hüsn-i edâ bulunduğunu ve hayallerinin de rengin olduğunu ileri sürmektedir.

Eserleri: 1. *Divan*. Divanın tenkitli neşrini hazırlayan (İstanbul 1977) Mehmed Çavuşoğlu'nun tesbitine göre Yahyâ Bey divanını üç defa tertip etmiş ve her defasında şiirlerinde bazı değişiklikler yapmıştır. Son tertibi Kanûnî Sultan Süleyman'a sunulan divanın Çavuşoğlu neşrinde bir dîbâce, otuz dört kaside, beş terciibend, dört terkiibend, bir ta'şîr, dört muaşşer, üç müseddes, üç muhammes, yirmi beş murabba, üç tarih, bir müstezad, iki şehrengiz, 515 gazel ve yirmi kıt'a bulunmaktadır. Eserin bazı nüshaları İstanbul Üniversitesi

(İbnülemin, no. 1302), Millet (Ali Emîrî Efendi, Manzum, no. 516) ve Edirne Selimiye (Bâdî Efendi, no. 2172) kütüphanelerindedir.

2. *Hamse*. Yahyâ Bey hamseyi oluşturan mesnevilerin tamamını Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yazmış ve bu padişaha sunmuştur.

a) Şâh u Gedâ. 1000 beyit civarındaki mesnevi şairin kendi tecrübesinin ürünü olup beşerî aşktan ilâhî aşka geçişi anlatan bir hikâyeyi konu alır. 1537'de yazıldığı tahmin edilen eser tamamen yerli olması sebebiyle hayli ün kazanmış, konusunun İstanbul'da geçmesi dolayısıyla ayrıca orijinal kabul edilmiştir. Üzerinde Pınar Aydemir'in yüksek lisans tezi hazırladığı mesnevinin (1993, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) Atmeydanı ve Ayasofya tasvirlerine yer verilen bölümleri dikkat çekicidir.

b) Gencîne-i Râz. 947'de (1540-41) kaleme alınan 3051 beyitlik mesnevi dinî-ahlâkî ve tasavvufî konuların işlendiği, bir kısmı şairin kendi hayatından ve görüp işittiklerinden alınmış hikâyeleri içeren didaktik bir eserdir. Sade ve yer yer halk diline yakın bir üslûpla yazılan mesnevinin yalnız İstanbul kütüphanelerinde otuz yedi nüshası bulunmaktadır. Eser üzerine Bekir Çınar yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1995, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

c) Yûsuf u Zelîha. Mesnevinin Mehmed Çavuşoğlu tarafından hazırlanan tenkitli neşri (İstanbul 1979) 5179 beyittir. Şair, eserini genç yaşında aşka düşüp terk-i diyâr etmesi dolayısıyla Mısır'a vardığında yazdığını belirtir. Yahyâ Bey konuyu beşerî ölçüler içinde ele almaya çalışmış, dil ve üslûp bakımından özgün sayılabilecek bir eser meydana getirmiştir.

d) Kitâb-ı Usûl. Adı bazı kaynaklarda Usul-nâme şeklinde geçen mesnevi yaklaşık 3100 beyittir. Yahyâ Bey, on iki bölüm (makam) ve yedi kısımdan (şube) oluşan eserinde adalet, doğruluk, yiğitlik gibi ahlâkî kavramları ele almış, eserini çoğu kendi hayatının ve gözlemlerinin ürünü olan 100'den fazla hikâye, temsil ve latife ile zenginleştirmiştir.

e) Gülşen-i Envâr. Dinî, tasavvufî, ahlâkî ve mahallî hikâyelerle temsillerden meydana gelen eser aynı zamanda dönemin toplum hayatını oldukça sade bir dille yansıtmıştır. 2810 beyitlik mesnevi üzerine İbrahim Doğanyigit yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1992, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

3. *Şehrengîz-i Edirne*. 215 beyitten oluşan, baş tarafında bir münâcâtın bulunduğu bu küçük eserde şair önce gönlünü kaptırdığı bir güzelin aşkı yüzünden düştüğü halleri dile getirir. Ardından Edirne şehrinin tasvirini yapar ve on dört mahbubu beşer beyitle tanıtır. Eserin bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki divan nüshası içindedir (İbnülemin, no. 1302, vr. 26a).

4. *Şehrengîz-i İstanbul*. Yahyâ Bey, 345 beyitten meydana gelen eserin başlangıç kısmında güzellere tutkunluğundan ötürü yüzünün kara olduğunu belirtir ve yaratıcının affına sığınır.

Asıl şehrengiz bölümünde İstanbul'un tasvirine yer verir; şehrin güzellerini, âşıklarını, denizini, sahillerini, surlarını vb. anlatır. Ardından güzellerin tasvirine geçer ve elli sekiz güzeli kısaca tanıtır. Bir kopyası Şehrengîz-i Edirne ile aynı yazma içinde, müstakil nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde olan eser Mehmed Çavuşoğlu'nun neşrettiği divanda da yer almıştır.

1.2.10. ZÂTÎ¹⁸

Asıl adı Sehî ve Latîfî'ye göre Bahşî, Âşık Çelebi'nin halk arasında yaygın rivayetten nakletmesine nazaran Satılmış'tan bozularak Satı olup, bu ismi "Zâtî" şeklinde mahlas edinmiştir. Ancak kendi ifadesine göre asıl adı İvaz olup bu da ebced hesabıyla doğum tarihini (876) vermektedir.

Gençlik yıllarında Balıkesir'de geçimini çizmecilikle sağlayan Zâtî, II. Bâyezîd'in saltanatı yıllarında İstanbul'a gelmiş ve burada şiirde ilerlemek için gerekli bilgileri edinmeye çalışmıştı. Bu arada Müneccim-zâde'den remil kaidelerini öğrenen Zâtî'nin şairliği yanında remmallik de ömrü boyunca geçimini sağladığı ikinci mesleği oldu.

Yaşlılık yıllarında Fatih'te Sarıgözel Hamamı Mahallesi'nde oturan Zâtî'nin, Bâyezîd Camii avlusunda bir remilci dükkânı bulunuyordu. Bu dükkân devrin şairlerinin ve Bâkî gibi şiire hevesli gençlerin uğrak yeri idi. Daha sonra evinin yakınında bir dükkân tutarak mesleğine orada devam etti. Vefatı üzerine cenazesi Âşık Çelebi ve Yahyâ Bey gibi dostları tarafından kaldırıldı ve Edirnekapısı dışında İbni Kemal ve Bâkî'nin mezarları civarına defnedildi.

Gerek kendi eserlerinden gerekse hakkında yazılanlardan çiçek bozuğu tenli, büyük burunlu, sağır hayatının sonlarına doğru gözlük kullanan, çirkin biri olduğu anlaşılmaktadır. Yaratılıştan şair olan Zâtî, hoşsohbetli, hazırcevap, nüktedan mizaca sahip biriydi.

Şiirinin en önemli özelliği daha önce söylenmemiş birtakım hayalleri kullanma gayretidir. Kaynaklar ilim tahsili olmadan usta şair olunamayacağı tezinden hareketle, belirli bir eğitimi bulunmayan Zâtî'nin olağanüstü güzellikteki şiirlerini hayretle karşılarlar. Bazıları onun, şiirlerini göstermek için dükkânına gelen şiir heveslilerinin orijinal fikirlerini kendine mal ederek, değişik mazmunlara sahip olduğunu öne sürerler. Şiirlerini çaldığını iddia edenlere "bizler divan sahibi şairleriz. Şiirlerimiz kıyamete kadar okunur. Bu hoşça manacıklar kaybolup gitmesin diye divânımıza alırız" cevabını verir.

¹⁸ Şentürk, Ahmet Atillâ - Kartal, Ahmet (2004). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. s. 321-323.

Ömrünün sonlarına doğru geçim derdine düşerek otuz akçelik müderrislere ve danişmentlere dahi kasideler sunar olmuş, kendisine şiir sipariş edenlere para karşılığı gazeller yazmaya başlamıştır.

Edebî Kişiliği: Zâtî'den bahseden hemen bütün biyografik eserlerde, sanatından övgüyle bahsedilerek, gazel alanındaki üstatlardan biri sayıldığı ve şiirlerinin eşi benzeri olamadığı dile getirilmiştir. Necâtî Bey ve Ahmet Paşa'dan gelerek Bâkî'ye ulaşan çizgide önemli bir halka olan Zâtî'nin şiirleri genellikle âşıkane'dir. Rindlik de şiirlerinde önemli bir konu olarak kendisini gösterir.

Klasik edebiyatın en çok şiire sahip şairlerinden olan Zâtî, şiir nazmederken Ahmet Paşa ve Necâtî Bey gibi titiz ve seçici davranmamış, kaleminin ucuna gelen her şeyi işlemeye ihtiyaç hissetmeden yazmıştır. Bundan dolayı şiirleri arasında gerçekten güzel olanlar bulunduğu gibi kusurlu ve zevksiz olanlar da vardır. Bu tavrından dolayı kaynaklar tarafından da eleştirilmiştir. Ayrıca Zâtî'nin şiirlerine o dönem Türk kültürü ile gündelik hayatının yansıdığı da görülmektedir. Ahmet Paşa ve özellikle Necâtî Bey'den etkilenen Zâtî, şiirdeki yeteneği ile Figânî, Hayâlî, Helâkî, Bâkî, Cinânî, Usûlî, Hayretî, Enverî ve Celilî gibi şairler üzerinde etkili olmuştur.

Sehî ve Latifî'ye göre 3000, Âşık Çelebi'ye göre ise 1700 gazellik ve 500 kasidelik bir Dîvân'ı vardır. Gazelleri Ali Nihat Tarlan (Zâtî Dîvânı, I. C., İstanbul 1967, II.C., İstanbul 1970), Mehmet Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri (Zâtî Dîvânı, III. C., İstanbul 1987) tarafından neşredilmiştir. Bu neşirlere göre Zâtî'nin, 1825 gazeli bulunmaktadır. Coşkun Ak ve Mehmet Akkaya ise divanından seçmeler neşretmiştir (Zâtî Dîvânı'ndan Seçme Gazeller, Balıkesir 1993). Orhan Kurtoğlu, gazeller dışında kalan şiirleri üzerine bir çalışma yapmıştır (Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1996). Ahmet Şahinoğlu Zâtî Dîvânı'ndaki soyut kavramlar üzerinde durmuştur (Zâtî Dîvânı'nda Soyut Kavramlar, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1997).

Eserleri: Dîvân, Şem ü Pervâne, Edirne Şehrengizi, Letâif.

İKİNCİ BÖLÜM

DİVANLARDA ULÜ'L-'AZM PEYGAMBERLER

2.1. HZ. NÛH

Hz. Nûh, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde diğer peygamberlere oranla geniş bir şekilde tanıtılan ve "Ulü'l-'Azm" olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden ilkidir. Kur'an-ı Kerim'de 28 surede hakkında bilgi verilmiş ve 43 yerde ismen zikredilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in 71. suresi onun adını taşır ve baştan sona onun tevhit mücadelesini anlatır. Lakabı Neciyyullâh¹⁹ (Cenab-ı Hakk'ın kurtardığı) ve Şeyhü'l-enbiyâ (Nebilerin uzun ömürlüsü)'dür. Nûh kelimesinin Arapça asıllı olup nevh (ağlamak, dövünmek) kökünden geldiğini, bizzat kendi nefsinin kötilediğinden veya tövbe etmeden boğulup gitmeleri sebebiyle kavmi için üzüldüğünden ona bu adın verildiğini söyleyenler olmakla birlikte Nûh'un, Habeş dilinde nâha kelimesinden türediği "uzun zaman" mânasına geldiği ve "ömrü uzun" anlamında da kullanıldığı söylenmektedir. (Harman, 2007: 225)

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nûh; mürsel (Şuarâ, 26/105), resûl (Şuarâ, 26/107), apaçık uyarıcı (Zâriyât, 51/50), mübârek (Hûd, 11/48), muhsin (Sâffât, 37/80), mü'min (Sâffât, 37/81), kul (Kamer, 54/9), şükreden (İsrâ, 17/3) gibi özelliklerle anılmaktadır.

Hz. Nûh, kavmini putperestlikten uzaklaştırıp tevhit inancına döndürmek için gönderilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nûh'un Cenab-ı Hakk tarafından seçildiği (Âl-i İmrân, 3/33), kendisine vahyedildiği (Nisâ, 4/163), kavmine peygamber olarak gönderildiği (Nûh, 71/1), 950 yıl kavminin arasında kaldığı (Ankebût, 29/14) ve kavmini Cenab-ı Hakk'a kulluğa davet ettiği (Yûnus, 10/71; Hûd, 11/25-26; Şuarâ, 26/106-110) belirtilmektedir.

Rivayete göre insanlar Hz. Nûh'a kadar tevhit inancıyla yaşamış, putperestlik ilk defa Hz. Nûh'un kavmiyle ortaya çıkmıştır.

Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçer:

"Ve dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved'den, Suvâ'dan, Yeğûs'tan, Ye'ûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!" (Nûh, 71/23)

Hz. Nûh, kavmini Cenab-ı Hakk'tan başkasına ibadet etmemeleri hususunda uyarılmış, aksi takdirde başlarına gelecek azabı kendilerine haber vermiştir (Nûh, 71/1-4). Yoldan çıkmış, çok zalim ve azgın olan kavmi (Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52) Hz. Nûh'a inanmadığı gibi ona mecnun demiş, taşlamakla tehdit edip (Şuarâ, 26/116) yalancılıkla itham etmiş, ondan kendisine uyan alt tabakadan insanları yanından uzaklaştırmasını (A'raf, 7/59-63; Hûd,

¹⁹ Ankebût, 29/15

11/ 27; Kamer, 54/9) veya başlarına geleceğini bildirdiği azabı bir an önce getirmesini (Hûd, 11/32) istemiştir.

Hız. Nûh, uzun mücadeleler sonunda kavminin putperestlikten vazgeçmediğini görünce inanmayanları cezalandırması için Cenab-ı Hakk'a dua etmiş (Şûarâ, 26/118-119; Nûh, 71/1-28), Cenab-ı Hakk da Hız. Nûh'un duasını kabul etmiş ve inkârcı kavminin Tufan'la helâk edileceğini, kendisinin ve inananların kurtulacağını bildirerek bir gemi yapmasını istemiştir (Hûd, 11/36-39). Geminin inşası bitince her hayvan türünden birer çift, ayrıca boğulmasına hükmedilenler dışındaki aile fertleri ve iman eden diğer kimseler gemiye bindirilir. Hız. Nûh ve ona inananlar kurtulurken eşi ve oğlu inanmayanlarla birlikte boğulur (Hûd, 11/40-47; Mü'minûn, 23/26-29; Furkan, 25/37; Kamer, 54/10-17). (Harman, 2007: 225-226)

2.1.1. HIZ. NÛH TÛFÂNİ ve NÛH'UN GEMİSİ

Tufan kelimesi Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir. Birinde Firavun ve Mısır halkına (A'raf, 7/133), diğerinde Hız. Nûh kavmine (Ankebût, 29/14) gelen su felâketi bahis konusu edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Hız. Nûh'un tebliğ faaliyeti ve kavmini Cenab-ı Hakk'a kulluğa daveti, kavminin onu dinlemeyip inkârda ısrar etmesi üzerine ceza olarak Tufan musibetinin geldiği bildirilmekte, Tufan'ın cereyan ediş tarzı ile Hız. Nûh'un ilahî emre uyup gemi yapması ve kendisine inananlarla birlikte Tufan'dan kurtulması, inanmayanların boğulması anlatılmakta, geminin şekli ve ölçüleri, gemiye binenlerin türü ve sayıları, Tufan'ın süresi gibi konularda bilgi yer almamaktadır.²⁰ Hız. Nûh kıssası A'raf, Yûnus, Şûrâ ve Nûh sûrelerinde de geçmekle birlikte en ayrıntılı biçimde Hûd sûresinde nakledilmektedir.

Hız. Nûh'un peygamber olarak gönderildiği kavim, putperestti. Hız. Nûh onları bir olan Cenab-ı Hakk'a kulluğa davet ettiği, putları bırakıp Cenab-ı Hakk'a dönmeleri için çok uğraştığı halde onlar putlara tapmaktan vazgeçemedikleri gibi, "Sakin ilahlarınızı bırakmayın; hele Ved'den, Süvâ'dan, Yegûs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin" diyerek (Nûh, 71/23) insanları Nûh AS'in davetinden uzaklaştırmışlardı. Hız. Nûh, kavmini Cenab-ı Hakk'tan başkasına tapmama konusunda uyarmış, aksi takdirde başlarına gelecek azabı kendilerine haber vermiş (Nûh, 71/1-4), buna rağmen kavminin putperestlikten vazgeçmediğini görünce inanmayanları cezalandırması için Cenab-ı Hakk'a dua etmiş (Şûarâ, 26/118-119; Nûh, 71/1-28), Cenab-ı Hakk da onun duasını kabul etmiş ve inkârcı kavminin Tufan'la helâk edileceğini, kendisinin ve inananların kurtulacağını bildirerek bir gemi yapmasını istemiştir (Hûd, 11/36-39).

²⁰ Bu tür bilgiler İsrailiyyat türündendir. Ayrıntılı bilgi için bk. Aydemir (1979). "Tefsirde İsrailiyyat", s. 281-286.

Kur'an-ı Kerim'de bu gemiyle ilgili olarak sadece tahtalardan yapıldığı ve çivilerle çakıldığı bilgisi yer almakta (Kamer, 54/13), geminin diğer nitelikleri hakkında bilgi verilmemektedir. “Gözlerimizin önünde ve vahyimiz uyarınca gemiyi yap” (Hûd, 11/37) emri gelince rivayete göre Hz. Nûh tahtayı nereden bulacağını sorar, ona ağaç dikmesi emredilir ve o da Hint meşesi denilen ağaçları diker. Kırk yıl sonra bu ağaçları keserek gemiyi yapar. (Aydemir, 1992: 47; Harman, 2007: 225)

Gemi yapılırken kavmi Hz. Nûh ile alay etmiş, gemiyi tamamlayınca Hz. Nûh'a canlıların her birinden birer çift ile “haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında” ailesini ve iman edenleri gemiye bindirmesi emredilmiştir (Hûd, 11/40). Daha sonra göğün kapıları açılmış, yerin kaynakları fişkırmış, göğün ve yerin suları birleşmiş, gemi azgın suların üzerinde yüzerken Hz. Nûh ve beraberindekiler kurtulmuş, Hz. Nûh'un eşi ve bir oğlu dâhil inanmayanlar boğulmuştur (Hûd, 11/40-47; Mü'minûn, 23/26-29; Furkan, 25/37; Kamer, 54/9-17). Kırk gün, kırk gece gök suyunu boşaltmış, yer suyunu fişkırtmış, daha sonra gemi yüzmeye başlamış ve altı ay su üzerinde kalmıştır. “Ey yer suyunu yut, ey gök suyunu tut” denilmek suretiyle Tufan sona erince gemi Cudi'ye oturmuş (Hûd, 11/44) ve Hz. Nûh'a, “Ey Nûh! Sana ve seninle birlikte olanlara bizden selâm ve bereketle gemiden in” (Hûd, 11/48) denilmiştir.

Edebiyatımızda, kendisine inanmayan kavmi Tufan'la cezalandırıldığından dolayı Tufan hadisesi de ona nisbetle “Nûh Tufanı” diye anılmaktadır.

Tufan'dan sonra insanlar Hz. Nûh'un üç oğlundan türemiştir. Bu yüzden Hz. Nûh'a “İkinci Âdem” de denir. (Pala, 1995: 432)

Kur'an-ı Kerim'de Nûh AS'ın kıssası şöyle geçer:

“Andolsun, biz Nûh'u kavmine elçi gönderdik. Onlara: “Ben (dedi), sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına tapmayın! Ben, size (gelecek) elem verici bir günün azabından korkuyorum.” Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: “Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz.” (Nûh) dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben Rabbim tarafından (bildirilen) açık bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız? Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeye karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir. Ben iman edenleri kovacak değilim; çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi, bilgisizce davranan bir topluluk olarak görüyorum. Ey kavmim! Ben onları kovarsam, beni Allah'tan (onun

azabından) kim korur? Düşünmüyor musunuz? Ben size: “Allah’ın hazineleri benim yanımdadır” demiyorum, gaybı da bilmem. “Ben bir meleğim”de demiyorum. Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, ‘Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir’ diyemem. Onların kalplerinde olanı, Allah daha iyi bilir. Onları kovduğum takdirde ben gerçekten zalimlerden olurum.” Dediler ki: Ey Nûh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir! (Nûh) dedi ki: “Onu size ancak dilerse Allah getirir. Ve siz (Allah’ı) âciz bırakacak değilsiniz. Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de, öğüdüm size fayda vermez. (Çünkü) O sizin Rabbinizdir. Ve (nihayet) O’na döndürüleceksiniz.” (Resûlüm!) Yoksa “Bunu uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Eğer onu uydurduysam günahım bana aittir. Fakat ben sizin işlediğiniz günahıtan uzağım.” Nûh’a vahyolundu ki: Kavminden iman etmiş olanlardan başkası artık (sana) asla inanmayacak. Öyle ise onların işlemekte olduklarından (günahlardan) dolayı üzülme. Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana (bir şey) söyleme! Onlar mutlaka boğulacaklardır! Nûh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler ise, yanına her uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: “Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki siz nasıl alay ediyorsanız biz de sizinle alay edeceğiz! Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini ve sürekli bir azabın kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz.” Nihayet emrimiz gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca Nûh’a dedik ki: “(Canlı çeşitlerinin) her birinden birer çift ile -(boğulacağına dair) aleyhinde söz geçmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye yükle!” Zaten onunla beraber pek azı iman etmişti. (Nûh) dedi ki: “Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabbin çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh, gemiden uzakta bulunan oğluna: Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma! Diye seslendi. Oğlu: Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım, dedi. (Nûh): “Bugün Allah’ın emrinden (azabından), merhamet sahibi Allah’tan başka koruyacak kimse yoktur” dedi. Aralarına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu. (Nihayet) “Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut!” denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti. Ve: “O zalimler topluluğunun canı cehenneme!” denildi. Nûh Rabbine dua edip dedi ki: “Ey Rabbin! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vâdin ise elbette haktır. Sen hâkimler hâkimisin.” Allah buyurdu ki: Ey Nûh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim. Nûh dedi ki: Ey Rabbin! Ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen, ben ziyana uğrayanlardan olurum! Denildi ki: Ey

Nûh! Sana ve seninle beraber olan ümmetlere bizden selam ve bereketlerle (gemiden) in! Kendilerini (dünyada) faydalandıracağız, sonra da bizden kendilerine elem verici bir azabın dokunacağı ümmetler de olacaktır. (Resûlüm!) İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin. O halde sabret. Çünkü iyi sonuç (sabredip) sakınanlarıdır. (Hûd, 11/25-49)

İslâmî edebiyatlarda Tufan, Kur'an-ı Kerim'de anlatılan şekliyle ve daha ziyade felsefi düşünceleri açıklamak yahut didaktik hikmetleri ortaya koymak amacıyla zikredilir. Hz. Nûh'un, kavmini doğru yola çağırması, onları defalarca uyarması, nihayet kavminin bir Tufan'da yok edilmesi şairlere kendi zamanlarındaki birtakım uygulamalar hakkında teşbih imkânı vermiştir. (Pala, 2012: 322-323)

“Düşman yılan ise biz Hz. Mûsâ'nın beyaz eliyiz. Dünya gamı tufan ise biz Hz. Nûh'un gemisiyiz.”

Mâr ise 'adû biz yed-i beyzâ-yı Kelîmüz

Tûfân ise dünyâ gamı biz geştî-i Nûhuz

(Bağdatlı Rûhî, 193, K.45/92)

Kendini bilmez, cahillerin kirlettiği dünyayı temizlemek için Nûh tufanına ihtiyaç vardır. Bağdatlı Rûhî, bu beytiyle Hz. Nûh'un kendisine inanmayan kavmine gelen bu tufan felaketine işaret etmiştir:

Dâmen-i hâkı mülevves kıldı ol nâdân-ı 'asr

Şüst ü şûya ihtiyâcı var kanı Tûfân-ı Nûh

(Bağdatlı Rûhî, 374, G.108/4)

XVI. yüzyıl divan şiirinde Nûh tûfânı mecazi olarak gözyaşlarına denk tutulmuştur:

Nice tûfân oldu peydâ dîde-i hûn-pâşdan

Nûh çeşmüm yanına gelse dem urmaz yaşdan

(Bâkî²¹, 332, G.376/1)

²¹ 33, K.13/15

Hz. Nûh'un ansızın gelen tufanına Fuzûlî yer vermiştir:

Nûh sandugına keştî tek aparmışdur penâh

İhtiyât eyler ki nâ-geh bir dahi tûfân olur

(Fuzûlî²², 64, K.8/21)

Fuzûlî, Hz. Nûh'un gemisini şarap gemisiyle aynı beyitte kullanarak kederli zamanda şarap gemisinin ettiği hâli tufanda Nûh'un gemisi bile etmedi demiştir:

Hücûm-ı gamda bana anı itdi zevrâk-ı mey

Ki itmedi anı tûfân olanda keştî-i Nûh

(Fuzûlî, 218, G.54/3)

Aldukça ele sâgar-ı sahbâ-yı sabûh

Artar eser-i zevk-ı dil ü râhat-ı rûh

Tugyân-ı gama müfiddür sâgar-ı mey

Tûfân hatarında öyle kim keştî-i Nûh

(Fuzûlî, 421, R./1)

Dâ'im özümü bî-ser ü sâ mân gördüm

Üftâde-i derd ü dâğı hicrân gördüm

Bir katla ki bunda Nûh tûfân gördü

Ben Nûh degüldüm nice tûfân gördüm

(Fuzûlî, 422, R./10)

Tevhit, insanlık denizinin gemisidir. Onun piri ise deniz üstadı Nûh AS'dır:

Bahr-i zâta seffinedir tevhîd

Pîri deryâ-şinâs Nûhumdur

(Hayâlî²³, 126, G.108/2)

²² 143, K.32/23; 326, G.225/6

²³ 38, K.8/17

Nûh tufanı bazen sevgiliden hasret kalmanın verdiği gamla eş değer tutulur. Gönül sevgilinin aşkıyla tufanlar koparmaktadır:

Gamuñla gam degül eşküm koparsa tûfânlar
 Bu dem ki ‘ışkuñla sînedür sefine-i Nûh
 (Lâmi‘î Çelebi, 211, G.59/2)

Nûh’un gemisi gönül, âşğın gözyaşı denizdir. Bu gözyaşı denizinde seyreden Nûh’un gemisidir:

Bahr-i eşk içre sefine-i dil
 Seyr ider keştî-yi Nûh’umdur
 (Muhibbî, 237, G.178/2)

Yahyâ Bey, nefsi Hz. Nûh peygamberin gemisindeki gemiye zarar veren bir böceğe benzetmiştir. “Nûh Nebî’nin gemisine zarar eden kesegen senin vücut ambarındaki nefsin gibidir.”

Senüñ anbâr-ı vücûduñdaki nefsüñ gibidir
 Keştî-i Nûh-ı Nebîye zarar iden kesegen
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 129, K.33/17)

Alçağı elden koma ki görmez
 Tûfân-ı Nûhı deryâda gevher
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 136, M.1/3)

Zâtî, gözyaşlarının ne kadar çok aktığına delalet olarak Nûh tufanına göndermede bulunmuştur. Allah’tan O’nun Sabûr ismiyle Eyyûb sabrını vermesini istemektedir. Çünkü sevgiliye duyduğu hasretten çektiği acı canına tak etmiştir:

Nûh tûfânına döndi bahr-i eşkümünden cihân
 Ben garibe sabr-ı Eyyûbı nasîb it yâ Sabûr
 (Zâtî²⁴, 296, G.296/3)

²⁴ 127, K.37/15; 204, M.24/3; 94, G.590/5; 88, G.1145/5; 159, G.1254/6; 297, G.1465/3; 448, G.1706/3

Hz. Nûh kendisine uyan mü'minlerle birlikte gemiye bindiğinde “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma! Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlâksız ve kâfir kimseler yetiştirirler. (Nûh, 71/26-27)” şeklinde dua etti. Kâfirlerin hepsi helâk olunca da gemidekilerden insan neslinin devam etmesi için teyemmümde bulundu yani kelimenin sözlük anlamıyla “gemide kalanların selâmetleri için Allâh’tan kendilerini toprağa / yeryüzüne çıkarmasını talep etti”.

Teyemmüm burada bilinen mânasının dışında dua etmek maksadıyla kullanılmış ve Zâtî, tasavvufî boyutuyla ele aldığı bu beytinde tufan vakti Hz. Nûh’a teyemmümün vacip olma hadisesine ışık tutmuştur:

Eger deryâ-yı eşkinden vuzû’ itmezse ‘âşıklar
Dem-i tûfânda bes Nûha teyemmüm vâcib olmuştur
(Zâtî, 479, G.479/2)

Hayâlî Bey, Nûh’un gemisine binenlerin kurtuluşa erdiğini şu şekilde dile getirir:
Ya necât ehline olduñ keştî-i Nûhün-Nebî
Sürmege ya çarhı mevc-ı kulzüm-i Yezdân mısın
(Hayâlî, 56, K.20/2)

“Fena denizine gark olan Nûh’un gemisini n’eyler? Deryadaki balıklar tufanın dalgalarından hiç korkar mı?”

Nev‘î’ye göre yokluk denizine gark olanların Nûh’un gemisine ihtiyaçları yoktur. Bu durum denizin dalgasından zarar görmeyen balığa benzetilmektedir:

Keştî-i Nûh’ı n’ider bahr-i fenâya gark olan
Mâhî-i deryâ ider mi mevc-i tûfândan hazer
(Nev‘î, 38, K.12/60)

Yahyâ Bey, Nûh tufanının kâfirleri helâk ettiğini dile getirmiş, Hz. Nûh’a inananları cevşenli erenler olarak nitelendirmiş ve onları denizdeki dalgalara benzetmiştir:

Zırılırla erenler beñzedi emvâc-ı deryâyâ
Firengüñ oñmaduk başına kopdı Nûh tûfânı
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 72, K.16/12)

Yahyâ Bey Hz. Nûh'un kavmiyle mücadelesini şu beytiyle dile getirmiştir.

Bi- hakk-ı rif'at-i İdris ü 'Îsâ

Bi- hakk-ı mâcerâ-yı Nûh u Mûsâ

(Taşlıcalı Yahya Bey, 251, Ş.2/81)

Nûh'un gemisine binenlerin kurtuluşa erdiğini Zâtî de zikreder:

Cürm-i 'âsî Nûh tûfânından artuk olmaya

Virdi keştî-bân-ı rahmuñ Nûh'a ol demde necât

(Zâtî, 3, K.12/16)

Ey sehâ zevrâkmuñ Nûhı ufkda nice kim

Mâh-ı nev keştî-i zer ola şafak bahr-i 'Amîk

(Zâtî, 25, K.9/34)

2.1.2. AŞÛRE BAHSİ²⁵

Âşûrânın menşei hakkında kaynakların belirttiği görüşleri iki noktada toplamak mümkündür. 1. Âşûrâ, Hz. Mûsâ ve kavminin, Firavun'un zulmünden kurtulduğu ve yahudilerin oruç tutmakla mükellef olduğu bir gündür. Daha çok müsteşriklerin benimsediği bu görüşe göre müslümanların mübarek bir gün olarak kabul edip oruç tuttıkları âşûrâ yahudi geleneğine dayanmaktadır. 2. Âşûrâ, Hz. Nûh'tan itibaren bütün Sâmi dinlerde mevcut olan ve Câhiliye devri Araplar'ı arasında da Hz. İbrâhîm'den beri önemli görülüp oruç tutulan bir gündür. Bu görüş, Hz. Âişe ile Abdullah b. Ömer'in rivayetlerine dayanır. Âişe'nin (Pala, 2012: 322-323) rivayeti şöyledir: "Âşûrâ Kureyş'in Câhiliye devrinde oruç tuttuğu bir gündü. Resûlullah da buna riayet ediyordu. Medine'ye hicret edince bu orucu devam ettirmiş ve başkalarına da emretmişti. Fakat ramazan orucu farz kılınca kendisi âşûrâ gününde oruç tutmayı bırakmış, bundan sonra müslümanlardan dileyen bu günde oruç tutmuş, dileyen tutmamıştır" (Buhârî, "Savm", 69; Müsned, VI, 29-30). Abdullah b. Ömer'in aynı konudaki rivayeti de şöyledir: "Âşûrâ Câhiliye devri insanların oruç tuttuğu bir gündü. Fakat ramazan orucu farz kılınca Resûlullah'a âşûrâ konusu sorulmuş, o da, 'Âşûrâ Allah'ın günlerinden bir gündür, dileyen bu günde oruç tutsun, dileyen tutmasın' buyurmuştur" (Müsned, II, 57, 143). Ashap arasında ilimleriyle temayüz etmiş bu iki sahâbînin rivayetlerinden, âşûrânın Câhiliye devri Araplarınca önemli sayıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Hz. Âişe'nin âşûrâ gününde Kâbe örtülerinin değiştirildiğini anlatan diğer bir rivayeti de bunu desteklemektedir

²⁵ Yavuz, Yusuf Şevki (1991). Âşûrâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 4, 24-26.

(Müsned, VI, 244). Arapların, âşûrâ günü doğduğu rivayet edilen ve Kâbe'yi inşa eden ataları Hz. İbrâhîm'in hâtırasına hürmeten bu günü yaşatmış olmaları uzak bir ihtimal değildir. Hz. Mûsâ ile İsrâiloğulları'nın Firavun'un elinden âşûrâ günü kurtulduğunu ve Hz. Nûh'un gemisinin Cûdî dağına aynı gün oturduğunu söyleyen yahudileri Hz. Peygamber'in tekzip etmemesi, hatta "Biz Mûsâ'ya sizden daha lâyıkız" diyerek bu günde oruç tutulmasını emretmesi (bk. Buhârî, "Savm", 69; Müsned, II, 359-360), âşûrânın Nûh'tan itibaren semavî dinlerde önemli bir yer işgal ettiğine işaret etmektedir.

Yukarıda kısaca değindiğimiz aşure bahsine Lâmi'î Çelebi bir beytinde Hz. Nûh ile ilişkilendirerek yer vermiştir:

Tulû'ı mâh-ı âşûrâdedür çün
Ola Nûh ile sâl-i 'ömri hemtâ
(Lâmi'î Çelebi, 358, M.27/5)

2.1.3. HZ. NÛH'UN ÖMRÜ

Nûh AS'ın yedi yüz veya bin sene yaşadığı söylenmektedir. Bu yüzden Nûhî veya Nûh ömrü tabiri vardır. (Onay, 1993: 322)

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Nûh'un yaşıyla ilgili olarak şu bilgi yer almaktadır:

"Andolsun ki biz Nûh'u kendi kavmine gönderdik de o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken Tufan kendilerini yakalayiverdi. Fakat biz onu ve gemidekileri kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret yaptık" (Ankebût, 29/14-15)

Hz. Nûh'un kabrinin nerede olduğu bilinmemekte, çeşitli yerlerde ona nisbet edilen makam ve kabirler bulunmaktadır. Bir rivayete göre kabri Mekke'de Mescid-i Harâm'da, Mültezem ile Makâm-ı İbrâhîm arasında, diğer rivayetlere göre ise Kerek, Cizre veya Necef'tedir. (Harman, 2007: 227)

XVI. yüzyıl divanlarında Hz. Nûh genellikle uzun ömrü dolayısıyla beyitlere konu olmuştur:

Dürc-i murâd-ı dürri ele girmege gerek
Gavvâs-ı bahr-i 'aşkuña 'âlemde 'ömr-ı Nûh
(Bağdatlı Rûhî, 369, G.101/3)

Aşağıdaki beyitlerde ise ayrılığın verdiği acıdan kurtulmak için Nûh ömrü kadar vakit geçmesi gerektiğine, sevgiliden ayrı geçen bir ânın bile Nûh ömrü kadar uzun geldiğine işaret edilmektedir:

Nice kılsunlar kenâr ümmîdin ‘aşk ehli kim
Çıkmaga girdâb-ı firkatdan gerekdür ‘ömrü Nûh
(Bağdatlı Rûhî, 372, G.106/2)

“Kavuşmanın zevkiyle geçen gün Hızır’ın hayatı gibidir. Ayrılığın derdiyle geçen an Hz. Nûh’un ömrü gibidir.”

Zevk-i visâlûñ ile geçen gün hayât-ı Hızır
Derd-i firâkuñ ile geçen lahza ‘ömr-i Nûh
(Bağdatlı Rûhî, 374, G.109/4)

Bağdatlı Rûhî, sevgiliye kavuşmanın ancak Hz. Eyyûb sabrı ve Hz. Nûh ömrüyle mümkün olabileceğine işaret etmiştir:

Ey rûhları subh u lebleri câm-ı sabûh
‘Uşşâka degül bâb-ı visâlûñ meftûh
Ümmîd-i visâlûñ eyleyen bî-çâre
Eyyûb gerek sabrda vü ‘ömrde Nûh
(Bağdatlı Rûhî, 1045, R.14)

Bâkî, dua ederken Allah, Nûh ömrü versin hatadan saklasın demekle birlikte Nûh tufanına da dikkat çekmiştir:

Nûh ‘ömrin virsün Allâhum hatâdan saklasun
Yıksa bünyâd-ı sarây-ı ‘âlemi tûfân eger
(Bâkî, 33, K.13/15)

Ger bükilmişdür kadi ‘ayb eylemeñ bir pîrdür
Nûh devrinden virür bir bir su‘âl itseñ haber
(Fuzûlî, 102, K.19/11)

Hayâlî de muazzam bir duaya yer vermiştir: “Zamanın Hz. Nûh’un ömrüyle eş değer ola, devletin adaletle yönetile.”

Zamânuñ ola ‘ömr-i Nûh’a mu‘âdil
Ola devletüñle ‘adâlet mu‘âsır
(Hayâlî, 157, K.55/19)

Vücut gemisinin yani canın Nûh ömrünce ömrü olsa da akıbeti yine tufana gark olmaktır bundan kurtuluş yoktur:

‘Ömr-i Nûh olsa müyesser yok elüñden hiç halas
Fülk-i cismi garka-i tûfân idersin âkıbet
(Hayâlî, 176, M.5/65)

Nev‘î, Hz. Nûh ile Hz. Eyyûb’u birlikte zikretmiştir. Nûh ömrü dolayısıyla Eyyûb ise hastalığa göstermiş olduğu sabrıyla ilişkilendirilmiştir:

Ne ‘ömr-i Nûh virmiş Hak aña ne takat-ı Eyyûb
Ya Nev‘î sen sehî-serve kaçan vâsıl ola ‘ömrüm
(Nev‘î, 408, G.297/5)

XVI. yüzyıl divanlarında Hz. Nûh uzun ömrü ile Hz. Eyyûb ise sabrı ile sık sık aynı beyitte geçmektedir:

Kinâra gelmege ol mû-miyân hûb
Gerekdür ‘ömr-i Nûh u sabr-ı Eyyûb
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 267, Ş.2/253)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, bu dünyanın fani olduğunu, Kârûn gibi zengin, Hz. Nûh gibi uzun ömrümüz olsa da geçici olduğumuzu ifade etmektedir:

Reh-güzerdür bu fenâ bunda mukîm olmadı kes
Olsa Kârûn gibi mâlı hem anuñ ‘ömrü çü Nûh
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 309, G.45/3)

Memi isimli zat için övgü yapılırken ona Nûh kadar çok ömür vermesi için Allah'tan niyazda bulunulmuştur:

Zâtîyi anuñ tîg-ı gamı eyledi mecrûh
 Cismümde revân merhem-i vaslını umar rûh
 Çoklar yaşasın 'âlem içinde nitekim Nûh
 Ol dilber-i cerrâh ki anuñ adı Memidür
 (Zâtî²⁶, 205, M.25/5)

Zâtî, Hz. Nûh'u işlediği birçok beyitinde hem Hz. Nûh tufanına hem de uzun ömürlü olmasına bir arada yer vermiştir:

Totalum Nûh gibi biñ yıl ola yaşum ey 'ömrüm
 Gamuñ tûfânına had yok n'olur 'ömr-i dırâzumdan
 (Zâtî, 34, G.1057/4)

“Ey Nûh, eğer mülk sahibinin yaptıklarını harap etmek istersen uzun ömrünün süresince gözyaşlarımı tufan eyle.”

Eyle tûfân eşkümi ey Nûh yaşın süresi
 Virmek isterseñ harâba mâliküñ ma'mûresin
 (Zâtî, 132, G.1214/3)

Zâtî, bu beytinde ise gözyaşlarını teskin edecek olan dostuna Allah'tan uzun ömür vermesini niyaz etmektedir:

Tûfân-ı eşk-i çeşmüm teskîn idersen ey dost
 Mânend-i Nûh 'ömrüñ kılsun Hudâ ziyâde
 (Zâtî, 159, G.1254/6)

“Eğer ayrılık zamanları ömür olarak hesap edilirse benim yaşımı Nûh'tan fazla saymak gerekir.”

Zâtîyâ ger 'ömrden mahsûb olursa intizâr
 Nûhdan artuk kıyâs itmek gerekdür yaşımı
 (Zâtî, 334, G.1522/5)

²⁶ 205, M.25/5; 34, G.1057/4; 74, G.1122/1; 88, G.1145/5; 132, G.1214/3; 297, G.1465/3; 448, G.1706/3

“Eğer ayrılık gecesi ömrüm, gözümün yaşı sim ise Allah bana Nûh ömrünce yaş, Kârun zenginliğinde mal vermiştir.” Zâtî, burada yaş kelimesini hem ömür hem gözyaşı anlamında kullanmış ve gözyaşını çokluğu yönüyle Kârun’un malına benzetmiştir:

Şeb-i hicrân eger ‘ömr ü gözümün sîm ise yaşı
Baña Hak ‘ömr-i Nûh ile virübdür mâl-i Kârûn
(Zâtî, 455, G.1719/3)

2.1.4. NECÎYYULLÂH OLUŞU

Necîyyullâh, necvâ kökünden gelen Arapça bir kelimedir. Necvâ, birine fısıldamak, gizlice söylemek anlamındadır. Bir diğer anlamıyla necvâ başkasının öğrenmesine engel olmak üzere afetleri gizlemek manasına da gelir.

Necîyullâh, Hz. Nûh’un (AS) lakabıdır. Cenab-ı Hakk’ın kurtardığı anlamındadır. Allah’ın vahyettiği manasını da taşır. Zira Cenab-ı Hakk Hz. Nûh’a gemi yapmasını vahyetmiştir. O da kurtuluş vesilesi olan gemiyi yapmaya başlamıştır.

Bütün peygamberler vahye mazhar olmaları sebebiyle aslında Necîyullâh’tır. Lakin bu vasıf Hz. Nûh’ta ön plana çıkmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Hz. Nûh’un Neciyullâh vasfına şu beytinde yer vermiştir:
Yaşı Yahyâ’nuñ çoğaldukça Neciyu’llâh gibi
Oldı Hak deryâsınuñ gavvâs-ı bahr-i hikmeti
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 553, G.445/5)

2.1.5. KAVMİYLE MÜCADELESİ

Hz. Nûh, kavmini Allah yoluna davet ederken çok sıkıntılara maruz kalmıştır ve kendi oğlu bile ona inanmamıştır. Hz. Nûh’u ulü’l-‘azm peygamberlerin içinde yer alması onun ne kadar zorluklar içinde peygamberlik görevini icra ettiğinin bir kanıtıdır.

Bağdatlı Rûhî, şu beytinde Hz. Nûh’un oğlu Yafis’in babasına inanmadığını dile getirmektedir:

Dünyâyı kadîm añladı kimi kimi hadîs
Nûh añladuğın oğlu iken bilmedi Yafis
(Bağdatlı Rûhî, 362, G.91/1)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, ulü'l-'azm peygamberlerden üçü olan Hz. Nûh, Hz. Mûsâ ve Hz. 'Îsâ'ya yer vermiş, onların peygamberlik yolunda başlarından geçen türlü maceralara telmihte bulunmuştur:

Bi-hakk-ı rif'at-i İdris ü 'Îsâ

Bi-hakk-ı mâcerâ-yı Nûh u Mûsâ

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 251, Ş.2/81)

2.1.5.1. Çok Ağlaması

Hz. Nûh (AS), kavmini dine davet ederken çok sıkıntılar çekmiş, onları doğru yola sevkedememekten dolayı çok üzölmüş, çok gözyaşı dökmüştür. Klasik Türk şiirinde bu durum hem gerçek hem de mecaz anlamıyla çok kullanılmıştır. Şairler Hz. Nûh'un çok ağlamasına telmihte bulunmak için gözyaşlarını Nûh tufanına benzetmişlerdir.

Fuzûlî, aşk derdiyle yanıp yakılmaktadır. Sevgiliye kavuşamamanın ıstırabıyla döktüğü yaşlar Hz. Nûh'un kavmiyle mücadelesinde döktüğü gözyaşlarını hatırlatmaktadır:

Ehl-i tугyâna eser eyleyemez girye-i Nûh

Gerçi her dem oları vâkıf-ı tûfân eyler

(Fuzûlî, 143, K.32/23)

Gözyaşları yine Nûh tufanına benzetilmiştir. Yaşların sebebini sormaya gerek yoktur çünkü gözler Nûh tufanını anmak için gözyaşı dökmektedir:

Gözüm merdümleri çokdan kılurlar da'vi-i 'ışkum

Ne hâcet yaşlarun sormak añarlar Nûh tûfânın

(Fuzûlî, 326, G.225/6)

'Ömer ü Nûh olsa kenâra varımaz fülk-i vücûd

Kapladı çevre yanım gözyaşı tûfân şekil

(Hayâlî, 38, K.8/17)

Zâtîyâ ol Nûh yaşın görecek Yûsuf-cemâl

Merhamet itmez ölürseñ kırı yire dökme yaş

(Zâtî²⁷, 94, G.590/5)

²⁷ 132, G.1214/3; 159, G.1254/6; 297, G.1465/3; 455, G.1719/3

Zâtî, Hz. Nûh'un çok ağlamasına işaret ederek kendi gözyaşının çok olmasını dilemiş bununla birlikte akıttığı yaşların çokluğunu Nûh tufanına benzetmiştir:

Yaşı çoğ olsun ol iki gözümüñ Nûh-sıfat
Nûh tûfânı dimiş Zâtî benüm yaşum için
(Zâtî, 88, G.1145/5)

Katrelerce Nûh tûfânında yaşı var imiş
Bu ağarmış çeşmümüñ tefîş iderseñ yaşını
(Zâtî, 448, G.1406/3)

Sonuç olarak:

İncelemiş olduğumuz XVI. yüzyıl divanlarında Hz. Nûh (AS), 73 beyitte geçmektedir. 34 beyitte Nûh Tûfânı ve Nûh'un Gemisi, 1 beyitte aşure bahsi, 22 beyitte Nûh'un uzun ömrü, 1 beyitte Necîyyullâh oluşu, 2 beyitte kavmiyle olan mücadelesi ve 13 beyitte çok ağlaması işlenmiştir. Aşağıdaki tabloda ise XVI. yüzyıl divanlarında şairlerin Hz. Nûh (AS) ile ilgili beyitlerinin sayıları verilmiştir:

DİVANLAR	BEYİTLERİN KONUSU						
	Nûh Tûfânı ve Nûh'un Gemisi	Âşûrâ Bahsi	Hz. Nûh'un Ömrü	Necîyyullâh Oluşu	Kavmiyle Mücadelesi	Çok Ağlaması	Toplam
Bağdatlı Rûhî Divanı	2	-	4	-	1	-	7
Bâkî Divanı	2	-	1	-	-	-	3
Fuzûlî Divanı	6	-	1	-	-	2	9
Hayâlî Divanı	3	-	-	-	-	1	4
Hayretî Divanı	-	-	-	-	-	-	0
Lâmi'î Çelebi Divanı	1	1	1	-	-	1	4
Muhibbî Divanı	1	-	-	-	-	1	2
Nev'î Divanı	2	-	3	-	-	-	5
Yahyâ Bey Divanı	3	-	3	1	1	1	9
Zâtî Divanı	14	-	9	-	-	7	30
Toplam	34	1	22	1	2	13	73

2.2. HZ. İBRÂHÎM

Kur'an-ı Kerim'de ismi bildirilen Ulü'l-'Azm adı verilen beş büyük peygamberden ikincisi olup, Keldânî kavmine²⁸ gönderilmiştir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'den (SAV) sonra peygamberlerin ve insanların en üstünüdür. İbrâhîm'den (AS) sonra gelen bütün peygamberler onun neslindedir. Oğulları, İsmâîl ve İshâk'ın (AS) soyundan daha birçok peygamber geldiği için "Ebü'l enbiyâ" (peygamberler babası) da denilmiştir. İbrâhîm'in (AS) adı, Kur'an-ı Kerim'de 25 surede 69 defa geçmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in 52 ayetten müteşekkil 14. suresi de, İbrâhîm Suresi'dir.

İbrâhîm kelimesi, Süryânîce'de "eb rahîm" (merhametli baba) anlamına gelmektedir. (Harman, 2000a: 269)

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrâhîm hakkında geniş bilgi verilmektedir: Hz. İbrâhîm, Hz. Nûh'un milletindedir (Sâffât, 37/83), inananların babası (Hac, 22/78), Cenab-ı Hakk'ın dostudur (Nisâ, 4/125). Kendisine göklerin ve yerin melekûtu gösterilmiş (En'âm, 6/75), rabbinin emrettiği yere hicret etmiş (Ankebût, 29/26; Sâffât, 37/99), soyuna da peygamberlik ve kitap verilmiştir (Nisâ, 4/54; Hadîd, 57/26).

Hz. İbrâhîm divan edebiyatında, Nemrud'un zulmü dolayısıyla mağarada büyütülüşü, akıyla Allah'ı buluşu, Kâbe'deki putları kırması, Nemrud tarafından ateşe atılışı ve ateşin ona gülistan haline getirilişi, cömertliği ve sofrasının bereketi, oğlu Hz. İsmâîl'i kurban etmeye niyetlenmesi, onunla birlikte Kâbe'yi onarması, kıtlık esnasında kum dolu çuvallarının buğday (veya un) olması mucizesi gibi çeşitli hususlara telmih ve teşbihlerle geçer. Ayrıca, Ulü'l-'Azm peygamberlerden biri ve Hz. Muhammed'in (SAV) atası oluşu ona diğer peygamberlere nazaran üstünlük kazandırmış, hakkında *Halîl-nâme* adlı bir mesnevî yazılmasına da vesile olmuştur.

XVI. yüzyıl divanlarında Hz. İbrâhîm (AS) ile ilgili tespit ettiğimiz beyitleri sekiz başlık altında incelemeye aldık:

²⁸ Nûh AS'dan sonra Babil'de hüküm süren, yıldızlara ve putlara tapan bir kavimdir. O devirdeki kralının adı da Nemrud'dur.

2.2.1.BABASI ÂZER

Kur'an-ı Kerim, Âzer'den, Hz. İbrâhîm'in onu hak dine daveti sebebiyle, yani dolaylı olarak bahsetmektedir. İslâm kaynaklarına göre Âzer, Kûfe bölgesindeki Kûsâ köyündendir ve Nemrud'un himayesinde bir put ustasıdır. Onun ileri gelen bir kimse, sanatında ün yapmış bir kişi olduğu rivayet edilir. (Tümer, 1991: 316)

“Hz. İbrâhîm'in babası puta tapanların öncülerindendi. Hatta onun, bizzat put yaptığı ve sattığı nakledilir. Hz. İbrâhîm, babasının bu durumuna üzüyor ve ona acıyordu. Çünkü o kalbine, insanların en yakınıydı. Bundan dolayı ona nasihat etmeyi ve onu küfrünün sonucundan sakındırmayı bir vazife telakki etmişti.” (Tabbara, 1981: 550)

Konu net olarak Kur'an-ı Kerim'de açıklanmakta, Hz. İbrâhîm'in atasından (babasından) Âzer olarak bahsedilmektedir:

“İbrâhîm, babası Âzer'e: Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demişti.” (En'âm, 6/74)

Babasının hak dini kabul etmeyip putlara tapmakta ısrar etmesi üzerine Hz. İbrâhîm onun için Cenab-ı Hakk'tan mağfiret dilemiş (Meryem, 19/47; Şûrâ, 26/86; Mümtehine, 60/4), ancak bu dileği kabul edilmemiştir; zira Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. İbrâhîm'in babası “Allah düşmanı”dır (Tevbe, 9/114). Hz. Peygamber'den bu konuda nakledilen bir hadisin meâli şöyledir: “Kıyamet günü İbrâhîm, yüzü toza toprağa bulanmış olan babası Âzer'le karşılaşacak ve ona, ‘Ben sana, bana isyan etme demedim mi?’ diyecek; babası da ona, ‘Bugün sana isyan etmem’ cevabını verecektir” (Tümer: Buharî, Enbiyâ, 8)

Fuzûlî, “Âzer” lafzını hem ateş anlamında hem de Hz. İbrâhîm'in babası olan Âzer'i düşündürecek şekilde kullanmıştır:

Âb-ı deryâ üzre geh İlyas-veş seyrân ider
Gâh eyler mesken İbrâhîm tek Âzer sabâ
(Fuzûlî, 58, K.6/13)

Fuzûlî, Hz. İbrâhîm'in babası Âzer'e ve onun put yapışına işaret ederken Zekeriya peygambere de telmihte bulunmuştur:

Geh Zekeryâ kimi çekmiş çok cefâlar bıçkıdan
Geh büt-i Âzer kimi olmuş giriftâr-ı teber
(Fuzûlî, 102, K.19/6)

“Eğer nûrunun güzelliği güneşe ışığını salsa Âzer’in teni muhabbet ateşiyle nûr olur.”

Burada Allah aşkıyla yanan Hz. İbrâhîm için ateş nûrdan bir parça olmuştur:

Cemâli nûru eger güne salsa pertevini
Mahabbet odu ile nûr ola ten-i Âzer
(Hayâlî²⁹, 133, G.127/4)

XVI. yüzyıl divanlarında Hz. İbrâhîm putları kırmasıyla ve babası Âzer de putçuluğuyla geçmektedir:

Cânı yokdur sınımaya bir dem ‘adûnuñ leşkeri
Büt-şikenlikde san İbrâhîm-i Âzerdür kılıç
(Hayretî, 34, K.11/20)

Lâmi‘î Çelebi, Allah aşkıyla yanarak ateşten korunabileceğimizi mecazi yollardan işlemiştir:

Gövleyüp dîvâne gibi dil düşer ruhsârına
Yoksa şart-ı ihtiyât olmakdur Âzerden ırag
(Lâmi‘î Çelebi, 257, G.224/4)

Ateş, İbrâhîm’in cismini yakmayıp ona gül bahçesi olduğu gibi, Lat ve Uzza gibi putların da Âzer’e bir izzet vermesi onu doğru yola iletmesi mümkün değildir:

Ne gülşen zâhir olmuş cism-i İbrâhîm’e âteşden
Ne ‘izzet añlamış Âzer likâ-yı Lât u ‘Uzzâ’da
(Nev‘î, 200, M.7/15)

Zâtî, şiir sanatında usta biri olduğunu ispat etmek için kendini put yapımında usta olan Âzer’e benzetmiştir:

Görse sûzum hased odına yana Âzerî
Düzmekde söz sanemlerini dest-i Âzerem
(Zâtî³⁰, 72, K.22/4)

²⁹ 261, G.496/1

³⁰ 307, G.307/7; 369, G.1577/4; 374, G.1584/2

“Ey Halîlim, sevgilinin yanaklarının güneşi beni yaktı yandırdı diye bugün Âzer bana yandı yakıldı.”

Yakdı yandırdı beni mihr-i rûhı dil-ber diyü
Ey Halîlüm yandı yakıldı bu gün Âzer baña
(Zâtî, 12, G.12/3)

“Yalnız kaldık sonrasında ateş gibi ocağa düştük fakat ateş ocağının içinde olmamak bir ateşli bela imiş.”

“Od, ocak, kânun âzer” kelimeleri Hz. İbrâhîm’in ateşe atılması hadisesine işaret edecek şekilde tenasüp sanatıyla kullanılmıştır:

Yalîñ bulunduh od gibi düşdük ocaga lîk
Kânun içinde olmamağ âzer belâ imiş
(Zâtî, 84, G.580/7)

Âzer oğlu İbrâhîm’in Kâbe’ye kulplar takması onun kadir dünyasının kapısına benzemesine bağlanmıştır:

Ey Halîlüm bâb-ı gerdûn-kadrûne beñzer deyu
Kulplar takmışdur İbrâhîm-i Âzer Ka’beye
(Zâtî, 253, G.1400/2)

2.2.2. HALÎL ve HALÎLULLÂH OLUŞU

“Halîl; sevgisinde zayıflık olmayan sevgidir. Hillenin, muhabbetin en son derecesini ihtiva ettiği söylenmiştir. Allah ise, kullarından ancak ruhen temiz olanları sever. Hz. İbrâhîm, Allah için sevgide kemale ermiştir. Bunun içindir ki, Rabbinin yolunda babasına ve kavmine düşman olmuştur. Allah da bundan dolayı İbrâhîm’i sevmiş ve onu dost edinmiştir.” (Tabbara, 1981: 572)

Cenab-ı Hakk, ona Halîlim (dostum) buyurduğu için “Halîlullâh” veya “Halîlürrahmân” olarak bilinir. Kur’an-ı Kerim’de bu durum şöyle ifade edilir:

“İşlerinde doğru olarak kendini Allah’a veren ve İbrâhîm’in, Allah’ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden dince daha güzel kim vardır? Allah İbrâhîm’i dost edinmiştir.” (Nisâ, 4/125)

Rivayete göre; Cebrâîl (AS), 12.000 hayvandan müteşekkil sürüleri bulunan İbrâhîm’in (AS) yanına insan kılığında gelir ve bu sürülerin sahibini sorar. “Rabbimdir, ben emanetçisiyim.”cevabını alınca, bunları kendisine satmasını söyler. İbrâhîm (AS), rabbini bir

kere zikretmesi karşılığında sürünün üçte birini, üç kere zikretmesi karşılığında da tamamını bağışlayacağını söyler. Cebrâîl'in (AS) üç defa Cenab-ı Hakk'ı zikretmesi üzerine, Hz. İbrâhîm, sürüyü ona verir. Cebrâîl (AS), kendisinin bir melek olduğunu söyleyip sürüyü almaz, Hz. İbrâhîm de, kendisinin "Halîl" olduğunu, verdiğini geri almayacağını söyleyerek sürüleri satar, elde ettiği gelir ile geniş bir arazi satın alıp Müslümanların istifadesine vakfeder. Bütün servetini Cenab-ı Hakk rızası için bir anda feda eden İbrâhîm (AS), malıyla ilgili imtihanı da başarıyla kazanarak "Halîl" (gerçek dost) olduğunu ispat etmiştir. (Sucu, 2009: 607)

Hz. İbrâhîm (AS), Halîlullâh oluşu münasebetiyle Bağdatlı Rûhî'nin şiirinde yer almış, övgüsü yapılan kişi Hz. Süleymân'ın veziri olan Âsaf gibi makam sahibi olarak nitelendirilmiştir. Allah o kişiye hem adaletli hem de bilgili olma vasfını vermiştir:

Ol vâli-i Âsâf-câh hemnâm-ı Halîlu'llâh
Kim kılmış anı Allâh hem 'âdil ü hem dâna
(Bağdatlı Rûhî³¹, 261, M.48/2)

Bâkî, Hz. İbrâhîm'in Halîlür-Rahmân oluşunu cömertliği ve sofrasının bol ve bereketli oluşuyla harmanlayarak ele almış ve şöyle demiştir:

"Cömertlik ve kerem ni'metin bol bol saçıp dağıtarak azalır mı? Halîlür-Rahmân'ın sofrası yemeye eksilir mi?"

Bezî ile az ola mı ni'met-i cûd u keremüñ
Yimeden eksile mi hân-ı Halîlür-Rahmân
(Bâkî, 11, K.2/55)

Semiyy-i Halîl-ahter-i burc-ı hikmet
Ki rahşınadur gâşiye-keş yüz Edhem
(Fuzûlî, 94, K.16/20)

³¹ 752, G.676/6; 809, G.760/1; 855, G.829/4

“İrfan yolcusuna delil saki ve kadehtir. Hz. İbrâhîm, ay ve güneş yoluyla muradına ermiştir.”

Hz. İbrâhîm’in muradı, Hakk’a ulaşmaktı. Onun Hakk’ı buluşu En‘am suresinde geniş bir şekilde anlatılmaktadır:

Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrâhîm’e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk. Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi. Ay’ı doğarken görünce, Rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi. Güneşi doğarken görünce de, Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin Allah’a ortak kştüğünüz şeylerden uzağım. Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah’a çevirdim ve ben müşriklerden değilim (En‘am, 6 /75-79).

Fuzûlî, “İbrâhîm ay ve yıldızla nasıl amacına ulaştıysa biz de saki ve kadeh vasıtasıyla amacımıza ulaşırız.” diyor.

Reh-rev-i irfâna besdür sâgar u sâkî delîl
Kim meh-i hurşîdden bulmuş temennâsın Halîl
(Fuzûlî, 298, G.180/1)

Baharın gelişi Hz. İbrâhîm’in gülbahçesine benzetilerek kullanılmıştır:

Cihânı reşk-i gül-zâr-ı Halîl iden bahâr imiş
Bu feyz-i ‘adl-i İbrâhîm Hân-ı pâk-sîretidir
(Fuzûlî, 402, M.2/52)

Fuzûlî, Hz. İbrâhîm’in sofrasının her gelen misafire açık oluşunu ifade ederken gül-bülbül ilişkisine de değinmiştir:

Gül açmış hân-ı vaslîñ bülbüle teklif ider her dem
Ki ger mihmân iseñ hân-ı Halîlu’llâha bismi’llâh
(Fuzûlî, 402, M.2/57)

Ey Halîlüm Ka‘be hakkı kibleye itmez sücûd
Na’lçen nakşını mihrâb eyleye üftâdeler
(Hayâlî³², 131, G.123/4)

³² 197, G.313/5

Hız. İbrâhîm Cenab-ı Hakk'a aşkla bağılıydı ve bu yüzden o Halîl'di. Ateşe atılırken tam bir teslimiyet göstermesi bu beyitte hayat bulmuştur. Aşk derdine düşen başka derman istemez:

‘Aşk derdine düşen dermân-ı gayrı istemez
Âteş-i sûzana istignâ ile girdi Halîl
(Hayâlî, 196, G.310/3)

Hayretî, pervane ve mum arasındaki aşk hikâyesine telmihte bulunarak Hız. İbrâhîm'e gül bahçesine dönen ateşi anlatmıştır:

Halîlüm gülşen oldu nâr-ı ‘ışkuñ
Rûhuñ şem‘ine çün pervâne oldum
(Hayretî, 334, G.326/5)

“Gül, ateşin potasında hâlis altın gibi safâ sürer. O [sanki] halka Halîlullâh'ın mucizesini gösterir.”

Gülün kırmızı yaprakları bir ateş potasını andırır ve gülün ortasındaki sarı renkli tohumlar da altına benzer. Bu hayal itibariyle gül, sanki ateş potası içinde altın eriten bir kuyumcudur. Gülün ateş içerisinde yanmaması ise Halîlullâh mucizesini hatırlatmaktadır.

Pûte-i âteşde hâlis-zer gibi sürer safâ
Halka i‘câz-ı Halîlu’llâh ider izhâr gül
(Lâmi‘î Çelebi, 121, K.16/2)

“Ey göz, gönül hanesini gözyaşıyla harap etme. Çünkü Halîl'in ilk yurdu gönül Kâbesidir.”

Eşkiyle harâb itme gönül hânesini ey göz
Çün Ka‘be-i dildür ezeli-dârı Halîlün
(Lâmi‘î Çelebi³³, 270, G.271/5)

Ateşin gülşene dönmesi yine karşımıza çıkmaktadır:

Karâr eyleseñ dilde câna nola
Ki gülşen kılur nârı nûr-ı Halîl
(Lâmi‘î Çelebi, 277, G.296/2)

³³ 119, K.15/32; 133, K.21/9; 134, K.22/11; 145, M.1/8; 156, M.6/2; 211, G.59/7; 270, G.271/1-7; 367, L.8/6

Hız. İbrâhîm'in Kâbe'de "makâm-ı İbrâhîm" adında bir makamının bulunması Lâmi'î Çelebi'nin şiirlerinde yer almaktadır:

Harîm-i kasruñ olupdur bugün vücûduñla
Celâl ü hılllet içinde makâm-ı İbrâhîm
(Lâmi'î Çelebi, 133, K.21/9)

"Şüphesiz makâm-ı İbrâhîm öyle yüce bir kapıdır ki her kim ona sığınırsa belalardan güvende olur."

Bu 'âli süddedür el-hak makâm-ı İbrâhîm
Belâdan olur emîn her kim ide aña penâh
(Lâmi'î Çelebi, 135, K.23/4)

Lâmi'î Çelebi, aşağıdaki beytinde Kur'an-ı Kerim'den şu ayete telmihte bulunmuştur:
"İbrâhîm cidden yumuşak huylu, bağı yanık kendisini Allah'a vermiş biri idi."(Hûd, 11/75)

Nedür o zât-ı nübüvvet-hısâl kim el-hak
Sıfat-ı hülletidür hem halîm ü hem evvâh
(Lâmi'î Çelebi, 135, K.23/5)

Dökülsün hân-ı ihsânuñ Halîl-âsâ cenâbuñda
Simâtuñ bî-kerân u nân ü ni'met bî- şümâr olsun
(Nev'î³⁴, 126, K.41/10)

XVI. yüzyıl divanlarında Hız. İbrâhîm'in Halîl ve Halîlullâh sıfatları genellikle sofrasının açık oluşu ve misafirperverliği ile aynı beyitte zikredilmiştir. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in şiirlerinde bunu apaçık görmek mümkündür:

'Aceb mi şâh-ı cihâna disem Halîlu'llâh
Ki oldı cümle ganî vü fakir mihmânı
(Taşlıcalı Yahyâ Bey³⁵, 49, K.9/24)

³⁴ 18, K.4/14; 85, K.26/5; 98, K.31/1; 288, G.98/4; 386, G.261/4

³⁵ 19, K.1/21; 55, K.10/38; 76, K.17/13; 108, K.25/30; 154, M.6/3; 188, M.18/4; 215, M.41/2; 260, Ş.2/185; 386, G.166/4; 415, G.212/2; 422, G.222/3; 450, G.270/1; 573, G.479/4; 577, G.485/2

Guyiyâ hân-ı Halîlu'llâhı bir nice mekes
Karnı toyınca yiyüp bir cânibe itmiş firâr
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 57, K.11/25)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, devrin padişahını övdüğü bir kasidesinde padişahın cömertliğini ve cihanı batan başa bolluk ve bereketle doldurduğunu ifade etmek için Hz. İbrâhîm'e benzetmiştir:

Dârü'n-Na'îmdür işigi halk-ı 'âleme
Hân-ı Halîli ile cihân toldı ser-te-ser
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 108, K.25/30)

Hz. İbrâhîm'in Allah'ın sevgili dostu olduğuna bir örnek de bu beyitte karşımıza çıkar:
'Aceb mi olsa bu halk-ı zemâne mihmânı
Çü oldı şâh-ı cihânuñ halîli İbrâhîm
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 154, M.3/7)

Senüñ devr-i zamânuñda Safâ vü Merve hakkıçün
Dil ü cân Ka'besidür ey Halîlüm dâ'imâ hâne
(Zâtî³⁶, 47, K.15/23)

Hz. İbrâhîm'in Kâbe'yi inşa edişine de telmihte bulunularak Halîl oluşuna yer verilmiştir:

Bennâ-yı cihân aña Halîlüm dise lâyıık
Dil Ka'besini yapmak anuñ lutf ile kârı
(Zâtî, 98, K.29/19)

Halîlüm ni'metüñ hakkı gam-ı lâ'lüñ yimek her dem
Eger kim illere müşkil gelürse baña halvâdur
(Zâtî, 257, G.257/3)

³⁶ 83, K.25/10; 98, K.29/19; 114, K.33/34; 120, K.35/2; 126, K.37/5; 126, K.37/10; 174, M.4; 229, Ş.2/168; 12, G.12/3; 38, G.38/6; 50, G.50/3; 78, G.78/4; 149, G.149/6; 166, G.166/5; 186, G.186/4; 257, G.257/3; 368, G.368/9; 370, G.370/5; 401, G.401/1; 485, G.485/1; 121, G.617/3; 199, G.695/5; 207, G.703/4; 213, G.709/8; 275, G.771/1-7; 334, G.830/5; 400, G.896/2; 76, G.1125/3; 106, G.1173/3; 182, G.1289/6; 174, G.1277/3; 190, G.1301/4; 212, G.1335/4; 218, G.1345/5; 219, G.1347/3; 224, G.1355/1; 233, G.1368/7; 287, G.1450/7; 312, G.1487/5; 325, G.1508/2; 369, G.1577/4; 385, G.1604/1; 394, G.1608/3; 439, G.1691/3

Cemâlûñ Ka‘besi içre Halîlüm kible hakkıçün
Gören ol yarayı teşbîh ider Hannân-u-Mennâna
(Zâtî, 201, G.1319/2)

2.2.3. ATEŞE ATILMASI ve ATEŞİN GÜLİSTANA DÖNÜŞMESİ

Hz. İbrâhîm’in putları kırması ve bu yüzden putperestlerce ateşe atılmasına rağmen ateşin kendisini yakmaması, Kur’an-ı Kerim’de ve bazı ayrıntılarla birlikte diğer kaynaklarda yer alır. Buna göre İbrâhîm (AS), taptıkları putların ne kadar âciz ve işe yaramaz olduğunu kavmine göstermek üzere fırsat kollar. Nihayet bir bayram günü halk şenlik için şehir dışına çıkınca (Sâffât, 37/88-90) put evine girerek en büyük put dışındaki bütün putları kırar. Kavmi döndüğünde durumu görüp Hz. İbrâhîm’i sorguya çeker, Hz. İbrâhîm, “Belki de şu büyükleri yapmıştır, ona sorun” (Enbiyâ, 21/57-67; Sâffât, 37/88-96) der. Nihayet putperest yönetim Hz. İbrâhîm’i ateşe atmak suretiyle cezalandırmaya kalkışır (Enbiyâ, 21/68; Ankebût, 29/24). Ancak Cenab-ı Hakk’ın, “Ey ateş, İbrâhîm’e karşı serinlik ve esenlik ol!” (Enbiyâ, 21/68-70) emri üzerine ateş Hz. İbrâhîm’i yakmaz.

Bağdatlı Rûhî ve Zâtî, Hz. İbrâhîm’in (AS) putları kırma hadisesine telmihte bulunmuşlardır:

Perî-sûretlerûñ deyr-i cihânda haddi yokdur lîk
Halîl-i büt-şikensin âfet-i devrânüm İbrâhîm
(Bağdatlı Rûhî, 855, G.829/4)

Bir sûret ile aya tapanuñ bütini şır
Rûşen bu ki Zâtî yüzi gül-zârı Halîlûñ
(Zâtî, 275, G.771/7)

“Büt” yani put iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Düşmanın putlarını kırmak Hz. İbrâhîm’in putları kırmasına eş değer görülmüştür. Böylece sevgili, Zâtî’nin kırık kalbini bütün eylemiştir:

Yine Zâtîñ şikeste kalbin eylersin bütün
Düşmanuñ sırsañ bütün misl-i Halîl-i büt-şiken
(Zâtî, 27, G.1043/5)

Hız. İbrâhîm'i ateşler içinde gören Cebrâîl AS gelip "Bir dileğın var mı?" diye sorunca; "Var, fakat sana değil, Rabbim benim ihtıyacımı benden daha iyi biliyor O bana kâfidir, ne iyi vekildir (Hasbinellâhü ve ni'me'l-vekil)" der. Cenab-ı Hakk'ın dilemesiyle ateşin içi yemyeşil bir bahçe kesilir. Kendisini dost olarak kabul eden Cenab-ı Hakk'ın konuğu olarak bir hafta müddetle izzet ve ikrâm içinde yaşadığı rivâyet edilir. (Kazancı, 1997: 195)

Bakara, 2/258, tarih ve tefsir kaynaklarının çoğunda Hız. İbrâhîm'le tartışarak tanrılık iddiasında bulunduğu, fakat Hız. İbrâhîm'in ortaya koyduğu deliller karşısında yenik düştüğü bildirilen kişının onu ateşe atan toplumun lideri Nemrud olduğu kabul edilir. (Harman, 2000a: 270)

Bağdatlı Rûhî, kendi kalbine seslenerek "aşk ateşinde yanmaktan kaçma" der. Çünkü Hız. İbrâhîm, Cenab-ı Hakk'ın cemalini ateşte seyretmiştir:

Kaçma sûz-ı 'aşkile yanmaktan ey kalb-i zelif
Kim cemâlu'llâhı ol âteşde seyr itdi Halîl
(Bağdatlı Rûhî³⁷, 809, G.760/1)

Dili âşüfte-hâl iden senüñ gonca-dehânuñdur
Açılmış bâğ-ı hüsn içre gül-i handânum İbrâhîm
(Bağdatlı Rûhî, 855, G.829/2)

Şefkati ol resme kim âteş tabi'atden çıkar
Salsa İbrâhîm-veş od üzre lutf ile güzâr
(Fuzûlî³⁸, 169, K.41/12)

Ateş, burada sevgilinin yanakları için benzetme unsuru olarak kullanılmış ve Hız. İbrâhîm'e telmihte bulunulmuştur:

Rûhu nâr iki zülfü üzre kaşı
Siyâset-gâh-ı İbrâhîme beñzer
(Hayâlî³⁹, 115, G.74/3)

³⁷ 179, K.42/6; 855, G.829/1-3

³⁸ 402, M.2/52

³⁹ 133, G.127/4; 196, G.310/3

Gel Hayâlî'nün teninde dâg-ı İbrâhîm'e bak
 Bu kadar ancak çerâg-ı Hazret-i Edhem yanar
 (Hayâlî, 145, G.163/5)

Hayâlî, kendine seslenerek düşmanın hasedine karşı mihnet çekmemesi gerektiğini ve sabırlı olmasını söyler. Çünkü Allah Nemrud'un ateşini Hz. İbrâhîm'e gül bahçesi etmiştir:

Reşk-i a'dâdan Hayâlî çekme mihnet sâbir ol
 Eyledi Hak âteş-i Nemrûdu gülzâr-ı Halîl
 (Hayâlî, 197, G.313/5)

Reşk-i a'dâdan Hayâlî zevk ider kim Zülcelâl
 Verdi İbrâhîme gülşen âteş-i Nemrûddan
 (Hayâlî, 227, G.398/5)

Hayretî, Hz. İbrâhîm'e ateşin gül bahçesine dönüşünü kendini toprağa benzeterek ifade etmiştir:

Ben bu sûz-ı dil ile hâk olıcak
 Od olur her giyâhum İbrâhîm
 (Hayretî, 327, G.315/4)

Lâmi'î Çelebi, aşağıdaki beytinde Enbiyâ Suresi 69. ayete "Ey ateş! İbrâhîm için serinlik ve esenlik ol dedik" telmihte bulunmuştur:

Şefâ'atüñ suyından eger ola Lâmi'î sîrâb
 Gül ide nâr-ı cehîmi bu bir avuç toprak
 (Lâmi'î Çelebi⁴⁰, 257, G.222/7)

Cân gülşenidür âteş-i ruhsârı Halîlûñ
 Açsa gül-i ter nola rûhı nârı Halîlûñ
 (Lâmi'î Çelebi, 270, G.271/1)

⁴⁰ 121, K.16/2; 277, G.296/2

Nev'î, cemre düşmeyen unsur mu var diyerek dört unsura değinmiştir. Bu dört unsurdan biri olan ateş Hz. İbrâhîm'i temsil etmektedir:

Bir cemre düşmedük dahı unsur mu var dakı
Nâr-ı Halîl olursa ısıtmaz ten-i nigâr
(Nev'î⁴¹, 85, K.26/5)

Bûy-ı hulkuñdan iderse şemmesin izhâr gül
Nâr-ı Nemrûd'ı Halîl'e göstere envâr gül
(Nev'î, 98, K.31/1)

Nev'î, ateşi gülşen eden Hz. İbrâhîm'in, geleceğın ıztırablarından bizi kurtarma ümidinin olup olmadığını sormaktadır:

O nârı gülşen iden tâb-ı nûrı İbrâhîm
Bizi halâs ide mi ıztırâb-ı ferdâdan
(Nev'î, 162, K.58/6)

Rivayetlere göre yedi kat gökte bulunan peygamberler şunlardır: Birinci kat semada Âdem (AS), ikinci kat semada Yahyâ (AS) ile 'Îsâ (AS), üçüncü kat semada Yusuf (AS), dördüncü kat semada İdris (AS), beşinci kat semada Hârun (AS), altıncı kat semada Mûsâ (AS) ve yedinci kat semada İbrahim (AS). (Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 42):

Gülzâr-ı Halîli idüben cümle müşerref
İrgürdi semendini yedinciye degin tâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey⁴², 19, K.1/21)

“Hz. İbrâhîm'in gül bahçesinin haremine yakın komşu olduk. Orada oturmamız ve ayakta durmamız servi ve gül gibi oldu.”

Olduk mücâvir-i harem-i gülşen-i Halîl
Serv ü gül oldu anda kıyâm-ı ku'ûdümüz
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 386, G.166/4)

⁴¹ 200, M.7/3

⁴² 450, G.270/1-2

Yâr ile İbrâhîm, nâr ile ateş arasında mükemmel bir leff ü neşr örneği sergilenerek, ateşin gülistan oluşu bir kez daha karşımıza çıkmıştır:

Yâr ile nâr-ı sefer bir hoşça seyrândur bize
Ya'ni İbrâhîm ile âteş gülistândur bize
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 517, G.382/1)

Zâtî şu beytinde Hz. İbrâhîm'e Cebrâîl aleyhisselamın gelip yardım isteyip istemediğini sormasını, Hz. İbrâhîm'in ise Allah bana yeter demesini şöyle işlemiştir:

Derdine Cibrîlden dermân kabûl itmez Halîl
Cânuma senden iren âteş gülistândur baña
(Zâtî⁴³, 38, G.38/6)

Ey gönül! Eğer İbrâhîm'in yüzü gözüme görünmezse cennet bahçesinin gülü Nemrud'un ateşi olur.”

Gül-i gülzâr-ı cennet âteş-i Nemrûd olur ey dil
Görinmezse eger kim gözüme dîdâr-ı İbrâhîm
(Zâtî, 478, G.974/5)

Ateş nasıl yakıcı özelliğinin zıddı olarak Hz. İbrâhîm'e serin ve selametli olduysa sevgiliden ayrılığın da kavuşmaya dönüşmesi umulur:

Umaram vasla tebdîl ola fûrkat
Halîle nâr-ı Nemrûd oldu gülşen
(Zâtî, 76, G.1125/3)

⁴³ 72, K.22/4; 83, K.25/10; 114, K.33/34; 229, Ş.68; 40, G.40/2; 50, G.50/3; 368, G.368/9; 370, G.370/5; 275, G.771/1-2; 84, G.580/7; 478, G.974/1; 106, G.1173/3; 212, G.1335/4; 287, G.1450/7; 374, G.1584/2; 385, G.1604/1

2.2.4. KURBÂN HADİSESİ

İbrâhîm (AS), Nemrud tarafından atıldığı ateşten kurtulup onlardan ayrıldıktan sonra hiç çocuğu olmadığı için Cenab-ı Hakk'tan sâlih bir evlât ister ve kendisine akıllı, iyi huylu bir erkek çocuk müjdelenir. Çocuk (Hz. İsmâîl) babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa gelince Hz. İbrâhîm'den oğlunu kurban etmesi istenir. Bunu oğluna bildirince oğlu emredilene yapmasını söyler, emre boyun eğip sabredenlerden olacağını bildirir. Hz. İbrâhîm oğlunu kurban etmeye teşebbüs eder, fakat Cenab-ı Hakk tarafından tâbi tutulduğu bu imtihanda başarılı olunca oğlunun yerine semadan kurban olarak bir koç gönderilir, böylece oğlu da kurtulmuş olur. (Harman, 2001a: 78)

Hz. İbrâhîm'in oğlunu kurbân etmesi Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır: “Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? Dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi.” (Sâffât, 37/102) Bunun üzerine İbrâhîm (AS), oğlunun söylediğini yapar. Bıçağı, oğlunun ensesine koyup bastırır ancak bıçak kesmez. Çünkü Cenab-ı Hakk bıçağı, hususi hükmü altına almıştır. Böylece İbrâhîm (AS), imtihanı kazanmış olur. Bunun akabinde semadan şöyle bir nidâ gelir:

“Ey İbrâhîm! Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik. Biz, oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik.” (Saffât, 37/104-107)

Hz. İsmâîl ismiyle tam bir müsemma göstermiş ve büyük bir teslimiyetle boynunu bıçağın altına uzatmıştır. (İsmâîl kelimesi Süryânîce olup “Allah'a itaatkâr” anlamına geldiği nakledilmekle birlikte aslı İbrânîce Yişmâ'êl'dir ve “Tanrı işitir” mânasındadır. Tevrât'ta Yişmael kelimesi meleğin, “İşte sen gebesin ve bir oğul doğuracaksın ve onun adını İsmâîl koyacaksın, çünkü Rab sana olan cefayı işitti” (Tekvîn, 16/11) sözünden hareketle İbrânîce'de “işitmek, bir dilek veya isteği kabul etmek” anlamına gelen şâma fiiline bağlanmaktadır. Bu fiil, Hz. Hâcer'e yapılan cefanın Rab tarafından duyulması (Tekvîn, 16/11) veya Hz. İbrâhîm'in, oğlu İsmâîl'le ilgili temennisinin (Tekvîn, 17/20), ayrıca çölde çocuğun susuzluktan ağlamasının Allah tarafından işitilmesi olaylarıyla da bağlantılı kılınmaktadır (Tekvîn, 21/17). (Harman, 2001a: 76)

Sen kabûl itmededür feyz-i Halîlüm yohsa

Her kademde nice bir kimse olur kurbânûñ

(Bağdatlı Rûhî⁴⁴, 752, G.676/6)

⁴⁴ 855, G.829/1

Fuzûlî, Hz. İbrâhîm'in büyük bir teslimiyetle oğlu İsmâîl'i kurban edişini ve bu imtihanı kazanışını şu beyitlerinde zikretmiştir:

Gerçi İsmâ'île kurbân gökden inmiş kadr için
Hak bilür kadr için İsmâ'îl aña kurbân olur
(Fuzûlî, 64, K.8/22)

Allah u Teâla Hz. İbrâhîm'in samimiyetini sınamak için ona oğlunu kurban etmesini emir buyurduğunda bu sınavı Hz. İbrâhîm büyük bir teslimiyetle kabul etmiş ve kurbanı kabul olmuş, sınavı geçmiştir:

Edâ-yı tâ'at ü 'arz-ı niyâz itdün bi-hamdi'llâh
Ki makbûl oldu Beytu'llâha İbrâhîm kurbânı
(Fuzûlî, 91, K.15/20)

Fuzûlî, kurban hadisesine bu beytinde telmihle değinmiştir:

İlda bir kurbân keserler hâk-ı 'âlem îd için
Dem-be-dem sa'ât-be-sâ'at ben senün kurbânınam
(Fuzûlî, 305, G.191/6)

Hayâlî, Hz. İbrâhîm'in Hz. İsmâîl'i kurban etme hadisesini göz ve kaş unsuru için benzetme yoluyla kullanmıştır:

Müje hançerle İbrâhîme dönmüş
Göz İsmâ'îl-veş teslîme beñzer
(Hayâlî, 115, G.74/3)

Hz. İbrâhîm'in, Hz. İsmâîl'in boynunu tam kesecekken gökten bir koç inmesi hadisesi bu beyitte aynen zuhur etmiştir:

Âsümândan senünçün indi fidâ
Hîn-i kurbânda kebş-i İsmâ'îl
(Lâmi'î Çelebi, 156, M.6/4)

Şehîd-ı 'ışka mı beñzer Halîl-i kurbânî
Katîl-i tîg-ı gamuñ kande kande ol mezbûh
(Lâmi'î Çelebi, 211, G.59/7)

Muhibbî, divanındaki tüm şiirlerinde Kurbân hadisesine dolaylı yoldan yer vermiş ve telmihte bulunarak işlemiştir:

Ka‘be-i kûyuñda çün ‘uşşâk[1] kurbân eyledüñ
Eski ‘âdetdür n’ola alnuña sürseñ kanını
(Muhibbî⁴⁵, 87, G.28/6)

Gir sevâba Ka‘be-i kûyuñda kurbân it beni
Niçe yıllardur ki bu dil-haste cânın gezdürür
(Muhibbî, 194, G.135/3)

Nev‘î, bu beytinde kurban hadisesine ışık tutmakla beraber Hz. Hâcer’in İsmâîl’e su bulmak için Safa ve Merve tepeleri arasında koşma hadisesini de aydınlatmaktadır:

Saña kurbân olan sürsün safâ-yı keş-i İsmâ‘îl
Cenâbuñ Merve’si erbâb-ı hâcâta medâr olsun
(Nev‘î, 126, K.41/9)

Hz. Hasan ve Hz. İsmâîl Nev‘î’nin şiirinde birlikte ele alınmıştır. Nev‘î, Hz. Hasan’a can, Hz. İsmâîl’e kurban olmak istemektedir:

Hasan kim cân-ı ‘âlem oldu İsmâ‘îl anuñ cânı
Birinüñ küştesi cânım birinüñ kulı kurbânı
(Nev‘î, 522, G.495/1)

Yahyâ Bey, Sultan Süleyman’ı överken hem onun Hz. İbrâhîm gibi misafirperver olduğuna değinmiştir, hem de oğlunu kurban edişi hadisesini hatırlatmıştır:

Bir Halîlu’llâhdur halk-ı cihân mihmânıdur
‘Âkıbet ferzend-i İsmâ‘îl anuñ kurbânıdur
Her seher zerrîn ‘asâ ile güneş derbânıdur
Şâd olurlarsa nola gâzîlerün sultânıdur
‘Âlemün sâhib-kırânı Hân Süleymândur gelen
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 188, M.18/4)

⁴⁵ 105, G.46/3; 109, G.50/3; 119, G.60/5; 162, G.103/4

Halîl-i hüsninüñ mihmânı olmuş
 Şah İsmâ‘îl anuñ kurbânı olmuş
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 260, Ş.2/185)

Hz. İbrâhîm’in kurban hadisesinden sonra Kurban Bayramı vuku bulmuştur. Zâtî, Hz. İbrâhîm’e seslenerek kurban vaktinin geldiğini söylemektedir:

‘Âşıkân ‘îd-ı visâle virseler cân vaktidür
 Ey Halîlüm ‘îd-ı adhâ irdi kurbân vaktidür
 (Zâtî⁴⁶, 401, G.401/1)

İrersem Ka‘be-i vasla ne şükâne virem yâ Rab
 Bu İsmâ‘îl cânı ile kurbân bârî İbrâhîm
 (Zâtî, 478, G.974/3)

Zâtî, kurbân hadisesine farklı bakış açısından yaklaşarak; “Ey Halîlim! Koyunu bırak beni kurban eyle. Aşk ile can vermeyi o koyun ne bilir.” demiştir.

Gûsfendi ko Halîlüm beni kurbân eyle
 Ne bilür ‘ışk ile cân virmegi ol bir meleme
 (Zâtî, 182, G.1289/3)

Ol Halîlüñ Ka‘be-i kûyında ‘îd-ı vaslına
 Câmı kurbân idesin ey Zâtî Allâh irgüre
 (Zâtî, 233, G.1368/7)

⁴⁶ 401, G.401/9; 190, G.1301/4; 312, G.1487/5; 325, G.1508/2

2.2.5. KÂBE'Yİ İNŞÂ ETMESİ

Hız. İbrâhîm'in tevhit akîdesini tesis etmesi yanında oğlu İsmâîl ile birlikte Kâbe'yi kurması da hem Kur'an-ı Kerim'de hem İslâm kültüründe müslümanlardan biri olarak gösterilmesine (Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/67, 95; Nisâ, 4/125; Hac, 22/78) ve kendisine itibarlı bir yer verilmesine vesile olmuştur. Cenab-ı Hakk tarafından Beytullah'ın yeri bildirildikten sonra (Hac, 22/26) Hız. İbrâhîm, oğlu İsmâîl ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltmiş (Bakara, 2/127) ve Cenab-ı Hakk'a adanan ilk mâbed olarak Kâbe inşa edilmiştir (Âl-i İmrân, 3/96). Hız. İbrâhîm'den insanlar arasında haccı ilân etmesi, Beytullah'ı temiz tutması istenmiş, böylece bu kutsal mekân bütün müslümanlar için hac yeri ve kible yapılmıştır (Bakara, 2/125; Hac, 22/26-28).

Beytullah'ın bulunduğu Mekke için dua eden Hız. İbrâhîm, Mekke'nin emin bir şehir olmasını dilemiş (Bakara, 2/126; İbrâhîm, 14/35), bölgeyi "haram" (kutsal) ilân ederek orada kan dökülmesini ve dışarıda câiz olan diğer bazı işlerin orada yapılmasını yasaklamıştır.

Kâbe'nin yapımıyla ilgili bir rivayete göre; Cebrâîl (AS), Kâbe'nin şu andaki yerini İbrâhîm'e (AS) gösterir. Hız. İbrâhîm ve oğlu İsmâîl (AS), kazmaya başladıktan kısa bir süre sonra Âdem (AS) zamanındaki temeli bulurlar. Bu temel üzerine Kâbe'yi inşa ederler. Hız. İbrâhîm oğlunun getirdiği taşlarla, Cebrâîl'in (AS) târifine uyarak Kâbe'yi yaparken nihayet Kâbe'nin duvarları yükselir ve yukarıya yetişemez olur. Bundan dolayı büyük bir taş getirirler ve İbrâhîm (AS), bu taşa basarak duvar örmeye başlar. Mübarek ayağının izi çıkan bu taşa da "Makâm-ı İbrâhîm" denilir. Kâbe de tavaf namazı bu taşın bulunduğu yer olan Makâm-ı İbrâhîm'de kılınır. (Tabbara, 1981: 568-569)

Kâbe tamamlanınca İbrâhîm (AS) oğluna: " Ey İsmâîl! İyi bir taş getir ki, hacılara işaret olsun" buyurur. İsmâîl AS, ilahî bir yönlendirilmeye Ebu Kubeys dağından Hacer-ül-esved⁴⁷ adlı taşı alır, babasıyla birlikte Kâbe'deki yerine koyar.

Bağdatlı Rûhî, Ka'be-tavaf-hacc ve İbrâhîm lafzlarını kullanarak telmih yoluyla Hız. İbrâhîm'in Kâbe'yi inşâ edişine değinmiştir:

Safâ bulur tavâf itdükde kûyuñ Ka'besin Rûhî
Visâlûñ hacc-ı ekber sen meh-i tâbânum İbrâhîm
(Bağdatlı Rûhî, 856, G.829/6)

⁴⁷ Hacerü'l-Esved: Kara taş demektir. Kâbe'nin duvarında bulunan ve hacıların öpmesi veya istilâm etmesi hacin şartlarından olan meşhur kara taş. Ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz (1992) "Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözlür", s.60.

“Kâbe, Âzer’in oğlu Halîl İbrâhîm’in yaptığı bir binadır. Kalp ise, yüce Allah’ın nazargâhıdır. Bu sebeple, bir gönül yıkmak, bin Kâbe yıkmaktan daha kötüdür”(Mevlânâ).

Bâkî, bu beytinde Mevlânâ’nın bu meşhur sözüne atıfta bulunarak şöyle demiştir:

“İbrâhîm Kâbe yapmak dilerse kalp hânemi tamir eylesin.”

Hâne-i kalbüm eylesün termîm

Ka‘be yapmak dilerse İbrâhîm

(Bâkî, 311, G.342/1)

“Yaptığında yazmış İbrâhîm Kâbeye, ey birader oraya varmak istersen gönül yap.”

Yapdığında yazmış İbrâhîm-i Âzer Ka‘beye

Yap gönül varmak dilersen ey birâder Ka‘beye

(Hayâlî, 261, G.496/1)

Hayretî’de gönlü Kâbe’ye benzetmiştir:

Hayretînüñ dili harâbını yap

Ka‘bedür secde-gâhum İbrâhîm

(Hayretî, 327, G.315/5)

İşigünde cân virürsem Merve hakkı zî- Safâ

Ey kapısı ‘âlem içre Ka‘be-i maksûdumuz

(Lâmi‘î Çelebi⁴⁸, 183, K.18/6)

Muhibbî divanında Hz. İbrâhîm genel olarak Kâbe-kurban şeklinde tedai yoluyla işlenmiştir:

Bülbül-i bî-çârenüñ kanını sürmüş alnına

Ka‘be-i gülşende beñzer eylemiş kurbân gül

(Muhibbî⁴⁹, 192, G.133/2)

Merve hakkıyçün Safâ’dan cân kurbân eyleye

Ger irişürse Muhibbî Ka‘be-i kapusına

(Muhibbî, 206, G.147/6)

⁴⁸ 270, G.271/3

⁴⁹ 284, G.224/2; 301, G.241/2; 321, G.261/4

Nev'î de Kâbe yapmakla gönül yapmayı bir tutanlardan biridir:

Mukarrerdür bu 'ârif gönlü yapmak Ka'be yapmakdur

Revâdur Ka'be bünyâd idesin şâhum Halîl-âsâ

(Nev'î, 18, K.4/14)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, bu beytinde Hz. İbrâhîm'in hem Kâbe'yi inşâ edişine hem de cömertliğine yer vermiştir:

Bâb-1 hayrâtın açup bir câmi'e urdı binâ

Aña Beytu'llâh-ı sâni dirler ise vechi var

(Taşlıcalı Yahyâ Bey⁵⁰, 56, K.11/15)

Kâbe tamamlanınca Hz. İbrâhîm oğlu İsmâîl'den hacılara işaret olsun diye bir taş getirmesini ister. Hz. İsmâîl de Hâcerü'l-Esved'i getirir. Yahyâ Bey bu hadiseye ışık tutar:

Ey Halîlüm Hâcerü'l-Esved imiş taş işigün

Zerr-i ruhsârumuza anuñ için oldı mihak

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 415, G.212/2)

Aduña lâyık midur bi'llâhi virân eylemek

Ey Halîlüm çünki gönlüm Ka'besidür meskenüñ

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 422, G.222/3)

Kâbe'nin tüm Muhammed ümmeti için secdegah oluşuna yer verilmiştir:

Halîlün kûyma Zâtî müşâbihdür meger Ka'be

Muhammed ümmeti her gâh aña karşı sücüd eyler

(Zâtî⁵¹, 166, G.166/5)

İmâret eyleye mi'mâr-ı devlet Ka'be-i kalbin

Safâlar kesb ide Zâtî olursa yârı İbrâhîm

(Zâtî, 478, G.974/5)

⁵⁰ 55, K.10/38; 237, Ş.1/139; 573, G.479/4; 577, G.485/2

⁵¹ 98, K.29/19; 120, K.35/2; 126, K.37/10; 78, G.78/4; 149, G.149/6; 241, G.241/4; 43, G.539/5; 275, G.771/3; 275, G.771/6; 334, G.830/5; 459, G.955/4; 459, G.955/9; 478, G.974/3; 87, G.1144/4; 201, G.1319/2; 233, G.1368/7; 253, G.1400/2; 269, G.1425/1; 312, G.1487/5; 325, G.1508/2; 374, G.1585/1; 410, G.1644/2

2.2.6. MİSÂFİRPERVERLİĞİ ve SOFRASI

Hız. İbrâhîm çok misâfirperverdi (Hicr, 15/51). Tanıdık tanımadık herkese yemek yedirmekten hoşlanırdı. Bu nedenle “Halîl İbrâhîm Sofrası” deyiimi meşhur olmuştur. Bu sofrâ herkese açık olmakla birlikte, hiç tükenmediği için “Halîl İbrâhîm Bereketi” denilmiştir. Hız. İbrâhîm, “ebü’l-adyâf” (misâfirler babası) diye de anılır.

Lâmi‘î, devrin padişahını övmek için Hız. İbrâhîm’in misafirperverliğinden ve cömertliğinden yararlanmıştır:

Sen ol Halîl sıfatsın ki ni‘metüñle bugün
Nu‘âme tab‘ iken oldu zamâne ehl-i na‘îm
(Lâmi‘î Çelebi, 133, K.21/9)

Lutfuñile cihânı toylayalı
Unuduldu zamân-ı hân-ı Halîl
(Lâmi‘î Çelebi, 134, K.22/11)

Ne hân-ı Halîl olur bu ni‘met
Kim ‘âleme rûz u şeb salâdur
(Lâmi‘î Çelebi, 145, M.1/8)

Eyleyüp hankâh-ı gamda Halîlüm bizi zâr
Bî-tekellûf gice düşmenlere mihmân olduñ
(Nev‘î⁵², 386, G.261/4)

“Kâbe’de Müslümanların namaza davet edilmesi ile Hız. İbrâhîm’in misafirleri olduğunu gördün mü?”

Salâ-yı da‘vet ile Ka‘bede müselmânlar
Müsâfirân-ı Halîl olduğımı gördüñ mi
(Taşlıcalı Yahyâ Bey⁵³, 577, G.485/2)

⁵² 126, K.41/10

⁵³ 49, K.9/24 57, K.11/25; 108, K.25/30; 154, M.6/7; 260, Ş.2/185

Halîlüm ni‘metüñ hakkı bu ‘âlem tekye-gâhında
 Vefânuñ âbına teşne visâlûñ hânına acem
 (Zâtî⁵⁴, 400, G.896/2)

Ey Halîl-i cân ü dil vey pâdişâh-ı mülk-i hüsn
 Ni‘met-i lutf-u-vefâña bendeñi ac eyleme
 (Zâtî, 219, G.1347/3)

2.2.7. ‘ADES (Mercimek) HADİSESİ

‘Ades kelime anlamı olarak “mercimek” demektir. Bu kelime daha çok Hz. İbrâhîm ile birlikte geçmektedir. Nemrud’la olan mücadelesinde kendisini cezalandırmak için Nemrud’un ona yiyecek vermemesi ve ev halkının ümitsizliğe kapılmaması için Hz. İbrâhîm’in torbasını kumla doldurması ve ertesi günü Cenab-ı Hakk’ın bir ikrâmı olarak kumların buğday ve mercimeğe dönüşmesi mucizesinde geçen ‘ades kelimesi edebiyatımızda daha çok sevgilinin beni şeklinde bir güzellik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgiye 1414 yılında telif edilmiş olan *Halîl-nâme*⁵⁵ adlı eserde bulabiliriz:

“...Hz. İbrâhîm, ailesi ve inananlarla birlikte Filistin’e göç eder. Bir süre orada kalmaları için Cebrâîl vasıtasıyla Allâh’tan emir gelir. Fakat bir zaman sonra bölgede kuraklık ve kıtlık baş gösterir. Civarda Hz. İbrâhîm’i seven zengin bir dostu vardır. Zahir almak için ona gider. Ancak onda da yoktur. Dostu, bulursa satın alması için ona altın verir. Fakat satın alacak bile yoktur. Bunun üzerine İbrâhîm AS boş dönmek için çuvallara kum doldurtur, evlerine dönerler. Çok üzgün bir şekilde oturmakta olan Hz. İbrâhîm AS’e karısı Sâre gelir. Dostunun dünyada hiç görülmedik buğday ve mercimek verdiğini söyler. Hz. İbrâhîm çok şaşırır, çuvallara bakar ve çuvallardaki kumun Allâh’ın lutfuyla buğday ve mercimek olduğunu görerek Allâh’a şükürler eder. Bu buğday ve mercimeği halkı arasında paylaştırıp bir kısmını tohumluk ayırır, tohum isteyene verir, İlâhî lutufla bu tohumlardan bereket hiç eksik olmaz. Bu buğdaya “sultânî buğday”, mercimeğe “Halîlî mercimek ” denir. Dünyada ekilip biçilen buğday ve mercimek de bu tohumdandır...”(1339-1388. beyitler) (Gültaş, 1996: 205-211)

Hz. İbrâhîm, Halîl sıfatıyla tevriyeli olarak veya teşbihle sevgiliyi veya güzeli karşılayacak şekilde kullanılırken; sevgilinin güzelliği sofraya, yüzündeki hâl (ben) de o sofradaki mercimeğe benzetilmiştir. (Tunç, 2005: 123-131; Araz, 2007: 39)

⁵⁴ 121, G.617/3; 207, G.703/4; 213, G.709/8; 218, G.1345/5; 224, G.1355/1

⁵⁵ Abdülvâsi Çelebi, “*Halîl-nâme*”. (haz. Ayhan Gültaş), 1996.

“Halîl, sofrasında nimet sunsa buğday tanesine rağbet etmezdi.”

Rağbet itmezdi dâne-i ‘adese

Ni‘metüñ sofrasına sunsa Halîl

(Lâmi‘î Çelebi, 156, M.6/3)

Hız. İbrâhîm’in çuvalındaki kumlar buğday veya mercimeğe dönüşmüştür. Bu buğday veya mercimek tohum olarak saklanmış ve bereketi hiç azalmamıştır. Lâmi‘î, bu tohumu muhabbet tohumu olarak kullanmıştır:

Kendümden usandum ekeli tohm-ı mahabbet

Dilde ‘ades-i hâl-i siyeh-kârı Halîlüñ

(Lâmi‘î Çelebi, 270, G.271/7)

Sevgilinin yanağındaki ben, Halîl’in sofrasındaki mercimeğe benzetilmiştir:

Dîdâr ile ahbâbın ider yâr ziyâfet

Hâl-i rûhunu hân-ı Halîle ‘ades eyler

(Nev‘î, 288, G.98/4)

‘Ades yani buğday veya mercimek sevgilinin gözünün siyahlığına benzetilmiştir:

Yâ sevâd-ı ‘ayn-ı ‘âşık yâ ‘adesdür bî-gümân

Hey yolunda öldüğüm kurbânlar oldugum Halîl

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 216, M.41/2)

“Ey Halîlim, yüzünün üstündeki ben ‘adesi Kâbe gibi yine nûra gark olmuş.”

Ka‘be gibi yine müstagrak-ı envâr olmuş

Ey Halîlüm yüzüñ üstündeki hâlüñ ‘adesi

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 573, G.479/4)

Anuñ mülk-i melâhatde bulunmaz begdeşi hergiz

Halîlüm hân-ı hüsnüñde beñüñ bir dâne fülfüldür

(Zâtî, 186, G.186/4)

Zâtî, ‘ades hadisesinin düşündürmek için mercimek tabirini kullanmıştır:

Hâlûñ Halîlüm öpdüm uyurken didüm didi
 Islanmaz agzuñ içre senüñ Zâtî mercimek
 (Zâtî, 199, G.695/5)

Bu gün ol hâli ‘ades derlerdi burçak burçak
 Gördi çâk itdügimi sînemi bugday gibi
 (Zâtî, 357, G.1557/3)

Rûmda bir beg iken hâlûñe beñdeş geçinür
 Nice kanum kurudur gör ki Halîlüm ‘adesi
 (Zâtî, 394, G.1618/3)

2.2.8. ZEMZEM⁵⁶

Kâbe yakınındaki kuyudan çıkan, müslümanların büyük değer verdiği sudur. Mescid-i Harâm’da Hacerülesved’in tam karşısında Kâbe’ye 19 m. uzaklıkta yer alır. Suyu bu isim “bol ve akıcı olma, Cebrâil’in konuşma sesi, akarken çıkardığı ses, şimşek sesi, nereden geldiği belli olmayan ses” anlamlarındaki zemzem ile (zemzeme, zemmezem, zümmezim, zemmizem) arasında bir ilişki kurularak verilmiştir. Hz. İsmâil’in annesi Hâcer’in, uzun arayışlardan sonra İsmâil’i bıraktığı yerde suyun kaynağından fişkırlarak aktığını görünce, “Yavaş yavaş ak, dur!” demesi veya etrafa yayılmaması için çevresini kumla çevirmesinden dolayı bu adı aldığı da ileri sürülmüştür. İbn Abbas zemzeme “su sesi” mânasını verir. Kelimenin Farsça’da “atların su içerken çıkardıkları ses” anlamındaki “zemzeme”den türetildiği de söylenmiştir; ancak zemzemin Arapça asıllı bir kelime olması ihtimali daha kuvvetlidir. Hz. İsmâil’in adıyla da anılan (Bi’ru İsmâil) kuyuya Mekke için önemine işaret eden, fiziksel ve kimyasal özelliklerine gönderme yapan, sayısı altmışa kadar ulaşan isimler verilmiştir: Şebbâa, Mürviye, Nâfia, Âfiye, Meymûne, Berre, Maznûne, Kâfiye, Mu‘zibe, Şîfâu Sukm, Taâmu Tu‘m, Hezmetü Cibrîl bunlardan bazılarıdır. Kur’an-ı Kerim’de yer almayan zemzem kelimesi hadislerde sıkça geçer. Kitâb-ı Mukaddes’te Hâcer ile oğlunun hikâyesinin anlatıldığı bölümde zikredilen su kaynağı da (Tekvîn, 16/14; 21/19) Zemzem Kuyusu olmalıdır. Kuyunun ilk defa Cebrâil AS tarafından Hz. Âdem için açılıp tufandan sonra kaybolduğu, Kâbe’nin inşasından itibaren ortaya çıktığı veya Âd kavmi zamanına kadar

⁵⁶ Küçükaşçı, Mustafa Sabri (2013). Zemzem. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44, 242-246.

uzanan bir geçmişinin bulunduğu yolunda rivayetler varsa da genel kanaat Hâcer ile oğlu İsmâîl'in Mekke'ye götürülmesinin ardından açılmış olduğu şeklindedir.

Rivayete göre Hz. İbrâhîm'in kendilerine bıraktığı az miktardaki su ve erzakın tükenmesi üzerine ıssız Mekke vadisinde oğlu İsmâîl'in susuzluktan ölmesinden endişe eden Hâcer, Safâ ile Merve tepeleri arasında su aramaya başlamış, gidiş gelişlerinin sayısı yediye ulaştığında Merve tepesinde iken oğlunu bıraktığı yerden bir ses işiterek Cebrâîl tarafından kazılan topraktan su kaynadığını fark etmiştir. Çıkan su ile İsmâîl'in oynadığını görmüş ve suyun önünü keserek bir gölcük oluşturmaya çalışmıştır. Kur'an'da "ekin bitmeyen bir vadi" olarak nitelenen (İbrâhîm, 14/37) çorak Mekke vadisinde kendilerine su ihsan ettiği için Allah'a şükreden Hâcer, avucu ile suyu kabına doldururken aynı zamanda etrafını çevirmeye uğraşıyordu. Hz. Peygamber, "Allah İsmâîl'in annesine rahmet eylesin; eğer suyun önünü kapatmasaydı zemzem şarıl şarıl akıp giden bir ırmak olurdu" demiştir (Müsned, I, 347; V, 121; Buhârî, "Enbiyâ", 9, "Müsâkât", 10). Bir taraftan zemzem suyundan içen bir taraftan da çocuğunu emziren Hâcer'e Cebrâîl'in, "Bu suyun yok olacağından, kaybolup çekileceğinden korkma. Burası Allah'ın evidir, Allah dostlarını korur. Bu Allah'ın misafirlerinin içeceği bir sudur" dediği rivayet edilir (Buhârî, "Enbiyâ", 9). Zemzem'in İsmâîl'in topuklarını birçok defa yere vurması esnasında çıktığı da nakledilir. Öte yandan Hâcer'in zemzemi ararken Safâ ile Merve tepeleri arasında yedi defa gidip gelmesi hac ve umre menâsiki içerisinde yer alan sa'yin temelini teşkil etmiştir (Buhârî, "Enbiyâ", 9). Hâcer ile İsmâîl'e yerden su çıkması olayına başta Kitâb-ı Mukaddes olmak üzere hristiyan ve yahudi kaynaklarında da yer verilir.

Zemzem toprak üstünde akan tek gözele bir kaynak iken Hz. İbrâhîm tarafından kuyu haline getirildi ve açılmasından itibaren Hâcer oğlu ile birlikte kuyunun çevresinde yaşamaya başladı. Zemzem aynı zamanda Mekke'de hayat emârelerinin görülmesini sağladı ve Yemen-Suriye güzergâhında seyahat edenlerin dikkatini çekti. Anayurtları Yemen olan Cürhümlüler'den bir kabile, yolculukları esnasında Mekke'nin kurulduğu yerde mola verdikleri bir sırada uzakta bir yerin üzerinde kuşların uçtuğunu görünce bunun bir su kaynağına işaret olabileceğini düşünerek aralarından iki kişiyi oraya gönderdiler. Böylece suyun varlığından haberdar oldular ve Mekke'ye yerleşmeye karar verip Hâcer'e başvurdular. Hâcer zemzemden faydalanmaları dışında su üzerinde hak iddia etmemeleri şartıyla onların Mekke'ye yerleşmesine izin verdi (Buhârî, "Enbiyâ", 9; Taberî, I, 256). Mekke'nin iskânına zemin hazırlayan Zemzem Kuyusu, Hz. İbrâhîm ve oğlu İsmâîl tarafından temelleri yükseltilen Kâbe ile bütünleşerek Mescid-i Harâm'ın kutsal sayılan mekânlarından biri haline geldi. Daha sonra hac ve umre için Mekke'ye gelenler bu sudan çok yararlandı. Zemzem sadece Mekke Haremi'nin değil Kâbe'nin kuyusu ve bütünleyicisi olarak görüldü.

Hayâlî, gözyaşlarıyla Zemzem'i bir tutmuştur:
 Hayâlî Ka'be-i derdem libâsım dūd-ı âhımdır
 Gözüm yaşıyla dolmuş âsitînim Çâh-ı zemzemdir
 (Hayâlî, 142, G.153/5)

Ulu bir hanedan olarak kastedilen Kâbe'dir. Dünya gözüyle görülebilecek olansa Zemzem'dir:

Bulup ulu bir hânedân k'ola nazar-gâh-ı cihân
 Göz yaşın etmektir revân Ka'beyle Zemzemden garaz
 (Hayâlî, 169, G.231/3)

Deminden lâ'lünûñ kaynarsa tañ mı zemzemüñ kanı
 Ten-i gül-berk-i Bathâdur firâkuñ birle pür-hânuñ
 (Lâmi'î Çelebi, 197, G.12/4)

Nev'î, gözyaşını Zemzem'e benzetmiştir:
 Merve hakkı lebüñ Safâsına
 Gözümün yaşı 'ayn-ı Zemzemdür
 (Nev'î, 290, G.101/2)

Merve vü Saffâ vü Zemzemden idüp nûr-ı safâ
 Zemzemeyle hâcîler olmuş durur na're-zenân
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 24, K.2/8)

Yahyâ Bey, Zemzem'in tam yerine işaret etmektedir. Zemzem, Mescid-i Haram'da Hâcerü'l-Esved'in tam karşısındadır:

Nâzır-ı Zemzem ile zâyir-i Beytü'l-hareme
 Hacerü'l-esvedî Hak âyine-i ibret ider
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 328, G.75/3)

Yüz karasını Zemzem ile yursa vechi var
 Yahyâ kulını sevdi yaratdı Vedûdumuz
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 386, G.166/5)

“Safâ ehli Kâbe gibi ayaklarına aksın dersin, Zemzem gibi alçak gönüllü ol, duruver.”
Hz. Hâcer’in Zemzem suyu akıp giderken onu biriktirmek istemesine, dur, birik demesine bu beyitte yer verilmiştir:

Pâyûña aksun dir iseñ Ka‘be-veş ehl-i safâ
Göñül alçaklığın eyle turı tur Zemzem gibi
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 557, G.452/4)

Divan şiirinde Zemzem çoğu zaman sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olarak kullanılır:

Ey safâda tudağı Zemzem olan kande iseñ
‘Âşıkın Ka‘besi vü kiblesidür ol cânib
(Zâtî⁵⁷, 67, G.67/3)

‘Aynuma bassañ kadem yaşum kabagından çıkar
‘Ayn-ı Zemzemdür ki İsmâ‘îl ayagından çıkar
(Zâtî, 237, G.237/1)

Zemzem, Hz. İbrâhîm’in oğlu İsmâîl’in lütfuna Cenab-ı Hakk tarafından akıtılmıştır:
Şûride idüp Zemzemi kendüye akıtdı
Şîrinlik ile lâ‘l-i şeker-bârı Halîlûñ
(Zâtî, 275, G.771/5)

Sonuç olarak:

İncelemeye almış olduğumuz XVI. yüzyıl divanlarında Hz. İbrâhîm (AS), 294 beyitte geçmektedir. 14 beyitte babası Âzer’den, 96 beyitte Halîl ve Halîlullâh oluşundan, 52 beyitte ateşe atılmasından ve ateşin gül bahçesine dönmesinden, 27 beyitte kurbân hadisesinden, 44 beyitte Kâbe’nin inşasından, 20 beyitte misafirperverliğinden ve sofrasından, 9 beyitte ‘ades hadisesinden ve 32 beyitte ise Zemzem’den bahsedilmektedir. Taranan divanlarda Hz. İbrâhîm AS ile ilgili olarak tespit edilen beyit sayıları tablo halinde aşağıda verilmiştir:

⁵⁷ 154, G.154/3; 241, G.241/4; 451, G. 451/4; 455, G.455/2; 43, G.539/5; 206, G.702/1; 275, G.771/3-4; 459, G.955/3; 459, G.955/8; 470, G.966/3; 87, G.1144/4; 159, G.1254/4; 239, G.1378/1; 269, G.1425/1; 374, G.1585/1; 387, G.1607/1; 410, G.1644/1; 431, G.1677/3

DİVANLAR	BEYİTLERİN KONUSU								
	Babası Âzer	Hafî ve Hafîullah Oluşu	Ateşe Atlması	Kurban Hadisesi	Kâbe'yi İnşası	Misafirperverliği ve Sofrası	'Ade Hadisesi	Zemzem	Toplam
Bağdath Rûhî Divanı	-	3	6	2	1	-	-	-	12
Bâkî Divanı	-	2	-	-	1	-	-	-	3
Fuzûlî Divanı	2	3	2	3	-	1	-	-	11
Hayâlî Divanı	2	2	7	1	1	-	-	2	15
Hayrefî Divanı	1	-	2	-	1	-	-	-	4
Lâmi'î Çelebi Divanı	1	12	3	2	1	3	2	1	25
Muhibbî Divanı	-	-	1	6	5	-	-	-	12
Nev'î Divanı	1	6	4	2	1	2	1	1	18
Yahyâ Bey Divanı	-	17	5	2	7	6	2	4	43
Zâtî Divanı	7	51	22	9	26	8	4	24	151
Toplam	14	96	52	27	43	20	9	32	294

2.3. HZ. MÛSÂ

Cenab-ı Hakk'ın, dört büyük kitaptan biri olan Tevrat'ı verdiği ve yeryüzünde dinini tebliğ edip, hâkim kılması için gönderdiği Ulü'l-'Azm peygamberlerden üçüncüsüdür. Kur'an-ı Kerim'de adı en çok zikredilen peygamber olan Hz. Mûsâ, Yakûb'un (AS) neslinden olup İsrâiloğullarına gönderilmiştir. İsmi muhtelif ayetlerde, çeşitli vesilelerle 136 defa zikredilir. O da tıpkı kendisinden önce gönderilmiş olan peygamberler gibi kavmini Cenab-ı Hakk'a iman etmeye çağırmıştır. Kavmine zulmeden ve ilahlık iddiasında bulunan Firavun'a karşı tevhit yolunda mücadele etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de onun dünyaya gelişi, Firavun'un sarayına intikali, Medyen'e⁵⁸ gidişi, peygamber olarak seçilişi, İsrâiloğullarını kurtarmak için Firavun'a gönderilişi, Firavun'la mücadelesi ve İsrâiloğullarını Mısır'dan çıkarılışı, Tûr-ı Sînâ'da ilahî emirleri alışı, çöldeki olaylar ve İsrâiloğullarına rehberlik edişi anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim, Hz. Mûsâ'nın dünyaya geldiği dönemde Mısır'ın ve İsrâiloğullarının durumunu naklederken Firavun'un halkını çeşitli zümrelere böldüğünü, bir kısmını güçsüz bulup baskı ve zulüm yaptığını, erkek çocuklarını öldürüp kız çocuklarını sağ bıraktığını bildirmektedir (Bakara, 2/49; A'raf 7/141; İbrâhîm, 14/6; Kasas, 28/4).

Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Mûsâ'nın özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: O hem resûl hem nebidir, ihlâs sahibidir (Meryem, 19/51). Cenab-ı Hakk'ın risâletleriyle ve sözleriyle insanlar arasında seçkin kılınmıştır (A'raf, 7/144). Cenab-ı Hakk ile mükâleme şerefine nâil olmuştur (Meryem, 19/52). Cenab-ı Hakk katında güçlü, güvenilir ve şerefli bir elçidir (Kasas, 28/26; Ahzâb, 33/69; Duhan, 44/17-18). Cenab-ı Hakk tarafından ona sevgi verilmiştir ve O'nun nezâretinde yetiştirilmiştir (Tâhâ, 20/39). Mü'min kullardandır (Sâffât, 37/121-122).

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Mûsâ, Hz. Muhammed SAV'i müjdeleyen bir peygamber olarak gösterilir (A'raf, 7/157). Hz. Mûsâ'ya kitap, suhuf, elvâh (levhalar) verilmiştir (Bakara, 2/53; Enbiyâ, 21/48; Necm, 53/37; A'lâ, 87/19). Hz. Mûsâ'ya ve Hz. Muhammed'e (SAV) dini ayakta tutmaları tavsiye edilmiştir (Şûrâ, 42/13).

İslâmî gelenekte Hz. Mûsâ'ya "kelîmullâh" denilmektedir. Çünkü Cenab-ı Hakk, Hz. Mûsâ ile aracısız konuşmuş ve ona vahyini bildirmiştir.

Hadislerde de Hz. Mûsâ'dan bahsedilmektedir. Resûl-i Ekrem, İsrâ ve Mirac mucizesi esnasında altıncı kat semada Hz. Mûsâ ile karşılaşmış, Hz. Mûsâ ona elli vakit namazın farz kılındığını öğrenince ümmetinin buna tahammül edemeyeceğini bildirerek Cenab-ı Hakk'tan

⁵⁸ Kaynaklarda Arabistan'da ve Kızıldeniz kenarında gösterilen Medyen, Şuayb AS'ın peygamber olarak gönderildiği yerin adıdır. Bk. Harman, "Medyen", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2003, C.28: 346-348.

azaltılmasını talep etmesini söylemiştir. Hz. Mûsâ-Hızır (AS) kıssası münasebetiyle de hadislerde Hz. Mûsâ'dan söz edilmektedir. Hz. Mûsâ'nın çok hayâ sahibi bir kişi olduğu, âşûrâ günü oruç tuttuğu ve esmer yüzlü, uzun boylu olduğu da nakledilmektedir. (Harman, 2006: 212; Buharî, Salât, 1; Buharî, İlim, 16, 19, 44 vd.)

Hz. Mûsâ'nın Firavun⁵⁹ ile olan kıssası, Kur'an-ı Kerim'in bazı surelerinde çeşitli üslûplarda ve teferruatlı olarak anlatılmıştır. Firavun ve ordusunun Kızıldeniz'de boğulmaları olayından sonra, İsrailoğulları ile ilgili kıssasına da genişçe yer verilmiştir. Küfürle mücadelesi Kur'an-ı Kerim'de uzun uzun anlatılmaktadır. (Kasas, 28/3-48)

İslâmî kaynaklara göre, o dönemin firavunu, rüyasında Beytülmakdis'ten çıkan bir ateşin Mısır'a sıçradığını ve Mısır'ın evlerini yaktığını, bütün Kıbtîleri yok ettiğini, ancak İsrâiloğullarına zarar vermediğini görmüştür. Rüyanın yorumunu yapanlar İsrâiloğulları içinden doğacak bir çocuğun, Firavun'un elinden saltanatını alacağını, düzenini bozacağını ve dinini değiştireceğini söyleyince Firavun, İsrâiloğullarından doğan her erkek çocuğun öldürülmesini emretmiş, daha sonra da bir yıl öldürülmelerini, bir yıl sağ bırakılmasını istemiş ve böyle bir yasak yılda Hz. Mûsâ doğmuştur.

Hz. Mûsâ ilahî nezaret altında yetiştirilmiş, gençlik çağına gelip olgunlaşınca kendisine hikmet ve ilim verilmiştir (Tâhâ, 20/39; Kasas, 28/14).

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

“Mûsâ yiğitlik çağına erip olgunlaşınca, biz ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böylece mükâfatlandırırız” (Kasas, 28/14).

“Ey şah, Cebrâîl (AS) senin örtün, perden oldu. Hz. Mûsâ fazilet kapısının kapıcısı olur.”

Cibrîl-i Emîn oldu şehâ gâşiye-dâruñ

Derbân-ı der-i fazluñ olur Hazret-i Mûsâ

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 21, K.1/50)

⁵⁹ Genel anlamda eski Mısır krallarının ünvanı olan “Firavun”; Arap, Fars ve Türk klasik edebiyatlarında zulüm, inat, kibir ve gurur gibi menfi vasıflarla tanınan bir şahsı temsil eder ve Hz. Mûsâ döneminde yaşayıp onunla mücadele eden Mısır kralı için kullanılır. Ayrıntılı bilgi için bk. Uzun, “Firavun-Edebiyat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1996: 121-122.

2.3.1. ATASI İMRÂN

Allah birbirinden gelme bir nesil olarak Âdem'i Nûh'u, İbrâhîm ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Allah işitendir bilendir (Âl-i İmrân, 3/33).

Kur'an'da adı geçen İmrân'ın kim olduğu hususunda İslâm âlimleri tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mukâtil, "İmrân ailesi" ifadesindeki İmrân'ın Mûsâ ve Hârûn'un babası olup, şeceresinin Hz. Yakub'a dayandığını söylemekte, Kelbî ise Meryem'in babası ve Hz. Süleyman'ın soyundan olduğunu nakletmektedir. (Kurtubî, 4/63)

Virür fakr içre şükr ehline kadr-i Mûsâ-i İmrân
Tenâ'um içre terk ehlin Süleymân-ı zamân eyler
(Fuzûlî, 96, K.17/5)

Nefs-i fir'avn-i ne tañ ejder gibi kaldırsa baş
Çün 'asâ itmez havâle Mûsâ-yi İmrânumuz
(Lâmi'î Çelebi, 98, K.7/63)

Nev'î, şu beytinde Hz. Mûsâ'yı tüm kıssasını düşündürecek şekilde işlemiştir:
Olur tahtında her fi'l-i kabîhüñ kâr-ı müstahsen
Gulâm-ı Hızr ile gör kıssa-i Mûsâ-yı 'İmrânı
(Nev'î, 136, K.45/9)

2.3.2. Hz. Mûsâ'nın Medyen'e Gelmesi ve Hz. Şuayb'ın Yanında Çalışması

Mûsâ AS, ilk gençlik yıllarında bir İsrâiloğlu ile bir Kıbtî'yi kavga ederken görür. İsrâiloğullarından olan şahıs, düşmanına karşı yardım isteyince Mûsâ, Kıbtî'ye bir yumruk vurur ve onun ölümüne sebep olur. Sonra da bu yaptığına pişman olup Cenab-ı Hakk'a iltica eder. (Kasas, 28/15-17)

Hz. Mûsâ bu olaydan sonra şehirden çıkarak Medyen'e yönelir. (Kasas, 28/22) Orada Hz. Şuayb ile tanışır. Onun kızlarından biriyle evlenir ve bir müddet orada kalır. Daha sonra Mısır'a gitmek üzere ailesiyle birlikte yola çıkar. Yolun ilerisinde bir ışık görür ve ondan bir parça getirmek üzere gider. (Kasas, 28/29; Tâhâ, 20/9-10) Orada Cenab-ı Hakk'ın hitabına mazhar olur. (Kasas, 28/30; Tâhâ, 20/11-16) Yine orada kendisine iki mucize tevdi edilir. 'Asası yere atılınca dev bir yılan haline gelmekte (Kasas, 28/31; Tâhâ, 20/17-21) ve elini

koynuna sokup çıkardığında, parlak bir güneş gibi bembeyaz görünmekteydi.⁶⁰ (Kasas, 28/32; Tâhâ, 20/22-23)

Nazar-ı lütfuña Mûsâyı düşürdü mazhar
Dîde-i bâtına mâlikdi hakîkatda Şu‘ayb
(Bağdatlı Rûhî, 342, G.58/4)

Hayâlî, bu beyitinde Hz. Mûsâ’nın Hz. Şuayb ile tanışıp onun yanında çalışmasına işaretle bulunmuştur:

Çü batn-ı hût emînem çü-zeyl-i Yûsuf-ı pâk
Çü ‘Îsî ehl-i necâtem Şu‘aybe çobânem
(Hayâlî, 208, G.342/5)

2.3.3. MUCİZELERİ

Hz. Mûsâ, vakti gelince ailesiyle birlikte Medyen’den ayrılır. Tûr civarına geldiğinde dağda ateş görür. Yolu soracak birini bulmak veya bir ateş parçası almak için yaklaştığında vadinin sağ yamacından gelen bir sesle kendisine ayakkabılarını çıkarması emredilir ve peygamber olarak seçildiği bildirilir; ‘asâ ve Yed-i Beyzâ mucizeleri verilir. Bu iki mucize, Firavun ve adamlarına karşı Hz. Mûsâ’nın haklı ve yetkili olduğunu göstermek üzere Cenab-ı Hakk tarafından verilmiş iki delildir (Tâhâ, 20/17-23; Neml, 27/10-12; Kasas, 28/31-32).

Hz. Mûsâ, Hârûn AS ile birlikte Mısır’a dönerek Firavun’a, Cenab-ı Hakk’ın elçileri olduklarını bildirip ondan İsrâiloğullarını kendileriyle beraber göndermesini isteyince Firavun buna karşı çıkar. Hz. Mûsâ Firavun’a, Cenab-ı Hakk’ın elçisi olduğunu söyler ve inanması için ona ‘asâ ve Yed-i Beyzâ mucizelerini gösterir. Bunun üzerine Firavun, Mısır’ın önde gelen sihirbazlarını toplar. Sonunda Hz. Mûsâ’nın ‘asâsı sihirbazların oyuncaklarını yutar. Sihirbazlar Hz. Mûsâ’ya iman edince Firavun tarafından cezalandırılırlar (A‘raf, 7/104-126; Yûnus, 10/83; Tâhâ, 20/47-76; Şuarâ, 26/16-51; Kasas, 28/36-37; Duhân, 44/17-21). Firavun küfründe ısrar eder, İsrâiloğullarına baskı ve zulüm daha da artar (Bakara, 2/49; İbrâhîm, 14/6; A‘raf, 7/127; Mü‘min, 40/23-30; Zuhruf, 43/51-54).

Bağdatlı Rûhî, Hz. Mûsâ’nın (AS) sihirbazlarla olan mücadelesini şöyle dile getirir:
Ol dü-çeşm-i sâhir u ol iki lâ‘l-i nâbdan
Ki sorarsañ Rûhiyâ ‘Îsâda gam Mûsâda hem
(Bağdatlı Rûhî, 813, G.767/7)

⁶⁰ Hz. Mûsâ’nın bu ikinci mucizesi bembeyaz el mânasına gelen “yed-i beyzâ” olarak adlandırılır. Bk. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001, s. 379.

Hz. Mûsâ'ya verilmiş dokuz mucize vardır. Bunlar 'asâ, Yed-i Beyzâ, tufan, çekirge, haşere, kurbağa, kan, karanlık, Kızıldeniz'in yarılması olarak gösterildiği gibi 'asâ, Yed-i Beyzâ, denizin yarılması, kayadan su fişkırması, bulut, levhalar, Cenâb-ı Hakk ile konuşma, bulutun gölge yapması ve Hz. Mûsâ'nın yetmiş kişiyi seçmesi olarak da gösterilir. (Harman, 2006: 212)

Kur'an-ı Kerim'de bu hadise şöyle anlatılıyor:

“Sonunda Mûsâ süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü. Ailesine: Siz (burada) bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm, dedi. Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: Ey Mûsâ! Bil ki ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım. Ve «'Asânı at!» (denildi). Mûsâ (attığı) 'asâyı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. «Ey Mûsâ! Beri gel, korkma. Çünkü sen emniyette olanlardansın» (buyuruldu).» «Elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır. Korkudan (açılan) kollarını kendine çek. İşte bu ikisi Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Çünkü onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır» (diye seslenildi). Mûsâ dedi ki: Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm, beni öldürmelerinden korkuyorum. Kardeşim Hârûn'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder. Zira bana yalancılık ithamında bulunmalarından endişe ediyorum. Allah buyurdu: Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, ayetlerimiz (mucize yardımlarımız) sayesinde onlar size erişemeyecekler. Siz ve size tâbi olanlar üstün geleceksiniz.” (Kasas, 28/29-35)

Hz. Mûsâ'nın mucizeleri fesatçıları ıslah etmekte ve sihirbazların sihrini boşa çıkarmakta çok güçlüdür:

Pençe-i 'azmedür kudret-i ıslâh-ı fesâd
Sihir defin meded-i mu'ciz-i Mûsâ eyler
(Fuzûlî, 172, K.42/20)

Olmuş iken mu'ciz-i Mûsâ elinden âşikâr
Muttasıl câdûlık itmek çeşm ü ebrûdur 'aceb
(Nev'î, 243, G.21/3)

Nev'î, Hz. Mûsâ'nın mucizelerine değinirken, Hz. Hızır, Hz. 'Îsâ, Hz. Yâ'kûb ve Hz. Yûsuf peygamberlere de yer vermiştir:

Elinde mu'ciz-i Mûsâ hatı Hızır u lebi 'Îsâ
Göñül Ya'kûb-ı nâ-binâ meh-i Ken'ân'ıdır Yûsuf
(Nev'î, 358, G.215/2)

2.3.3.1.Yed-i Beyzâ⁶¹

Hz. Mûsâ'ya verilen mucizelerden biridir. Çok sayıda ayette geçmektedir. (A'raf, 7/108; Tâhâ, 20/22; Şuarâ, 26/33; Neml, 27/12; Kasas, 28/32). Arap, Fars ve Türk edebiyatlarıyla Türk halk inanışlarında yer alan Yed-i Beyzâ Hz. Mûsâ'nın mucizeleriyle beraber şahsı etrafında gelişen ve şairlerin farklı yorumlarıyla zenginleşen bir edebî unsur, remiz ve mazmun haline gelmiş, ayrıca teşbih, telmih, iktibas, istiare, kinaye, tenasüp gibi edebî sanatlara malzeme teşkil etmiştir. Divan şiirinde şair, belâgat ve i'câzının parlaklığını göstermek için fahriyyede elindeki kalemi Yed-i Beyzâ diye nitelendirir. Kerem sahiplerinin eli de Yed-i Beyzâ'ya benzetilir. (Harman, 2013: 377-378)

Dem-i 'Îsâ dirilür bûy-ı bahûr-ı Meryem
Açdı zanbak Yed-i Beyzâ-yı kefi Mûsâ-vâr
(Bâkî, 41, K.18/19)

Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini ispat eden delillerden birisi de yed-i beyzâ mucizesidir:
Sâ'id-i 'adldedür kuvvet-i icâd-ı nizâm
'Arz-ı i'câz-ı nübüvvet yed-i beyzâ eyler
(Fuzûlî, 172, K.42/19)

Hz. Dâvud'un güzel sesli oluşu bülbüle, Hz. Mûsâ'nın yed-i beyzâ mucizesi güle benzetilmiştir:

Çekdi âvâze-i Dâvûdunu her bülbül-i mest
Yed-i beyzâsını 'arz eyledi gül Mûsâ-vâr
(Hayâlî, 29, K.2/4)

⁶¹ "Yed-i Beyzâ"; bembeyaz el olarak adlandırılır. Bk. Uludağ, 2001: 379; Yılmaz, 1992: 181.

Hz. Mûsâ'nın yed-i beyzâ mucizesiyle Hz. 'Îsâ'nın can bağışlayıcı nefesi benzetme unsuru olarak aynı beyitte zikredilmiştir:

Keyfiyyet-i ezhâr-ı diraktuñ yed-i Mûsî
 Hasiyyet-i enfâs-ı nefisüñ dem-i 'Îsâ
 (Lâmi'î Çelebi⁶², 142, K.28/28)

Allah, Hz. Mûsâ'ya düşman olan Firavun'u kahr u perişan etmek için Hz. Mûsâ'ya peygamberlik mührü olan yed-i beyzâ mucizesini vermiştir:

Kahr-i Fir'avn-ı 'aduñ itmege mânend-i Kelîm
 Göstere dehre yeñüñden Yed-i Beyzâ hâtem
 (Lâmi'î Çelebi, 152, M.3/5)

Hz. Mûsâ'nın mucizelerinden olan Yed-i Beyzâ bazı beyitlerde yed-i Mûsâ ya da dest-i Mûsâ olarak geçmektedir:

İcrâ-yı umûr itmede râyuñ yed-i Mûsî
 İhyâ-yı memât itmede nutkuñ dem-i 'Îsâ
 (Lâmi'î Çelebi, 173, M.17/11)

Lâmi'î Çelebi, Hz. Mûsâ ve Hz. 'Îsâ'nın mucizelerine bir arada yer vermiştir:

Dem-i cân bahşi gûyâ nefh-i 'Îsâ
 Firûzân tal'atı san dest-i Mûsâ
 (Lâmi'î Çelebi, 367, L.8/4)

Muhibbî de nûr saçan yed-i beyzâya değinmiştir:

Zâhidâ mu'ciz degül mi zülfin ejder gösterüp
 Haddi nûrı saña yitmez mi yed-i beyzâ yine
 (Muhibbî, 129, G.70/2)

Sevâd-ı nâmede gün gibi gösterdi yed-i beyzâ
 Meh-i nev gibi buldı defter-i dehri içre 'üvânı
 (Nev'î, 145, K.49/14)

⁶² 114, K.13/29; 118, K.15/18

Nev'î, yed-i beyzâ mucizesini sevgilinin eli için benzetme unsuru olarak kullanmıştır:

Ol çeşm-i cefâ-cû o leb ü ol yed-i beyzâ
Öldürse revâ sögse du'â dögse 'atâdur
(Nev'î, 326, G.160/4)

Şi'rümüz nutk-ı Mesîhâ iken almaz eline
Âh elinden sözüümüz ol yed-i beyzâ tutmaz
(Nev'î, 333, G.173/4)

Pençe-i mihr sanur ebr-i felekden peydâ
Görse Nev'î yed-i beyzâ ile gök pirehenüñ
(Nev'î, 377, G.247/6)

Yed-i beyzâ tabiat unsurları için benzetme unsuru olarak da kullanılır:
Gösterüp zambak yed-i beyzâyı nergis açdı göz
Oldı gülşen zîbi ezhâr ile bir zîbâ güzel
(Nev'î, 406, G.294/2)

Göreyin dirseñ Yed-i Beyzâ-yı Mûsâdan misâl
Ak şükûfeyle nihâle nâzır ol 'ayne'l-yakîn
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 63, K.13/10)

Yahyâ Bey, devrin padişahına övgü unsur olarak yed-i beyzâ mucizesini kullanmıştır:
Yed-i Beyzâsını Mûsâ gibi gösterdi 'ayân
Nûr-ı i'câzı ile oldı cihân mâl-â-mâl
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 66, K.14/3)

Klasik şiirimizde yed-i beyzâ zambağa benzetilmektedir. Zâtî'nin bu beytinde zambağın açılması yed-i beyzâ sırrını ayan etmektedir:

İtdi zambak yine sırr-ı yed-i beyzâyı 'ayân
Açılup mu'cize gösterdi görüñ Mûsî-vâr
(Zâtî, 487, G.487/4)

Hız. Mûsâ'nın yed-i beyzâ mucizesi, Zâtî'nin şiirlerinde sevgili için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Ol müezzîn dil-beri şevk ile okurken ezân
Ol benâgûşa nazar eyle Yed-i Beyzâyâ bak
(Zâtî, 155, G.651/6)

Ceyb-i delk-i nilgûn ile Yed-i Beyzâ imiş
Zâtîyâ ol dest-i bî-mânend-ü-ezrak-dest-mâl
(Zâtî, 350, G.846/5)

Her engüşti anuñ bir hoş şu 'a' -ü-ayesi hôşîd
Yed-i Beyzâ-yı Mûsâ sandum anda bir hôş el gördüm
(Zâtî, 446, G.942/2)

Şöyle nâzügdür ki penbeyle bogazlar âdemi
Nola cân virsem yed-i beyzâlarınıñ bûsına
(Zâtî, 276, G.1435/2)

2.3.3.2. 'Asâ

Kur'an-ı Kerim'de on ayette tekil şekliyle Hız. Mûsâ'nın 'asâsı, iki ayette de çoğul şekliyle (ıııııı) Firavun'un sihirbazlarının 'asâları zikredilmektedir. Bu ayetlerin birinde (Tâhâ, 20/18) Hız. Mûsâ, elindeki kendi 'asâsı olduğunu, onu destek olarak kullandığını, onunla yaprak silkeleyerek sürüsünü beslediğini ve daha başka işlerde kullandığını belirtir. Hız. Mûsâ'nın 'asâsı bu alelâde faydaları yanında ayrıca sihirbazlara karşı çevik hareketli bir yılan (Neml, 27/10; Kasas, 28/31), taştan on iki kaynaklı su fişkirtan (Bakara, 2/60), suya vurunca Kızıldeniz'i ikiye bölerek İsrâiloğullarına geçit açan (Şuarâ, 26/63) ilâhî kudretin tecelli ettiği mucizevî bir araçtır. (Harman, 1991: 450; Yılmaz, 1992: 23)

Hız. Mûsâ'nın 'asâsının yılanâ dönüşmesi Bâkî'nin şiirine de yansımıştır:

Yine Fir'avn-ı şitâ ceşşine Mûsâ-mânend
Eyledi elde 'asâsını bir ejder sünbül
(Bâkî, 63, K.24/12)

Kelîm-i Tûr-ı vefâsın ki ehl-i hayr ü şere
 Elûnde gâh ‘asâ oldı gâh mâr kalem
 (Fuzûlî⁶³, 147, K.33/27)

Hiz. Mûsâ’nın ‘asâsının Kızıldeniz’e çalarak yarma hadisesi burada karşımıza çıkar:
 Kahrı ol reng ile kim deryâ mizâcın huşk ider
 Çalsa ger Mûsî-sıfat deryâyâ tîg-ı âb-dâr
 (Fuzûlî, 169, K.41/11)

“Ümit ve korkunun görüldüğü yer olmak üzere, Hiz. Mûsâ’yı ilim hazinesi, ‘asâsını da ejderha yapan sensin.”

Bu beyitte Hiz. Mûsâ ile ilgili olarak Taha suresinin 17-21. ayetlerinde geçen hususiyetlerinden bahsedilmektedir: “Şu sağ elindeki nedir, ey Mûsâ? O, benim ‘asâmdır, dedi; ona dayanırım, onunla davarlarım yaprak silkelerim,; benim ona başkaca ihtiyaçlarım da vardır. Allah: ‘Yere at onu, ey Mûsâ!’ dedi. Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan değil mi? Allah u Teâla: ‘Onu tekrar eline al. Korkma, biz onu evvelki ‘asâ şekline getiririz.’ buyurdu.”

Sensin kılan mezâhir-i ümmîd ü bîm idüp
 Mûsânuñ ilm genci ‘asâsını ejdehâ
 (Fuzûlî, 195, G.21/3)

Fuzûlî, Hiz. Mûsâ’nın ‘asâsını denizi ikiye yarmak için kullandığına şu beyitlerinde yer vermiştir:

İki gözden revân itmiş sirişküm kâmetiñ şevki
 ‘Asâ-yı mu‘ciz-i gör kim iki bölmüş bu deryâyı
 (Fuzûlî, 350, G.265/2)

⁶³ 41, K.1/36

“Ey Mûsâ'nın ‘asâsı denizi kesip açmadı diyen! Bak sevgilinin okunun gözyaşımı yarıp da göz perdesine nasıl ulaştırdığını gör.”

Gözyaşları Hz. Mûsâ'nın ‘asâsıyla yardığı denize kirpiğı düşündüren oklar da ‘asâya benzetilmiştir:

Nâvekin gör kim yarup eşküm dutar göz perdesin
Ey diyen Mûsâ ‘asâsı kat‘-ı deryâ itmedi
(Fuzûlî, 358, G.280/2)

Ejder-i nefsuñ hüçûmun añlasañ Mûsî-sıfat
Dik ‘asâyı itme haşyet Hızrdur feryâd-res
(Lâmi‘î Çelebi⁶⁴, 243, G.175/6)

İstikâmetle zebûn itmek cihân fir‘avnını
Şimdi sü‘bân-ı ‘asâ-yı dest-i derbânuñdadur
(Nev‘î, 81, K.24/17)

Yahyâ Bey, devrin padişahını övdüğü şiirlerinde onun Hz. Mûsâ'nın ‘asâsı gibi kılıç kullandığına ve düşmana bunun ejderha gibi görndüğüne işaret etmektedir:

Görüñ ki ‘ar ‘ar-ı mînû ‘asâ-yı Mûsâ-veş
‘Adûya karşı yılan dillü nîzedür şeklâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey⁶⁵, 59, K.12/8)

Velâyetüñle gazâda ‘asâ-yı Mûsâ-veş
Olur ‘adû gözüne her tüfek bir ejderhâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 61, K.13/10)

Hazret-i Mûsâ ‘asâsı gibi rumh-ı gâziyân
Görinür ‘ayn-ı ‘adûya ejdehâ-peyker livâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 70, K.15/7)

⁶⁴ 98, K.7/63

⁶⁵ 469, G.301/5

“Düşman Firavun topluluğu tarumar olsa n’ola? Çünkü Mûsâ’nın ‘asâsı onlara yılan sancağı olarak görünür.”

Târmâr olsa nola cumhur-ı Fir‘avn-ı ‘adû
Görinür Mûsâ ‘asâsı gibi çün ejder livâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 76, K.17/22)

Hız. ‘Îsâ’nın üstün nitelikteki kuvvetli can bağıslayan nefesi ile Hız. Mûsâ’nın zafer mızrağı olan ‘asâsı Zâtî’nin bu beytinde vücut bulmuştur:

‘Îsî-yi fetha satvetinüñ yili sad-nefes
Mûsî-yi nusret u zafer nîzesi ‘asâ
(Zâtî⁶⁶, 120, K.35/12)

Hız. Mûsâ’nın ‘asâsı, sihirbazların sihrini boşa çıkarmak maksadıyla yılanâ dönüşmüştür:

Sihri-i şitâ ‘aceb mi bâtil olursa oldu
Mûsî ‘asâsı gibi bir ejdehâ benefşe
(Zâtî, 210, G.1333/2)

Sevgilin zülfü Hız. Mûsâ’nın ‘asâsına benzetilmiştir:

Biñ sihr ejdehâsın yutmuş ‘asâ-yı Mûsâ
Anda olaydı zülfüñ yutardı ol ‘asâyı
(Zâtî, 328, G.1512/2)

XVI. yüzyıl divanlarında Hız. Mûsâ’nın ‘asâsı Nil nehrini ikiye bölmesiyle birlikte kullanılmıştır:

İki gözden revân itmiş sirişküm kâmetiñ şevki
‘Asâ-yı mu‘cizi gör kim iki bölmüş bu deryâyı
(Fuzûlî, 350, G.265/2)

⁶⁶ 38, K.13/5

Hız. Mûsâ'nın Hız. Muhammed'den (SAV) haber verdiğini bu beyit bize düşündürmektedir:

Getürür añı gören nûr-ı Nebîye salavât
Nili şakk eyledi i'câz ile sankim Mûsâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 125, K.31/4)

“Senin güzelliğinin Mısır'ına mavi örtü yakışır. Gönüllere ferahlık veren Nil, iki parça olmuş yatmaktadır.”

Yaraşur Mısır-ı cemâlünde senüñ mâ'-i ridâ
İki şakk olmuş yatur güyâ ki Nîl-i dil-güşâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 283, G.6/1)

“Kanlı Nil'e düşmanı gark et, Mûsâ gibi yürü. Çünkü senin eline saltanat 'asâsı sunulmuştur.”

Nîl-i hûna düşmeni gark it yürü Mûsî gibi
Sunulupdur destüñe çün kim 'asâ-yı saltanat
(Zâtî, 43, K.14/20)

Hız. Mûsâ'nın Nil'e 'asâsını vurarak kendisine iman edenlerle birlikte oradan kaçması ardından gelen Firavun ve askerlerinin ise helak olması bu beyitte işlenir:

Fir'avn idi çerisi nola helâk olursa
Mûsî-veş urdı çünkim Nîle 'asâ benefşe
(Zâtî, 210, G.1333/3)

2.3.4. FİRAVUN ve ASKERLERİ

Bir gece vakti Hız. Mûsâ'ya yola çıkması emredilir, Firavun ve adamları da onların peşine düşer. Hız. Mûsâ 'asâsı ile denize vurur ve deniz yarılr. İsrâiloğulları denizi geçer, ancak Firavun ile askerleri boğulur (Bakara, 2/50; A'raf, 7/136; Enfâl, 8/54; Yûnus, 10/90, 92; İsrâ, 17/103; Tâhâ, 20/77-78; Şûarâ, 26/52, 53, 60-66; Kasas, 28/40; Duhân, 44/23; Zâriyât, 51/40).

Kur'an-ı Kerim'de bu durum şöyle geçmektedir:

“Bunun üzerine Firavun, askerleri ile birlikte onların peşine düştü. Deniz onları gömüp boğuverdi.” (Tâhâ, 20/78)

Bağdatlı Rûhî, düşmanların bize karşı koyup inat etmesine şaşırırmamız gerektiğini Firavun'un Hz. Musâ'ya itaat etmediğini hatırlatarak söylemektedir:

İtdi mi Hazret-i Mûsâ'ya itâ'at Fir'avn
Saña düşmen ne 'aceb karşı koyup itse inâd
(Bağdatlı Rûhî, 106, K.14/25)

Mısra gitdi sadme-i kahrından irdi ser-te-ser
Hâne-i pür-zulmet-i Fir'avniyâna inhidâm
(Bağdatlı Rûhî, 231, M.7/5)

“İnsanoğlu devlet ve dünyayla iflah olmaz. Makam fikrini bırak. Çünkü ya Firavun ya Nemrud olursun.”

Ko fikr-i câhı ki Fir'avn olurdu yâ Nemrûd
Olaydı devlet-i dünyâ ile kişi iflâh
(Bağdatlı Rûhî, 372, G.105/5)

Bâkî, Firavun ve onun acımasız veziri Hâmân'ı şiirine konu etmiş ve onların bela girdabında nasıl rezil olduklarını dile getirmiştir:

Belâ gird-âbına salsun 'adûñı nâ-bedîd itsün
Fenâ deryasına gark eyleyen Fir'avn u Hâmânı
(Bâkî, 35, K.14/36)

Firavun'un askerleri ve Mûsâ AS sevgilinin yanakları ve hattı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

'Ârızuñ âbında gark olsun dir iseñ hattuñı
'Askeri Fir'avndur Mûsâ ile itdür savaş
(Hayretî, 231, G.157/3)

Lâmi'î Çelebi de Firavun'un acımasız vezirine değinmiştir:

Ferr-i 'avni dehre ikbâl idecek Mûsî-sıfat
Kahr olur yekser-i hemân Fir'avn u Hâmân-ı şitâ
(Lâmi'î Çelebi⁶⁷, 141, K.27/38)

⁶⁷ 152, M.3/8

Lâmi'î Çelebi, Firavun ve askerlerinin Nil nehrinde boğulmaları hadisesine telmihte bulunmuş, sevgilinin yüzünü Mısır'a, yanağındaki ayva tüylerini Firavun ve askerlerine benzetmiştir:

Tutduğıçün mısır-ı rûyın leşker-i Fir'avn-i hatt
Nîle gark itmiş ser-â-ser kâkül-i miskin-i dost
(Lâmi'î Çelebi, 203, G.34/7)

Nev'î, Firavun kadar düşman olan nefisten kaçabilmenin fani olan cismin Nil'e gark edilmesiyle mümkün olduğunu dile getirir:

Eylegil tâbût-i cismüñ garka-i Nîl-i fenâ
Tâ bula Mûsî-i cân Fir'avn-ı nefsüñden mefer
(Nev'î⁶⁸, 35, K.12/29)

Cenab-ı Hakk, Firavun ve onun yardımcılara karşı Kelîm'ini gözlemiş ve kurtarmıştır:

'Avânı zâlim ider gerçi 'avn-i Fir'avnı
Kelîmi gibi ahibbâsını Hudâ gözler
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 353, G.113/6)

Bâde-nûşân gibi togrı yolumuzdan sapmazuz
'Avn-i Fir'avn ile Şeddâdi binâlar yapmazuz
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 383, G.161/1)

Leşker-i Fir'avn-veş gark itdi Nîle encümi
Destine alıp güneş zerrîn-âsâyı subh dem
(Zâtî⁶⁹, 38, K.13/5)

Güneş, Hz. Mûsâ gibi 'asâsını Nil nehrine vurmuş, Firavun ve askerleri karanlıkta kalmış ve helak olmuşlardır:

Leşker-i Fir'avn-i şeb bir arada oldı helâk
Urdı çün Mûsî gibi Nîle 'asâ-yı âfitâb
(Zâtî, 49, K.16/3)

⁶⁸ 81, K.24/17

⁶⁹ 4, G.1005/5; 210, G.1333/2

Yansa par par o meh olub hat-ı Fir'avnı traş
Gün gibi Âteş-i Mûsânuñ ider sırrını fâş
(Zâtî, 82, G.578/1)

Eger Fir'avn-ı nefsi Nil-i kahre gark eylerseñ
Tecellâ-yı cemâl-i Hakkı Mûsî-veş temennâ kıl
(Zâtî, 321, G.817/3)

2.3.5. TÛR-I SÎNÂ, ATEŞ, KELÎMULLÂH SIFATI ve CENÂB-I HAKK'IN TECELLİSİ⁷⁰

İsrâiloğulları denizi geçtikten sonra Hz. Mûsâ'nın önderliğinde Tûr⁷¹'a gelirler. Otuz ve on gecelik bir süreyle dağa çağrılan Hz. Mûsâ, yerine Hârûn'u (AS) bırakarak Tûr⁷² dağına çıkar. Rabbini görmek istediğini söyleyince dağa bakması emredilir, dağ paramparça olur. Daha sonra Hz. Mûsâ'ya ilahî emirleri ihtiva eden levhalar verilir (A'raf, 7/142-145; Tâhâ, 20/80).

Kur'an-ı Kerim'de bu husus şöyle geçer:

“(Bana ibadet etmesi için) Mûsâ'ya otuz gece vade verdik ve ona on gece daha ilâve ettik; böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a dedi ki: Kavmimin içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma. Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca “Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!” dedi. (Rabbi): “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.” (Allah) “Ey Mûsâ! Dedi, ben risâletlerimle (sana verdiğim görevlerle) ve sözlerimle seni insanların başına seçtim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol.” (A'raf, 7/142-144)

Mûsâ'ya (AS) Cenab-ı Hakk ile konuşması sebebiyle “Kelîmullâh” denmiştir. (Yılmaz, 1992: 90)

⁷⁰ Bu konular beyitlerde iç içe kullanıldığı için tek bir başlık altında vermeyi uygun gördük.

⁷¹ Tûr Arapça “dağ” anlamında olup, özel olarak “Tûr-ı Sînâ” yerine kullanılır. Tûr-ı Sînâ, Sina Yarımadası'nda, Cenab-ı Hakk'ın tecelli ettiği ve Hz. Mûsâ ile tekellüm ettiği dağın adıdır. Bk. Akay, “İslâmî Terimler Sözlüğü”, 2005: 479; Kur'an-ı Kerim'in 51. Suresi de Tûr ismini taşır ve bu isim Kur'an-ı Kerim'de 9 yerde zikredilir. Bk. Yazır, “Kur'anı Kerim ve Meali”, 1993 (haz. Düccane Cundioğlu).

⁷² Tûr dağı; 2/63; 2/93; 4/153-154; 19/52; 20/80; 23/20; 28/29; 28/46; 95/2.ayetlerde de geçmektedir.

Bağdatlı Rûhî, Hakk'ın nûr-ı tecellisine gark oldu derken Hz. Mûsâ'yı düşündürmektedir:

Müstagrak oldı nûr-ı tecellisine Hakkuñ
Rûhî o dem ki bağladı sûret vücûdumuz
(Bağdatlı Rûhî⁷³, 642, G.504/7)

Hz. Mûsâ'nın Cenab-ı Hakk'ı görmek istemesi üzerine Allah, ona beni göremezsın şu dağa bak demiştir. Ancak dağ O'nun tecellisi karşısında paramparça olmuştur:

Laf urmakdan nolur 'âşıklıg âsân iş degül
Âteş-i 'aşkun tecellâsına durmaz kûh-ı Kâf
(Bağdatlı Rûhî, 696, G.589/2)

Kelîm-vâr gerek tâlib-i likâ olasın
Tecelliyâtı Hakka cismi Tûr idem dirseñ
(Bağdatlı Rûhî, 762, G.692/3)

“Eğer yârin güzelliğinin tecellisini görmediysen aşk makamından Mûsâ isen de âmâsın.”

Cemâl-i yâruñ eger görmesen tecellâsın
Makâm-ı 'aşkda Mûsî iseñ de a' mäsın
(Bağdatlı Rûhî, 882, G.875/1)

Hz. Mûsâ Mısır'a gitmek üzere ailesiyle birlikte yola çıkar. Yolun ilerisinde bir ışık görür ve ondan bir parça getirmek üzere gider. Orada Cenab-ı Hakk'ın hitabına mazhar olur:

Sîne pür şu'le-i şevk olsa dil-i Mûsî-vâr
Nâr zann eyledüğüñ nûr-ı tecelli görünür
(Bâkî, 146, G.74/4)

Cenab-ı Hakk'ın tecellisine Tûr dağının dayanamaması Bâkî de de konu olmuştur:

Cemâlûñ şevkine döymez gönüller
Tecelli tâbına sabr eylemez Tûr
(Bâkî, 183, G.132/3)

⁷³ 193, K.45/92; 342, G.58/4; 502, G.300/3; 812, G.766/5; 1022, G.1089/4

Hayâlî, sevgiliye duyduğu derin aşk ateşini kendisini Tûr dağına benzeterek ifade etmiştir:

Ey Hayâlî Tûr-veş yandım mahabbet nârına
Mîhr-i âlem-tâb bir ednâ şî‘arımıdır benim
(Hayâlî⁷⁴, 214, G.359/5)

‘Aşk Tûrudur tenim sûz ile bir âh eylesem
Şu‘leler peydâ olur sînemdeki her çâkden
(Hayâlî, 246, G.451/2)

Şol kadar müstagrak-ı deryâ-yı eşvâka bugün
Nûrdan fark etmezem Tûr-ı mahabbet nârını
(Hayâlî, 291, G.582/2)

Hayretî, Cenab-ı Hakk’ın tecellisinin Eymen vadisinde gerçekleştiğine işaret etmiştir:
Tûr-ı Mûsîdür tenüm gönlümde nûr-ı ‘ışk-ı pâk
Şol tecelli nârıdır kim Vâdî-i Eymendedür
(Hayretî, 171, G.58/2)

Hüsnuñüñ bir pertevi çok cân u dil pertâb ider
Bir tecelli âteşi biñ Tûr u biñ Eymen yakar
(Hayretî, 175, G.64/4)

Hayretî, Cenab-ı Hakk’ın tecellisiyle dağın aniden kararıp yanmasına değinmiştir:
Hayretî kılsa tecellî pertev-i dîdâr-ı yâr
Tûr-ı Mûsâ gibi ânîde karara yana dag
(Hayretî, 240, G.171/5)

⁷⁴ 204,G.330/3

“Hakk’ın nûrundan bir eseri Haydar’ın çehresinde gördüm. Tûr-ı Mûsâ gibi yandım. Gönülüm su misali aktı.”

Çihre-i Haydârda gördüm nûr-ı hakdan çün eser
Tûr-ı Mûsî gibi yandım akdı gönülüm su misâl
(Hayretî, 297, G.266/2)

Götür yüzden nikâbı ‘arz-ı dîdâr eyle karşında
Tutuşsun nâr-ı Mûsî gibi cân-ı nâtüvân yansın
(Hayretî, 343, G.339/2)

Lâmi‘î, mecazi olarak Tûr-tecelli hadisesine yer vermiştir. Gönül Tûr dağdır ve o ay yüzlünün tecellisiyle parça parça olmuştur ki buna şaşılmaz:

Dil tûrı olursa pâre pâre
Tañ mı ki tecellâ kıldı ol mâh
(Lâmi‘î Çelebi⁷⁵, 147, M.1/73)

“Gül, Hz. Mûsâ’nın önünde yakılan ateş gibi ‘Ben hakkım’ dercesine sırrını açtı [gonca hâlimden kurtuldu]; bunun için gül, Hallâc-ı Mansûr gibi dâr ağacından baş aşağı asılsa buna şaşılır mı?”

Lâmi‘î, hem Hz. Mûsâ’nın Tûr Dağı’nda Allah ile konuşması hem de Klasik Türk şiirinde ismi çok sık zikredilen Mansûr’un dâr ağacına asılması hadisesine telmihte bulunmuştur:

Çün ene’l-hakk sırrın açdı nâr-ı Mûsâ-vâr gül
Olsa tañ mı ser-nigûn Mansûr-veş ber-dâr gül
(Lâmi‘î Çelebi, 121, K.16/1)

⁷⁵ 152, M.3/8; 193, M.20/17; 259, G.229/4; 273, G.283/5; 295, G.359/4

“Gül bazen Hz. Mûsâ gibi Hızır’ın asâsına dayanır; bazen de Hârûn gibi başına beyaz sarık takar.”

Gülün, dalına yaslanır vaziyette duruşu, Hz. Mûsâ’nın Hızır’ın ‘asâsına dayanmasına benzetilmiştir:

Tayanur gâhî ‘asâ-yı Hızra mânend-i Kelîm
Gâh sarar başına Hârûn gibi ak destâr gül
(Lâmi‘î Çelebi, 121, K.16/7)

‘Âşık döye mi zerre kadar nûr-ı şühûda
Ol Tûr’ı yakan nâr-ı tecellâ turı tursun
(Nev‘î⁷⁶, 449, G.368/4)

Añlayan mahv-ı enâniyyetde Mûsâ semtini
Bildi nâr-ı gayret ü nûr-ı tecellâ semtini
(Nev‘î, 523, G.498/1)

Şu âteşden yanar dâg-ı derûnı ehl-i ‘ışkuñ kim
Kül eyler nârınun bir lem‘ası biñ Tûr-ı Mûsâyı
(Nev‘î, 545, G.537/3)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Hz. Mûsâ’nın Tûr dağında Cenâb-ı Hakk’ı görmek isteğini şu şekilde anlatmıştır:

Çün Tûr-ı niyâz içre mübârek gözin açdı
Göründi o lahza aña envâr-ı tecellâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey⁷⁷, 19, K.1/27)

Hz. Mûsâ’nın lakabı Kelîm, Kelîmullâh’tır. Yahyâ Bey buna değinmektedir:

Mûsâ-keîâm u Hızır-hısâl u Mesîh-dem
‘Osman-hilm ü sâye-i envâr-ı Kirdigâr
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 53, K.10/18)

⁷⁶ 150, K.52/2

⁷⁷ 29, K.3/29; 32, K.4/9; 40, K.6/27; 119, K.28/22; 144, M.3/4; 147, M.4/4; 164, M.7/6; 177, M.12/2; 279, G.1/4; 331, G.79/3; 339, G.92/3; 350, G.108/4; 354, G.115/3; 359, G.129/4; 366, G.134/4; 376, G.151/2; 386, G.165/7; 449, G.267/3; 453, G.275/2; 477, G.314/2; 509, G.369/4; 522, G.391/5; 524, G.396/2; 537, G.419/1; 549, G.438/6; 559, G.455/2; 569, G.472/3; 578, G.488/2

Yahyâ Bey'e göre gönül, Allah'ı görme arzusunun iştîyakıyla dolu oldukça, insanın karşısındaki ilâhî sırları saklayan perde açılır. Gönül bu sırların saklandığı mahzen durumuna gelir. İlâhî aşk yolunda en yüksek merhaleye ulaşanlar Allah'ın kudreti yanında güzelliğini de müşahede ederler:

Hazret-i Mûsâ gibi cây-ı niyâzı Tûr olur
 'İşk ile pür şevk olur kandîl-i 'arşa nûr olur
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 179, M.13/4)

Var kûy-ı yâra ola ki feth-i kelâm ola
 Yahyâ Kelîme cây-ı niyâz oldu çünkü Tûr
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 363, G.129/7)

Zâtî, Hz. Mûsâ'nın Kelîm sıfatını kendi söz söyleme kudretine örnek olarak göstermiştir. Onun gazelini görenler; "Zâtî, sihir yapmış yoksa sihirbaz mıdır" demişlerdir:

Bir gazel didüm gözün hakkında ey Mûsî-keîâm
 Dir gören sihr eylemiş Zâtî eger sâhir midür
 (Zâtî, 174, G.174/5)

"Eğer nefis Firavununu Nil'e gark edersen Cenab-ı Hakk'ın cemalini görebilmeyi Mûsâ gibi temenni et."

Eger Fir'avn-ı nefsi Nîl-i kahre gark eylerseñ
 Tecellâ-yı cemâl-i Hakkı Mûsî-veş temennâ kıl
 (Zâtî, 321, G.817/3)

Hz. Yûnus'un balığın karnından kurtulabilmesi Hz. Mûsâ'nın sözleriyle mümkün olmuş, Hz. Yûsuf'un kuyudan çıkabilmesi Hz. 'Îsâ'nın nefesiyle olmuştur:

Yûnus-ı Mûsâ-sühan mâhîden oldu san halas
 Yûsuf-ı 'Îsâ-nefes güyâ ki çıkdı çâhdan
 (Zâtî, 27, G.1044/2)

Zâtî, ustura anlamına gelen "mû-sâ" kelimesini Hz. Mûsâ ile birlikte kullanmıştır:

Rûşen budur ki âteş-i Mûsâ sanur gören
 Âyine-i 'izâruña mû-sâ cilâ vire
 (Zâtî, 284, G.1446/4)

Hz. Mûsâ'nın Cenab-ı Hakk'ı görmek istemesi üzerine "len terânî" beni göremezsin lafzı işitilmiştir. Bazı beyitlerde bunun örneklerini görmekteyiz:

Cihânda Berber-oglu gibi kanı
Okur Mûsâya hattı "len-terânî"⁷⁸
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 271, Ş.2/296)

Gönül alçaklığın eyle ziyâde
Büyüklense kişi Hak sevmez añı
Konılmışdur kibir üstünde bir levh
Yazılmış anda hatt-ı "len-terânî"
(Zâtî, 216, Kıt'a 22)

"Len terânî" lafzı, kibir ile birlikte kullanılır:
Kibr Tûrından sadâ-yı "len-terânî" dür gelen
Meskenet rûdına gel ahdar şecerde nârı gör
(Zâtî, 142, G.142/2)

Yazılmış anda hatt-ı "len-terânî"
Kiber Tûrında bir tumâr gördük
(Zâtî, 202, G.698/4)

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Mûsâ, Hz. Muhammed'i (SAV) müjdeleyen bir peygamber olarak gösterilir. (A'raf, 7/156-157):

Ol Muhammed-hû-vü-Yûsuf-çihre-vü-İsî-nefes
Nâr-ı Mûsâ-veş yine par par yanar olmuş tıraş
(Zâtî⁷⁹, 94, G.590/4)

⁷⁸ Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca " Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!" dedi. (Rabbi): "**Sen beni asla göremezsin.** Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Mûsâ'da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim. "A'raf, 7/143; **Len terani** "Beni asla göremezsin" Ayrıca bk. Yılmaz, 1992: 111.

⁷⁹ 3, K.2/13; 11, K.6/4; 19, K.8/4; 56, K.17/42; 61, K.19/3; 62, K.19/22; 97, K.29/1-7; 108, K.32/2; 109, K.32/18; 146, K.43/14; 173, M.5/6; 174, M.4; 103, G.103/4; 129, G.129/2; 146, G.146/7; 461, G.461/4; 487, G.487/4; 227, G.723/4; 237, G.733/4; 239, G.735/4; 245, G.741/4; 340, G.836/1-2; 369, G.865/5; 4, G.1005/5; 137, G.1220/2; 158, G.1252/4; 173, G.1276/1; 196, G.1311/5; 309, G.1483/3; 346, G.1540/3; 362, G.1564/7; 395, G.1619/5; 398, G.1624/3; 482, G.1762/2

2.3.6. KÂRUN

Zenginliğiyle tanınan, Hz. Mûsâ ve Hârûn'un (AS) şahsında Cenab-ı Hakk'ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılan kişidir.

Kur'an-ı Kerim'in Kasas sûresinde (28/76-82) Kârûn; Hz. Mûsâ'nın kavminden, hazinelerinin anahtarlarını ancak güçlü bir topluluğun taşıyabildiği, zenginliğiyle mağrur bir kişi olarak takdim edilir. Kavminin, servetiyle böbürlenmemesi gerektiği yönündeki uyarılarına karşı Kârûn, bu serveti kendi bilgisi sayesinde edindiğini ileri sürüyordu. Nihayetinde kendisi ve evi yerin dibine geçirilmiş, bu âkıbetten ne kendini kurtarabilmiş ne de onu kurtaracak bir topluluk çıkmıştır. (Harman, 2001b: 519-520)

Hz. Mûsâ'dan simya ilmini öğrenmek suretiyle zengin olduğu rivâyet edilen Kârûn; hazinelerinin, mal ve mülkünün hiçbir işe yaramaması, aksine sahibinin helâkine sebep olması açısından XVI. yüzyıl divanlarına da konu olmuştur.

Kârûn'un hazineleri "genc-i Kârûn, mâl-i Kârûn" diye anıldığı gibi her gittiği yere hazinesini de beraberinde götürdüğü için "genc-i revân" (yürüyen hazine) olarak da adlandırılmıştır.

Kâni' olmazlar cihânda olsalar Kârûn-ı vakt
Agniyânuñ tîre kalbinden gına eksilmede
(Bağdatlı Rûhî, 151, K.32/19)

Cihânda merdüm-i mümsik mâlik olsa genc-i Kârûna
Fenâdan göz yumınca mâlın iller kendüsin yer yer
(Bağdatlı Rûhî, 586, G.424/3)

Kârûn'un zenginliğince mala malik olsan da varacağın son menzil kara topraktır:
Zîr-i hâk olsa gerek menzilüñ âhir n'idelüm
Mâline mâlik imişsin turalum Kârûnuñ
(Bâkî, 270, G.275/3)

Dirhem-i eşküm dükenmez nice demdür Bâkiyâ
Hâk-i cismimdür meger kim mâl-i Kârûnuñ yiri
(Bâkî, 439, G.548/5)

Gözümü gözyaşı ile değerli bir inci hazinesi, gözbebeğimi de bu ihsanıyla Kârun yaptın.”

Kârun, zenginliğiyle tanınan birisidir. Kârun’un hikâyesi Kur’an’da Kasas suresinin 76. ayetinde anlatılmaktadır: “Karun, Mûsâ’nın kavminden idi de onlara karşılık azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırlardı.”

Gözlerin çok fazla gözyaşı döktüğü söylenmekte ve gözbebeği, inci gibi değerli yaşlara sahip olduğundan zenginlik ve çokluk itibariyle Kârun’a benzetilmektedir:

Çeşmümi eşk ile genc-i dür-i meknûn itdüñ
Merdüm-i çeşmümi ihsân ile Kârûn itdüñ
(Fuzûlî, 286, G.160/1)

Ne mülk ü mâl baña virse memnûnem
Ne mülk ü mâlden âvâre kılsa mahzûnem
Egerçi müflis ü pest u muhakkar u dûnem
Dem-â-dem öyle hayâl eylerem ki Kârûnem
(Fuzûlî, 413, M.6/9)

Dahî Kârûn ile hâk-ı siyehde
Ne denli var ise ey bî-aman genc
(Hayâlî, 102, G.37/8)

Hayâlî, Kârun’un malının nasıl yere geçtiğini şu beyitlerde zikretmiştir:
Kârûn ölünce verdi yele añı rûzıgâr
Fasl-ı hazân varakları genc-i hızânedir
(Hayâlî, 117, G.81/2)

Hayâlî, gözyaşlarını gümüşe benzetmekte ve sevgili için çok gözyaşı dökmektedir. Lakin sevgili ona nazar etmemektedir. Bu yüzden Hayâlî, Kârun’un hazineleri gibi gözyaşlarının da yere geçmesini temenni eder:

Sim-i eşkim neme yarar nazar etmez aña yâr
Yere geçsin nideyin genci imiş Kârûnuñ
(Hayâlî, 182, G.270/4)

“İlkbaharın bereketini dağa sor, bozkıra sor. Dünya malından ne alıp gittiğini Kârun’a sor.”

Bezlini evvel bahârun kûha sor hâmûna sor
Mâl-i dünyadan ne alup gitdiğin Kârûn’a sor
(Hayâlî, 144, G.161/1)

Kîse-i dilde eger nakd-i mahabbet yog ise
Yire geçsün nideyin gencini ben Kârûnuñ
(Hayretî, 267, G.215/3)

“Kârun’un hazinesi çimenlerde görünürken Mûsâ’nın ateşine ağaç misal oldu.”

Çemenlerde zâhir olup genc-i Kârûn
Şecer nâr-ı Mûsâ’nuñ oldu misâli
(Nev‘î, 150, K.52/2)

Ferş-i çemende her biri zer yasdakup yatur
Kıldı hazân gedâları Kârûn ile karîn
(Nev‘î, 451, G.371/5)

Bir sahîdür ki kaçan düşmân aña olsa muti‘
Mâl-i Kârûnı virür düşmanına mâ-hazârî
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 43, K.7/28)

Yahyâ Bey, Kârun’un yolundan gitmememizi gözümüzde mal mülk olmamasını telkin eder:

Kendüñi itme Kârûna ümmet
‘Aynuña alma mâl ü menâli
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 138, M.1/4)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, dünya malının gelip geçici olduğunu Kârûn kıssasından hareketle şu şekilde dile getirmiştir:

‘Âdet-i Hârûn’ı gözle san‘at-ı Kârûn’ı ko
Defter-i dünyâda bâkî yok ser-â-ser fânîdür
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 343, G.99/5)

Rif'atinden halkı alçaga çeker dest-i günâh
 Şirret-i şeytânı diñle kıssa-i Kârûna bak
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 409, G.203/4)

Kârûn'un büyük servetinin yere geçişi Zâtî'nin şiirlerine konu olmuştur:
 Vakt ola yire geçesün utanup fi'lüñden
 Olma Kârûn gibi dünyâda iken tâlib-i mâl
 (Zâtî, 139, K.41/16)

Göreyin yirlere geçsün sirişküm ey felek-rif'at
 Bulunmaz haddi vü pâyânı hergiz mâl-i Kârûndur
 (Zâtî, 445, G.445/3)

Vuslatuñ 'arşuna irişmege harc itmezse
 Yire geçsün şu ki mâlını bulup Kârûn'uñ
 (Zâtî, 231, G.727/4)

Dilegüm bu Hakdan ey gam göreyin seni yire geç
 Bu cihânda mâl-i Kârûn gibi bî-şümâr imişsin
 (Zâtî, 93, G.1153/4)

Vücûdı yok vefânuñ zîre geçdi
 Nitekim mâl-i Kârûn yire geçdi
 (Zâtî, 386, G.1605/1)

Zâtî, Hz. Mûsâ'nın Kârûn'a kimya ilmini öğretişini şu beyitlerinde zikretmiştir:
 Leşkerüñ müstagrak-ı zer oldılar Kârûn gibi
 Kimyâ öğretti beñzer Mûsî-yi 'ümrân-ı feth
 (Zâtî, 59, K.18/32)

Bâğlar Kârûndan artık cem' itmişler zeri
 Kimyâ öğretti Mûsî-veş meger kim rüzgâr
 (Zâtî, 149, K.45/6)

Tutmaz hîred u Kârûn ile kühsârı ber
 Gerçi cihânda hilm ile sıyt u sadâsı var
 (Zâtî, 157, K.47/29)

Zâtî, Hz. ‘Îsâ’nın göge yükselmesine tezat oluşturacak şekilde Kârûn’un yere geçtiğini şöyle ifade etmiştir:

Yirüñ eflâk ola ‘Îsî gibi terk it ki dünyâyı
 Nice geçdi yire Kârûnı gör dinâr sevmekden
 (Zâtî, 122, G.1197/6)

Şu denli lâ’l ile yâkut-ı zer tahsîl idüpdür kim
 Zemînin farkı yok Kârûn ile Hâce Mezallakdan
 (Zâtî, 123, G.1198/3)

Sonuç olarak;

İncelemeye aldığımız XVI. yüzyıl divanlarında Hz. Mûsâ 214 beyitte geçmektedir. 3 beyitte kıssası, 3 beyitte atası İmrân, 2 beyitte Medyen’e gelmesi ve Hz. Şuayb’ın yanında çalışmaya başlaması, 25 beyitte yed-i beyzâ mucizesi, 26 beyitte ‘asâ, 19 beyitte Firavun ve askerleri, 109 beyitte Tûr-ı Sinâ, ateş, Kelîmullâh sıfatı, tecelli ve 27 beyitte Kârûn işlenmiştir. Taranan divanlarda Hz. Mûsâ AS ile ilgili olarak tespit edilen beyit sayıları tablo halinde aşağıda verilmiştir:

HZ. MÛSÂ	BEYİTLERİN KONUSU								
	Kıssası	Atası İmrân	Medyen'e Gelmesi	Yed-i Beyzâ	'Asâ	Firavun ve Askerleri	Tûr-i Sinâ Ateş Tecelli Kefmullâh	Kârun	Toplam
Bâğdathî Rûhî Divanı	-	-	1	1	1	3	9	2	17
Bâkî Divanı	-	-	-	1	1	1	2	2	7
Fuzûlî Divanı	-	1	-	1	7	-	1	2	12
Hayâlî Divanı	-	-	1	1	-	-	4	4	10
Hayretî Divanı	-	-	-	-	-	1	5	1	7
Lâmi'î Çelebi Divanı	-	1	-	6	2	3	8	-	20
Muhibbî Divanı	-	-	-	1	1	-	-	-	2
Nev'î Divanı	1	1	-	7	1	2	4	2	18
Yahyâ Bey Divanı	2	-	-	2	6	3	33	4	50
Zâfî Divanı	-	-	-	5	7	6	43	10	71
Toplam	3	3	2	25	26	19	109	27	214

2.4. HZ. 'ÎSÂ

Hiz. 'Îsâ, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen ve Ulü'l-'Azm olan peygamberlerin dördüncüsüdür. İsrâiloğullarına gönderilmiştir. 15 surede 93 ayette ismi zikredilmekte, ağırlıklı olarak Âl-i İmrân, Mâide ve Meryem surelerinde doğumunun müjdelenmesi, dünyaya gelişi, tebliği, mucizeleri, dünyevî hayatının sonu ve Cenab-ı Hakk katına yükseltilişiyile ilgili bilgi verilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'e göre Cenab-ı Hakk, Hiz. 'Îsâ'ya kitap vermiş ve onu mübarek kılmıştır (Mâide, 5/75; Meryem, 19/30-31). O, İsrâiloğullarına gönderilen bir peygamberdir (Âl-i İmrân, 3/49; Nisâ, 4/171). Bir olan Allah'a kulluğa çağırmış (Mâide, 5/117), Tevrat'ı tasdik etmiş, bazı hususlarda onu neshetmiş (Âl-i İmrân, 3/50; Mâide, 5/46), kavmine namazı ve zekâtı emretmiştir (Meryem, 19/31).

Kur'an-ı Kerim'de Hiz. 'Îsâ'nın doğduğundan, öleceğinden ve tekrar hayata döneceğinden söz edilir (Meryem, 19/33). Ancak genel İslâmî telakkiye göre onun bu dirilişi, Hristiyanlık'taki gibi çarmıha gerildikten sonraki diriliş değildir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'e göre Hiz. 'Îsâ çarmıha gerilmemiştir. Yahudiler, Hiz. 'Îsâ'nın tebliğ ettiği mesajdan hoşlanmamışlar ve onu öldürmek için tuzak kurmuşlardır (Âl-i İmrân, 3/54). İslâmî rivayetlere göre çarmıha gerilen kişi, Hiz. 'Îsâ'nın havarilerinden olup daha sonra ona ihanet ederek yerini Roma makamlarına gösteren Yahuda İskaryot'tur.

Bu konu Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçer:

“Alah elçisi Meryem oğlu 'Îsâ'yı öldürdük demeleri yüzünden onları lânetledik. Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de astılar, fakat öldürdükleri onlara 'Îsâ gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedir; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir sağlam bilgileri yoktur. Kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah onu kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir” (Nisâ, 4/157-158).

Hadislerde de Hiz. 'Îsâ'dan bahsedilmektedir. Her doğana şeytanın mutlaka dokunduğu, ancak Hiz. 'Îsâ'ya şeytanın doğrudan değil perde arkasından dokunabildiği⁸⁰, onun beşikte iken konuşan üç kişiden biri⁸¹ olduğu, Hiz. Peygamber'in onunla Mirac gecesi ikinci kat semada karşılaştığı, kıyamette Hiz. 'Îsâ'nın şefâat için kendisine gelenleri Hiz. Muhammed'e (SAV) göndereceği belirtilmektedir. Cenab-ı Hakk'tan başka ilah olmadığına ve Hiz. Muhammed'in onun kulu ve resûlü, Hiz. 'Îsâ'nın da Allah'ın kulu ve elçisi olup Cenab-ı Hakk'ın Meryem'e ilkâh ettiği kelimesi ve Cenab-ı Hakk'tan bir ruh olduğuna inanan

⁸⁰ Buhârî, Enbiyâ 44; Müslim, Fezâil 147 (2366)

⁸¹ Müslim: 8/2550; Buhârî, 7/3282 (Bu üç kişi 1- Hiz. 'Îsâ, 2- Cureyc adlı bir sahâbi, 3- Emzikli bir bayanın yakışıklı bir genç görünce Allah'ım evladımı onun gibi yap demesi üzerine, bebeğin cevap vermesi...)

kimsenin cennete gireceği, Meryem oğlu ‘Îsâ’ya en yakın kimsenin Hz. Muhammed (SAV) olduğu yine hadislerde açıklanmaktadır. Ayrıca Resûl-i Ekrem, Hristiyanların Meryem oğlu ‘Îsâ’yı methettikleri gibi kendisinin methedilmesini yasaklamıştır. (Harman, 2000b: 472)

Ulû’l-‘Azm peygamber olan Hz. ‘Îsâ ile ilgili olarak divan edebiyatında zikredilen mazmunların büyük bir kısmı beşerî planda ele alınmıştır. Onun çeşitli vasıfları, sevgilinin dudağını, nefesini ve sözlerini; şairin övdüğü diğer kişileri daha iyi anlatmak için kullanılmıştır. Ana karnında ve beşikte iken konuşmaya başlaması (i‘câz-ı Mesîh, nutk-ı Mesîh, Mesîh-i i‘câz), en önemli mucizelerden biri olan etkili nefesiyle (dem-i ‘Îsî, nefh-i ‘Îsâ, nefes-i ‘Îsâ) hastaları iyileştirip ölüleri diriltmesi de (ihyâ-i emvât) en çok temas edilen özelliklerindedir. Dünya malından hiçbir şeye sahip olmadığı için tam bir tecerrüd örneği (rûh-ı mücerred) kabul edilmiştir. Buna rağmen semaya yükselirken yakasında unuttuğu bir iğneden dolayı dördüncü felekteki (çarh-ı çârümîn) güneş semasında kalışına da dikkat çekilmiştir. (Uzun, 2000a: 475)

Hz. ‘Îsâ, XVI. yüzyıl divan şiirinde Mesîh oluşu, Rûhullâh oluşu, annesi Hz. Meryem’in temizliği ve soyluluğu, mucizeleri (kundakta iken konuşması, çamurdan yaptığı kuşları üfleyerek canlandırması, hastalara şifâ vermesi, ölüleri diriltmesi, İncil sahibi oluşu), tecerrüdü (kendisini dünyevî işlerden soyutlaması), semaya yükselişi, âhir zamanda nüzûlü (gökten inişi), merkebi, iğnesi ve ‘Îsevî semboller gibi özellikleriyle yer almıştır.

2.4.1. MESÎH OLUŞU

İleride gelecek bir kurtarıcı inancı gerek ilkel ve millî gerekse büyük dinlerde mevcut olup beklenen bu kurtarıcı çeşitli isimlerle adlandırılmaktadır; bunlardan biri de Mesîh’tir. İslâm kaynaklarındaki rivayetlere göre Hz. ‘Îsâ’ya bu ad, çok gezdiği, dokunmak suretiyle hastaları iyileştirdiği, yağla meshedilmiş olarak doğduğu, doğduğunda şeytan ilişmesinden korunması için Cebrâîl’in (AS) kendisine kanadıyla dokunduğu, güzel yüzlü olduğu için verilmiştir. (Waardenburg, 2004: 29)

Kur’an-ı Kerim, Hz. ‘Îsâ’yı hikmet sahibi bir nebi, kul ve Mesîh olarak vasıflandırır. Kur’an-ı Kerim’de Hz. ‘Îsâ, Tevrat’ı tamamen ortadan kaldıran bir peygamber olarak değil, doğrulamak ve onun uyulması güç olan hükümlerini hafifletmek için gönderilen bir peygamber olması vurgulanır (Zuhuf, 43/63; Âl-i İmrân, 3/45; Nisâ, 4/171-172; Âl-i İmrân, 3/50).

“Melekler demişlerdi ki: Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelime’yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu ‘Îsâ’dır. Mesîh’tir; dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah’ın kendisine yakın kıldıklarındandır”(Âl-i İmrân, 3/45).

Kur'an-ı Kerim'de hem 'Îsâ hem İbn Meryem hem de Mesîh olarak adlandırıldığı gibi başka isimlerle de anılmakta, ayrıca kendisine çok sayıda unvan verilmekte, 25 defa 'Îsâ, on altısı 'Îsâ kelimesiyle birlikte olmak üzere 23 defa İbn Meryem şeklinde geçmektedir. Mesîh kelimesi ya tek başına (Nisâ, 4/172; Mâide, 5/72; Tevbe, 9/30) veya Mesîh İbn Meryem (Mâide, 5/17, 72, 75; Tevbe, 9/31) ya da Mesîh 'Îsâ b. Meryem (Âl-i İmrân, 3/45; Nisâ, 4/157, 171) şeklinde 11 yerde geçmektedir.

Klasik şiirimizde Hz. 'Îsâ; 'Îsî, 'Îsâ, Mesîh, Mesîh-i Meryem, Mesîh İbn Meryem, İbn Meryem, 'Îsâ-yı Meryem, 'Îsâ İbn Meryem, yetîm-i duhter-i İmrân, Rûhullâh, rûh-ı mücerred, kelimetullâh gibi isimlerle anılmıştır. (Uzun, 2000a: 474)

Hz. 'Îsâ'nın Mesîh oluşu can bağışlayan nefesiyle birlikte ele alınmıştır:

Sensin ol Hızır-ı Mesîhâ-dem ki olmuş fil-mesel
Çeşme-i âb-ı hayât-ı tab'ûña 'âlem sevâd
(Bağdatlı Rûhî⁸², 118, K.18/17)

Rûhî, Hz. 'Îsâ'nın ölüleri diriltme mucizesine işaret etmektedir:

Hele biz itmezüz ölse de Mesîhâ vasfın
Leb-i cân- bahşuñ olan yirde Mesîhâ neyler
(Bağdatlı Rûhî, 477, G.261/6)

Elde gîsûyî siyâhın ol Mesîhâ-leb tutar
Beñzer ol sehhâr-ı sihr-engîze kim akreb tutar
(Bağdatlı Rûhî, 545, G.359/1)

Bağdatlı Rûhî, sevgiliyi överken Hz. Hızır ve Hz. 'Îsâ'ya telmihte bulunmuş, âb-ı hayvân olarak sevgilinin dudaklarını murad etmiş Mesîh'ten garaz olarak da sevgilinin ağzını kastetmiştir:

Hiç söz yok kim lebüñdür âb-ı hayvândan murâd
Hiç şek yok kim dehânuñdur Mesîhâ'dan garaz
(Bağdatlı Rûhî, 678, G.562/2)

⁸² 131, K.23/28; 158, K.34/51; 166, K.37/6; 193, K.45/95; 210, K.51/4; 221, M.1/10; 258, M.43/3; 321, G.27/5; 370, G.102/2; 713, G.614/3; 725, G.632/6; 863, G.843/5

XVI. yüzyıl divan şiirinde Hz. ‘İsâ’nın Mesîh oluşu çoğunlukla hastalara şifa vermesi ve ölüleri diriltmesi mucizesiyle ele alınır:

Hezârân mürdeye bir demde lütfuñ tâze cân virdi
 Mesîhâ resm ü âyinin muhassal eyledüñ ihyâ
 (Bâkî⁸³, 74, K.27/18)

“Senin misk kokulu nefesin ölülere hayat verir. Hz. Mesîh’in konuşmasından maksat, can bağışlayan konuşmasıdır.”

Mürdeler ihyâ ider enfâs-ı müşğnünñ senün
 Nutk-ı cân-bahşuñdur i‘câz-ı Mesîhâ’dan garaz
 (Bâkî, 236, G.221/2)

Hz. ‘İsâ’nın mucizeleri sevgiliye atfedilerek karşımıza çıkmaktadır:
 Bûseyle mürde dilleri ihyâyâ başladuñ
 İhyâ-yı mu‘cizât-ı Mesîhâ’ya başladuñ
 (Bâkî, 449, Matla‘/6)

Bırakdı hâke hüsnünñ âfitâb-ı ‘âlem-ârâyı
 Götürdi yir yüzinden mu‘ciz-i lâ‘lünñ Mesîhâyı
 (Fuzûlî⁸⁴, 350, G.265/1)

Ey hoş ol makbere kim bulmaga emvât-ı hayât
 Añı tevfik güzergâh-ı Mesîhâ eyler
 (Fuzûlî, 173, K.42/43)

“Ateşli bir aşkla senin için can vermek o kadar zor değildir. Çünkü zamanın ‘İsâ’sısın, âşka can vermek senin için kolaydır.”

‘Âşka şevkuñla cân virmek igen âsân degül
 Çün Mesîh-i vaktın cân virmek âsândır saña
 (Fuzûlî, 186, G.6/4)

⁸³ 36, K.15/5; 39, K.18/1; 68, K.25/20; 74, K.26/28; 90, M.4/2; 92, M.5/3; 117, G.26/4; 140, G.66/1; 199, G.157/3; 255, G.251/4; 290, G.309/1; 369, G.433/3

⁸⁴ 44, K.1/74; 93, K.16/3; 114, K.24/16; 119, K.26/5; 258, G.121/6; 282, G.155/2; 292, G.171/4; 357, G.277/5; 359, G.280/3; 363, G.288/3; 367, G.294/2; 372, G.303/6; 385, Muk.27; 426, R.31

Fuzûlî, şu beyitlerinde Hz. ‘Îsâ’nın Mesîh oluşunu göğe yükselmesine telmihte bulunarak işlemiştir:

Nola dirsem kadr ile efzûn Mesîhâdan seni
Yir ü gök mîzân olub fark olmuş ağırdan yüñül
(Fuzûlî, 295, G.174/7)

Hiz. ‘Îsâ’nın Mesîh oluşu göğe yükselmesine de telmihte bulunularak kullanılmıştır:
Dâdlar kılmaga şol kâfir elinden giceler
Çıkar âhum göge tâ duta Mesîhâ etegin
(Fuzûlî, 323, G.221/3)

Fuzûlî, âhının gökyüzüne kadar ulaştığını dile getirirken Hz. ‘Îsâ’nın bu ahla incineceğini belirtmiştir:

Yetürdi âhumı gerdûna ol büt gör ne kâfirdür
Dimez kim gökde nâ-geh incide âhum Mesîhâyı
(Fuzûlî, 367, G.294/2)

Zülfünüñ küfrüne şöyle vermişem ikrârımı
Ger Mesîha minnet itse kesmezem zünnârımı
(Hayâlî⁸⁵, 295, G.593/1)

Hayretî, şiirlerinde Hz. ‘Îsâ’nın Mesîh oluşunu genellikle hastalara şifa vermesi ve ölüleri diriltmesi mucizesiyle birlikte ele almıştır:

Ey tabîb-i cân u dil bîmâr-ı tîmâram meded
Vey Mesîhâ-dem baña tîmâr idüp vir tâze cân
(Hayretî⁸⁶, 49, K.15/33)

Hiz. ‘Îsâ’nın duasıyla ölüler dirilmektedir:
Düşnâmı ile bulsa n’ola mürde-dil hayât
Ölü dirildür idi idicek du‘â Mesîh
(Hayretî, 156, G.34/4)

⁸⁵ 42, K.10/22; 122, G.96/4; 180, G.264/3; 209, G.345/4; 224, G.388/2; 240, G.436/2; 275, G.534/3

⁸⁶ 156, G.34/1; 156, G.34/2; 156, G.34/3; 156, G.34/4; 156, G.34/5; 180, G.71/1; 265, G.212/1; 271, G.222/2; 283, G.243/4; 295, G.264/2

Baharın gelişiyle cihandaki tüm nebatların hayat bulması Hz. 'İsâ'nın nefesine benzetilmiştir:

Oldı ihyâ kamu emvât-ı nebâtât-ı cihân
Nefes-i bâd-ı sabâ sanki Mesîhâ demidür
(Hayretî, 180, G.72/2)

Ölü kalplere Hz. Mesîh'in duası bir lütuftur, düşmanları helak etmede ise Hz. Mûsâ'nın 'asâsı vardır:

Kulûb-ı mürdeye lutfuñ durur du'âyı Mesîh
'Uyûn-ı düşmene hâmuñ durur 'asâ-yı Kelîm
(Lâmi'î Çelebi⁸⁷, 133, K.21/18)

Lâmi'î Çelebi, Hz. Meryem'in Davud (AS) neslinden geldiğine işaret etmektedir:
Tañ mı Dâvûdî-nefes bulsa demüñden dil-i nây
Vasf-ı lâ'lüñle bu dem bende Mesîhâ oldum
(Lâmi'î Çelebi, 283, G.314/5)

Muhibbî, Hz. 'İsâ'nın can bahşeden dudaklarını, Hz. Hızır'ın âb-ı hayât çeşmesine benzetmiştir:

İy Mesîhâ-dem zülâl-i leblerüñ ser-çeşmedür
Kim anuñ yanında Hızır'uñ suyu san bir eşmedür
(Muhibbî, 121, G.62/1)

Nev'î, Mihaloğlu Süleyman Bey'in Cami'î'nin vasıflarını anlattığı bu kasidede minberde hutbe veren hatibi Hz. 'İsâ'ya benzetmiştir:

Hatîbi minber üzre san ki göklerde Mesîhâdur
Deminden bahş ider gûş idene enfâs-ı rûh-efzâ
(Nev'î⁸⁸, 17, K.4/8)

⁸⁷ 114, K.13/29; 124, K.17/15; 175, M.18/26; 241, G.169/2; 259, G.229/5; 265, G.250/6; 293, G.351/3; 324, G.461/3; 339, G.517/7

⁸⁸ 85, K.26/10; 94, K.29/40; 96, K.30/18; 107, K.34/24; 144, K.49/5; 239, G.14/2; 261, G.51/5; 301, G.G.120/3; 305, G.126/2; 306, G.127/2; 370, G.236/2; 383, G.257/2; 423, G.322/2; 432, G.339/2; 449, G.368/1; 526, G.498/5; 535, G.519/3; 550, G.546/3

Divan şiirinde Hz. ‘Îsâ; Hz. Yûsuf, Hz. Hızır ve Hz. Lokman peygamberlerle birlikte zikredilmiştir. Nev‘î Hz. Hızır ile Hz. ‘Îsâ’ya aynı beyitlerde yer vermiştir:

Her bâr ola makrûn-ı dem-i Hızır u Mesîhâ

Ol zât ki ‘Îsâ- nefes ü Hızır-likâdur

(Nev‘î, 49, K.14/31)

Nev‘î’nin bu beyitlerinde Hz. Hızır ve Hz. ‘Îsâ birlikte anılmıştır:

Meger tayyâr idi olmuş sihâm ü şeşper ü şehper

Yâhûd Hızır u Mesîhâ idi kim tayy-i mekân eyler

(Nev‘î, 57, K.17/4)

Ya‘ni kim kılmaga ihyâ dil ü cân mürdelerin

Sihhat ile gelür ol Hızır u Mesîhâ-kirdâr

(Nev‘î, 77, K.23/12)

Nev‘î, Sultan Murad’ı övdüğü bu şiirinde onun adaletli oluşunu Hz. Hızır ve Hz. Mesîh’e benzetmiştir:

Lütfuñ zemîne fâyiz-i ser çeşme-i hayât

‘Adlüñ zamâneye dem-i Hızır u Mesîh-vâr

(Nev‘î, 152, K.53/2)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, devrin padişahını övdüğü bir kasidesinde Hz. ‘Îsâ’nın Mesîh oluşunu can bağışlayan nefesiyle birlikte benzetme unsuru olarak kullanmıştır:

Mûsâ- kelâm u Hızır-hısâl u Mesîh-dem

Osman-hilm ü sâye-i envâr-ı Kirdigâr

(Taşlıcalı Yahyâ Bey⁸⁹, 53, K.10/18)

Can bahşeden dudaklarını gören Mesîh’tir derse doğrudur:

Leb-i cân bahşımı gören Mesîhâ dir ise hakdur

Musavver rûhdur endâmı yâ hûd nûr-ı mutlakdur

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 208, M.35/1)

⁸⁹ 241, Ş.1/192; 242, Ş.1/203; 251, Ş.2/87; 258, Ş.2/157; 298, G.28/4; 308, G.44/3; 360, G.125/2; 365, G.132/3; 370, G.141/5; 487, G.330/5; 508, G.367/5; 509, G.369/6; 236, G.416/5; 559, G.455/5; 562, G.460/5; 582, G.494/5; 584, G.498/4; 590, G.509/1

Yahyâ Bey, sevgiliden söz ederken onu, ikinci Mesîh olarak adlandırmaktadır:

Ol perî-peyker melek-manzar ki âdem cânıdur

Cân bağışlar sözleri güyâ Mesîh-i sâîndür

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 211, M.38/1)

“Ey Mesih’in can bağışlayan dudağı! Yahyâ gibi ölümlülerin gözyaşlarım kadar günden güne çoğaldı.”

Günden güne çoğaldı gözümün yaşı gibi

Yahyâ gibi ölümlülerün ey Mesîh-leb

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 293, G.21/7)

Yahyâ Bey, şiirini âb-ı hayâta; şairliğini, söz söylemedeki ustalığını da Hz. ‘Îsâ’ya benzeterek kendini ve şiirini övmüştür:

Hayât Âbına beñzer cân bağışlar ‘ârif-i cânâ

Mesîhâ remzini iş‘âr iden eş‘âr-ı Yahyâdur

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 367, G.134/7)

Ey Mesîh her biri ‘ırz ugrısı agyârdur

Şehr-i şî‘rûñ şâhısın bir dürlü dâhi olur iş

(Zâtî⁹⁰, 211, Kıt’a 3)

Kâr ider tîr-i ecel cânına ahır çü Mesîh

Kal‘a-i çarhda idinse kişi mihri siper

(Zâtî, 345, G.345/4)

⁹⁰ 84, K.25/21; 95, K.28/13; 160, M.1/7; 318, G.318/1; 346, G.346/6; 444, G.444/1; 451, G.451/3; 487, G.487/3; 490, G.490/4; 87, G.583/1; 221, G.717/3; 321, G.817/1; 4, G.1005/6; 187, G.1298/3; 226, G.1357/6; 242, G.1383/2; 243, G.1384/2; 272, G.1429/4; 364, G.1569/2; 433, G.1681/6; 494, G.1778/6; 514, G.1810/2

Beytül-Ma‘mûr, imar edilmiş mamur kılınmış, şenlendirilmiş ev ya da mabet demektir. Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçer:

Tûr’a, yayılmış ince deri üzerine satır satır dizilmiş Kitâb’a, bayındır eve (beytü’l-ma‘mûra), yükseltilmiş tavan gibi göğe, kaynayacak denize andolsun ki, Rabbi’nin azabı hiç şüphesiz gelecektir (Tûr, 52/1-7).

Bu güzel beytde vasf-ı leb-i rûhuñ ey hûr
Oldı gûyâ ki Mesîhuñ yiri Beytü’l Ma‘mûr
(Zâtî, 360, G.360/1)

“Bir Mesîh nefesli yetiştî, ben onunla haşr oldum. Kıyamet saatine eriştim, ben yine can buldum.”

Yetiştî bir Mesîhâ-dem bugün anuñla haşr oldum
Kıyâmet sâ‘ate irdüm yine ben mürde cân buldum
(Zâtî, 449, G.945/3)

Zâtî, Hz. ‘Îsâ’yı (AS), Hz. Hızır ve Hz. İlyâs (AS) ile birlikte ele almıştır:
Hızır-veş anda safâ hâzır-u ol sen de Mesîh
Geydi İdrîs-sıfat hülle-i hadrâyı çemen
(Zâtî, 113, G.1183/7)

Mesîh, Zâtî’nin kabri üstüne gelip dua ederse onu topraktan kaldırıp götürecektir:
Zâtîyi hâkden götürür ol Mesîh-dem
Ger kabri üstinde kıla bir dem du‘â gele
(Zâtî, 230, G.1364/5)

2.4.2. RÛHULLÂH OLUŞU

Hz. ‘Îsâ’nın lakabı Rûhullâh’tır. Cenab-ı Hakk, Rûh adı da verilen Cebrâil (AS) aracılığıyla Hz. Meryem’e rûh üflemiş ve Hz. Meryem hamile kalmıştır.

Ey ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçekten başkasını söylemeyin. Meryem oğlu ‘Îsâ Mesîh, ancak Allah’ın resûlüdür, o Allah’ın Meryem’e ulaştırdığı “kûn” ol kelimesinin eseridir. O’ndan bir ruhtur. (O’nun tarafından gönderilmiş yahut teyit edilmiş yahut da Cebrâil tarafından üfürülmüş bir ruhtur). Şu halde Allah’a peygamberlerine iman edin. «Tanrı üçtür» demeyin, sizin için hayırlı olmak üzere bundan

vazgeçin. Allah ancak bir tek Allah'tır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter (Nisâ, 4/171).

O lutfi kim iderdi zât-ı Rûhu'llâh emvâta
Bugün erbâb-ı hâle hâlini nüktedân eyler
(Bağdatlı Rûhî, 518, G.324/9)

Hz. 'Îsâ'nın Rûhullâh sıfatı, can bağışlayan nefesiyle birlikte kullanılır:
'Âlem-i hayâl-i nev bulur canlar bağışlar dem-be-dem
Enfâs-ı Rûhu'llâhdur güyâ nesîm-i subh-dem
(Bâkî, 296, G.318/1)

Hz. 'Îsâ'nın (AS) Ruhullâh sıfatı, Hayâlî'nin şiirlerinde tecerrüd sembolü oluşuyla birlikte zikredilmiştir:

Bezm-i tecrîd eylesem 'Îsâ-yı Rûhu'llâh ile
Her kadehte meyvesin teklif ede tûbâ baña
(Hayâlî, 94, G.16/2)

Ger olam tecrîd-i 'âlem külbe-i târikime
Âfitâbı göndere 'Îsî-i Rûhullâh şem'
(Hayâlî, 170, G.235/4)

Lutf-ı tab'umdur şeref viren baña 'Îsâ gibi
Âdeme lâzım değil olmak fülân ibni fülân
(Nev'î, 115, K.37/35)

2.4.3. ANNESİ HZ. MERYEM

Kur'an-ı Kerim'de âlemlere üstün kılındığı bildirilen (Âl-i İmrân, 3/33) dört seçkin aileden biri de Hz. 'Îsâ'nın annesi Hz. Meryem'in mensubu bulunduğu İmrân ailesidir. Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Meryem, ailesinden ayrılarak kendisine tahsis edilen yerde yaşarken Cenab-ı Hakk'ın ruhunu (Cebrâîl'i) , bir insan şeklinde karşısında görünce korkudan Cenab-ı Hakk'a sığınarak ondan kendisine dokunmamasını ister. Melek ise ona tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak üzere Cenab-ı Hakk tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu söyler. Hz. Meryem'in, kendisine bir erkek eli değmediği, iffetsiz olmadığı hâlde nasıl çocuğu olabileceğini sorması üzerine melek bunun Cenab-ı Hakk için kolay olduğunu bildirir (Meryem, 19/16-21). Sonuçta Hz. Meryem kendisine hiçbir erkek eli değmemişken Hz. 'Îsâ'ya hamile kalır (Meryem, 19/22).

'Îsâ'nın (AS) babasız olarak mucizevî bir şekilde doğuşu, Cenab-ı Hakk'ın dilemesinden ibaretti. Hatta Cenab-ı Hakk katında, yaratılış itibariyle Âdem (AS) ile 'Îsâ (AS) arasında fark yoktur. Kur'an-ı Kerim, Hz. 'Îsâ'nın babasız dünyaya gelmesini Hz. Âdem'in yaratılışıyla mukayese etmektedir:

“Allah nezdinde 'Îsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona «Ol!» dedi ve oluverdi ” (Âl-i İmrân, 3/59).

Hz. Meryem, 'Îsâ AS'ı dünyaya getirdikten sonra kavminin yanına döner. Kavmi, bâkire Meryem'i kucağında çocukla görünce çocuğun gayri meşrû bir ilişkinin ürünü olduğunu sanarak, “Nihayet onu (kucağında) taşıyarak kavmine getirdi. Dediler ki: Ey Meryem! Hakikaten sen iğrenç bir şey yaptın! Ey Hârun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan değildi; annen de iffetsiz değildi. Bunun üzerine Meryem çocuğu gösterdi. «Biz, dediler, beşikteki bir sabî ile nasıl konuşuruz?» Çocuk şöyle dedi: Ben, Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün esenlik banadır” (Meryem, 19/27-33).

Divan edebiyatında Hz. Meryem; saflığı, sürekli ibadeti ve daha çok da 'Îsâ'nın (AS) annesi oluşu, Cebrâîl AS tarafından ruh üfürülerek hamile kalışı, babasız çocuk dünyaya getirmesi, doğum esnasında ve doğumdan sonraki olağanüstü haller, karalar giymesi, kiliselerde kucağındaki Hz. 'Îsâ'yla tasviri, buhûr-ı Meryem, rişte-i Meryem ve rûze-i Meryem gibi hususlara telmihlerle, genellikle söz, mânâ, tabîat gibi kelimelerle teşbih ilgisi içinde geçmektedir. (Tunç, 2010: 240)

Bu beyitte Rûhî, “Görünüşte zerre olsak da mâna âleminde güneşiz; Rûhu’l-kudüs’ün Meryem’e üflediği ruhuz” derken bir taraftan Hz. Meryem’in iffetine işaret eder, öte yandan ise, insanın “eşref-i mahlûkat” olduğu gerçeğine vurgu yapar:

Sûretde nola zerre isek ma’nîde yûhuz
Rûhül-kudsüñ Meryem’e nefh itdüğü rûhuz
(Bağdatlı Rûhî⁹¹, 192, K.45/89)

Buhûr-ı Meryem klasik Türk edebiyatında karşımıza çıkan çiçekler arasındadır. Buhûr, koku buhûr-ı Meryem de Meryem’in kokusu anlamına gelir. Meryem Ana eli denilen bu çiçeğin kokusunun Hz. Meryem’in kokusu olduğuna inanılır. Rivayete göre Hz. Meryem, Hz. ‘Îsâ’yı doğururken bu bitkiye yapışmış, bu bitki de onun beş parmağı gibi beş parmağa benzeyen bir sûrette oluşmuştur. Hz. Meryem’in doğum esnasında tuttuğu çiçek olarak bilinen bu çiçek günümüzde siklamen olarak bilinen temizliğin ve saflığın da çiçeğidir.

İrişdi hâkden bûy-ı bahûr-ı Meryem eflâke
Mu’attar eyledi göklerde dâmân-ı Mesîhâyı
(Bâkî, 36, K.15/5)

Hz. Meryem’in güzel kokusuyla Hz. ‘Îsâ’nın nefesi dirilir. Hz. Mûsâ’nın yed-i beyzâsıyla zambak açılır:

Dem-i ‘Îsâ dirilir bûy-ı bahûr-ı Meryem
Açdı zambak Yed-i Beyzâyı kefi Mûsâ-vâr
(Bâkî, 41, K.18/19)

Fuzûlî, Hz. ‘Îsâ ile Hz. Âdem’in yaradılıştaki aynı olduğuna şu beytinde değinmiştir:

Mesîh-i şükûfe zuhûrına mutlak
Sabâ atse-i Âdem ü şâh Meryem
(Fuzûlî, 93, K.16/3)

Sahife-i çemen üzre tereddüd ide nesîm
Mesîh cilve-gehi ola dâmen-i Meryem
(Fuzûlî, 119, K.26/5)

⁹¹ 184, K.44/9

Fuzûlî, Hz. Meryem'in Cebrâîl'in (AS) ruh üflemesiyle Hz. 'Îsâ'ya hamile kalışını; güllerin rüzgârla gonca vermesiyle hoş bir benzetme yapmıştır:

Bâdden goncelere hâmile oldu gül-bün
Öyle kim 'Îsîye Cibrîl deminden Meryem
(Fuzûlî, 139, K.31/5)

Fuzûlî, burada şu ayete telmihte bulunmuştur:

(Resûlüm!) Kitap'ta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti. Meryem onlarla kendisi arasına bir perde çekmişti. Derken biz ona ruhumuzu gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü (Meryem, 19/16-17).

Perde-i çeşmüm makâm itmişdi bir tersâ-beçe
Olmadan mehd-i Mesîhâ dâmen-i Meryem henüz
(Fuzûlî, 258, G.121/6)

Gerd-i râhuñ 'azm-i gerdûn itdi kim bu kadr ile
Şöhre-i 'âlem hemîn 'Îsî-i Meryem olmasun
(Fuzûlî, 319, G.214/3)

“Nahl-i Meryem” ibaresi bize Hz. Meryem'in Hz. 'Îsâ AS'ı dünyaya getirirken yaşadığı hadiseyi hatırlatmaktadır. Bu hadise Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçer:

Doğum sancısı onu bir hurma ağacına dayanmaya sevk etti. “Keşke, dedi, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!” (Meryem, 19/23)

Aşağısından (‘Îsâ yahut melek) ona şöyle seslendi:” Tasalanma! Rabbin senin alt yanında bir su arkı vücuda getirmiştir.”(Meryem, 19/24)

“Hurma dalını kendine doğru silkele ki üzerine taze, olgun hurma dökülsün.”(Meryem, 19/25)

“Ye, iç. Gözün aydın olsun! Eğer insanlardan birini görürsen de ki: ben, çok merhametli olan Allah'a oruç adadım; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım.”(Meryem, 19/26)

Tev'emân-ı nahl-i Meryemdir birinüñ hâmesi
Birinüñ rengin kelâmı yüz nigâristân-ı Çin
(Hayâlî⁹², 63, K.23/36)

⁹² 189, G.288/5

Hayâlî, sevgilinin saf ve kırmızı dudakları için ikinci Mesîh diye bahsetmiş, güzel kokulu saçları içinse buhûr-ı Meryem benzetmesini yapmıştır:

Lâ'1-i nâbîñ Mesîh-i sâñdür
Bûy-ı zülfüñ buhûr-ı Meryemdür
(Hayâlî, 122, G.96/4)

Hayâlî, şu beytinde Hz. Âdem ile Hz. 'Îsâ'nın yaradılışının aynı olduğunu şöyle dile getirir:

Âdemlik insan olmadır mi'râc-ı rûhı bulmadır
'Îsâ vücûda gelmedir nefh ile Meryemden garaz
(Hayâlî, 169, G.231/4)

Lebine teşnedir anuñ dem-â-dem Hızr-ı ferrûh-dem
Sözinüñ kan helâkidür hemîşe 'Îsî-i Meryem
(Hayretî, 115, M.27/1)

Lâmi'î Çelebi de Hz. Meryem'in hurma ağacıyla ilgili kıssasına telmihte bulunmuştur:
San gelû-yı ehremenden urdı dem Rûhü'l-kudüs
Nahl-i Meryem-veş dirildi mürde iken ehl-i hâb
(Lâmi'î Çelebi⁹³, 95, K.6/44)

Hz. Meryem geceye, Hz. 'Îsâ ise güneşe benzetilmiştir. Onun dünyaya gelişiyle gök beşiği atlas kumaşlarla süslenmiştir:

Atlas-ı subhile itdiler felek mehdini zeyn
Urdı çün 'Îsâ gibi şeb-Meryeminden ser güneş
(Lâmi'î Çelebi, 105, K.10/24)

Devrin padişahının annesini övmek için yazılan kasidede Hz. Meryem benzetme unsuru olarak kullanılır:

Meryem-i 'Îsâdur u Belkîs-ı Şîrin-menkâbet
Mâh-ı vâlâ menzilet 'ali-me'âb-ı saltanat
(Nev'î⁹⁴, 22, K.6/2)

⁹³ 114, K.13/29

⁹⁴ 436, G.346/4; 511, G.476/1

Nev'î, Hz. Meryem'in kurtuluşuna, onun günahsız bir şekilde Cebrâîl'in ruh üflemesiyle hamile kaldığına Hz. 'Îsâ'nın kundakta iken konuşmasının delil olduğunu şu beyitlerinde işlemiştir:

Kemâl-i şânuma şâhid yeter sözüm ki olur
Salâh-ı Meryem'e nutk-ı Mesîh istidlâl
(Nev'î, 94, K.29/40)

Hz. Yûsuf ile Hz. Meryem dürüstlük ve güzel ahlak timsali oluşları yönüyle Nev'î'nin şiirinde konu olmuşlardır. Hz. 'Îsâ'nın kundakta konuşması annesinin iffetini temize çıkarmıştır:

Azîzân-ı zamâna 'ismet-i Yûsuf müfid olmaz
Tefâvüt eylemez nutk-ı Mesîhâ 'iffet-i Meryem
(Nev'î, 107, K.34/24)

Divan şiirinde şairler, kendi şiirlerinin üstün olduğunu ve daha önce kimse tarafından kullanılmayan ifadelerle yüklü olduğunu bîkr-i Meryem benzetmesiyle dile getirirler:

Nefesüñde eser dem-i 'Îsâ
Bîkr-i nazmuñ nümûne-i Meryem
(Nev'î, 196, M.6/24)

Ba'is-i güftâr olur baña senüñ nutk-ı lebüñ
Sanasın 'Îsâ-yı Meryem'dür ki mevtâ söyledür
(Nev'î, 264, G.57/2)

Hz. Meryem'in iffetli oluşuna şahitlik eden olay Hz. 'Îsâ'nın kundakta konuşmasıdır. Nev'î bunu şöyle ifade eder:

Yeter şâhid sözüm bîkr olduğına sûz-ı cân-bahşum
Çün olmaz Nev'îyâ 'Îsîden özge şâhid-i Meryem
(Nev'î, 413, G.306/6)

“Gül, bahar rüzgârıyla toprakta can buldu. Onları 'Îsâ ve Meryem'e benzetsem nola.”

Cân buldı gül nesîm-i bahâr ile hâkde
Beñzetsem anları n'ola 'Îsâ vü Meryem'e
(Nev'î, 491, G.440/4)

Kiliselerin duvarlarına Hz. ‘Îsâ’nın ve Hz. Meryem’in resimleri nakşedilir. Bunlardan biri de Hz. Meryem’in kucağında bebek ‘Îsâ ile tasviridir. Sevgilinin cana can katan dudağı sanki Hz. Meryem’in kucağındaki ‘Îsâ’dır. (Tunç, 2010: 242)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, bu durumu şöyle işler:

Leb-i cân-bahş ile hattı mükerrerem

Der-âgûş itdi san ‘Îsîyi Meryem

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 269, Ş.2/278)

Zâtî, şiirlerinde Hz. Meryem’e Hz. ‘Îsâ’nın annesi oluşu yönüyle yer vermiştir. Yani ‘Îsî-e-bn-i Meryem şeklinde zikretmiştir:

Mantıkuñdan her nefes cânlar bağışlar cânıma

Hey kıyâmet leblerüñ ‘Îsî-e-bn-i Meryemdür baña

(Zâtî, 3, G.3/5)

Deminde mürdeler ihyâ idermiş hikmetin anuñ

Lebinden sır ile sordum didi ‘Îsâ-ibn-i (‘Îsen-i) Meryemdür

(Zâtî, 185, G.185/3)

Ol ki cân virmez revân ol bûse-i femden kaçır

Bir Yahûdidür kim ol ‘Îse-bn-i Meryemden kaçır

(Zâtî, 276, G.276/1)

Bulur mürdeler mantıkuñdan hayâtı

Zamânuñ meger ‘Îsî-i Meryemisiñ

(Zâtî, 95, G.1157/2)

Hz. Meryem’in Hz. ‘Îsâ’yı kucağına alışıyla zülfün kıvrımlarının dudağı dolması benzetme unsuru olarak bir arada kullanılmıştır:

İrmiş şikenc-i zülfi tolanmış tutacağına

‘Îsîyi sanki Meryem alubdur kucacağına

(Zâtî, 172, G.1275/2)

Hâk ile yeksân idüm düşnâm-ı lâ‘l-i dil-rübâ
Tâze cân virdi du‘â-yı ‘Îsâ-i Meryem gibi
(Zâtî, 347, G.1541/4)

2.4.4. MUCİZELERİ

Hz. ‘Îsâ’nın gösterdiği mucizeler Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde belirtilmektedir: Beşikte iken ve olgun bir insan tavrıyla konuşmuştur (Meryem, 19/30; Mâide, 5/110; Âl-i İmrân, 3/46). Çamurdan yaptığı kuş şekline üfleyip onu canlandırmıştır (Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110). Anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştirmiştir (Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110). Ölülerini diriltmiştir (Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110). Evlerde yenilen ve biriktirilen şeyleri haber vermiştir (Âl-i İmrân, 3/49). Semadan sofrayı indirilmiştir (Mâide, 5/112-115).

XVI. yüzyıl divanlarında Hz. ‘Îsâ’nın mucizelerini şu başlıklar altında ele aldık:

2.4.4.1. Kundakta İken Konuşması

Hz. ‘Îsâ, beşikte iken insanlarla konuşmuş, hem risâletini onlara tebliğ etmiş, hem de annesinin temiz olduğunu ispatlamıştır (Mâide, 5/110).

“Çocuk şöyle dedi: Ben, Allah’ın kuluym. O, bana Kitab’ı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni bedbaht bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün esenlik banadır.” (Meryem, 19/30-33)

Mucize; peygamber olarak görevlendirilen kişinin iddiasını doğrulamak için Cenab-ı Hakk tarafından kendisine verilen tabiat kanunlarıyla açıklanamayan olağanüstü hadiselerdir (Yıldız, 1986: 225). Oysa Hz. ‘Îsâ’nın mucizeleri daha anne karnında iken verilmiştir.

Hz. ‘Îsâ’nın saf ve temiz dudaklarıyla konuşması Hz. Meryem’in iffetli oluşuna ispattir:

Kim ne dir başdan Mesîhâ-yı zamânam söyleseñ
Lâ‘l-i nâbuñdur saña isbât-ı i‘câz itdüren
(Bağdatlı Rûhî, 863, G.843/5)

‘Îsâ-sıfat o kim seni i‘câza bağladı
Erbâb-ı ‘aşkı silsile-i râza bağladı
(Bağdatlı Rûhî, 993, G.1043/1)

Bâkî, yazdıklarının şiir olmadığını, Hz. Mesîh'in sözleri olduğunu söyler:

Ser-verâ şî'r degül nutk-ı Mesîhâdır bu
Tutalım gayriler eş'ârı ola sihr-i Mübîn
(Bâkî⁹⁵, 72, K.26/28)

Hz. 'Îsâ'nın can bahşeden dudakları onun peygamberlik mucizelerinden biridir ve bu mucize ona Cebrâîl (AS) aracılığıyla sahih bir şekilde nakledilmiştir:

Ermiş sahih nakl ile ervâh-ı kudsdan
'Îsâya mu'ciz-i leb-i lâ'lûñ rivâyeti
(Fuzûlî, 353⁹⁶, G.271/2)

“Senin her nefesinden bin tane 'Îsâ ebedî hayata erer. 'Îsâ dahi senin gösterdiğin mucizeyi gösteremedi.”

Sevgilinin nefesi, âşıklara hayat vermektedir. Bu yönüyle sevgilinin nefesi 'Îsâ'nın nefesine teşbih edilir. Şair, sevgilinin nefesinin aşığa can vericiliğinden bahsetmektedir:

Her deminde biñ Mesîhâ zinde-i câvid olur
Sen iden izhâr-ı i'câzı Mesîhâ itmedi
(Fuzûlî, 359, G.280/3)

Gün gibi izhâr-ı i'câz-ı Mesîhâ eyledüñ
Mürde idüm bir nefes içinde ihyâ eyledüñ
(Hayretî, 264, G.211/1)

Lâmi'î Çelebi, Hz. Mûsâ ile Hz. 'Îsâ'yı aynı beyitte tam bir leff ü neşr örneği içinde zikrederek Hz. Mûsâ'nın elinin düşmanlara sert bir kılıç gibi olduğunu, Meryem oğlu Mesîh'in konuşmasının ise dostlara güzel ahlaklı oluşunu dile getirmiştir:

A'dâya berk-i tîguñ i'câz-ı dest-i Mûsâ
Ahbâba hüsn-i hulkuñ nutk-ı Mesîh-i Meryem
(Lâmi'î Çelebi⁹⁷, 114, K.13/29)

⁹⁵ 199, G.157/3; 236, G.221/2

⁹⁶ 350, G.265/1

⁹⁷ 173, M.17/11; 208, G.50/2

“Gerçi şifa kanunundan haberin yoktur ama konuşman Hz. ‘Îsâ’nın nefesi gibi her derde devadır.”

Yokdur haberüñ gerçi ki Kânûn-ı Şifâdan
Nutkuñ dem-i ‘Îsâ gibi her derde devâdur
(Nev‘î⁹⁸, 48, K.14/19)

Mesîh-âsâ leb-i la‘lûñle lûlû-yı Sühan hem-zâd
Kemâl-i ‘ilm ü fitnat nutfe-i ensâbuña tev’em
(Nev‘î, 106, K.34/9)

Âb-ı hayât durur femüñ nutk-ı Mesîh durur sözüñ
Mürdelere hayât virür sanma añı muhâl ola
(Nev‘î, 239, G.14/2)

Şi‘rümüz nutk-ı Mesîhâ iken almaz eline
Âh elinden sözüümüz ol yed-i beyzâ tutmaz
(Nev‘î, 333, G.173/4)

Birer hikâyet idüñ bezm içinde nevbetle
Zarâfet ile o ‘Îsâ-dehânı söyledelüm
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 451, G.272/2)

Yahyâ Bey, şiirlerini Hz. ‘Îsâ’nın konuşmasına benzetmiştir:
Sözleri cânlar bağışlar bâreka’llâhü’l Kerîm
Şi‘r-i Yahyâyı gören nutk-ı Mesîhâdur didi
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 559, G.455/5)

İtdi emvât-ı nebât-ı yine hay fasl-ı bahâr
Gösterüptür nitekim hazret-i ‘Îsâ-yi i‘câz
(Zâtî⁹⁹, 65, K.20/2)

⁹⁸ 94, K.29/40; 107, K.34/24; 306, G.127/2

⁹⁹ 272, G.1429/4; 480, G.976/2

Nutka gelseñ ey Mesîhâ-dem lebûñden cân akar
 Çün Süleymân ayaguña cümle ins ü cân akar
 (Zâtî, 318, G.318/1)

Zâtî, sevgilinin alnındaki nûru Hz. Muhammed'e (SAV), konuşmasını Hz. 'Îsâ'nın mucizevî konuşmasına, dudağını Hz. Hızır'ın (AS) âb-ı hayatına, yanağını ise Hz. Mûsâ'nın ateşine benzetmiştir:

Cebîni nûr-ı Ahmeddür kelâm-ı mu'ciz-i 'Îsî
 Tudagı Âb-ı Hızır anuñ yanagı âteş-i Mûsâ
 (Zâtî, 398, G.1624/3)

2.4.4.2. Çamurdan Yaptığı Kuşları Üfleyerek Canlandırması

Allah tarafından Hz. 'Îsâ'ya verilen mucizelerden biri de çamurdan yaptığı kuşları üfleyerek canlandırması mucizesidir. Bu husus Kur'an-ı Kerim'in Âl-i İmrân suresinde şöyle ifade edilir:

“O, İsrailoğullarına bir elçi olacak ve onlara şöyle diyecek: Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş olurur...” (Âl-i İmrân, 3/49).

“Allah o zaman şöyle diyecek: Ey Meryem oğlu 'Îsâ! Sana ve annene (verdiğim) nimetimi hatırla! Hani seni mukaddes ruh (Cebrâîl) ile desteklemiştim; (bu sayede) sen beşikte iken de yetişkin çağında da insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim iznimle o bir kuş oluyordu...”
 (Mâide, 5/110).

Bâkî memdûhunu Hz. 'Îsâ gibi düşünerek bu olaya telmihte bulunur ve memdûhundan, öldüğü zaman toprağından Hz. 'Îsâ'nın yaptığı gibi bir kuş meydana getirmesini ister:

Nefesüñ rûh virüp tâ ola mürğ-i bâmuñ
 Ey Mesîhâ-dem ölürsem gilümi tayr eyle
 (Bâkî, 369, G.433/3)

2.4.4.3. Hastalara Şifâ Vermesi

Kur'an-ı Kerim'de "Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır." (Âl-i İmrân, 3/49) ; "Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun." (Mâide, 5/110) ayetleri, Hz. 'Îsâ'nın hastalara şifâ vesilesi olan mucizelerini bildirmektedir.

Hz. 'Îsâ'nın bakarak, eliyle dokunarak veya sözle emrederek hastalara şifâ verdiği İncil'de pek çok örnekle anlatılır: 1. Ölmek üzere olan bir çocuğu iyileştirdi (Yuhanna, 4: 46-54). 2. Döşekte yatan hastayı ayağa kaldırdı. (Yuhanna, 5: 2-9) 3. Körlerin gözünü açtı.(Yuhanna, 9: 6-7; Matta, 9: 27-30; 12: 22; 15: 29-31; 20: 29-34; Markos, 8: 22-25) 4. Ağrı çekenlerin ağrısını dindirdi. (Matta, 4: 23-25) 5. Saralıları sağlığına kavuşturdu. (Matta, 4: 23-25; 17: 14-18) 6. Cüzzamlıları tedavi etti. (Matta, 8: 1-3; Luka, 17: 11-14) 7. Felçli insanları, kötürümleri iyileştirdi. (Matta, 4: 23-25; 8: 5-13; 9: 1-7; 15: 29-31; Luka, 13: 10-13) 8. Ateşi yüksek olan bir kadının ateşini düşürdü. (Matta, 8: 14-16) 9. Dilsizleri konuştu. (Matta, 9: 32-33; 15: 29-31; Markos, 7: 32-37) 10. Kendisine cin musallat olanları iyileştirdi. (Matta, 4: 23-25; 8: 14-16; 9: 32-33; 12: 22; 17: 14-18) 11. Sağırları tedavi etti. (Matta, 12: 22; 15: 29-31; Markos, 7: 32-37) 12. Bedeni su toplayan bir adamı iyi etti. (Luka, 14: 1-4) (Okumuş ve Kalkışım, 2008: 537)

Hz. Mesîh'in dudaklarının, nefesinin her derde derman olması:

Merhabâ ey peyk-i müştâkân-ı sâhib-vecd ü hâl

Hayr makdem ey beşîr-i hoş-dem-i 'Îsî-makâl

(Bağdatlı Rûhî¹⁰⁰, 99, K.12/1)

Hz. Mesîh'in nefesiyle hasta gönüllerin iyileşmesi temenni edilirken haset edenlerin eleminden ölmesi için dua edilir:

Dem-i lütfuñla ol dil-hasteyi ihyâ eyle

Ey Mesîhâ-nefes ölsün elemden hüssâd

(Bağdatlı Rûhî, 107, K.14/43)

¹⁰⁰ 79, K.3/25; 81, K.4/30; 91, K.9/27; 116, K.17/27; 134, K.25/9; 135, K.25/31; 158, K.34/51; 180, K.42/18; 192, K.45/90; 193, K.45/96; 209, K.50/20; 210, K.51/4; 237, M.12/9; 271, M.65/5; 359, G.85/4; 374, G.108/5; 457, G.230/6; 503, G.300/8; 623, G.478/7; 657, G.528/7; 713, G.614/3; 718, G.622/4; 725, G.632/6; 813, G.767/7; 980, G.1022/5; 1000, G.1054/4

Rûhî, Bağdat'a gelen bir defterdardan söz ettiği bu şiirinde onu hastalara şifa veren Hz. 'Îsâ'ya benzetmiştir:

Geldi defterdâr olup Bağdâda bir 'Îsî-nefes
Tâze cân buldı kudûmından dil-i bîmârımız
(Bağdatlı Rûhî, 279, M.78/1)

Bâkî, Hz. 'Îsâ'nın can bağışlayan nefesini şaraba benzetmiştir. Şarabın bir damlasının dert ve gam ölülerine can bağışladığını söylemiştir:

Mürde-i derd ü gama cânlar bağışlar cür'ası
Sâkiyâ bi'llâh mey-i hamrâ dem-i 'Îsâ mıdır
(Bâkî¹⁰¹, 175, G.120/3)

Bâkî, şiir söylemedeki ustalığını dile getirmek için kendini Hz. 'Îsâ'ya benzetmiştir:
Bâkiyâ dîn-i Muhammed hak için 'âlemde
Dem-i cân-bahş ile nazm içre bugün 'Îsâyem
(Bâkî, 295, G.315/5)

“Dem” nefes ve zaman anlamlarının ikisini de kapsayacak şekilde kullanılmış, Hz. 'Îsâ'nın hastalara şifa olan nefesine vurgu yapılmıştır:

Dem bu demdür bu demi hoş göregör ey 'ârif
Añma 'Îsî demini urma geçen demden dem
(Fuzûlî¹⁰², 139, K.31/8)

Ol şehen-şâh ki feyzinden umar kâm müdâm
Bezm-i vahdetde eger Hızr u eger 'Îsâdur
(Fuzûlî, 175, K.43/10)

Cân virür lâ'lüñ temennâsında biñ âb-ı hayât
Feyzüñe leb-teşne yüz Hızr u Mesîhâdur senüñ
(Fuzûlî, 292, G.171/4)

¹⁰¹ 41, K.18/19; 68, K.25/20; 90, M.4/2; 92, M.5/3; 199, G.157/3; 236, G.221/2; 296, G.318/1; 340, G.388/3; 348, G.403/2

¹⁰² 93, K.16/2; 359, G.280/3

“Dünyada dertsizlik gibi bir hastalık, maraz olmaz. Onun ilacını yapmakta Hz. ‘Îsâ bile âcizdir.”

Bî-derdlik gibi maraz olmaz cihânda kim

Âcizdir etmege anuñ ‘Îsâ ilâcını

(Hayâlî¹⁰³, 288, G.571/3)

Mesîh’in her derde derman olduğunu dile getirenlerden biri de Hayretî’dir:

Her derde eyler idi Mesîhâ devâ velî

Bu derdi kimse itmedi illâ baña Mesîh

(Hayretî¹⁰⁴, 156, G.34/2)

Hayretî sabâ yelinin Hz. ‘Îsâ’nın can bağışlayan nefesi gibi bütün bir yeryüzünü, ölmüş, kurumuş bitkileri yeniden dirilttiğini belirtir:

Cümle ihyâ oldu emvât-ı nebâtât-ı zemîn

San dem-i ‘Îsâ durur bâd-ı sabâ-yı rüzgâr

(Hayretî, 35, K.12/2)

“Ayrılığın elinden inliyorum, bağrım ney gibi delindi. O ‘Îsâ nefesli ben gönül hastasını sormaya gelmez mi?”

Hicr elinden iñlerem bagrum delindi ney gibi

Sormaga dil hastasın gelmez mi ol ‘Îsî-nefes

(Lâmi‘î Çelebi¹⁰⁵, 244, G.178/5)

Lâmi‘î, İslâm tıbbını etkileyen ünlü Grek tabibi ve filozofu olan Câlinûs’a şiirinde yer vermiş, Şifa Kanunu’nu Hz. ‘Îsâ’dan öğrenmemiz gerektiğini vurgulamıştır:

Ol Mesîhâ-demden öğren var Şifâ Kânûnını

Ey tabîb efsânedür bil tıbb-ı Câlinûsı sen

(Lâmi‘î Çelebi, 293,G.351/3)

¹⁰³ 30, K.2/21; 42, K.10/22; 100, G.34/2; 110, G.62/5; 184, G.276/3; 189, G.288/5; 220, G.378/2; 228, G.399/5; 305, G.621/4

¹⁰⁴ 49, K.15/33; 179, G.69/4; 253, G.193/3; 271, G.222/1; 326, G.314/1

¹⁰⁵ 85, K.2/9; 119, K.15/32; 121, K.16/4; 124, K.17/15; 141, K.27/37; 142, K.28/28; 143, K.28/42; 208, G.50/2; 234, G.141/6; 282, G.312/1; 300, G.373/5; 319, G.444/3; 324, G.461/3; 333, G.493/1; 341, G.523/1; 367, L.8/4

Dinin ve canın hayatı bir nefese muhtaç olan ney'e benzetilerek Hz. 'Îsâ'dan hastalara bir nefeslik şifa vermesi umulmuştur:

Ney gibi bir nefese kaldı hayât-ı dîn ü cân
 Bir dem iy 'Îsî nefes hastaña tımâr eyle
 (Lâmi'î Çelebi, 321, G.451/2)

Muhibbî, sevgiliye sitemde bulunur. Onun derdiyle gönlü hastadır ve sevgili ona cevap vermemektedir:

Dil-haste olam virmeyesin baña cevâb
 İy 'Îsî-nefes derdime dermân degül misin
 (Muhibbî, 222, G.163/4)

Kimüñ yolına cân u seri virdi Muhibbî
 Mahmûd sıfat 'Îsî-nefes hûyî Hasendür
 (Muhibbî, 324, G.264/5)

Ol nutk-ı Mesîhâ ile bir nokta-i mevhûm
 Kânun-ı Şifâ'yı ide ezber ne dimekdir
 (Nev'î¹⁰⁶, 306, G.127/5)

Ölüm döşeginde olan hastalar için “çıkmadık candan ümit kesilmez” denir. Nev'î, Hz. 'Îsâ'dan şifa umanların hâlini bu sözle açıklamaya çalışır:

Şifâ umsa nola 'Îsî-lebüñden cism-i bîmârum
 Ölince hastalar kesmez hayâtından recâ ömrüm
 (Nev'î, 408, G.297/2)

Cevrûñ ey 'Îsâ-nefes Yahyâyı ihyâ eyledi
 Var mıdur derdüñ gibi dünyâda “mahbûbu'l kulub”
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey¹⁰⁷, 296, G.25/5)

¹⁰⁶ 17, K.4/8; 21, K.5/31; 40, K.12/88; 48, K.14/19; 49, K.14/31; 105, K.34/7; 108, K.35/9; 120, K.39/3; 152, K.53/2; 196, M.6/3; 358, G.215/2

¹⁰⁷ 53, K.10/18; 59, K.12/15; 211, M.38/1; 258, Ş.2/157; 269, Ş.2/278; 367, G.134/7; 370, G.141/5; 395, G.180/2; 412, G.208/1; 487, G.330/5; 508, G.367/5; 525, G.398/1; 536, G.416/5; 562, G.460/5; 582, G.494/5

Tâze tâze cân bulam irdükçe ‘Îsî lâ‘lûñe
Topragımdan kûze eylerse eger hazzâf ana
(Zâtî¹⁰⁸, 48, G.48/3)

Bu Zâtî-i dil-haste cân viri yürür derdâ
Hızır irüb o ‘Îsî-dem eylerse du‘â hoşdur
(Zâtî, 258, G.258/5)

Lâ‘lûñe olmadı ey rûh-ı musavver müştebeh
Gerçi ‘Îsî koydu cânı dürlü dürlü sûrete
(Zâtî, 217, G.1343/3)

Zâtiyâ cânım gelirdi bir dem ol ‘Îsî-nefes
Dise kabrüm üzre gelse hâlûñ ey bî-çâre ne
(Zâtî, 261, G.1412/5)

Hiz. ‘Îsâ’nın şifa veren dudakları olmaksızın âb-ı hayâtın zehir gibi görüneceği dile getirilmiştir:

Sûre-i Kevser hakı ben hastaya Âb-ı Hayât
Görünür ‘Îsî lebüñsüz zehr-i kâtiller gibi
(Zâtî, 347, G.1542/3)

2.4.4.4. Körlerin Gözünü Açması

Kur’an-ı Kerim’de Hiz. ‘Îsâ’nın körlerin gözünü açma mucizesi şöyle ele alınır:

“Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun” (Mâide, 5/110).

Bâkî baharla birlikte kâinatın canlanmasını, bitki ve ağaçların yeşermesini Hiz. ‘Îsâ’nın hayat verme mucizesine benzeterek ifade eder ve Hiz. ‘Îsâ’nın ölüleri diriltmesi gibi ilkbaharın gelişle de çiçeklerin yokluk uykusundan uyanıp gözlerini açtığını belirtir. Beytin ikinci mısraında “çiçeklerin gözlerini açmaları” ifadesi Hiz. ‘Îsâ’nın kör olanların gözlerini iyileştirmesini akla getirmektedir:

¹⁰⁸ 11, K.6/3; 61, K.19/4; 62, K.19/14; 62, K.19/22; 84, K.25/21; 108, K.32/3; 117, K.34/4; 120, K.35/12; 3, G.3/5; 26, G.26/3; 32, G.32/3; 46, G.46/4; 148, G.148/4; 158, G.158/2; 280, G.280/5; 318, G.318/1; 444, G.444/1; 461, G.461/4; 464, G.464/3; 467, G.467/1; 487, G.487/3; 5, G.501/3; 22, G.518/2; 75, G.571/5; 82, G.578/6; 94, G.590/4; 99, G.595/6; 426, G.922/4; 467, G.963/3; 27, G.1044/2; 27, G.1044/3; 58, G.1097/3; 123, G.1198/7; 126, G.1204/2; 154, G.1245/7; 165, G.1263/6; 230, G.1364/5; 243, G.1384/2; 266, G.1449/5; 314, G.1491/1; 347, G.1541/4; 348, G.1543/1; 394, G.1618/2; 468, G.1740/4

Rûh-bahş oldu Mesîhâ-sıfat enfâs-ı bahâr
 Açdılar dîdelerin hâb-ı ademden ezhâr
 (Bâkî, 39, K.18/1)

Hayâlî, Hz. ‘Îsâ’nın körleri iyileştirmesini şöyle mecazlı bir söyleyişle dile getirmiştir:
 Ne denli gözleri bîmâr dilrübâ varsa
 Ölümlüsü dirilir ol leb-i Mesîhânuñ
 (Hayâlî, 180, G.264/3)

2.4.4.5. Ölülere Diriltmesi

Kur’an-ı Kerim’de Hz. ‘Îsâ’nın hastalara şifâ vermesi yanında ölülere dirilttiği de belirtilir (Âl-i İmrân, 49; Maide, 110). İncil’e göre Hz. ‘Îsâ, 4 günlük bir ölüyü (Lazar), seslenerek sargılarıyla birlikte mezarından kaldırıp yürütmüş (Yuhanna, 11: 38-45), sinagog reisinin ölen kızını elinden tutmuş ve ayağa kaldırmıştır (Matta, 9: 18-26). Ayrıca Nain şehrinde dul bir kadının ölen tek oğlunun tabutuna dokunmuş ve ölü kalkıp oturarak konuşmuştur (Luka, 7: 11-15). (Okumuş ve Kalkışım, 2008: 537)

Tab‘ına cân-bahşlıkda reşk ider âb-ı hayât
 Kim Mesîhâ-veş sözi gam mürdesin ihyâ ider
 (Bağdatlı Rûhî¹⁰⁹, 131, K.23/28)

Rûhî-i bî-çâreyi öldürse mihnet gam degül
 Ey Mesîhâ-dem husûsâ kim ola senden cüdâ
 (Bağdatlı Rûhî, 321, G.27/5)

Öldüğinden gussa çekmezsün bilürsün kim yine
 Gelse ol ‘Îsî-i devrân yirine cânun gelir
 (Bağdatlı Rûhî, 434, G.196/2)

¹⁰⁹ 363, G.91/6; 370, G.102/2; 477, G.261/6; 735, G.647/4; 996, G.1047/7

Bâkî, Hz. ‘Îsâ’nın (AS) hastalara şifa vermesini ve ölüleri diriltmesini bir arada işlemiştir ve Hz. Lokman’a (AS) da yer vermiştir:

Mürdeye cânlar virür bîmâra sıhhat lebleri
Hikmet-i Lokmân u i‘câz-ı Mesîhâ bundadır
(Bâkî¹¹⁰, 199, G.157/3)

“Can bahşeden dudaklarıyla ölüleri diriltsin ki Hz. ‘Îsâ’nın mucizesi nasıl olurmuş göresin.”

Leb-i cân bahşı ile mürdeler ihyâ itsün
Nic’olur mu‘cize-i Hazret-i ‘Îsâ göresin
(Bâkî, 337, G.384/2)

Padişah övgüsünden alınan bu kasidede mevzu bahis olan padişah, Hz. Hızır ve Hz. ‘Îsâ’ya benzetilmiştir:

Nebâtat emvâtına virmiş ihyâ
Hevâ-yı Hızır-haslet ü ‘Îsevî-dem
(Fuzûlî¹¹¹, 93, K.16/2)

Fuzûlî, “yuhyi’l izâm” lafzını kullanarak şu ayete telmihte bulunmuştur:

Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek? diyor. (Yâsin, 36/78)

Ol Mesîhâ-dem ki emvât-ı elem ihyâsına
Hâki dergâhındadır keyfiyyet-i “yuhyi’l izâm”
(Fuzûlî, 114, K.24/16)

Fuzûlî, Hz. ‘Îsâ ve “dem” (nefes) kelimesini bir terkip halinde kullanarak, Hz. ‘Îsâ’nın, can bağışlayan nefesini yele vermiş gibi, estiği zaman ağaçların yeşerdiğini ve yeniden can bulduğunu söyler:

Dem-i cân-bahşını güyâ yile virmiş ‘Îsâ
Ki bulur cân ü ten eşcâr deminden her dem
(Fuzûlî, 139, K.31/6)

¹¹⁰ 74, K.27/18; 175, G.120/3; 236, G.221/2; 296, G.318/1; 449, Matla‘6

¹¹¹ 116, K.25/1; 135, K.30/44; 144, K.32/32; 173, K.42/43; 257, G.121/2; 372, G.303/6; 426, R.31

Hayâlî, dört unsurdan olan su ve havayı kullanarak Hz. ‘Îsâ’ya indirilen İncil’e, dolayısıyla havayı temsil ettiğine işaret etmektedir:

Hızr suyuyla dem-i ‘Îsâ durur âb ü hevâ
Tâze cân bulmak dilersen seyr ede gül-zâra var
(Hayâlî¹¹², 84, M.16/12)

Hayretî, şiirlerinde mecazlı olarak Hz. ‘Îsâ’nın ölüleri diriltişini ele almıştır:

‘Îsî nefes dirilür iken yâr-ı cânumuz
Pür-derd ola revâ mı dil-i nâ-tüvânımız
(Hayretî¹¹³, 220, G.140/1)

Hayretî, sevgilinin sözleriyle hayat bulmuştur. Bu bakımdan onu Hz. ‘Îsâ’ya, sözlerini de Hz. ‘Îsâ’nın mucizevî konuşmasına benzetmiştir:

Mürde idüm bir agız söz birle ihyâ eyledüñ
Hey ne sâhirsın ki i‘câz-ı Mesîhâ eyledüñ
(Hayretî, 265, G.212/1)

Hayretî’ye göre sevgili, Hz. ‘Îsâ gibi sözleriyle ölüleri ihya eder lakin âşıklarını gözleriyle haksız yere canından eder:

Ey sözi ihyâ-yı emvât eyleyen ‘Îsâ gibi
Vey göz nâ-hak yere ‘uşşâkı bî-cân eyleyen
(Hayretî, 351, G.351/2)

“Kokusu, Hz. ‘Îsâ’nın nefesi gibi dünyaya can verdiği için bu yana gül, nergis gibi basîret sahiplerinin bakışlarını üzerine topladı.”

Gülün kokusu Hz. ‘Îsâ’nın nefesine teşbih edilmiş ve Hz. ‘Îsâ’nın ölüleri diriltmesi mucizesine de telmihte bulunulmuştur:

Dehre bûyî cân virelden nefha-i ‘Îsâ-sıfât
Oldı nergis-vâr manzûr-ı ulü’l-epsâr gül
(Lâmi‘î Çelebi¹¹⁴, 121, K.16/4)

¹¹² 82, M.14/4

¹¹³ 156, G.34/1; 156, G.34/4; 180, G.72/2; 264, G.211/1

¹¹⁴ 116, K.14/25; 133, K.21/18; 173, M.17/31

İcrâ-yı umûr itmede râyuñ yed-i Mûsî
İhyâ-yı mevât itmede nutkuñ dem-i ‘Îsâ
(Lâmi‘î Çelebi, 173, M.17/11)

Mürdelerdir gördüğü budur deminden her nefes
Dirilür devrinde ‘Îsâ gibi cân-perver kadeh
(Lâmi‘î Çelebi, 213, G.65/3)

Muhibbî’ye göre sevgilinin gamzesi âşığını öldürür lakin dudakları da Hz. ‘Îsâ gibi hayat verir:

Mürdeler ihyâ ider lâ‘l-i lebüñ ‘Îsî gibi
Lîk gamzeñ öldürür ‘uşşâk cellâd istemez
(Muhibbî, 73, G.15/2)

Gamzeñ eger öldürse lebüñle yine dirgür
İy ‘Îsî-sıfat mürdelere sende çü dem var
(Muhibbî, 122, G.63/3)

Bir fırsat ola kim kef-i pâyüñe yüz sürem
İhyâ-yı mürde göstere halka Mesîh-vâr
(Nev‘î¹¹⁵, 85, K.26/10)

Nev‘î kendini şiirinin üstünlüğünü ve güzelliğini göstermek için Hz. ‘Îsâ’nın ölülere diriltmesi mucizesiyle birlikte ele almıştır:

Kelâm-ı mu‘cizüñ izhâr idüp nazm ehline gâhî
Dem-i cân-bahş ile ‘Îsî-sıfat mevtâyı söyletseñ
(Nev‘î, 373, G.240/6)

Vasf-ı lâ‘l-i yârda nazm-ı bülendüm Nev‘îyâ
Mürdeye cân virmede tutdı Mesîhâ semtini
(Nev‘î, 524, G.498/5)

¹¹⁵ 77, K.23/12; 96, K.30/18; 239, G.14/2; 264, G.57/2; 301, G.120/3; 312, G.137/2

Nev'î, Hz. 'Îsâ'nın ölümlere can verme mucizesine işaret etmek için şu ayete telmihte bulunmuştur:

Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın (Hicr, 15/29).

Nice meyl itmesünler mürde diller aña kim virür

“Nefaftü fihi min rûhi” kelâmından nişân bûse

(Nev'î, 479, G.419/3)

İşigünde lebûñ añılsa Mesîhâ dirilür

'Aceb olmaz güzelim gökden iner çünkü lakab

(Taşlıcalı Yahyâ Bey¹¹⁶, 298, G.28/4)

“Hile ile iş gören mihnet ile can verir.” Yahyâ Bey, bu atasözüne telmihte bulunmuştur:

'Îsâ lebûñle zâhid ölümlü dirilmesün

İlletle dirilen kişi mihnetle cân virür

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 348, G.106/3)

Güneş gibi irişüp âsitânuñ âsumânından

Bugün 'Îsâ gibi Yahyâyı ihyâ itseñ olmaz mı

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 576, G.484/5)

Gelicek kabrûme ol lâ'l-i Mesîhâ şimdi

Bir du'â ile kıla rûhımı ihyâ şimdi

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 590, G.509/1)

Cünbüşi âhestesinden mürdeler bulur hayât

Yaraşur enfâs-ı 'Îsîden dem ursa ger nesim

(Zâtî¹¹⁷, 108, K.32/3)

¹¹⁶ 374, G.148/5; 398, G.185/5; 467, G.298/1; 486, G.329/3; 591, G.511/3

¹¹⁷ 28, K.10/30; 95, K.28/13; 108, K.32/3; 146, K.43/13; 192, M.14/1; 85, G.85/1; 185, G.185/3; 346, G.346/6; 358, G.358/4; 374, G.374/3; 435, G.435/2; 444, G.444/1; 444, G.444/4; 487, G.487/3; 123, G.619/1; 197, G.693/4; 321, G.817/1; 369, G.865/1; 449, G.945/3; 455, G.951/7; 39, G.1065/1; 67, G.1111/3; 68, G.1113/4; 74, G.1122/4; 95, G.1157/2; 168, G.1268/3; 178, G.1283/2; 236, G.1374/2; 363, G.1567/2; 380, G.1595/7; 431, G.1678/1; 433, G.1681/6; 494, G.1778/6

Birisi rûh-ı sâni adı ‘Îsâ
İder biñ mürdeyi bir demde ihyâ
(Zâtî, 229, Ş.64)

*Cercîs (Circîs)*¹¹⁸: Söylentiye göre Hz. ‘Îsâ’dan yaklaşık üç yüz yıl sonra yaşamış dinî tarihî ve efsanevî bir kişiliktir. Ticaretle uğraşan, yoksullara ve darda kalanlara yardımı çok seven Cercîs, Roma İmparatorluğunun puta tapılması yolundaki öneri ve yönlendirmelerine aldırmaıyıp Hak dinde karar kılmış, bu nedenle pek çok işkence ve zulme maruz kalmıştır.

Defalarca öldürüldüğü halde tekrar diriltildiğine inanılan bir kişidir. Cercîs, divan şiiri ve nesrinde adı çok az geçen bir kişiliktir:

Çün yolında ölene cân virür ol ‘Îsî-nefes
Öl diril Cercîs gibi terk-i ser kıl dâ’imâ
(Zâtî, 32, G.32/3)

“Ey Zâtî, dirliğini ‘Îsâ gibi pak eyle ki nefesinle ölümler dirilsin, yerin gökyüzü olsun.”
Zâtîyâ dirlüğini eyle ki ‘Îsâ gibi pâk
Nefesüñden dirile mürde sipihr ola yerüñ
(Zâtî, 172, G.668/5)

Bu derde çâre sor ey nâle çık eflâke ‘Îsâdan
Deminden mürdeler ihyâ ider cânândan ayrıldum
(Zâtî, 371, G.867/2)

Rûhlaruñ devrinde lâ‘lûñle dirilür haşre dek
Hey kıyâmet iki gün ‘Îsâya ümmet olmayan
(Zâtî, 96, G.1158/2)

¹¹⁸ Zavotçu, Gencay (2006). “Divan Edebiyatı Kişiler - Kişilikler Sözlüğü”.

2.4.4.6. Sofrası

Kur'an'da Hz. 'Îsâ ve havârîlerine ilahî bir lutufla gökten sofrâ indirildiği belirtilirken İncil'de beş adet arpa ekmeği ve iki balıkla bir mucize eseri olarak beş bin insanın doyduğu nakledilmektedir:

“Hani havârîler ‘Ey Meryem oğlu ‘Îsâ, Rabbin bize gökten, donatılmış bir sofrâ indirebilir mi?’ demişlerdi. O, İmân etmiş kimseler iseniz Allah’tan korkun’ cevabını vermişti. Onlar ‘Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun, bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim ve ona gözleriyle görmüş şahitler olalım istiyoruz’ demişlerdi. Meryem oğlu ‘Îsâ şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrâ indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısısın. Allah da şöyle buyurdu: Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinatta hiçbir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim!” (Mâide, 5/112-115)

“Öğrencilerinden biri, Simun Petrus’un kardeşi Andreyâ, ‘Îsâ’ya dedi ki: ‘Burada beş arpa ekmeğiyle iki balığı olan bir çocuk var. Ama bu kadar adam için bunlar nedir ki?’ ‘Îsâ, ‘Halkı oturtun’ dedi. Orası çimenlik bir yerdî. Böylece halk yere oturdu. Oradaki erkeklerin sayısı beş bin kadardı. ‘Îsâ ekmekleri aldı, şükrettikten sonra oturanlara istedikleri kadar dağıttı. Balıklarla da aynı şeyi yaptı. Herkes doyunca ‘Îsâ öğrencilerine, ‘Artıkları toplayın, hiçbir şey ziyan olmasın’ dedi. Beş arpa ekmeğinden yiyenlerin bıraktığı artıkları topladılar ve bunlarla on iki sepet doldurdular. Halk, ‘Îsâ’nın yaptığı mucizeyi görünce ‘Gerçekten dünyaya gelecek olan peygamber budur’ dedi. (Yuhanna, 6: 8-14)

“Rabbenâ enzil aleynâ” lafzı Mâide suresi 114. ayete işaret etmektedir:

Meryem oğlu ‘Îsâ şöyle dedi: Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrâ indir ki, bizim için geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir ayet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısısın (Mâide, 5/114).

Lâmîi Çelebi, Hz. ‘Îsâ’nın semadan sofrâ indirmesi mucizesine şöyle değinmiştir:

“Rabbenâ enzil ‘aleynâ” diyüp eller kaldırır

Olmadan cân u dilüm hem-dem Mesîhâyile hayf

(Lâmîi Çelebi, 259, G.229/5)

Merd-i ‘Îsâ-nefese mâ’ide-i râz gelür

Dil dilinden kulagna anuñ âvâz gelür

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 362, G.128/1)

2.4.4.7. İncil

Hız. ‘İsâ’ya dört büyük ilahî kitaptan biri olan İncil verilmiştir. İncil esas olarak Hız. Mûsâ’ya indirilen Tevrat’a bağılı kalmak ve kendisinden sonra gelecek olan Hız. Peygamber’in peygamberliğine hazırlık için gerekli olan konuları işlemek için indirilmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de İncil’in Hız. ‘İsâ’ya verilışı ile ilgili şu bilgiler vardır:

“Kendinden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerine, Meryem oğlu ‘İsâ’yı arkalarından gönderdik. Ve ona, içinde doğruya rehberlik ve nûr bulunmak, önündeki Tevrat’ı tasdik etmek, sakınanlara bir hidayet ve öğüt olmak üzere İncil’i verdik.” (Mâide, 5/46)

Ancak bu İncil de Tevrat gibi tahrifata uğramıştır. Bununla birlikte Cenab-ı Hakk tarafından son peygamber Hız. Muhammed’e (SAV) indirilen Kur’an-ı Kerim; Zebur, Tevrat ve İncil’in hükümlerini ve geçerliliklerini ortadan kaldırmıştır.

Fuzûlî, bu duruma işarete bulunmuştur:

Egerçi hâmeye el urmadın elinde idi

Hat-ı betâlet-i İncil ü nesh-i harf-i Zebûr

(Fuzûlî, 49, K.3/19)

Hız. ‘İsâ (AS) kendisinden sonra bir peygamber geleceğini ve adının Ahmed olacağını bildirmiştir:

Çün Ahmedden urursun Lâmi‘î dem

Mesîhi kimse añmazsa degül gam

(Lâmi‘î Çelebi, 379, Müf./44)

2.4.5. TECERRÜD SEMBOLÜ OLUŞU

Tecerrüd, maddî olandan uzaklaşma, masivadan soyutlanmadır. Hız. ‘İsâ, tecerrüdün somut bir örneğidir. İncil’deki bazı sözler bunu teyid etmektedir: “Size doğrusunu söyleyeyim, buğday tanesi toprağa düşüp ölmedikçe yalnız kalır. Ama ölürse çok ürün verir. Canını seven, onu yitirir. Ama bu dünyada canını gözden çıkaran, onu sonsuz yaşam için koruyacaktır.” (Yuhanna, 12: 24-25); “Ne mutlu ruhta yoksul olanlara! Çünkü göklerin hükümranlığı onlarındır.” (Matta, 5: 3); “Kimisi de göklerin hükümranlığı için kendilerini evlenmekten uzak tutarlar. Bunu yüreğine sığdırabilen sığdırsın.” (Matta, 19: 12) (Okumuş ve Kalkışım, 2008: 540)

Tecerrüd ve istiğna hâli:

Tagıdup varuñı ol şöyle tecerrüd ki saña
Gaybden irişe mânend-i Mesîhâ me'kel
(Bağdatlı Rûhî, 166, K.37/6)

Kılmısz 'âlemi 'Îsî-i mücerred gibi terk
Yücedür mertebemüz mürtefi'-i tecrîdüz
(Bağdatlı Rûhî, 635, G.494/3)

Dirseñ safâ-yı tab' ile 'Îsâ-yı vakt olam
Terk it 'alâyıkın dü cihânın mücerred ol
(Bağdatlı Rûhî, 781, G.717/4)

'Alâ'ikdan mücerred ol ser-i kûyında mesken bul
Mesîhâ-veş mekânı âsmândur ehl-i tecrîdüñ
(Bâkî, 255, G.251/4)

Ta'alluk zulmetin tecrit hurşidine kıl matla'
Eger 'âlemde bir gün görmek isterseñ Mesîhâ tek
(Fuzûlî, 282, G.155/2)

“Hz. 'Îsâ'nın dudaklarının sırrını hiç kimse bilemez. Şüphesiz onun mücerredi âlemi kavgaya salmıştır.”

Hiç kim sırr-ı dehânın bilmez ol 'Îsî-lebüñ
'Âlemi gavgaya salmışdur mücerred bî-gümân
(Fuzûlî, 332, G.237/5)

Bu dünyadan kirlenmeden çıkıp gidilirse Hz. 'Îsâ gibi güneşle birlikte olunur:
Mülevves olmayup tecrid ile çıksañ bu âlemden
Seni Zâl-i felek hurşide cüft eyler Mesîhâ tek
(Fuzûlî, 385, Muk.27/2)

‘Îsâ gibi tecerrüdü ergür feleklere
Tâ kurs-ı âfitâb ile sen edesin ma‘âş
(Hayâlî¹¹⁹, 166, G.224/3)

Gün gibi tutsañ cihânı terk edip tecrîd ol
Mîhr ol tecrîd için hem-sâyedir ‘Îsâ ile
(Hayâlî, 257, G.483/3)

Hayretî, bu iğrenç dünyaya uyup murdar olmamamızı, Hz. Mesîh gibi tertemiz bir mücerred örneği sergilememizi öğütler:

Pâk-i mücerredân dirilürken Mesîh-vâr
Uyup bu cife dünyeye murdâr olmagıl
(Hayretî¹²⁰, 295, G.264/2)

Hz. ‘Îsâ dünya malından hiçbir şeye sahip olmadığı için tam bir mücerred örneği sergilemiştir. Ancak yakasında unuttuğu iğneden dolayı gökyüzünün dördüncü katında güneşle aynı semada kalmıştır. Hayretî bu duruma işaret etmektedir:

Ey ‘alâyıktan mücerred dirilen ‘Îsâ gibi
Çarh-ı çârümdür yirüñ mihr-i cihân-ârâ gibi
(Hayretî, 436, G.484/1)

Egnüme aldum tecerrüd hırkasın fark itmezem
Çarh-ı atlasdan bu gün bir köhne şâluñ kıymetin
(Hayretî, 346, G.343/3)

Gönül dünyalık şeylerden arınmadıkça zinde olmaz. Hz. ‘Îsâ’nın menziline ulaşılmadan da ihya olunmaz:

Tecrîd olmayınca gönül zinde mi olur
İhyâ olur mı menzil-i ‘Îsâ’ya irmedin
(Lâmi‘î Çelebi, 179, M.19/12)

¹¹⁹ 94, G.16/2; 299, G.605/4

¹²⁰ 172, G.59/2; 283, G.243/4

Tecerrüd kesb idüp savm u salât ile Mesîh-âsâ
 Feleklerde melekden geçdi şimdi kadr-i insânî
 (Nev‘î¹²¹, 144, K.49/5)

Yahyâ Bey, dünyalığa dair her şeyi Hz. Mesîh gibi terk etmemizi, bu sayede dokuz kat semada güneş gibi peyda olabileceğimizi temenni etmektedir:

Terk ü tecrîd ile ‘âlemde Mesîhâlug idüp
 Bu tokuz âyinede gün gibi peydâ olagör
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 360, G.125/2)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, amacının Hz. ‘Îsâ gibi mücerred bir şekilde dünyayı terk etmek olduğunu belirtir:

Mesîhâ gibi maksûdum mücerred terk-i dünyâdur
 Kalender eyledi bu derdmendi Haydarî-zâde
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 509, G.369/6)

Terk it yûri Zâtî bu çihâr ana kucagın
 ‘Îsî-i mücerred gibi kıl meyli nüh âbâ
 (Zâtî¹²², 1, G.1/7)

“Yerin Hz. ‘Îsâ gibi gökyüzü olsun istiyorsan kalbini malk mülk sevdasından uzaklaştır”:

Yirüñ sipihr ola mücerred Mesîh-vâr
 Ey hâce nakd-i kalbünü emlâkden götür
 (Zâtî, 451, G.451/3)

“Tecerrüd gökyüzünde özünü Hz. Mesîh’in gözü eyle. Yerini güneş gibi gökyüzü eyle, nefesinle ölümlere hayat ver.”

Tecerrüd âsumânında özüñ ‘ayn-ı Mesîhâ kıl
 Yirüñ gün gibi çarh eyle demüñden mürde ihyâ kıl
 (Zâtî, 321, G.817/1)

¹²¹ 485, G.429/4

¹²² 4, G.1005/6; 5, G.1008/2; 242, G.1383/2

Zâtî, sevgilinin eşiğinde varını terk edip tecrid olmakla Hz. ‘Îsâ gibi gökte yer edineceğini dile getirmiştir:

İşigünde kim ki varın terk ide tecrîd ola
Hazret-i ‘Îsî gibi gökde mücerred yir ide
(Zâtî, 186, G.1295/3)

2.4.6. SEMÂYA YÜKSELİŞİ

İsrâiloğulları, ‘Îsâ’yı (AS) ve ona tâbi olanları davalarından vazgeçirmek için pek çok yol denerler; başarısız olunca da Hz. ‘Îsâ’yı öldürmeye karar verirler. Ancak Cenab-ı Hakk, onların planlarını etkisiz hâle getirir. Yahudiler, ‘Îsâ’ya (AS) benzeyen birini yakalayıp asarlar ve “Meryem oğlu ‘Îsâ Mesîh’i öldürdük” derler.

Kur’an-ı Kerim, asıl durumu şu şekilde açıklar:

“Ve ‘Allah elçisi Meryem oğlu ‘Îsâ’yı öldürdük’ demeleri yüzünden (onları lânetledik). Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara ‘Îsâ gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler. Bilakis Allah onu (‘Îsâ’yı) kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir.” (Nisâ, 4/157-158)

‘Îsâ (AS) ayette de belirtildiği gibi, öldürülmeden semâya yükseltilmiştir. Mezarı dünyada değildir. Ayrıca Mirac’da, Peygamberimiz (SAV) kendisini görmüştür. Hz. ‘Îsâ, semâya yükselmeden önce, havâîlerine ve tüm insanlığa şu müjdeyi vermiştir: “Ey İsrailoğulları! Ben size Allah’ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti.” (Saff, 61/6)

İncil’e göre Hz. ‘Îsâ çarmıha gerilip ölmüş, cesedi bir mağaraya konmuş, üç gün sonra dirilmiş, öğrencilerine görünmüş, onlarla konuşmuş, sonra göğe yükselmiştir. (Yuhanna, 6: 70-71; 13: 21-30; 12: 32-33; Matta, 26: 14-15; 26: 47-50) (Okumuş ve Kalkışım, 2008: 541)

Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde "zevi'l efhâm" yani akıl sahiplerine seslenilir. Bağdatlı Rûhî, Hz. 'Îsâ'nın göğe yükselmiş olmasına akıl sahiplerinin şüphe etmeyeceğini söylemiştir:

Kalmadı zannı görünce seni gök meydânda
Gökde olduğına 'Îsâ-yı "zevi'l-efhâm"uñ
(Bağdatlı Rûhî¹²³, 764, G.695/5)

Libâs-ı nilgûn içre o mâh-ı 'âlem-ârâyı
Temâşâ eylesünler görmeyenler gökde 'Îsâyı
(Bağdatlı Rûhî, 992, G.1041/1)

Kaçurmuş lebleri yerden göge 'Îsâ-yı devrânı
Göçürmüş ka'r-ı deryâya dişî lü'lü-yi lâlâyı
(Bağdatlı Rûhî, 1018, G.1083/2)

Rûh-ı pâk ol yirüñ eflâk ola mânend-i Mesîh
Kalmaga hâk-i mezelletde bu tendür bâ'is
(Bâkî, 117, G.26/4)

Semâda makam sahibi oluşu:
Cennet-i kûyuña meyl eylese Tûbâ yiridür
Âsitânuñ dilese gökde Mesîhâ yiridür
(Bâkî, 140, G.66/1)

Ehl-i tecrîd ki kûyuñda yiri hâk degül
Pâye-i kadri Mesîhâ gibi eflâk degül
(Bâkî, 290, G.309/1)

¹²³ 834, G.801/1; 974, G.1013/4

“Meğer ‘Îsâ’nın toprağı senin dergâhının toprağının tozundanmış. Zira topraktan kalkmış, değer kazanarak göğe çıkmıştır.”

Hız. ‘Îsâ’nın göğe yükseltilmesi şu ayette geçmektedir: “Allah buyurdu: Ey ‘Îsâ! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlere üstün kılacağım” (Âl-i İmrân, 3/55).

Sevgilinin dergâhının toprağı, âşık için feyz kaynağıdır, kutsallık arz eder. Fuzûlî de sevgilinin eşiğinin toprağının ne kadar kutsal, saf ve feyizli olduğunu Hız. ‘Îsâ’nın bu topraktan faydalanarak göğe yükseldiğini, göğe yükselme sebebinin sevgilinin eşiğinin toprağı olduğunu söyleyerek güzel bir neden bulmuştur:

Meger terhib-i ‘Îsî gerd-i hâk-i der-gehûndendür
Ki durmuş hâkden kadr ile ‘azm-i âsmân itmiş
(Fuzûlî¹²⁴, 268, G.137/5)

Hız. ‘Îsâ’nın göğe yükselme sebebi kendisinden sonra gelecek olan Hız. Muhammed’i Mirac’ta görme arzusudur.

Fuzulî, Hız. Muhammed’e hitaben yazdığı bir na‘tta bu hususu şu şekilde dile getirir:
‘Azm-i çarh itdi Mesîhâ ki bula mi‘râcın
Yetmedi menzil-i maksûda tarik-ı talebi
(Fuzûlî, 357, G.277/5)

Fuzûlî, sevgiliye ey kâfir diye selenerak feryadını göklere çok ulaştırmamasını, Hız. ‘Îsâ’nın bunu işitip incineceğini bu beytinde dile getirmiştir:

Çok yetürme göklere efgânım ey kâfir sakın
İncinür nâ-geh Mesîhâ işidüp efgânım
(Fuzûlî, 363, G.288/3)

¹²⁴ 323, G.221/3

Semaya yükseltilip ebedî hayata mazhar oluşu, semanın dördüncü katında, güneşle aynı katta bulunması:

Fuzûlî, Hz. ‘Îsâ ve güneş münasebetini farklı bir biçimde ele alır. O Hz. ‘Îsâ’nın adını anmadan onun her şeyden elini eteğini çekip, güneşin bulunduğu katta bulunması olayına şu şekilde telmihte bulunur:

Zulmet-i gam ıztırabın çekmez ol âzâde kim
Her ta‘allukdan ola hûrşîd-veş ‘âlemde ferd
(Fuzûlî, 224, G.62/4)

Lebin ‘aksi düşüp mir’ata ey meh-pâre yasdanmış
Yatar ‘Îsâ sanasın mihr-i pür envâra yasdanmış
(Hayâlî¹²⁵, 167, G.227/1)

Hz. ‘Îsâ’nın dördüncü kat semada makam sahibi oluşu klasik Türk şiirinde çarh-ı çâr ya da çarh-ı çârümîn gibi ifadelerle zikredilir:

Dem olur kûy-ı harâbatda bir dürd-keşin
Çarh-ı çârimde Mesîhâ eremez pâyesine
(Hayâlî, 275, G.534/3)

Başum irerdi gün gibi çak çarh-ı çârüme
Ben zerreye diyeydi eger hâk-i pâ Mesîh
(Hayretî¹²⁶, 156, G.34/3)

Hayretî “yerinin güneş gibi dördüncü felekte olmasını istiyor isen Mesih gibi tecrîd âlemine gel” der:

Yirüñ gün gibi ger olsun dir isen çarh-ı çârümde
Bir gün bu ‘âlem-i tecrîde gel hem çün Mesîhâ ol
(Hayretî, 283, G.243/4)

Güneş ‘Îsî ile dördüncü kat gökden saña aydur
Harîm-i kasr-ı kadrüñde felek bir cân-fezâ hâne
(Zâtî, 47, K.15/24)

¹²⁵ 30, K.2/21; 201, G.324/4; 208, G.342/5

¹²⁶ 436, G.484/1

Lâmi'î Çelebi, dünya hayatının fani olduğuna dikkat çekmek için Hz. 'Îsâ'nın göğesini yükselme hadisesini örnek göstermiştir:

Göge çıksañ Mesîh-vâr âhir
 Bir avuç toprak ile yeksânsın
 (Lâmi'î Çelebi¹²⁷, 103, K.9/27)

Kurs-ı nânuñ mihr ü mâh olsun dirseñ Lâmi'î
 Kıl gıdâsın cânunuñ 'Îsî-sıfat nûr-ı İlâh
 (Lâmi'î Çelebi, 360, T.7)

Hz. 'Îsâ'nın göğesini yükselmesiyle Kârûn'un yere geçmesi tezat oluşturacak şekilde aynı beyitte zikredilir:

Göge çıkardı Mesîhâyı güneş gibi ferâğ
 Yere geçürdi tama' malı gibi Kârûnı
 (Lâmi'î Çelebi, 339, G.517/7)

Yirüñ eflâk ola 'Îsî gibi terk it ki dünyâyı
 Nice geçdi yire Kârûnı gör dinâr sevmekden
 (Zâtî, 122, G.1197/6)

İrmedi şimdiye dek gûşına şit-i suhânım
 Menzilüñ ber-ter imiş iy meh-i 'Îsâ-kirdâr
 (Nev'î¹²⁸, 62, K.18/23)

Göñül kim 'arş-ı a'lâdur senüñ fikr-i lebüñ anda
 Mesîh-âsâ 'urûc-ı âsumân itmiş letâfetden
 (Nev'î, 423, G.322/2)

Dem-i cân-bahş ile gelseñ çemene
 Gökler üstinde Mesîhâsın sen
 (Nev'î, 432, G.339/2)

¹²⁷ 111, K.12/1

¹²⁸ 301, G.120/3

Nev'î, Hz. 'Îsâ'nın gökler üzerinde makam sahibi oluşunu şöyle dile getirir:

Ser-firâz ol yürî tecrîd ile mânend-i 'âlem

Eyle 'Îsâ gibi yir câmi'-i eflâk üzre

(Nev'î, 485, G.429/4)

Mazhar-ı envâr-ı kuds ol 'Îsî-i Meryem gibi

Göklere çık pertev-i hurşîd ile şeb nem gibi

(Nev'î, 511, G.476/1)

Yirden göke dek vardur ara yirde tefâvüt

Rif'atde ne câniple saña beñzeve 'Îsâ

(Taşlıcalı Yahyâ Bey¹²⁹, 21, K.1/51)

Kılmayan envârını şems-i duhâ-veş kol kanad

Hazret-i 'Îsâ gibi bâlâya olmaz âşinâ

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 283, G.7/3)

Gökyüzünün Hz. Mesîh için makam oluşu Yahyâ Bey tarafından da işlenen bir hususiyettir:

Âsumânî câmesin geysel nola ol pâdişâh

Bir Mesîhâdur ki aña âsumân olmuş serîr

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 365, G.132/3)

Taleb-i ta'âti bâlâya sürer 'Îsâyı

Sebeb-i gafleti ednâya çeker Kârûnı

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 562, G.461/6)

¹²⁹ 213, M.38/1; 251, Ş.2/81; 548, G.437/2; 554, G.446/6; 576, G.484/5

Zâtî, ‘Îsâ’nın (AS) gökyüzünde makam sahibi oluşunu birçok beytinde işlemiştir:

Mürdeye cân viridigiçün serverâ lütfuñ bigi

İdinüpdür yirini ‘Îsî peygamber âsumân

(Zâtî¹³⁰, 28, K.10/30)

Mesîh-i bâd-ı sabâya gök oldı yine mesîr

Kelîm-i bülbüle ahder şecer olup mi‘râc

(Zâtî, 75, K.23/2)

Zâtî, Hz. ‘Îsâ’nın gökyüzünde makam sahibi oluşunu açıkça dile getirmiş, âhının göklere çıkıp Hz. ‘Îsâ’dan (AS) derdine derman için ne tedbir alacağını sormuştur:

Çık makâm-ı Hazret-i ‘Îsâya ey âh od gibi

Gör bu cândan ayrılan derdine ne tedbîr ider

(Zâtî, 222, G.222/4)

İrmedi saña serâyuñda figânım âh kim

Menzil-i horşidde ‘Îsâya virmişken şudâ‘

(Zâtî, 128, G.624/2)

Hz. ‘Îsâ’nın yerini gökyüzü eden varını terk etmesidir:

Varuñı terk it ki yirüñ âsitân-ı yâr ola

Hazret-i ‘Îsânüñ oldur yirin eflâk eyleyen

(Zâtî, 5, G.1008/2)

Zâtî, Hz. ‘Îsâ aleyhisselamın İncil’e göre öldürüldüğünü ve çarmlıha gerildiğini şiirlerinde semaya yükselişiyle bağlantı kurarak vermiştir:

Çık menâr-ı çarha ‘Îsîye vir ey nâle salâ

Hâzır olsunlar melekler eyledi ol şeh vefât

(Zâtî, 163, M.5/6)

¹³⁰ 29, K.10/46; 43, K.14/21; 47, K.15/21; 48, K.15/34; 48, K.15/35; 58, K.18/20; 67, K.20/34; 76, K.23/20; 84, K.25/21; 95, K.28/13; 129, K.38/3; 130, K.38/21; 146, K.43/18; 160, M.1/7; 161, M.2/7; 168, M.3/8; 169, M.4/6; 193, M.15/2; 139, G.139/5; 299, G.299/1; 345, G.345/4; 392, G.392/1; 451, G.451/1; 451, G.451/3; 469, G.469/1; 490, G.490/4; 87, G.583/1; 99, G.595/6; 172, G.668/5; 203, G.699/1; 221, G.717/3; 321, G.817/1; 371, G.867/2; 4, G.1005/6; 5, G.1008/2; 101, G.1166/2; 140, G.1224/7; 186, G.1295/3; 187, G.1297/1; 187, G.1298/3; 190, G.1302/2; 226, G.1357/5; 283, G.1446/2; 286, G.1449/5; 291, G.1456/4; 305, G.1478/1; 348, G.1543/1; 363, G.1567/2; 364, G.1569/2; 394, G.1618/2; 494, G.1778/6; 501, G.1791/1

Zâtî, Sultan Bayezid'in oğlu Mehmet Han'ın ölümü üzerine yazdığı mersiyesinde, onun cenaze namazına tüm melekler gelsin diye Hz. 'Îsâ'nın gökyüzü minaresine sala vermek için çıktığını söyler:

Gelsün namâzuña diyü cümle-i melâ'ike
 'Îsî menâr-ı çarha çıkıpdur salâ için
 (Zâtî, 167, M.3/2)

2.4.7. ÂHİR ZAMANDA NÜZÛLÜ

Hız. 'Îsâ ile ilgili konulardan biri de, kıyamete yakın onun yeryüzüne inmesi ve insanları İslâm'a çağırması ile ilgili olan inançtır.

Hız. 'Îsâ'nın beşerî cismiyle nüzûl edip etmeyeceği, bugün de muallakta bir konudur. 13 ayet-i kerime, 84 hadîs-i nebevî, Hız. 'Îsâ'nın âhir zamanda beşerî cismiyle nüzûl edeceğini vurgulamaktadır. (Zekeriyagil, 2006)

Olalı câmi-i şâma Menâre-i Beyzâ
 Firâk subh-ı Mesîhâ deme çeker kandil
 (Hayâlî, 198, G.316/4)

Lâmi'î Çelebi, Hız. 'Îsâ'nın âhir zamanda nüzul edeceğini ifade ederken kıyametin kopma ânında olabileceklerin portresini çizmiştir:

Toldı âşûbile 'âlem çıkdı kasrından nigâr
 Sanasın gökden Mesîhâ indi kopdı rüste-hîz
 (Lâmi'î Çelebi, 241, G.169/2)

Zâtî, canlar bahşeden sevgiliyi attan inerken her görüşünde Hız. 'Îsâ'nın gökten yere indiğini sanmaktadır:

Zâtî sanuram indi felekden yire 'Îsâ
 Gördükçe o cân-bahşî inerken feresinden
 (Zâtî, 70, G.1115/5)

İnse kabrüm üstine 'Îsî eger eflâkden
 Bir du'â idüp götürmez ben fakiri hâkden
 (Zâtî, 114, G.1184/1)

2.4.7.1. Mehdî

Mehdî, âhir zamanda gelip Müslümanların dinlerini tecdid edeceğine inanılan zattır. Mehdî hakkında pekçok hadis mevcuttur. Âlimler bunu mütevatir kabul ederler. Sadece İbnü Haldun bu hadislerin zayıf olduğu iddiasını ileri sürmüştür. Ebu Davud şarihi Azimabadi'nin belirttiğine göre, Resulullah'tan beri, "Müslümanların kâffesi" âhir zamanda, Ehl-i Beyt'e mensup bir zatın çıkıp dini güçlendireceğine, adaleti hâkim kılacağına, Müslümanların ona tâbi olup İslam beldelerinde hâkimiyet kuracağına, bu kimseye "Mehdî" deneceğine inanmıştır. Bazı rivayetlere göre Hz. 'Îsâ, Mehdî'den sonra inecektir. Bazılarına göre de, ikisi aynı zamanda çıkacak ve Hz. 'Îsâ Mehdî'ye yardımcı olacak, birlikte Deccal'i öldürecekler, Hz. 'Îsâ, Mehdî'nin arkasında namaz kılacaktır. (Canan, 76-77)

Bâkî, Mehdî'yi çağırmaktadır çünkü kıyamet alametlerinin bir bir gerçek olduğunu düşünmektedir:

Gel zuhûr it kandasın ey Mehdi-i sâhib-kırân
Kim cihânda zâhir olmaduk 'alâmet kalmadı
(Bâkî, 436, G.542/4)

Divan şiirinde şairler, memduhlarını zamanın Mehdîsi olarak nitelendirirler:

Be-‘aşk-ı Ahmed-i Mürsel be-hürmet-i ashâb
Be-izz-i Mehdî-i hâdî be-hakk-ı âl-i âbâ
(Bağdatlı Rûhî, 124, K.20/36)

Geldi ol Mehdî ki salmışdı zamân-ı gaybeti
İkd-ı nazm-ı kişver-i İslâma bîm-i inhilâl
(Fuzûlî¹³¹, 116, K.25/3)

Çün hatemü'l velâye olup hâdî-i yakîn
Geldi cihâna zahmet ile Mehdî-i zamân
(Nev'î, 188, M.4/55)

¹³¹ 91, K.15/15

2.4.7.2. Deccâl

Deccâl, fitnesinden sakınılan ve âhir zaman alâmetleri arasında yer alan bir şahıstır. Bir hadîs-i şerîfe göre namazda altı şeyden istiaze edilir: 1. Kabir azabı, 2. Deccâl'in fitnesi, 3. Hayat fitnesi, 4. Ölüm fitnesi, 5. Günâh, 6. Borç (Zeynüddin 1985:883). Sahîh-i Buhârî Şerhi'nde "Deccal" hakkında şu bilgiler verilir: "Deccâl, halt manâsına (decl) manâsından me'hûz olarak hakkı bâtil gibi gösterir hilekâr, yalancı ve yaldızlayıcı manâlarına gelir. Âhir-zamanda davâ-yı Ulûhiyyete kalkışacak habîsin ismidir." (Zeynüddin 1985: 884)

Bağdatlı Rûhî, memduhunu hidayet verici Mehdî'ye benzetmiş düşmanını da Deccâl'e benzeterek Mehdî ile Deccâl'in nasıl bir tutulucağını ikisinin karşılaştırılmasının mümkün olmayacağını dile getirmiştir:

Bahş idip nice urur pençe senüñle düşmen
Mehdî-i hâdiye olur mı mukâbil deccâl
(Bağdatlı Rûhî, 128, K.22/21)

Velî zemânede âdemler öldürür sözle
Mesîh-dem dirilir oldu her hâr-ı deccâl
(Hayâlî, 42, K.10/22)

Geçse her deccâl tañ mı Mehdî-yi âhir-zamân
Gökden inüp zâhir olmaz 'Îsî-yi pinhânumuz
(Lâmi'î Çelebi, 98, K.7/62)

2.4.8. MERKEBİ

İncil'e göre Hz. 'Îsâ, bir merkebin sırtında olduğu halde Kudüs'e girmiş, halk hurma dalları alarak onu karşılamıştır. (Yuhanna, 12: 12-16; Matta, 21: 1-11; Markos, 11: 2; Luka:19: 30). Merkeb; klasik şiirde nefis-i emmâreyi, aynı zamanda âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olan rakîbi temsil eder. (Okumuş ve Kalkışım, 2008: 539)

Hayâlî, sevgiliye seslenerek rakibin onun bahçesinde ne aradığını sorar ve Hz. 'Îsâ'nın göğe merkeble çıkmadığını belirtir:

Rakîbin dilberâ kûyuñda neyler
Ki 'Îsâ ile göğe çıkmadı har
(Hayâlî, 153, G.187/1)

“O can bahşeden sevgiliyi rakip ile görenler Hz. Mesîh, merkeple cihanı seyran ediyor dediler.”

Ol ruh-bahşı didi görenler rakîb ile
Seyrân ider cihânı Mesîhâ harı ile
(Zâtî, 226, G.1357/6)

2.4.9. İĞNESİ

Hz. ‘Îsâ’nın semaya yükselirken yakasında, dünya malından bir iğne bulunduğu, bu yüzden 4. kat semada kaldığı söylenegelmıştır. Rivayete göre; Hz. ‘Îsâ’nın dünyalık olarak sadece bir tas, bir tarak ve bir de iğnesi varmış. Birinin eliyle su içtiğini, bir başkasının da parmaklarıyla sakalını taradığını görünce tası ve tarağı bırakmış. Semaya yükseltildiği zaman üzerinde dünyalık olarak sadece bir iğne varmış ve bu yüzden sorguya çekilmiş. Dördüncü kattan öteye geçememesinin sebebi de budur. (Sucu: Cemiloğlu, 1994: 230-234; Pala, 2000: 211-212, 271-273)

Gülün dikenleri Hz. ‘Îsâ’nın yakasında unuttuğu iğneye benzetilmiştir:
Hâr-ı kûyuñ ayagımdan olmadı ey gül cüdâ
Reşk edip göz dikdi gerçi süzen-i ‘Îsâ baña
(Hayâlî, 94, G.16/4)

Hayâlî, Hz. ‘Îsâ gibi tecerrüd etmek istemiş ancak sevgilinin gamzesi iğne gibi onun gönlüne batmış ve buna engel olmuştur:

Sûzen-i dil-dûz-ı gamzeñdir baña hâ’il olan
Yoksa eylerdim tecerrüd kasdini ‘Îsâ gibi
(Hayâlî, 299, G.605/4)

Rişte-i peyvende sûzen gibi göz dikmez göñül
Sanki ‘Îsî-i mücerreddür ‘alâyıkdan kaçır
(Hayretî, 172, G.59/2)

Geç Nev‘îyâ libâs-ı bedenden ki kayd imiş
Mansûr’a rişte-i teni ‘Îsâya sûzeni
(Nev‘î, 547, G.540/5)

“Ey Nev‘î, gönlünde tüy kadar masiva olmasın. ‘Îsâ ve iğnesi hadisesi sana yeter.”

Gönlünde olmasun ser-i mû denli mâsivâ

Nev‘î mesel yiter saña ‘Îsî vü sûzeni

(Nev‘î, 548, G.542/6)

Reşk kılıcı kadriñüñ urdı felege zahm

‘Îsî iledüpdür añı dikmeklige sûzen

(Zâtî, 81, K.24/28)

Hiz. ‘Îsâ’nın dördüncü kat semada bir iğne yüzünden kalışı Zâtî’nin şiirinde karşımıza çıkar:

İrgürür mi bizi bunca derd-i müjgân menzile

Kaldı ‘Îsâ yolda ucından dilâ bir sûzenüñ

(Zâtî, 299, G.795/3)

Eger kim sûzen-i ‘Îsâ yire düşse bulunmaz yer

Şu denlü çok kapusunda anuñ ‘uşşâk-ı bî-bâlî

(Zâtî, 423, G.1665/3)

2.4.10. ‘İSEVÎ SEMBOLLER

Hristiyanlık, bir diğer adıyla ‘İsevîlik Hz. ‘Îsâ’nın peygamberi olduğu ilahî dindir. Divan şiirinde Hz. ‘Îsâ anılırken onun getirmiş olduğu dine ait bazı semboller de işlenir. Onun şifa veren nefesinden bahsedilirken ‘İsevî-dem lafzı kullanılır.

Yaklaşdı ol ki bâd ola enfâs-ı ‘İsevî

Şâh-ı gül ide bahş dıraht-ı Kelîm ile

(Bâkî, 348, G.403/2)

Nebâtat emvâtına virmiş ihyâ

Hevâ-yı Hızır-haslet ü ‘İsevî-dem

(Fuzûlî, 93, K.16/2)

Kilise (Deyr)

Asırlarca iç içe yaşadığımız Hristiyanlık dini ve bu dine ait semboller, sanatımız, bilhassa şiirimiz üzerinde kuvvetli etkiler bırakmıştır. Bu dinin en önemli simgelerinden biri kilisedir (deyr). Bazen kiliseden söz edilirken sevgilinin güzelliğini vurgulamak için ‘tasvir-i Mesîhâ’dan da söz edilir.

Deyr-i ‘âlemde Hayâlî kime ‘âşıktır desen
Ey büt-i ‘Îsî-nefes sen saçları zünnâradır
(Hayâlî, 110, G.62/5)

Ey Hayâlî bir büt-i ‘Îsî-nefes peydâ idüp
Deyr küncünde safâsın sür kilâb-ı Meryemüñ
(Hayâlî, 189, G.288/5)

Çan (Ceres)

Zâtî, kendini Hz. ‘Îsâ gibi ölümlere hayat veren biri olarak nitelendirmiş ve Hristiyanlık dinine işaret etmek maksadıyla da kiliselerde kullanılan çan ile kendi konuşması arasında bağlantı kurmuştur:

Mürdeye cân virürem nutk ile ‘Îsâ-nefesem
Ben bugün deyr-i hüviyyetde öter bir ceresem
(Zâtî, 369, G.865/1)

Zünnâr

Hristiyanlığın dikkat çeken başka bir simgesi de zünnârdır. Dinî bir kimliği temsil eden zünnâr, papazların bellerine bağlayarak aşağıya doğru sarkıttıkları bir kuşaktır. Divan şiirinde sevgilinin uzun saçları zünnâra benzetilmiştir:

Zülfünüñ küfrüne şöyle vermişem ikrârımı
Ger Mesîhâ minnet itse kesmezem zünnârımı
(Hayâlî, 295, G.593/1)

Haç (İstavroz)

Hristiyanlığın ana sembollerinden olan haç (istavroz) motifine de sık sık yer verilir. Sevgili, beyitlerde kimi zaman boynunda haçıyla tasvir edilir. Bununla sevgilinin bir Hristiyan güzeli olduğu vurgulanır:

Gözüm yaşında haçın suya salsa ol melek-sîmâ
Mesîhâ gibi eylerdi yaşım her derde dermânı
(Hayâlî, 305, G.621/4)

Şarap (Bâde)

Şarap (bâde), Hristiyanlıkla ilgili kavramlardan biridir. Bazı şairler onu Hz. 'Îsâ'nın elinden güneşten kadehlerle sunulan bir içki olarak nitelendirmişlerdir:

Koyulsa câm hurşîde içilse dest-i 'Îsîden
Safâ-yı lâ'l-i dildârı şarâb-ı ergavân virmez
(Bağdatlı Rûhî, 623, G.478/7)

Virür emvâta ihyâ bâde güyâ kim çıkup her dün
Salur feyz-i Mesîhâ bâdeye hum-hâne huffâşî
(Fuzûlî, 372, G.303/6)

Kimi dizelerde 'İsevîlikte şarap içmenin helal oluşuna dikkat çekilir. Nev'î bu duruma şöyle değinmiştir:

Niçün harâm ola lâ'lüñ şarâbı ey tersâ
Mesîh ümmetisin yok mıdur senüñ dînüñ
(Nev'î, 370, G.236/2)

Zâtî, 'Îsî suyundan nûş etmekle şarabı kastetmektedir. Dünyanın gamının zehrini unutmak bu şarapla mümkündür:

Gel beru 'Îsî suyundan idüben nûş ey sanem
İdelüm zehr-i gamın devrün ferâmuş ey sanem
(Zâtî, 480, G.976/1)

Tersâ / Tersâ-beçe

Divan şiirinde kullanılan ‘İsevî sembollerden biri de Hristiyan anlamına gelen “tersâ” veya “tersâ-beçe” kelimeleridir.

Gelse güftâra virür bir demde ol tersâ-beçe
 Dehre biñ yıl virdügi feyzi güneş ‘İsâyile
 (Bağdatlı Rûhî, 974, G.1013/4)

Fuzûlî, Hz. ‘İsâ’nın Hristiyanlara gönderilmiş bir peygamber olduğuna bu beytinde değinmiştir:

Zihî Kerîm ki ifrât-ı lutf ü ihsânı
 Mesîhi eyledi mihrâb-ı secde-i tersâ
 (Fuzûlî¹³², 44, K.1/74)

Meş‘al-i hurşîdi ‘İsâ indire ser vaktime
 Bezm-i ayşım câmını kandil-i tersâ eylesem
 (Hayâlî, 201, G.324/4)

Büt, Büthâne, Sanem

Klasik Türk şiirinde çokça zikredilen ‘İsevî sembollerden bazıları da büt-hâne, büt ve sanemdir. Sanem çoğunlukla sevgili için kullanılır. Sevgili çok güzeldir ve bu yönüyle puta benzetilir:

İrişür ‘âlem-i fânîde hayât-ı Hızra
 Her kimüñ ol büt-i ‘İsî-dem olursa dem-sâzı
 (Bağdatlı Rûhî, 1000, G.1054/4)

Öldü reşkinden Hayâlî ey büt-i ‘İsî-nefes
 Mihr-i ‘âlem-tâb her gün karşıña asılmasın
 (Hayâlî, 228, G.399/5)

Ey sanem bir bir diyem bu resme kâfirliklerin
 Rûz-ı mahşerde görürsem Hazret-i ‘İsâ yüzün
 (Hayâlî, 238, G.429/4)

¹³² 258, G.121/6

Vir leblerüñi agzuma ‘Îsâyı seversen
Sal zülfüñi boynuma çelîpâyı seversen
(Hayretî, 271, G.222/1)

Hevâ Mesîh- nefes bag şekl-i büt-hâne
Sarındı başına sünbül kebûd dülbendi
(Nev‘î, 535, G.519/3)

“Ey sanem (put kadar güzel sevgili), taptığın Tanrı hakkı için susma. Çünkü sen konuşmasıyla ölüleri diriltin ‘Îsâ gibisin. Ölülere hayat verirsin.”

Mürdeler ihyâ idersin nutk ile ‘Îsî gibi
Taptığın Tanrı hakı için olma hâmûş ey sanem
(Zâtî¹³³, 480, G.976/2)

İslâm dinine mensup olmayanlara kâfir denmektedir. Zira bu husus Kur’an-ı Kerim’de de bu şekilde zikredilir. Divan şairleri sevgiliyi vefasız oluşu yönüyle kâfir olarak nitelerler. Sevgili âşığına o kadar zulmeder ki âşığın âhı gökyüzünde Hz. ‘Îsâ’ya ulaşır ve onu rahatsız eder:

Dâdlar kılmaga şol kâfir elinden giceler
Çıkar âhum göge tâ duta Mesîhâ etegin
(Fuzûlî, 323, G.221/3)

Çok yetürme göklere efgânım ey kâfir sakın
İncinür nâ-geh Mesîhâ işidüp efgânımı
(Fuzûlî¹³⁴, 363, G.288/3)

Rûy-u gül-gûnuñda hâlin hindûyî âteşkede
Lâ‘l-i cân-bahşında hattın kâfir-i Îsâ-perest
(Hayâlî¹³⁵, 100, G.34/2)

¹³³ 346, G.346/6; 374, G.374/3; 82, G.578/6; 480, G.976/1; 67, G.1111/3; 187, G.1297/1

¹³⁴ 367, G.294/2

¹³⁵ 238, G.429/4

Sonuç olarak;

İncelemeye aldığımız XVI. yüzyıl divanlarında Hz. ‘Îsâ 671 beyitte geçmektedir. 158 beyitte Mesîh oluşu, 5 beyitte Rûhullâh oluşu, 33 beyitte annesi Hz. Meryem, 26 beyitte kundakta iken konuşması, 1 beyitte çamurdan yaptığı kuşa üfleyerek can vermesi, 161 beyitte hastalara şifa vermesi, 2 beyitte körlerin gözünü açması, 99 beyitte ölüleri diriltmesi, 2 beyitte sofrası, 2 beyitte İncil, 28 beyitte tecerrüd sembolü oluşu, 101 beyitte semaya yükselişi, 4 beyitte âhir zamanda nüzülü, 4 beyitte Mehdî, 3 beyitte Deccâl, 2 beyitte merkebi, 8 beyitte iğnesi ve 32 beyitte ‘Îsevî semboller işlenmiştir. Taranan divanlarda Hz. ‘Îsâ ile ilgili olarak tespit edilen beyit sayıları tablo halinde aşağıda verilmiştir:

HZ. İSÂ	BEYİTLERİN KONUSU																			
	Mesih Oluşu	Ruhullah Oluşu	Annesi Hz. Meryem	Kundakta Konuşması	Çamurdan Kuşa hayat vermesi	Hastaları iyileştirmesi	Körleri iyileştirmesi	Ölüleri diriltmesi	Sofrası	İncil	Tecerrüdü	Semaya Yükselişi	Nüzulü	Mehdi	Decal	Merkebi	İğnesi	İsevî Semboller	Toplam	
DİVANLAR																				
Bağdath Rûhi Divanı	16	1	2	2	-	29	-	8	-	-	3	5	-	1	1	-	-	3	71	
Bâkî Divanı	15	1	2	3	1	11	1	7	-	-	1	3	-	1	-	-	-	1	47	
Fuzûlî Divanı	20	-	5	3	-	5	-	10	-	1	3	5	-	1	-	-	-	7	60	
Hayâî Divanı	8	2	4	-	-	10	1	2	-	-	4	5	1	-	1	1	2	9	50	
Hayretî Divanı	13	-	1	1	-	7	-	7	-	-	5	3	-	-	-	-	1	1	39	
Lamî'î Çelebi Divanı	11	-	3	3	-	19	-	5	1	1	1	4	1	-	1	-	-	-	50	
Muhibbî Divanı	1	-	-	-	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	
Nev'î Divanı	23	1	9	7	-	13	-	10	-	-	2	6	-	1	-	-	2	2	76	
Yahyâ Bey Divanı	23	-	1	2	-	16	-	9	1	-	2	9	-	-	-	-	-	-	63	
Zâtî Divanı	28	-	6	5	-	49	-	39	-	-	7	61	2	-	-	1	3	9	210	
Toplam	158	5	33	26	1	161	2	99	2	2	28	100	4	4	3	2	8	32	671	

2.5. HZ. MUHAMMED (SAV)

Hazret-i Peygamber; Cenab-ı Hakk'ın en sevgili kulu (Habîbullâh) peygamberlerin sonuncusu ve en üstünü, insanların efendisi ve en mükemmeli olarak tavsif edilir. Âlem onun için yaratılmıştır. Cihan onun güzelliğinin bir tecellisidir. Hakikati görme onun sayesinde olmuştur. O, ezelden ebede kadar olana vâkıftır. İncil onun derecesini takdir etmiş, Hz. 'Îsâ gelişini haber vermiştir. Arşa çıkmış ve bütün "çarh u zemin" ona secde etmiştir. En büyük şefâatçi O'dur. Onun üzerine "refi" ve "şefi" yoktur. Müslümanlar onun ümmeti olmakla övünürler. Kimse onun evsâfını ne anlatabilir ne bitirebilir. (TDEA, C.6: 417)

Hz. Peygamber'in hayatına ait en doğru ve kesin bilgilerin kaynağı şüphesiz ki Kur'an-ı Kerim'dir. Hz. Peygamber, Cenab-ı Hakk'ın insanlığa gönderdiği son dinin ve son kitabın temsilcisidir (Ahzâb, 33/40). İsmi Kur'an-ı Kerim'de 1 defa Ahmed (Saff, 61/61), 4 defa da Muhammed (Âl-i İmrân, 3/144; Ahzâb, 33/40; Muhammed, 47/7; Fetih, 48/29) şeklinde geçer. Hz. Peygamber'in getirdiği kendinden önceki bütün tevhit dinlerinin kemâle ermiş hâli olan İslâmiyet ile birlikte, eski dinlerin hükümleri ortadan kaldırılmıştır. (Çelebioğlu, 1998: 349-365)

Hz. Muhammed (SAV) bu dünyada Cenab-ı Hakk'ın varlığına, O'nun lütfuna ve hidayetine en büyük şahittir. O, insanları bir Allah'a, hayra, hakka, fazilete çağırması itibarıyla bir davetçi, kıyamete kadar nûrlu ışığında yararlanılacak, zifiri karanlıkları aydınlatacak bir meş'aledir.

"Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak (gönderdik)." (Ahzâb, 33/45-46)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Hz. Muhammed'in (SAV) İslâm dininin nûr saçan kandili olduğunu şöyle açıklar:

'Alim ü 'âlim ü nâyib-menâb-ı Peygamber
Sirâc-ı millet-i İslâm-ı nûr-ı şer'-i mübîn
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 84, K.19/28)

Peygamberler zincirinin son halkası Hz. Muhammed (SAV)'dir. Bu sebepten O'na "hâtem'ül-enbiyâ" denmiştir. (Üstün, 1987: 24-25, 35-36)

Hazret-i Muhammed'in son peygamber olduğu şu ayette geçer:

“Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat O, Allah’ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” (Ahzâb, 33/40)

Cenab-ı Hakk varlıkları sırf onun yüzü suyu hürmetine yaratmıştır. Kudsî bir hadiste “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” buyrulmuştur. Eşyanın sebebi, maddî manevî bütün varlıkların var olma sebebi O’dur. (TDEA, C. 6: 414)

2.5.1. DOĞUMU

Kâinatta vuku bulan en büyük hadise Hz. Peygamber’in dünyaya teşrifleridir. Çünkü Cenab-ı Hakk onun gelişini takdir etmemiş olsaydı, kâinat da insan da olmayacaktı. Bu sebepten O’nun dünyaya gelişi sırasında bazı olağanüstü olaylar da meydana gelmiştir:

- Peygamberimiz doğduğu gece bir yıldız parlamış ve Yahudi âlimleri bu yıldızdan Peygamberimizin doğacağını anlamışlardı.
- İran’daki Kısra Sarayı’nın on dört direği yıkıldı. Bu aynı zamanda İran saltanatının da kalkacağına işaretti.
- Kâbe’deki putların pek çoğu kendiliğinden baş aşağı devrildi.
- İran İstahabat’ta bin seneden beri yanmakta olan Mecusîlerin ateşleri hiçbir sebep yok iken sönmüverdi. Mecusîler bu ateşleri kendilerine ilah kabul etmişlerdi.
- Mukaddes sayılan meşhur Save (Taberiyye) gölü bir anda kuruyuverdi.
- Dünyaya teşrifleri anında, doğu ve batıyı küçük bir oda gibi, aydınlatan bir nûr görüldü.
- Semave Vadisi taşan seller altında kalıp suya gark oldu.
- Gökyüzünden salkım salkım yıldızlar döküldü. Bundan böyle şeytanlar ve cinlerin gökten haber almaları son bulmuştur. (Ateş, 1993: 60-67; Ülkü, t.y. : 63)

Kâinatta bütün bunlar cereyan ederken Hz. Muhammed SAV, hicretten 53 yıl önce, Rebiülevvel ayının on birinci gününe bağlayan pazartesi gecesi sabaha karşı (Milâdî 20 Nisân 571) Mekke’nin haremindedir Hâşim Mahallesinde dünyaya geldi. Doğduğu günün sabahı, Kâbe’ye gidenlerin, büyük putları yüzüstü devrilmiş bir vaziyette görmeleri, çevrede büyük bir heyecan ve korku uyandırmıştı. (Ülkü: 62-63)

Bâkî, peygamber efendimizin dünyaya gelişiyle birlikte, dünyayı yepyeni bir düzenin sardığını, bu köhne dünyanın onun gelişiyle saray gibi olduğunu dile getirir:

Kef-i cûduñ vucûd iklimine bir tarh-ı nev saldı

İmâret buldı lütfuñla sarây-ı kühne-i dünyâ

(Bâkî, 74, K.27/20)

O'nun nesli de aslı da paktı. Tertemiz ve seçilmiş bir aileden gelmekteydi. Cihanı güneş gibi münevver etmişti:

Ey aslı pâk nesli güzîn zübde-i hâlet
Virdüñ cihâna şems-i münevver gibi şeref
(Bâkî, 242, G.230/1)

“İnsanların efendisi, seçkin inci denizi olan Hz. Muhammed’in (SAV) mucizeleri kötülerin ateşine su serpmiştir.”

Peygamberimiz Dürr-i yetîm, dürr-i yektâ, dürr-i yekdâne gibi sıfatlarla da anılmaktadır. İnci, nisan yağmurunun istiridyeye damlamasıyla oluşur. Peygamberimiz de nisanda dünyaya gelmiş bir Dürr-i Yetîm'dir. Kendisi inciye benzediği gibi söylediği sözler (hadisler) de inci kadar değerlidir.

Fuzûlî, beyitin ikinci dizesinde Peygamberimizin dünyaya gelişi sırasında oluşan mucizelere işaret eder. Bu mucizelerden biri de kötülerin şer ateşinin söndürülmesidir. Peygamber Efendimiz doğduğunda Mecûsilerin yani ateşe tapanların bin yıldır yanmakta olan ateşi sönmüştür. Su -Peygamberimiz- ateşi -küfrü- söndürmüştür ve küfür yok olmuştur. O, etrafındaki kötülükleri iyiliğe, güzelliğe ve hayra çeviren Dürr-i Yetîm'dir:

Seyyid-i nev'î beşer deryâ-yı dürr-i ıstifâ
Kim sepüpdür mu'cizâtı âteş-i esrâre su
(Fuzûlî, 52, K.4/17)

Hz. Muhammed (SAV), kâinatın oluşmasına sebeptir. Âlemler O'nun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır:

Hak âfirinişe sebep itdi vücûduñu
“Evcebe bi'z-zuhûri zuhûri'l-mükevvenât”¹³⁶
(Fuzûlî, 209, G.44/5)

Bütün eşyaların yaratılmasına sebep Hz. Muhammed (SAV)'dir. Fuzûlî, O'nun peygamberliğe ihtiyaç duyulmadığı zaman dahi peygamber olduğunu belirtir:

Ey vücûduñ eseri hilkat-i eşyâ sebebi
Nebî ol vakt ki bi'l-fi'l gerekmezdi nebî

¹³⁶ Sen var olasin diye evreni yarattı; sen kâinatın oluşmasına sebep oldun.

(Fuzûlî, 357, G.277/1)

Peygamber Efendimizin dünyaya gelişi sırasında gökyüzünden salkım salkım yıldızlar dökülmüştür. Yahyâ Bey, yıldızların O'nun ayağına saçılmak için âmâde olduklarını dile getirir:

Pirûze tabaklarla tolup kevkeb-i dürrî
Pâyına nisâr olmaya olmuşdı müheyyâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 17, K.1/8)

O'nun doğumuyla karanlıklar aydınlanmış, dalalet karanlıklarının üstüne güneş doğmuştur:

Hurşîd-i visâlûñ iricek burc-ı vücûda
‘Âlem açılıp gitti kamu leyl-i dalâlet
(Zâtî, 6, K.4/4)

Deryâ-yı dalâletde kalurdu kamu ‘âlem
Olmasañ eger bedreka-i necm ü hidâyet
(Zâtî, 6, K.4/5)

Hz. Muhammed (SAV), dünyaya geldiği an Kâbe'deki putlar kendiliğinden baş aşağı devrilmiş, Kisra Sarayının on dört direği devrilmiştir:

Burc-ı vücûda geldüğü sâ‘at ol âfîtâb
Biñ bir guzeşt yire geçüp oldılar harâb
(Zâtî, 114, K.33/29)

2.5.2. MÜBAREK SOYU

Peygamberler Allah tarafından seçilmiş, kullar içinde ahlâk ve takva bakımından en üstün kişilerdir. Onların içinde de en mükemmeli Hz. Muhammed Mustafâ'dır:

Enbiyâda kime sen tek bu müyesserdür kim
Âdeme vech-i mübâhât ola ‘izz-i nesebi
(Fuzûlî, 357, G.277/4)

2.5.2.1. Kureyşli Olması

Kureyş (Benî Kureyş), Hz. Peygamber'in mensup olduğu Arap kabilesidir. Adnânîler'in Mudar kolundan olup genellikle kabul edildiğine göre adını Kureyş lakabıyla bilinen Fihri b. Mâlik'ten alır. Bu zatın asıl adının Kureyş, lakabının Fihri olduğu da belirtilir. Hz. Peygamber'in on birinci kuşaktan dedesi olan Fihri'nin soyu Adnân'a kadar Fihri b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Meâd b. Adnân şeklindedir. Kabileye bu adın verilmesiyle ilgili olarak ileri sürülen diğer görüşlerden birine göre Kureyş kelimesi "toplanmak, bir araya gelmek; ticaret yapmak" anlamındaki takarruş kökünden gelmekte ve Fihri b. Mâlik'in soyunun, Kusay b. Kilâb liderliğinde Mekke ve çevresinde ikamet etmek üzere bir araya toplanmış olması veya ticaret yapması sebebiyle böyle adlandırıldığı kaydedilmektedir.

Diğer bir görüşe göre ise Kureyş, Kelb ve Esed kabilelerinde olduğu gibi bir hayvan isminden hareketle "köpek balığı" mânasındaki kırş kelimesinden türetilmekte ve köpek balığının denizdeki diğer balıklar karşısında güçlü olması gibi Kureyş'in de diğer kabilelere karşı üstünlüğünü ifade etmektedir. Öte yandan Fihri b. Mâlik'in çocuklarının hac için Mekke'ye gelenler arasında korunmaya muhtaç olanları, fakir ve ihtiyaç sahiplerini tesbit edip sıkıntılarını gidermeye çalıştıkları için "araştırmak, teftiş etmek" anlamındaki takrîş kelimesinden hareketle veya Fihri b. Mâlik'in torunlarından olup kabilenin kervanlarına rehberlik eden Kureyş b. Mahled'e izâfetle bu ismin verildiği zikredilir. Bazı neseb âlimleri de Kureyş'in Nadr b. Kinâne'nin adı olduğunu, kabilenin ona dayandığını söylemekte ve isimlendirme konusunda Fihri b. Mâlik hakkında söylenenleri Nadr b. Kinâne ile ilgili olarak tekrarlamaktadırlar.

Şâh-ı Kureyşî-neseb 'âlim-i ümmî-lakab

Hazret-i mahbûb-ı Rabb "salli ve sellim 'aleyh"

(Bağdatlı Rûhî, 63, K.2/2)

Dürr-i Kureyşî-sadef sâhib ü izz ü şeref

Ersel-i ebhi-Necef "salli ve sellim 'aleyh"

(Bağdatlı Rûhî, 63, K.2/11)

Ruhsârûña hatt-ı 'anber-efşân

‘Abd-i Habeşîdür adı reyhân

(Bâkî, 331, G.375/1)

Meh-i sipîhr-i nübüvvet Muhammed-i Kureşî

Çerâğ-ı şâm-ı ebed âfitâb-ı subh-ı nüşûr

(Fuzûlî, 48, K.3/16)

Fuzûlî, bu beytinden Hz. Muhammed’in (SAV) birçok vasfına birden yer vermiştir:

Seyyid-i Ebtahî vü Mekkî vü ümmî vü zekî

Hâşimî vü Medenî vü Kureşî vü ‘Arabî

(Fuzûlî, 357, G.277/2)

Felekde gün gibi ‘unvân-ı hutbeñ olsa revâ

Emîr-i hitte-i Yesrib şehinşeh-i Ebtah

(Lâmi‘î Çelebi, 211, G.58/7)

2.5.2.2. Haşimoğullarından Olması

Hâşim (Benî Hâşim), Kureyş kabilesinin Hz. Peygamber’in de mensup olduğu koludur.

Kabileye adını veren Hâşim b. Abdümenâf’ın soyu Fihri (Kureyş) b. Mâlik yoluyla Adnân’a ulaşır. Hâşim’in soyu oğullarından Abdülmuttalib ile devam etmiş, diğer oğullarının nesli zaman içinde kesilmiştir. Benî Hâşim (Hâşimoğulları), Abdülmuttalib’in dört oğluna (Abbas, Ebû Tâlib, Hâris, Ebû Leheb) nisbet edilen Abbâsîler, Tâlibîler, Hârisîler ve Lehebîler’den teşekkül ediyordu. Abdülmuttalib’in diğer oğlu ve Hz. Peygamber’in babası Abdullah’ın soyu ise Resûl-i Ekrem’in kızı Fâtıma yoluyla devam etmiştir. Benî Hâşim, Ali b. Ebû Tâlib’e nisbetle Alevîler, Akîl b. Ebû Tâlib’e nisbetle Akîlîler ve Ca‘fer b. Ebû Tâlib’e nisbetle Ca‘ferîler, Hz. Hasan’a nisbetle Hasenîler (şerifler), Hz. Hüseyin’e nisbetle Hüseyinîler (seyyidler) gibi çeşitli tâli kollara ayrılmıştır. Resûl-i Ekrem’in soyunu devam ettirdikleri için seyyidler ve şerifler müslümanlar arasında diğer Hâşimîler’den daha fazla itibar görmüştür.

Hayl-i rüsûl hâtimi sırr-ı ezel ‘âlimi

Matlab-ı Hâşimi “salli ve sellim ‘aleyh”

(Bağdatlı Rûhî, 63, K.2/4)

Meyve-i nahl-i vefâ ma‘den-i sıdk u safâ

Menba‘-ı Hâşimi “salli ve sellim ‘aleyh”

(Bağdatlı Rûhî, 63, K.2/5)

Kâkülüñ olmuş alemdâr-ı Resûl-i Hâşimi

Lâl-i meygûnuñ da hat tutmuş Mesîha meşrebin

(Hayâlî, 224, G.388/2)

2.5.2.3. Babası Abdullah

Hız. Muhammed’in (SAV) babası Abdullah’tır. Peygamberimiz henüz anne karnındayken vefat etmiştir. Taşlıcalı Yahyâ Bey peygamberimizin Abdullah’ın evladı olduğuna değinmiştir:

Evlîyâ evlâd-ı Abdullâhı evlâdur didi

Nârdan müştakk olan bir nûr-ı Mevlâdur didi

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 559, G.455/1)

2.5.3. ÜMMÎ OLUŞU

Ümmî, Hız. Peygamber’in bir sıfatı, okuma yazma bilmeyen anlamında Kur’an terimidir.

“Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber’e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber’e inanıp O’na saygı gösteren, O’na yardım eden ve O’nunla birlikte gönderilen nura (Kur’an’a) uyanlar ar ya, işte kurtuluşa erenler onlardır” (A’raf, 7/157).

“De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın elçisiyim. O’ndan başka Tanrı yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah’a ve ümmî Peygamber olan Resûlüne -ki o Allah’a ve O’nun sözlerine inanır- iman edin ve O’na uyun ki doğru yolu bulasınız” (A’raf, 7/158).

“Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı” (Ankebut, 29/48).

Ümmî-lakab ki yazdı anuñ nâm-ı eşrefin

Evvel ki yazdı hâme-i suret-nigâr hat

(Bağdatlı Rûhî, 681, G.567/5)

Hîn-i da‘vâ-yı nübüvvet müdde‘î ilzâmına

Câhil iken il senüñ ilmüñ yeter bürhân saña

(Fuzûlî, 186, G.7/2)

Seyyid-i Ebtahî vü Mekkî vü ümmî vü zekî
 Hâşimî vü Medenî vü Kureşî vü ‘Arabî
 (Fuzûlî, 357, G.277/2)

İnsânı bu esrâr-ı nihân eyledi hayrân
 Ümmîdür aduñ olmuş iken ‘âlim ü dâna
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 20, K.1/42)

2.5.4. RAVZA-İ MUTAHHARA

Mescid-i Nebevî içinde Hz. Peygamber’in kabri ile minberi arasındaki bölümdür. Sözlükte “tertemiz bahçe” anlamına gelen ravza-i mutahhara adlandırması, Hz. Peygamber’in eviyle minberi arasının cennet bahçelerinden (ravza) bir bahçe olduğunu bildiren hadisine dayanır (Buhârî, “Tatavvu’”, 18; Müslim, “Hac”, 500-502). Resûl-i Ekrem ayrıca, Mescid-i Nebevî’de kılınan namazın Mescid-i Harâm hariç diğer yerlerde kılınan namazdan bin kat daha faziletli olduğunu haber vermiş (Buhârî, “Fazlü’s-salât fi Mescidi Mekke ve’l-Medîne”, 1; Müslim, “Hac”, 505-510), bu hadisler Resûlullah’ın mescidinin faziletine, onun içinde de Ravza-i Mutahhara’nın daha faziletli olduğuna delil sayılmıştır. Ancak sözü edilen mekânın genişliği ve ifadenin mecaz olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İmam Mâlik gibi bazı âlimler hadisi zâhirî mânasına göre yorumlamayı daha uygun görmüştür (Semhûdî, II, 162). Bazılarına göre ise yapılan ibadetler sebebiyle burası rahmetin inmesi, insana mutluluk vermesi açısından cennete benzer. Dolayısıyla Resûl-i Ekrem’in cennetin anaların ayakları altında, kılıçların gölgesinde bulunduğu ve hasta ziyaret eden kimsenin cennet bahçelerinden bir bahçede olduğuna dair sözleri veya güzel geçen bir gün için, “Bugün cennet günlerinden biriydi” denilmesi gibi mecazi bir anlam ifade eder.

Ola dest-gîrûñ Resûl-i mutahhar
 Be-hakk-ı ‘Aliyy-i celîlü’l-menâkıb
 (Bağdatlı Rûhî, 144, K.29/33)

Bâkî, memduhunu tavsif ederken onun edasını Rıdvân bahçesinin çeşmesi olan Selsebil'e benzetmiş, Hz. Peygamber'in ravzasının cennet bahçesi olduğuna ondan fesleğen kokuları yayıldığına işaret etmiştir:

Edâsı Selsebîl-i bâg-ı Rıdvân
Hurûfî ravzadan gelmiş reyâhin
(Bâkî, 15, K.4/11)

Görenler beñzedür ak sancagina Âl-i 'Osmânuñ
Resulüñ ravzasında nûrdan serv-i hırâmânı
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 72, K.16/5)

Yahyâ Bey, Hz. Muhammed'in (SAV) ravzasının ümmetin ziyaretgâhı olduğunu dile getirmiştir:

Ziyâret-gâh-ı ümmetdür rıyâz-ı ravzası dâyim
Kapusı Ka'be gibi rahmet-i insana maksemdür
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 139, M.2/3)

Zâtî, nazminin içinde sevgilinin yanağının vasfını görenlerin şevk duyacağını söyler ve bu durumu Hz. Peygamber'in ravzasından nûr saçılmasına benzetir:

Nazmum içre görene vâsf-ı ruhuñ şevk virür
Berk urur Ravza-i Ahmedde sanasın kim nûr
(Zâtî¹³⁷, 360, G.360/2)

Ravza-i kuyuñ n'ola dâ'im ziyâret eylesem
Nûr-ı Ahmed gibi berk urur cemâli Ahmedüñ
(Zâtî, 274, G.770/2)

Ravza-i Ahmed hakıyçün dîn-i 'ışka gireli
Ka'be-i kuyuñ olupdur secde-gâhum Mustafâ
(Zâtî, 403, G.1632/2)

¹³⁷ 122, K.35/31

Dıraht üzre açıldı cümle envâr aç gözün gûyâ
 Menâr-ı Ravzada nûr-ı Peyember âşikâr oldu
 (Zâtî, 511, G.1806/2)

2.5.5. VAHİY

Vahiy, Allah'ın dilediği emir, hüküm ve bilgileri peygamberine bildirmesi anlamında terimdir. Sözlükte “hızlı bir şekilde ve gizlice söylemek, işaret etmek, ilham etmek” anlamındaki vahiy (vahy) terim olarak “Allah'ın bir emri, bir hükmü veya bilgiyi peygamberine gizli olarak bildirmesi” demektir. Vahiy kavramı Kur'an-ı Kerim'de yetmiş aşkın yerde fiil kalıplarıyla, altı yerde de “vahy” şeklinde geçer ve bu âyetlerin çoğunda Allah'a, bunun dışında şeytana ve yardımcılara nisbet edilir. Allah'a izâfe edilen vahiyetme fiili peygamberler yanında Hz. Mûsâ'nın annesinde olduğu gibi insanlara, meleklerle, arılara, yer küresine ve göklere yöneliktir. Şeytanlara atfedilen vahiy sözlük anlamındadır ve şeytanın kendi dostları olan insanlara ve cinlere, peygamberlerle müminlere düşmanlık etmeleri için gizlice telkinde bulunmasını ifade eder (En'âm, 6/112, 121). Bazı ayetlerde (Nahl, 16/2; Mü'min, 40/15) peygamberlere indirilen vahyin “ruh” diye anılmasının sebebi vahyin insanları, mecazi mânada ölüm demek olan bilgisizlik ve imansızlıktan kurtarıp onların gerçeği bulmasına yardım etmesi hikmetine bağlıdır. Özellikle Kur'an vahyine, insanın dünya hayatının kaynağını teşkil eden unsura benzetilerek mecazi anlamda ruh denilmiştir. Vahiy meleği Cebrâîl için “er-rûhu'l-emîn” isminin kullanılmasını mânevî hayatla ilgili vahiy getirmesiyle açıklamak mümkündür. Hz. 'Îsâ'nın ruh şeklinde nitelendirilmesi de aynı sebeple izah edilebilir.

XVI. yüzyıl divan şiirinde Cebrâîl'in (AS) Hz. Muhammed'e (SAV) vahiy getirişi ile ele alınmıştır:

Olsa isti'dâd-ı ârif kâbil-i idrâk-i vahy
 Emr-i Hak irsâline her zerredür bir Cebre'îl
 (Fuzûlî¹³⁸, 298, G.180/2)

Her kanda 'azm idersen olsun senüñle şâhâ
 Cibrîl vahyî reh-ber Hızr-ı zemâne hem-dem
 (Lâmi'î Çelebi, 115, K.13/55)

¹³⁸ 46, K.2/4; 69, K.10/10; 75, K.11/10

Gonca hayrû'l-âldür aña mekes-rân olmaga
Her nihâl oldı misâl-i şehper-i Rûhû'l-emîn
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 62, K.13/3)

Sütûr-ı midhat-i zâtuñ sürûr-ı kalb-i şekûr
Misâl-i şehper-i Rûhû'l-Emîn oldı hemîn
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 86, K.19/45)

Dehânı Rûh-ı Kudüsdür hatı aña per ü bâl
Zebânı lutf ile peygamber oldı devrâna
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 155, M.5/7)

Kalbin Ahmed hakkı kıl mehbit-i Cibrîl-i safâ
Şöyle hatdur aña kim kalmaya “min ba‘di vebâl”
(Zâtî, 10, K.5/29)

2.5.5.1. Nur Dağı

Hiz. Muhammed'e (SAV) ilk vahiy Nûr Dağı'nın tepesinde bulunan Hira Mağarasında gelmiştir. Cebel-i Nûr ve onun üzerinde bulunan Hira mağarası Hiz. Muhammed'e (SAV) inen, insanlara ilim ve medeniyet yolunu gösteren ilk vahye beşiklik yapmıştır.

“Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı alaktan (kan pıhtısından) yarattı. Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir. O insana kalemlle yazmayı öğretti. İnsana bilmediğini öğretti (Alâk, 96, 1-5).” ayetleri burada inmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Nûr dağının Mekke'de bulunuşuna işaret etmiştir dağa nûr isminin verilmiş sebebine telmihte bulunmuştur:

Gül-i sefidan ak âfitâbdan berrâk
Hicâzda Cebel-i Nûr ile bu yeksândur
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 32, K.4/12)

2.5.6. PEYGAMBERLİĞİ

Hiz. Muhammed (SAV) 40 yaşlarına doğru ibadet ve züht hayatını yoğunlaştırmış olarak Mekke civarındaki Nûr Dağı'nın Hira Mağarası'na çekiliyor ve zamanının çoğunu ibadetle geçiriyordu. 610 yılının Ramazan ayının 26. gününün gecesinde Cebrâîl (AS) gelerek peygamberlikle görevlendirildiğini bildirmiş, "Oku" emriyle başlayan Alâk suresinin ilk beş ayetini getirmişti (TDEA, C.6: 412). Daha sonraları da Cenab-ı Hakk'ın emriyle Hiz. Muhammed (SAV), Kâbe'ye gidip kendisine inen Kur'an ayetini açıktan okuyor, onları İslâm'a çağırıyordu: (Üstün, 1987: 76)

"Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim. Ondan başka tanrı yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah'a ve ümmî Peygamber olan Resûlüne -ki O, Allah'a ve onun sözlerine inanır- iman edin ve O'na uyun ki doğru yolu bulasınız." (A'raf, 7/158)

Hiz. Muhammed'in (SAV) insanlara Cenab-ı Hakk'ın ayetlerini açıklamak, Kur'an ve hikmeti öğretmekle görevli olduğu Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiştir:

"And olsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, mü'minlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler." (Âl-i İmrân, 3/164)

Müfti-i hıttâ-i Bagdâd mu'înü'l islâm
Vâris-i 'ilm-i Nebî nâ'ib-i nû'man nicedir
(Bağdatlı Rûhî¹³⁹, 153, K.33/13)

Her Müslüman Hiz. Peygamber'in lütfuna sığınıp ondan yardım ister. Bağdatlı Rûhî bunu bir ümit olarak işlemiştir:

Lutf eylesin cihânda ümmîdüm ol ki olsun
Lutf-ı Nebî mu'înüñ 'avn-ı Hudâ penâhuñ
(Bağdatlı Rûhî, 724, G.630/5)

Vâris-i 'ilm-i Nebî Hazret-i Kadî-zâde
Efzâl-i ehl-i zamân eşref-i eşrâf u kibâr
(Bâkî¹⁴⁰, 68, K.25/18)

¹³⁹ 163, K.36/40; 191, K.45/67

¹⁴⁰ 14, K.3/31

Bâkıyâ din-i Muhammed hak için ‘âlemde
Dem-i cân-bahş ile nazm içre bugün ‘Îsâyem
(Bâkî, 295, G.315/5)

Ol ki ‘adlũñ eyleyüp i‘lâm hıfz-ı şer‘ için
Müjdeler virmiş Resûlu’llâha Cibrîl-i Emîn
(Fuzûlî¹⁴¹, 75, K.11/10)

Mâtem edip kara geydi Ka‘be Zemzem acıdı
Çünkü ‘arz-ı iftirâk etti peygamber Ka‘beye
(Hayâlî, 261, G.496/4)

Hız. Muhammed’in (SAV) şeriatine evet demeyip hayır diyenlerin yani ona itaat etmeyenlerin başından bir an olsun bela eksik olmaz:

Her kim ki “lâ” didi dimedi şer‘üñe “belî”
Başından eksük olmasa bir dem nola belâ
(Hayretî¹⁴², 6, K.2/11)

Lâmi‘î Çelebi, Hız. Muhammed’in (SAV), peygamberlerin en hayırlısı olduğunu, onun ümmetinin en hayırlı ümmet olduğunu, ashabının en hayırlı ashab olduğunu ve ailesinin en hayırlı aile olduğunu anlatır:

Zâtı hayru’l-enbiyâ vü ümmeti hayru’l-ümem
Hayru’l-ashâb oldı ashâbı vü âli hayr-i âl
(Lâmi‘î Çelebi, 87, K.3/25)

Hız. Muhammed’in (SAV) getirdiği din ve onun uygulanma şekli olan sünnet bahara benzetilmiş; kıyamet gününe kadar bu baharın bitmemesi temenni edilmiştir:

Tâ kim bahâr-ı sünnet-i dîn-i Muhammedî
Sûr-ı nehâr-ı mahşere dek ola ber-karâr
(Nev‘î¹⁴³, 45, K.13/47)

¹⁴¹ 49, K.3/18; 55, K.5/15; 55, K.5/22; 55, K.5/23; 58, K.6/14; 123, K.27/18; 158, K.37/35; 183, G.1/2; 421, R.3

¹⁴² 423, G.464/1-2-3-4-5

¹⁴³ 77, K.23/13; 581, M.41/1

Peygamber efendimiz ashabına ne emrederse, ne anlattırsa onlar tam bir teslimiyetle “işittik ve itaat ettik” diyorlardı. Yahyâ Bey, “semi‘nâ ve eta‘nâ” lafzını kullanarak bu duruma işaret etmiştir:

Ashâbına geldükde salât emrini kıldı
Didi işiden cümle “semi‘nâ ve eta‘nâ”
(Taşlıcalı Yahyâ Bey¹⁴⁴, 19, K.1/30)

‘İşk âteşinde kalbini kâl eyler âdemüñ
“Kâle‘n-nebî” makâlesi ile makâl-i hû
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 504, G.360/4)

Dünyâ yüzinde dîn-i Muhammed kavî olup
Oldukça burc-ı şer‘i cihân içre pâydâr
(Zâtî¹⁴⁵, 134, K.39/34)

Cândan haber virürler câna tekellüm itseñ
Rûhü‘l-Emîn-i lâ‘lüñ peygamber-i zebânuñ
(Zâtî, 200, G.696/3)

2.5.7. AHLÂKI

O, imanda, ibadette, ahlâkta, cömertlikte mü‘minler için en güzel örnektir. (Üstün, 1987: 76)

Kur’an-ı Kerim’de:

“Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnektir. ” (Ahzâb, 33/21) buyrulur. Hazret-i Peygamber, bütün hâl ve hareketleri örnek alınan en büyük dinî rehber olarak görülür (TDEA, C.6: 414). Efendimiz, kıyamete kadar gelecek insanlara örnek bir şahsiyet, davranışlarından ders alınacak bir rehber olarak gönderildiği için, hayatın her yönünü kapsayan üstün bir ahlâkla donatılmıştır (Kandemir, 2005: 425). O, bir ahlâk timsalidir. Bu sebepten Cenab-ı Hakk’ın hadsiz hesapsız lütfuna mazhar olmuştur. Hz. Âişe’nin deyişiyle O’nun ahlâkı Kur’an’dı (Üstün, 1987: 57). Nitekim Kur’an-ı Kerim’de:

¹⁴⁴ 36, K.5/23; 49, K.9/26; 59, K.12/14; 68, K.14/22; 79, K.18/18; 84, K.19/27; 84, K.19/28; 182, M.14/4; 184, M.15/3; 223, M.48/6

¹⁴⁵ 35, K.10/24

“Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır. Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” (Kalem, 68/3-4) buyrulur.

Hiz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: “Beni Rabbim terbiye etti ve beni ne güzel yetiştirdi.” (Durmuş, 2005: 429). Bu sebeple onun ahlâkı, davranışları insanlık için mükemmel bir örnektir. Mü’minler onu izlemekte, ona öteki insanlardan farklı bir saygı göstermekte ve onun buyruklarına uymaktadır. İşte, böyle üstün şahsiyeti ve vasıfları olan bir Peygambere tabi olmak, onu örnek almak, insanlar için bir şereftir. Çünkü o peygamber, insanların kardeşlik, yardımlaşma, merhamet, iyilik, şefkat duygularını geliştirmiş; onlara insanlığın mâna ve gayesini öğretmiştir. Beşeriyetin muhtaç olduğu sevgi ve saygı ondadır. (Nizamoğlu, 2000: 130)

Bu mevzu Kur’an-ı Kerim’de da geçer:

“Peygamber, mü’minlere kendi canlarından daha yakındır.” (Ahzâb, 33/6)

Padişah övgüsü yapılırken de Hiz. Muhammed Mustafâ’nın ahlâkının yüceliği vurgulanır:

Vezir-i Mustafâ-hulk u Hasan-nâm u ‘Alî-sîret

Müşîr ü sâ-tâb‘ u pâk-re’y ü ‘âkil ü dâna

(Bağdatlı Rûhî, 259, M.44/2)

Encümenler seyr idüp nesrin beyâzın gezdendirir

Hüsn-i hulkuñda dürüst itmek diler mahzar sabâ

(Fuzûlî, 57, K.6/4)

“Allah güzellik tahtına seni padişah etti. Senin zatının mükemmelliğini sıfatların en güzelleri arasında yüceltti.”

İzed serîr-i hüsne seni kıldı pâdişâh

“A‘la kemâli zâtike fi-ahseni’s-sîfât”

(Fuzûlî, 210, G.44/7)

Dillerde sıfatuñ bugün ahlâk-ı Muhammed

Olduñ nete k’ol ism-i şerifiyle müsemmâ

(Lâmi‘î Çelebi, 173, M.17/8)

Nev'î Sultan Murad'ı övdüğü bu kasidesinde padişahın güzel ahlâkına örnek olarak sevgili peygamberimizin ahlâkını zikretmiştir:

Sa'âdet-vasf u Sa'dî-nâm u devlet-kâm u 'âlî-baht
Muhammed-hulk u Yûsuf-rûy u Âsaf- re'y ü 'Îsî-dem
(Nev'î, 105, K.34/7)

Cism-i şerîfi matla'-ı hurşîd-i ma'rifet
Resm-i latîfi menba'-ı ahlâk-ı Mustafâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 104, K.24/36)

Ya'ni Ahmed-hulk u Mahmudu'l-hısâl ü dindâr
Râzi vü şâkirdür andan hep Muhammed ümmeti
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 115, K.28/15)

2.5.8. NÛRU

Nûr Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden biridir. İmam Gazâlî bu ismin manasını şöyle açıklar: “O öyle bir zahirdir ki bütün zuhûr onunladır. Çünkü kendi nefsinde zâhir olan, görünen ve başkasını da gösteren nesneye Nûr denir.” (İmam Gazâlî, çev. M. Ferşak: 195)

Allah başlangıçta nûrlar tecelli etmiş, bu nûrla peygamberlik feyzinin sırnı ortaya çıkarmıştır (Gültekin, 2006: 145). Hz. Peygamber'in bir ruh ve nûr olarak yaratılışı diğer bütün varlıklardan öncedir. Hz. Âdem ebu'l-beşer (insanlığın babası) dır, O ise ebu'l-ervâh (ruhların babası)' dır. Hz. Âdem daha su ile toprak arasında iken O peygamberdi. Cenab-ı Hakk ilk önce Peygamber'in nûrunu sonra maddî-manevî, zahirî-batinî bütün varlıkları O'nun nûrundan yaratmıştır. (TDEA, C.6: 414)

Vahdet-i Vücûd öğretisine göre varlık mertebelerinden ikincisi olan Vahdet mertebesinin bir adı da Hakikât-i Muhammediye'dir (Konuk, 1987: 11-13). Çünkü bütün zuhur aslında O'nun varlığı içindir. (Yusuf bin İsmail en-Nebhani, çev. F.Göngör, 1996)

Cenab-ı Hakk bilinmeyi (marifet) arzu etmiş (mahabbet) ve sırf bu yüzden âlemi yaratmıştır. Sadece Cenab-ı Hakk'ın bulunup da diğer hiçbir şeyin bulunmadığı bir zamanda Cenab-ı Hakk'tan bir sevgi zuhur etmiştir. Bir nûr şeklinde kendini belli eden bu sevgi nûr-ı Muhammedî'dir. Hz. Peygamber “Allah'ın ilk yarattığı şey benim nûrumdur” (Canan, 1988: 311-312) hadisiyle buna işaret etmiştir. (TDEA, C.6: 414)

Ey dide hüsni dilberi çün itdüñ arzû
Rûzî kıla Hüdâ saña nûr-ı Peyamberi
(Zâtî, 374, G.1584/6)

Habîb-i Kibriya'ya uymak ve onu örnek almaktan başka Cenab-ı Hakk'a giden yol yoktur. İlk varlık olan nûr-ı Muhammedî, Hazret-i Âdem yaratıldığında onun alnında parlamıştı. (TDEA, C.6: 414)

Şehâ güneş gibi ol 'âlem içre kişver-gîr
Bi-hakk-ı nûr-ı cebîn-i beyâz-ı peygamber
(Hayâlî, 31, K.3/18)

Gün gibi alnında peydâ oldu nûr-ı Mustafâ
Gamzesi virür nişân-ı Zülfikâr-ı Murtazâ
(Hayretî, 101, M.17/1)

Bütün varlıkların maddî sebebi o olduğu için her varlık mutlaka onun nûrundan bir ışık taşır, var olmak için onun nûrundan az veya çok ışık alması gerekir.

Cenab-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevher Hz. Peygamber'in nûrudur. Bu nûrdan önce ruhlar âlemi, daha sonra da cisimler âlemi olarak gruplandırılan on sekiz bin âlem yaratılmıştır. (Yeniterzi, 1993a: 96)

Nûr-ı 'uyûn-ı kerem nûr-ı gusûn-ı kerem
'Ûd-ı fûnûn-kerem "salli ve sellim 'aleyh"
(Bağdatlı Rûhî, 63, K.2/6)

Peygamber efendimizin gelişiyile dünya aydınlanmıştır. Bâkî, dünyayı aydınlatan bu چراغın Hz. Muhammed Mustafâ'nın nûru olduğunu söyler:

Cihân rûşen ziyâsından mahabbet ol Hüdâ hakkı
Çerâğ efrûz-ı 'âlem nûr-ı pâk-i Mustafâ ancak
(Bâkî, 245, G.234/6)

Çerâg-ı tal‘at ile Kerbelâya salduñ nûr
 Ol âsitânedede kılduñ dür-i niyâz nisâr
 (Fuzûlî, 123, K.27/27)

Safha-i mihr-i rûhuñdur mevzi-i nûr-ı Nebî
 Çâr tab‘-ı kâmilin me’vâ-yı mihr-i çâr-yâr
 (Fuzûlî, 170, K.41/18)

Pertev-i nûr-ı Nebî berk urur alnuñda
 Ruhlaruñ al durur benleruñ ashâb gibi
 (Hayâlî¹⁴⁶, 299, G.604/2)

Hayretî, Hz. Muhammed Mustafâ'nın nûrunu alında görselerdi yetmiş iki milletin ona ümmet olacağını dile getirmiştir:

Görselerdi Mustafâ nûrın cebîninde anuñ
 Ümmet olurlardı yetmiş iki millet Ahmed'e
 (Hayretî¹⁴⁷, 393, G.418/4)

Çün çerâgı nûr-ı Ahmedden yakar olsa ne tañ
 Gün gibi devr-i kamerde hüsrev-i envâr gül
 (Lâmi‘î Çelebi¹⁴⁸, 121, K.16/8)

Beytü'l Harem gül bahçesidir, perdesi ise siyah buluttur. Nûr-ı Mustafâ güldür ve her köşeden görünür:

Gülsitân Beytü'l Haremdür perdesi ebr-i siyâh
 Berk urur gül sanki nûr-ı Mustafâ her gûşeden
 (Nev‘î, 429, G.333/2)

¹⁴⁶ 322, M.25

¹⁴⁷ 70, M.5/1; 101, M.17/1; 118, M.29/1; 124, M.33/2; 255, G.195/1; 298, G.269/1; 317, G.300/2; 345, G.342/4

¹⁴⁸ 86, K.3/24; 234, G.141/1

Hız. Peygamberimizin nûruyla Ebû Leheb'in ateşinin söndüğü Yahyâ Bey'in bu beytine konu olmuştur:

Gün yüzünü görünce yavaşlandı müdde'î
Söyündi nûr-ı Ahmed ile nâr-ı Bû-Leheb
(Taşlıcalı Yahyâ Bey¹⁴⁹, 293, G.21/4)

Yahyâ Bey, Hız. Muhammed'in (SAV) nûruna değinirken onun Arap soyundan geldiğine de işaret etmiştir:

Tarîk-i Ka'bede nûr-ı Muhammed-i 'Arabî
Mürîd-i 'ışka delîl olduğunu gördüñ mi
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 577, G.485/6)

Hız. Muhammed Mustafâ'nın nûru öyle göz alıcıdır ki Kâbe'de hacılar onun nûrunun göz kamaştırıcığundan tavaf etmekte zorlanırlar:

Huccâc-ı Ka'beyi nice kim eyleye tavâf
Berk ura ravzada nitekim nûr-ı Mustafâ
(Zâtî¹⁵⁰, 122, K.35/31)

Zâtî, sevgilinin güzelliğini anlatırken peygamberlerin vasıflarından ve mucizelerinden yararlanmışır:

Cebîni nûr-ı Ahmeddür kelâmı mu'ciz-i 'İsâ
Tudagı âb-ı Hızır anuñ yanagı âteş-i Mûsâ
(Zâtî, 398, G.1624/3)

¹⁴⁹ 125, K.31/4; 396, G.182/6; 559, G.455/1

¹⁵⁰ 19, K.8/2; 49, K.16/1; 203, M.23/3; 203, M.23/4; 203, M.23/5; 207, M.27/2; 207, M.27/4; 228, Ş.54; 229, Ş.69; 89, G.89/3; 360, G.360/2; 267, G.763/7; 274, G.770/2; 279, G.775/1-2; 459, G.955/5; 49, G.1081/1; 150, G.1240/5; 398, G.1624/3; 431, G.1677/4; 511, G.1806/2

2.5.9. HABİBULLÂH OLUŞU

“Sevgili, dost, yâr anlamındaki Habîb ismi yalnızca Hz. Peygamber’e mahsustur. O; hem Cenab-ı Hakk’ın yâridir, Habîbullah’tır, hem de bütün insanların sevgilisidir, Habîb-i İbâd’dır.” (Yeniterzi, 1993a: 177)

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: “...İbrâhîm Allah’ın dostudur. Mûsâ, Allah’ın kendisiyle konuştuğudur. ‘Îsâ, Allah’ın kelimesi ve ruhudur. Âdem’i de Allah seçmiştir bu da doğrudur. Ben ise Allah’ın sevgilisiyim (habîbiyim) Ama bununla övünmüyorum. Kıyamet gününde hamd sancağını ben taşıyacağım, yine övünme yok. Allah katında ben, evvelkilerin ve sonrakilerin en kıymetlisiyim, yine övünme yok. Kıyamet gününde ilk şefâat edecek benim, yine övünme yok.” (Rudânî, çev. N. Erdoğan: 19)

Hz. Muhammed’i SAV ne kadar övsek ve O’nun ümmeti olmakla ne kadar övünsek azdır.

Bir nûr şeklinde kendini belli eden sevgi, nûr-ı Muhammedî’dir. Bu durum Cenab-ı Hakk’ın Hz. Peygamber’e olan sevgisini, daha doğrusu aşkını dile getirir. Şu halde Cenab-ı Hakk, Hz. Peygamber’i ezelde sevmiştir, O ezelde Habîbullâh’ tır. Cenab-ı Hakk, onu o kadar çok sever ki, varlıkları sırf onun yüzü suyu hürmetine yaratmıştır. Kudsi bir hadiste “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” buyrulmuştur. Eşyanın sebebi, maddî manevî bütün varlıkların var olma sebebi odur. (TDEA, C.6: 414-416)

Kur’an-ı Kerim’de:

“(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” (Âl-i İmrân, 3/31)

Ol habîbu’llâh Ahmed sâhib-i sun‘-ı vakar

İ’tikâdü’l câhile buyurdu “ez-zübedü’l humar”

(Bağdatlı Rûhî, 201, K.47/36)

Bağdatlı Rûhî, “velekad kerremnâ” lafzını kullanarak İsrâ suresi 70. ayete işaret etmiştir:

Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık (İsrâ, 17/70):

Şeref-i nutkile Rûhî bizüz ehli eşyâ
 Şâhid-i ‘âdilimizdür “velekad kerremnâ”
 Gör ne dir ol ki virilmiş aña dîn ü dünyâ
 Olmasak olmaz idi cümle cihân u mâfihâ
 Ey Murâdî yine sırr-ı hikem-i “levlâk”uz
 (Bağdatlı Rûhî, 299, M.105/4)

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (SAV) Allah’ın en sevgili kuludur. Yani Habibullah’tır. Allah’ın elçisidir. İnsanlığın en hayırlısıdır. Fuzûlî burada O’na olan özleminin büyüklüğünden bahsetmektedir. Bu özlem öyle büyüktür ki şair kendisini susuzluktan dudakları çatlamış insanlara benzetmektedir. Hz. Muhammed’e insanların en hayırlısı, Allah’ın sevgilisi diye seslenmekte, O’ndan şefâat istemektedir:

Yâ Habîbu’llâh yâ hayrû’l-beşer müştâkınam
 Öyle kim leb-teşneler yanup diler hem-vâre su
 (Fuzûlî, 52, K.4/26)

Sevgiliye (Hz. Muhammed’e) kavuşmayı hayat, ondan ayrılığı ise ölüm olarak nitelendiren Fuzûlî, bu düşüncesini desteklemek için Mülk Suresi 2. ayetinde geçen “halaka’l-mevti ve’l-hayât” ifadesini kullanmıştır:

Vasluñ baña hayat verir firkâtüñ memât
 Subhâne hâliki “halaka’l-mevti ve’l-hayât”
 (Fuzûlî, 209, G.44/1)

Hayâlî, şairlere hürmet gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır. Zira Cenab-ı Hakk'ın sevgilisi olan Hz. Muhammed (SAV), nazm ustalarına kıymet verirdi:

Husrevâ erbâb-ı nazma ihtirâm et ihtirâm
Çün severdi bunları Mahbûb-ı Rabbü'l-‘âlemîn
(Hayâlî¹⁵¹, 63, K.23/31)

“Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım” kudsî hadisine yer verenlerden biri de Hayâlî'dir:

Kalır idi perde-i şamî ademde kâinât
Olmasañ mahlûka cümle ya Resûlu'llâh şem'
(Hayâlî, 169, G.232/3)

Hz. Muhammed (SAV), insanları karanlıklardan aydınlıklara çıkaran bir kandildir:
Ol Habîbüñ hakkıçün kim nûr-ı hüsnüñden anuñ
Yandı kandîl-i hidâyet söyünüp nâr-ı zelâl
(Lâmi'î Çelebi, 86, K.3/24)

Lâmi'î Çelebi, Cenab-ı Hakk'ın âlemleri peygamber efendimizin yüzü suya hürmetine yarattığını, Hz. Âdem'i yaratırken bile O'nun nûrunun zaten yaratılmış olduğunu açıkça dile getirir:

Senüñ için yaratdı 'âlemi Hak
Senüñ için getürdi Âdemi Hak
(Lâmi'î Çelebi, 156, M.6/6)

Şâhâ başuña gey yaraşur tâc-ı le-'amrük
“Levlâke lemâ¹⁵²” kâmetüñe hıl'at-î zîbâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 21, K.1/48)

¹⁵¹ 113, G.71/1

¹⁵² “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” kudsî hadis. Ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz, 1992: 113.

Yahyâ Bey, Eyyûb-ı Ensârî'yi methettiği bu şiirinde onun Resûlullâh'a en yakın arkadaşı olduğunu söyler:

Dür-i bahr-i sa'âdetdür gül-i bâg-ı şehâdetdür
Resûlu'llâha hem-demdür Habîbu'llâha mahremdür
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 139, M.2/2)

Taşlıcalı Yahyâ Bey de âlemlerin efendimizin hürmetine yaratıldığına değinmiştir:
Minnet ol Mennâna ey Yahyâ kemâl-i lutf ile
Dostlugına yaratmışdur cihânı Ahmedün
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 416, G.213/5)

“Ey güzellik mülkünün şahı, sen öyle bir sevgilisin ki Cenab-ı Hakk'tan hitap olarak sana levlâk geldi.”

Sen şol Habîbsin ki eyâ şâh-ı mülk-i hüsn
“Levlâk” geldi cânib-i Hakdan saña hitâb
(Zâfî, 114, K.33/31)

2.5.10. RAHMETİ

Rahmet; acıma, esirgeme, koruma, yargılama anlamındadır. Bütün yaratılanların varlık sebebi olan Hz. Peygamber, “âlemlere rahmet”tir. Mutasavvıflar her yerde O'nun nûrunu temaşa etmişler, kavuştukları her çeşit iyiliğin ve nimetin gerçek kaynağının O olduğuna samimi olarak inanmışlar, dünya ve ahiret saadetinin ancak O'na bağlı kalmakla kazanılabileceği hususunda hem fikirdirler. İnsanlar Hazret-i Muhammed'in meftunu, meczûbu, hatta mecnûnudurlar. Onlara göre Cenab-ı Hakk'ta fani olmanın yolu Allah Resûl'ünde fani olmaktan geçer. (TDEA, C.6: 414-416) Bir Hadis-i Şerif'te şöyle buyrulur: “Her kim beni malından, canından, evladından daha çok sevmezse; îmânı tamam değildir.”¹⁵³

Hz. Peygamber'i sevmek, Cenab-ı Hakk'ın da sevgisini kazanmaya bir sebeptir.

Kur'an-ı Kerim'de:

“(Resûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ, 21/107)

O'nun varlığı âlemler, insanlar ve yaratılan bütün canlılar için bir Rahmet'tir.
(Yeniterzi, 1993a: 194)

¹⁵³ Enes b. Mâlik'ten (RA) rivayet. Buhârî Hadis No: 15; Müslim Hadis No: 44.

Fuzûlî, şefâatin de merhametin de şefkatin de Resûlullâh'tan olduğunu belirtir:
 Sana hicrân belâsı hep bu çarh-ı bî-vefânuñdur
 Şefâ'at merhamet şefkat Rasûl-ı Kibriyânuñdur
 Atâ vü redd ü bahşîş Hâlık-ı kevnü-mekânuñdur
 (Fuzûlî, 416, M.7/1)

Cenab-ı Allah Peygamberimizin zatını âlemlere, halka rahmet olarak yaratmıştır. Bu yüzden devran onun şeriatıyla parlamaktadır ve buna şaşılmaz:

Bulsa devrânuñda revnâk tañ mı şer'-i Mustafâ
 Zâtuñı rahmet yaratdı halka Rabbü'l-âlemin
 (Lâmi'î Çelebi, 124, K.17/11)

Hz. Muhammed Mustafâ (SAV), bizlere Mevlâ'nın rahmetidir. O'nun âline ashabına ve dostlarına binlerce kez selam olsun:

Âlüñe ve ahbâbuña ashâbuña cümle
 Her demde selâm ola eyâ rahmet-i Mevlâ
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 23, K.17/70)

Bu cihanda peygamber efendimizi sevmek suçsa eğer Zâtî, çok günahkâr olduğunu söyler:

Sevmek seni cürm ise eger halk-ı cihânda
 Zâtî kuluñuñ çok günehi Şâh Muhammed
 (Zâtî, 119, G.119/7)

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (SAV), ümmetine karşı çok şefkatlidir:

Kıl mürüvvet çâr-yâr-ı bâ-vefânuñ 'ışkına
 Ümmetine şefkat iden Mustafânuñ 'ışkına
 (Zâtî, 191, M.13/1)

“Hâlimi kıyamet eyle, yerimi cennet bahçesi eyle. Ey Nebî, Şefkatinle benimle birlikte haşr ol.”

Hâlüm kıyâmet eyle yirüm gülşen-i cinân

Haşr ol benümle eyle baña şefkat-i Nebî

(Zâtî, 411, G.1645/5)

2.5.11. ŞEFÂATI

Şefâat, bir suçun bağışlanması için aracı olmaktır. Kıyamet gününde kullar, Mahkeme-i Kübrâ'da hesap vereceklerdir. Peygamberimizden önceki peygamberlere verilmeyip ona verilen üstünlüklerden bir tanesi de şefâat etme hakkıdır. (Ahatlı, 1997: 278)

Kıyamet günü bütün insanlar düz ve geniş bir meydana toplanıp, güneşin bütün hararetiyle yaklaştığı an, korku ve dehşetleri tahammül olunmaz dereceye geldiğinde halk çaresizlik içinde kendisine şefâatçi aramaya başlayacaktır. İlk insan Hz. Âdem'den başlamak üzere bütün peygamberlere gidecek ancak onlar şefâat yetkisine sahip olmadıkları belirteceklerdir. Bunun üzerine herkes Hz. Muhammed'e gelip, Allah'ın en son ve en sevgili peygamberinden affolunmaları için Cenab-ı Hakk'a şefâat etmesini dileyenlerdir. Hz. Muhammed, secdeye kapanarak Cenab-ı Hakk'a dua, hamd ve senâda bulunacaktır. O secdede iken Cenab-ı Hakk “Ya Muhammed, başını kaldır, iste. Dilediğin verilecektir, şefâat eyle. Şefâatin kabul edilecektir.” hitabıyla Habîb'ine seslenecektir. Yüce Peygamber de : “Ya Rab ümmetî, ya Rab ümmetî” diyerek ümmetinin kurtuluşunu, şefâatini dileyecektir. (Yeniterzi, 1993a: 305)

Divan şiiirinde Hz. Muhammed'in (SAV) ümmetinin günahkârlarına şefâat edeceği, diğer peygamberlerin “nefsim” diyerek yalnızca kendilerini düşüneceği o çetin hesap gününde, O'nun “ümmetim” diyerek kendine iman edenleri koruyacağı, Livâ-i Hamd ve Makam-ı Mahmûd denilen şefâat yetkisinin sadece O'na ait olduğu ve bütün insanların şefâat için başvuracağı yegâne merci oluşu dile getirilir. (Yeniterzi, 1993a: 303)

Hesap günü geldiğinde Hz. Muhammed (SAV), mücrim kullara şefâatte bulunmazsa hâlleri nice olur:

Yâ Resûla'llâh n'olur ahvâli Rûhî mücrimûn

Sen şefî' olmazsañ bî-çâreye rûz-ı hesâb

(Bağdatlı Rûhî, 340, G.54/7)

Gönül hastadır, aşk hastasıdır ve acı çekmektedir. Karanlık gecede bu acı daha da artmıştır. Bu beyitte “bîmâr” sözcüğünün kullanılması buradaki acının manevi bir acı olmasıdır. “Tîg” ise yine kılıç yine sevgilinin keskin bakışıdır. “Ey sevgili! O gam günü geldiğinde bu hastadan keskin bakışını (kılıcını) esirgeme, yalvarırım! O gün bakışının kılıcı bana gelsin, hasta gönlümle gelsin canından bezen gönlüm ölümle can bulsun. Senin bakışınla hayat bulayım. Beni bakışınla ümmetine kabul et.”

Bu beyitteki gam günü ölüm anı, kıyamet günü; su, kelime-i şahadet; bimâr, şair; tıg (kılıç), Hz. Muhammed’in şefâatidir.

Şair ölüm anında su istemekte yani kelime-i şahadeti ve tevhidi kastetmektedir. Fuzûlî, Hz. Muhammed’in hastaya su vermesiyle kıyamet gününde “Ümmetimidir.” demesini eşdeğer görmektedir:

Gam günü etme dil-i bîmârdan tîgin dirîg
Hayrdur vermek karañu gicede bîmare su
(Fuzûlî¹⁵⁴, 51, K.4/8)

Şefî‘ü’l müznibînâ mahşer eyyâmı ki düzâhdan
Çeker her lahza mücrim kasdına bî-emân hançer
(Fuzûlî, 56, K.5/30)

“Cenab-ı Allah seni şefâat hazinesinin hazinedarı kılmış. Hiç kimse yoktur ki en sonunda sana muhtaç olmasın.”

Hiz. Muhammed’den (SAV) başka hiç kimsenin ve hiçbir peygamberin şefâatinin kabul edilmeyeceği dile getirilmiştir:

Hâzin-i genc-i şefâ‘at seni kılmış İzid
Hiç kim yok ki saña olmaya Âhir muhtâc
(Fuzûlî, 213, G.48/3)

“Sen, âlemi kuşatan ihsan madeni ve şefaata incisi çıkarmak için rahmet denizinin dalgıcısın.”

Zihî cevâhir-i ihsân-ı â‘ma ma‘den-i has
Dür-i şefâ‘at için bahr-i rahmete gavnâs
(Fuzûlî, 269, G.139/1)

¹⁵⁴ 58, K.6/23; 67, K.9/13; 416, M.7/1

Hayretî, can u gönülden Peygamberimize bağlanmayanların şefâatten mahrum kalacaklarını şöyle dile getirir:

Mustafâ hakkı şefâ'atden olur mahrûm olar
K'itmediler cân ile dilden mahabbet Ahmede
(Hayretî, 393, G.418/2)

Resûlullâh bizlere şefâat ederse günahlarımız affolunacaktır:

Pür cinâyetdür sözüüm "estagfirullâh el-'azîm"
Yâ Resûla'llâh şefî' ol ire tâ gufrânımız
(Lâmi'î Çelebi, 100, K.7/98)

Lâmi'î, Peygamberimizin şefâatine nail olmak, O'nun şefaatinin suyuyla susuzluğunu gidermek istemektedir. Ayrıca Hz. İbrâhîm için hazırlanan ateşin, gül bahçesine dönüşmesine de telmihte bulunmaktadır:

Şefâ'atüñ suyından eger ola Lâmi'î sîrâb
Gül ide nâr-ı cehîmi bu bir avuç toprag
(Lâmi'î Çelebi, 257, G.222/7)

Muhibbî, Cenab-ı Hakk'tan niyazda bulunurken Peygamber efendimizin şefâatine sığınmıştır:

Kıl Muhammed hürmetine yâ İlâhe'l-'âlemin
Bu Muhibbî'ye 'inâyet sıhhate bassun kadem
(Muhibbî, 223, G.164/5)

Müslüman olan herkes mahşer gününde Hz. Muhammed'in (SAV) şefâatini ummaktadır. Bunlardan biri de Muhibbî'dir:

Mahşerde Muhibbî umaram ide şefâ'at
Cân u dil ile bendesiyem çünki ben Âlüñ
(Muhibbî, 302, G.242/5)

Nev'î, âsilerin türlü kahırlara maruz kalmasını dilerken; Peygamberin şefâatine mazhar olabilmeyi arzu eder:

Şol dem ki nev'-i kahrına mazhar düşe 'usat
Nev'îyi kıl şefâ'at-i peygambere sezâ
(Nev'î, 231, G.1/10)

Bütün beylerin adalet sahibi olmadığı gibi bütün Ahmed'lerin de şefâat sahibi olmayacağını Taşlıcalı Yahyâ Bey, açıkça dile getirir:

Kamu begler 'adâlet ıssı olmaz
Kamu Ahmed şefâ'at ıssı olmaz
(Taşlıcalı Yahyâ Bey¹⁵⁵, 231, Ş.1/62)

Yahyâ Bey, Hz. Muhammed'den (SAV) şefâat ummakta, bununla birlikte şefâate nail olabilmek içinse liyakatı olup olmadığını sorgulamaktadır:

Baňa ol gün yüzlü Ahmedden şefâ'at yok mıdur
Ya şefâ'at olмага bende liyâkat yok mıdur
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 346, G.103/1)

O'na ümmet olabilmenin şefâatine nail olabilmenin ne denli önemli olduğu bir kez daha karşımıza çıkar:

İlâhî eyle bizi aña ümmet
Ola kim ide mahşerde şefâ'at
(Zâtî¹⁵⁶, 225, Ş.18)

Zâtî, Hz. Muhammed'in (SAV) şefâatine yer verip bir gecede dokuz kat gökyüzüne çıktığı Mirâc hadisesine de atıfta bulunmuştur:

Şefâ'at âsumânında olursın sâyir Ahmed-veş
Yüri bir demde ey 'ârif tokuz çarhı temâşâ kıl
(Zâtî, 321, G.817/2)

¹⁵⁵ 184, M.15/3; 229, Ş.1/38; 506, G.365/1

¹⁵⁶ 119, K.34/32; 163, M.5/5; 207, M.7/2; 228, Ş.55; 408, G.1641/2; 514, G.1810/4

“Ey Muhammed ümmeti, eğer Mustafa’dan şefâat erişmezse ayakta kaldık.”

Muhammed ümmeti kalduk ayakda

Şefâ‘at irmez ise Mustafâdan

(Zâtî, 16, G.1026/3)

Zâtî, ayrılık ateşinin ona Hz. İbrâhîm’e gülşen olduğu gibi olmasını temenni ederken bunu Peygamberimizin yüzü suyu hürmetine Cenab-ı Hakk’tan dilemektedir:

Nâr-ı firâkı yüzü suyına Muhammedüñ

Yâ Rabbi gülşen eyle baña ol Halîl ile

(Zâtî, 212, G.1335/4)

Hz. Muhammed’den (SAV) şefâat talebinde bulunulurken onun dört yârı olan halifelerinin adı zikredilmiştir:

Mahşer-i fûrkatde dil yandı bî-Hakkı Çâr-Yâr

Bir güneh-kâr ümmete eyle şefâ‘at Mustafâ

(Zâtî, 402, G.1631/2)

2.5.12. LİVÂ-İ HAMD

“Hz. Peygamber, Cenab-ı Hakk’tan şefâat izni aldığı zaman ümmeti onun şefâatinin gölgesine sığınacak, Livâ-i Hamd adı verilen sancağı altında toplanacaktır. O’nun mahşerdeki şefâatini sembolize eden bu bayrağın uzunluğunun bin yıllık, genişliğinin de beş yüz yıllık yol kadar olduğu ve üzerinde “Bismillâhirrahmânirrahîm, El-hamdülillâhi Rabbi’l-Âlemin ve Lâ İlâhe İllallâh Muhammeden Resûlullâh” yazılarının bulunduğu rivayet edilir.” (Yeniterzi, 1993a: 306)

Hayretî, abdalların Hz. Muhammed’in (SAV) sancağının altında gölgeleneceklerini söyler:

Yandılar tâb-ı cefâya bunda yarın umaram

İdeler Ahmed livâsın sâyebân abdallar

(Hayretî, 20, K.8/14)

Nev'î, Cenab-ı Hakk'a yakarıшта bulunmakta, dört halifeyi seçilmiş kullardan eylediği gibi kendisini de Hz. Muhammed'in (SAV) sancağı altında toplamasını istemektedir:

Zîr-i livâ-yı hamd-i nebîde kopar beni
Yâ Rab bi-hakk-ı çâr meh-i evc-i ıstıfâ
(Nev'î, 232, G.1/11)

Âşıklar, Peygamber efendimizin kıyamet gibi kâmeti etrafında toplanmışlar ve liva-i hamd onlara sanki kanat olmuştur:

Kıyamet kâmetine Ahmedüñ cem' oldı 'âşıklar
Livâü'l- hamde beñzer ümmete gûyâ penâh olmuş
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 401, G.191/2)

2.5.13. MAKÂM-I MAHMÛD

“Övülmüş makam” demektir. (Yılmaz, 1992: 119). Kur'an-ı Kerim'de: “...ümit edebilirsin, Rabb'in seni bir Makâm-ı Mahmûd'a gönderecektir.” (İsrâ, 17/79).

Hadislerde bildirildiğine göre bu makam; bütün insanların mahşer gününün yegâne şefâatçisi olan Hz. Peygamber'in Livâ-i Hamd'ının altındaki büyük şefâat yeridir. (Yeniterzi, 1993a: 307)

Nev'î, Peygamber efendimizin makâm-ı Mahmûd sahibi oluşunu ve dergâhınınsa gökyüzü olduğunu dile getirir:

Ser-i kûy-ı makâm-ı Mahmûdî
Dergehi 'arş-ı âsmân Ahmed
(Nev'î, 260, G.50/4)

Yahyâ Bey, şiirinde atfettiği kişiye dua etmekte cennette Makâm-ı Mahmûd'a ulaşmasını temenni etmektedir:

Cennetde aña menzil-i Mahmûd ola makâm
Rûh-ı mübârekine tahiyyât ile selâm
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 164, M.7/8)

Makâm-ı Mahmûd'a erişebilmenin yolu bekâya ulaşmak yani ölmektir:

İrişmez ölmeyen ol âsitân-ı maksûda

Bakâya gitmeyen irmez Makâm-ı Mahmûda

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 510, G.371/1)

2.5.14. ÜMMETİ

Ümmet bir peygambere inanan ve bağlanan topluluk demektir. Ümmet-i Muhammed; Muhammed SAV''ın ümmeti, İslâm Dini'nde bulunan demektir. (Yılmaz, 1992: 159)

Cenab-ı Hakk kullarına nasıl şefkatli, merhametli ise Hz. Peygamber (SAV) de ümmetine o denli şefkatli, merhametlidir. Hırs derecesinde ümmetinin hayrını ve iyiliğini ister, cenneti kazandırmak için var gücüyle çalışır. Bizim sıkıntıya düşmemiz ona ağır gelir, onu derinden üzer. Azap görmemiz şöyle dursun zahmet çekmemiz bile onu müteessir eder. Çünkü onun inananlara ince bir şefkati, derin bir merhameti vardır. Ona uyabildiğimiz takdirde ilahî muhabbet ve mağfirete erişeceğimiz müjdesi verilmiştir. (Algül, 2000: 483)

Kur'an-ı Kerim'de bu konu şöyle geçer:

“And olsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.”(Tevbe, 9/128)

O, sadece insanların değil, on sekiz bin âlemin¹⁵⁷ de peygamberidir.

Cenab-ı Hakk, Efendimizin ümmetini en hayırlı ümmet kabul etmiştir. Ümmetine ganimetler helal, yeryüzü temiz ve mescid kılınmış (Enfâl, 8/68), din konusunda kendilerine zorluk ve güçlük yüklenmemiş (Hac, 22/78), en hayırlı gün olan Cuma özellikle onlara tahsis edilmiş (Cum'a, 62/9), yaptıkları az işe çok sevap verilmiş, gönüllerinden geçen kötü düşünceler bağışlanmış ve namazda bağladıkları saflar meleklerin safları gibi değerli kabul edilmiştir. (Kandemir, 2005: 425)

Kur'an-ı Kerim'de bu konu şöyle geçer:

“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız: Ehl-i kitap da inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde imân edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır.” (Âl-i İmrân, 3/110)

Hz. Peygamber, Cenab-ı Hakk'ın indirdiği dine uyanların Cennet ile mükâfatlandırılacağını müjdelemiştir. Bu durum, inanan insanlarda hep bir ümit kapısı bırakmıştır:

¹⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. TDEA, C.1: 103; C.7: 127; Pakalın, 1983: 728.

Ebu Saîd Hudrî'den RA bildirildiğine göre: Hz. Peygamber (SAV): “Allah, Cennet ahalisine: Ey Cennet ahalisi! Diye hitap buyurur. Onlar: Ey Rabbimiz! Sana iki defa icabet ederiz ve kullukta daimiz. Hayır, senin iki elindedir derler. Allah: Razı oldunuz mu? Buyurur. Kullar: Ya Rab! Nasıl razı olmayalım? Sen bize mahlûkatından hiçbir kimseye vermediğini ihsan buyurdun! derler. Allah: Bundan daha kıymetlisini vereyim mi? buyurur. Onlar: Ey Rabbimiz! Bundan daha kıymetli ne olabilir ki? derler. Bunun üzerine Allah: Ben size rızamı helal kılıyorum ve artık bundan sonra sizlere ebediyen kızmam! buyurur.”¹⁵⁸

İslâmiyet, aşırılıklardan uzak vasat (orta) bir dindir. Kur'an-ı Kerim'de bu durum şöyle geçer:

“İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resûl'ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık.” (Bakara, 2/143)

Yine Hz. Peygamber'in insanlara tavsiye ettiği yol, orta yoldur. İfrat ve tefride kaçmadan vasat olanın en hayırlı yol olduğunu da ümmetine bildirmiştir.

Ebu Hureyre (RA) anlatıyor:

“Resulullâh (SAV) söyle buyurdu: “Hayr-ül-ümûr evsâtuhâ = İşlerin en iyisi vasat olanıdır.”¹⁵⁹

Bağdatlı Rûhî Peygamberimizin bu hadisine şöyle telmihte bulunmuştur:

Ol hatt-i istevâ ki reh-i müstakîmdür

Yol bulsa her kim aña odur ümmet-i vasat

(Bağdatlı Rûhî, 679, G.564/3)

Rûhî, “İşlerin en hayırlısı vasat olanıdır” hadisine tam metin olarak yer vermiş lakin bunu mecazi olarak işlemiştir:

Hub-rûlar gördüm almışlar o servi ortaya

Seyr idüp ol dem didüm “lâ hayrün illâ fi'l-vasat”

(Bağdatlı Rûhî, 680, G.565/3)

Hayretî ise bu hadis-i şerife telmihte bulunarak vasat ümmete değinmiştir:

Bildüñ nedür rümûz-ı hat-ı istivâyı sen

Olduñsa Mustafâya eger ümmet-i vasat

(Hayretî, 236, G.165/3)

¹⁵⁸ Sahih-i Müslim; Kütüb-i Sitte Hadis No: 5103; Kütüb-i Sitte'den 1001 Hadis, 2002, Hadis No: 1000.

¹⁵⁹ Deylemi, Beyhaki; Kütüb-i Sitte, Hadis No: 83.

Zâtî, hadis-i şerifin tam metnine yer vererek hayırlı olanın orta yol olduğuna işaret etmiştir:

Zâtî hayırlı olduğuna ol miyân-ı yâr
 ‘‘Hayr-ül-ümûr evsâtuhâ’’ hod yiter hadis
 (Zâtî, 91, G.91/5)

Peygamberimizin itibarlı ashabı O’nun emrettiklerine ve yasak ettiklerine boyun eğerdiler:

Münkâd emr ü nehyine eshâb-ı i‘tibâr
 Ednâ işâretine zevi’l ihtirâm râm
 (Bâkî, 60, K.23/17)

Devri anuñ âl ü ashâbından almaz rûzgâr
 Devr anuñdur devr ilen her nice kim devrân olur
 (Fuzûlî, 65, K.8/29)

İmanın tadına tam olarak varabilmenin yolu Hz. Muhammed’i (SAV) her şeyden ve herkesten çok sevmektir. Mü’min olabilmek O’nun sevgisiyle dolup taşmaktan geçer:

Muhammed ümmeti mü’min degül mi Hayretî yohsa
 Niçün ol almaya billâh hubb-ı Mustafâdan haz
 (Hayretî¹⁶⁰, 237, G.166/5)

Nev‘î, Hz. Muhammed’in (SAV) sünnetine uymayanlara binlerce lanet etmiştir:

Hep sünnet-i Muhammed’e cem‘ oldı ümmeti
 A‘dâ-yı ehl-i sünnete la‘net hezâr bâr
 (Nev‘î¹⁶¹, 44, K.13/33)

¹⁶⁰ 423, G.465/3

¹⁶¹ 44, K.13/33

Yahyâ Bey, padişah övgüsü yaparken Muhammed ümmeti için dua eder. Adalet doğruluk ve kerem sahibi olan padişahı ihsan güneşi olarak görür ve Muhammed ümmetinin üstünden hiç eksik olmamasını niyaz eder:

Muhammed ümmeti üstünden ırmasun Mevlâ

O ‘adl ü dâd ü kerem ıssı şems-i ihsânı

(Taşlıcalı Yahyâ Bey¹⁶², 41, K.6/37)

O yüce peygamber, dermansız denen dertlerin dermanıdır, lokmanıdır. O kimsesizlerin kimsesidir. O, ümmetinin ayıplarının, günahlarının affolunması için mücadele ve şefâat edendir:

Ümmetüñ ‘aybına Hakk’uñ nokta-i gufrânısın

Başına dermânı yok bî-çâreler lokmânısın

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 184, M.15/3)

Âteş getürdüñ penc gence Muhammed ümmetin

Görmedi mislin üç oğul nüh peder çâr ümmehât

(Zâtî¹⁶³, 2, K.2/7)

Kopardı kıyâmet gelişi fasl-ı şitânuñ

Çün ümmet-i Ahmed yüzi ag oldı cihânuñ

(Zâtî, 222, G.718/1)

“İki cihan fahrinin sana şefâat etmesini istiyorsan O’nun ümmetini incitme, onlara lütufta bulun.”

Günâha girme incitme Muhammed ümmetin lutf it

Şefâ‘at eylesün dirsən saña iki cihân fahrı

(Zâtî, 408, G.1641/2)

¹⁶² 36, K.5/22; 39, K.6/18; 50, K.9/30; 64, K.13/26; 73, K.16/26; 90, K.20/41; 90, K.20/50; 167, M.8/1

¹⁶³ 208, M.27/7; 166, G.166/5; 274, G.770/3; 16, G.1026/3; 408, G.1641/2; 431, G.1677/4; 512, G.1807/2

2.5.15. CÖMERTLİĞİ

“Hz. Muhammed (SAV), insanların en cömerdi idi. Vahy’in ilk gelişinde Hz. Hatice’nin “Sen kimsesizlerin derdine derman olur, hak yolunda felakete uğrayanların yardımına koşar, yoksulu himaye edip gözetirsin.” deyişinden, O’nun peygamberlikten önce de cömert, iyiliksever olduğunu anlıyoruz.” (Üstün, 1987: 62-63)

Hz. Muhammed (SAV), cömertlik ve rahmet kaynağıdır. O, vefalı askerlerin şahıdır. Salat ve selam O’na olsun:

Menba‘-ı cûd u ‘atâ asl-ı vücûd-ı sehâ
Şâh-ı cünûd-ı vefâ “salli ve sellim ‘aleyh”
(Bağdatlı Rûhî, 63, K.2/10)

Mahzen-i sırr-ı Hüdâ kân-ı sehâ vü ‘atâ
Gevher-i genc-i Hüdâ “salli ve sellim ‘aleyh”
(Bağdatlı Rûhî, 64, K.2/23)

2.5.16. HİCRETİ

Hicret sözlük anlamı ile göç etmektir. Peygamber efendimizin hicreti dendiğinde ise Peygamber efendimizin Mekke'den Medine'ye göç etmesi olarak tarif ederiz. Peygamber efendimiz Hz. Muhammed’in (SAV) hicreti milâdî olarak 632 yılında olmuştur. Peygamber efendimizin Mekke’den Medine’ye hicreti sırasında yanında sadece Hz. Ebûbekir (RA) ve bir rehber bulunmaktadır.

XVI. yüzyıl divan şiirinde Hz. Muhammed’in (SAV) hicreti sadece Zâtî tarafından bir kez işlenmiştir:

İncitdi gitdügüñ kamu ‘uşşâkı şehrden
Ey mâh Ka‘be ehlini san hicret-i Nebî
(Zâtî, 411, G.1645/3)

2.5.17. EBÛ LEHEB'İN DÜŞMANLIĞI

Abdulzza bin Abdulmuttalip veya Kur'an-ı Kerim'de takılmış lakabıyla Ebû Leheb (Ateşin babası), Hz. Peygamber'in (SAV) on iki amcasından biridir. Yaşamında İslâm'a ve Hz. Peygamber'e (SAV) muhalif bir tavır almıştır.

Müslümanlar tarafından verilen bir lakap olan Ebû Leheb, “alevlerin ya da alevli ateşin babası” anlamına gelir. Hz. Muhammed'e (SAV) hem gizli, hem de açık davet döneminde engel olmuştur. Yaptığı zulümlerden sonra kendisi ve eşi hakkında Kur'an-ı Kerim'in 111. suresi olan Tebbet Suresi inmiş; bu surede Ebû Leheb'e ve karısına beddua edilmiştir.

“Ebû Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O, alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu hâlde karısı da (ateşe girecek).” (Tebbet, 111/1-5)

Hız. Peygamber'in (SAV) yakın akrabalarını uyarması emrini aldığı zaman, akrabalarını toplayarak onlara: Ey Kureyş topluluğu, size, şu dağın arkasından bir ordu geliyor, sizi kılıçtan geçirecekler desem bana inanır mısınız?” diye sordu. Onlar da hep bir ağızdan: “Evet inanırız. Çünkü sen hiç yalan söylemezsin diye bağırdılar. O zaman Hz. Peygamber (SAV): O hâlde ey insanlar, ben size önünüzde müthiş bir hesap günü var. Allah'a inanın ve hayatınızı Allah'ın istediği şekilde düzenleyin diyorum. Bana inanın” dedi. Bunun üzerine Ebû Leheb ayağa kalkarak, “Ey Muhammed elin, dilin kurusun. Bizi buraya bu boş lafları söylemek için mi çağırдың” diye bağırdı. Yerden aldığı bir taşı Hz. Peygamber'e atmak istedi. Fakat Cenab-ı Hakk atmasına izin vermedi ve adeta elleri kurudu.

Bu toplantıdan sonra Hz. Peygamber'i her nerede görse ona eziyet etmeye, yolunu kesmeye, diğer insanlarla görüşüp dinini anlatmasını engellemeye çalıştı. Karısı Ümmü Habîbe de, Hz. Peygamber'in (SAV) geçtiği yollara dikenler atarak O'na eziyet etti. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk bu sureyi göndererek, Ebû Leheb'i ahirette bekleyen cezayı bildirdi.

Edebiyatta adına Bû Leheb şeklinde de rastlanır ve daima menfi imajlarda yer edinir. (Pala, 1989: 147)

Hayretî, daima rakip olan Ebû Leheb'le karşı karşıya gelmektedir. Sevgili onu zerafet erbabı olan Hz. Muhammed'e (SAV) hiç layık görmez:

Hayretî dâyim rakib-i Bû-Leheble seyr ider

Hiç lâıyk görmez erbâb-ı zarâfet Ahmede

(Hayretî, 393, G.418/5)

“Ey Sâfi, eğer Ahmed’in övülmüş ümmetinden değilsen Ebû Leheb ile Mahmûd’un farkını anlayamazsın.”

Ümmet-i memdûh-ı Ahmedden degülsin sâfiyâ
Bû Lehebden idemezseñ fark eger Mahmûdını
(Hayretî, 423, G.465/3)

Muhibbî, Ebû Leheb’in cennete layık olmadığına değinerek rakib ile benzetme unsuru olarak Ebû Leheb’i kullanmıştır:

Kûyuña koma rakîb-i kâfiri
Cennete lâyıık degüldür Bû Leheb
(Muhibbî, 159, G.100/3)

Hız. Muhammed Mustafâ’nın nûru ile Ebû Leheb’in ateşi sönmüştür:
Gün yüzini görince yavaşlandı müdde‘î
Söyüendi nûr-ı Ahmed ile nâr-ı Bû Leheb
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 293, G.21/4)

Yahyâ Bey, Ebû Leheb ve Ebû Cehil’in maceralarının peygamberimizden dinlenilmesini söyler:

Kavl-i Resûle kâyil olur istimâ‘ ider
Bû Cehl ile Ebû Lehebün mâcerâsını
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 585, G.501/6)

Zâtî, Ebû Leheb’in peygamber efendimize ettiği zulümler sebebiyle ateşler içinde yanacağını telmih yoluyla bizlere bildirmektedir:

Ka‘be-i kûyuñda koma düşmânı
Zâtîyi ey dost yakdı bu leheb (Bû Leheb)
(Zâtî, 69, G.69/5)

Bu ıssıya karlar mı döyer bi’llâhî Zâtî
Dünyâyı yakan âteş-i ‘ışkı lehebidür
(Zâtî, 454, G.454/5)

2.5.18. EBÛ CEHİL'İN DÜŞMANLIĞI

Hız. Muhammed'in ve İslâm'ın azılı düşmanlarından biridir. Yaklaşık 570'te Mekke'de doğdu. Asıl adı Amr olup Kureyş'in Mahzûm koluna mensuptur. Ebû'l-Hakem olan künyesi İslâmiyet'e düşmanlığı sebebiyle Hız. Peygamber tarafından Ebû Cehil şeklinde değiştirilmiştir. Dârünnedve üyesi olan Ebû Cehil, Resûl-i Ekrem'in davetine başından beri karşı çıkmış ve müslümanlar aleyhinde hazırlanan bütün komplolarda yer almıştır. Vefid b. Mugîre ile Ebû Cehil, kendi kabilelerine mensup olmayan birinin peygamberliğini hazmedemedikleri için Hız. Muhammed'e inanmayacaklarını açıkça söylemişlerdir.

Ticarî nüfuz ve servetinden güç alan Ebû Cehil hayatı boyunca İslâmiyet aleyhinde çalıştı, halkın müslüman olmasını engelledi, müslüman olanları da inançlarından vazgeçirmeye gayret etti. İslâmiyet'i kabul eden kişi toplumda itibarlı biri ise ona saygınlığını yitireceğini söyleyerek, ticaretle uğraşıyorsa kendisini iflas ettirmekle tehdit ederek, güçsüz ve kimsesiz ise onu döverek İslâm'dan döndürmeye çalıştı. Ashaptan Ammâr b. Yâsir ile annesine, babasına ve daha birçok müslümana İslâmiyet'i kabul ettikleri için çok ağır işkenceler yaptı; Ammâr'ın annesi Sümeyye'yi şehid etti. Ebû Cehil, ilk müslümanlardan olan üvey kardeşi Ayyâş b. Ebû Rebîa'yı aldatarak hicret ettiği Medine'den tekrar Mekke'ye götürdü ve orada hapsedip Medine'ye dönmesine yıllarca engel oldu.

Bağdatlı Rûhî, Necm suresi 10. ayete işaret etmiştir:

Bunun üzerine Allah kuluna vahyini bildirdi. (Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı (Necm, 53/10).

Mirâc mucizesini Ebû Cehil'in inkâr etmesi bir şeyi değiştirmez. Çünkü bu durum ayet-i kerimeyle sabittir:

Sırr-ı mi'râca nola kılssa Ebû Cehl inkâr

Hayli 'akl ister nükte-i "mâ evhâ" fehm

(Bağdatlı Rûhî, 843, G.812/2)

Bâkî, Ebû Cehil'in Peygamber efendimize biat etmeyişini dile getirir:

Ne 'acep fazlına nâdân eger inkâr itse

İtdi mi Ahmed-i Muhtâra Ebû Cehl ikrâr

(Bâkî, 68, K.25/24)

Sevgili, Hz. Muhammed Mustafâ (SAV)'dir. Rakip ise Ebû Cehil'dir. Hayretî, rakipten türlü cefalar çekse de gam değildir çünkü o sevgilinin aşkından haz almaktadır:

Gam degüldür çekse Bû-Cehl-i rakîbüñ ta'nını
Şol safâ ehli ki hubb-ı Mustafâdan hazz alur
(Hayretî, 202, G.107/3)

Lâmi'î âhir zamânı gör ki Bû-Cehl oturur
Mesned-i Mahmûd iken seccâde-i hükm ü kazâ
(Lâmi'î Çelebi, 176, M.18/33)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, bu beytinde leff ü neşr sanatını nakşederek Hz. Muhammed'e (SAV) dost Ebû Cehil'e düşmanlığımızı işlemiştir:

Dostuz 'ârif-i bi'llâha Ebû Cehle 'adû
Kimine nûr-ı Muhammed kimine nâruz biz
(Taşlıcalı Yahyâ Bey¹⁶⁴, 396, G.182/6)

Zâtî, kendisiyle düşmanı arasındaki münasebeti, Peygamber efendimizle Ebû Cehil arasındaki hâle benzetir:

Ger hâlümüz a'dâ ile teftîş olunursa
Güyâ ki Ebû Cehl ile ahvâl-i Muhammed
(Zâtî, 109, G.109/4)

2.5.19. EBÛ TÂLİB

Hz. Peygamber'in amcasıdır. 535 yılında doğdu. Annesi Fâtıma bint Amr b. Âiz el-Mahzûmiyye'dir. Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile amcası Zübeyr'in öz kardeşidir. Babası Abdülmuttalib ölümünden önce, sekiz yaşında olan torunu Muhammed'in bakımını ve himayesini kendisine vasiyet etmişti. Kâbe hizmetlerinden olan hacılara su ve yiyecek temini vazifeleri babasından miras kalmışsa da malî durumu bozulduğu ve fakir düştüğü için bu görevleri Abbas b. Abdülmuttalib'e devretmişti. Hâşimoğulları'nın reisliği ise ölümüne kadar uhdesinde kaldı. Nitekim Mekke'de onun oturduğu mahalleye Şi'bü Ebî Tâlib denirdi. Ebû Tâlib Kureyş içinde önde gelen, sözü dinlenen, saygı duyulan bir kimse olup himayesini üstlendiği yeğeni Muhammed'in üzerine titrer, onu çok sever, uğurlu olduğuna inanır ve iyi yetişmesi için elinden geleni yapardı. Hatta seyahatlerinde bile yanından ayırmazdı. Nitekim

¹⁶⁴ 585, G.501/6

onu himayesine aldığı ilk yıllarda bir kabile ile birlikte ticaret amacıyla Suriye'ye gitmeye karar verdiği zaman henüz on iki yaşlarında olan yeğenini de ısrarlı talebi üzerine yanına almıştı. Kaynakların ittifakla verdikleri bilgilere göre, ticaret kervanı Suriye topraklarındaki Busrâ'da konaklayınca rahip Bahîrâ Ebû Tâlib'e, yeğeninin gönderileceği İncil'de vaad edilen peygamber olduğunu, çocuğu iyi koruması gerektiğini söylemiş, bunun üzerine Ebû Tâlib Şam'a gitmekten vazgeçip süratle Mekke'ye dönmüştü.

Bi'setten sonra Ebû Tâlib, yeğeni Muhammed ile kendi oğlu Ali'nin gizlice namaz kıldıklarını öğrenince, atalarının dinini bırakamayacağını söylemekle beraber yeğenini ömrünün sonuna kadar savunup koruyacağını belirtmişti. Nitekim Hz. Peygamber Mekkeliler'i açıkça İslâm dinine çağırmaya başladığı ve putları terk etmelerini istediği zaman ona muhalefet eden ve Muhammed'i kendilerine teslim etmesini isteyen müşriklere karşı durmuş, Hz. Peygamber'i onlara kesinlikle teslim etmeyeceğini söylemişti. Hatta Kureyş müşrikleri Resûl-i Ekrem'e ve müslümanlara düşmanlıklarını arttırdınca Hâşim ve Muttalib oğullarını yardıma çağırılmış, kardeşi Ebû Leheb dışındaki yakınları, kendilerine karşı girişilen boykot hareketine rağmen Ebû Tâlib mahallesinde onun etrafında toplanmışlar ve orada uzun bir süre sıkıntı içinde yaşamak zorunda kalmışlardı. Hz. Peygamber'i ve müslümanları himaye konusunda son derece cesur davranan Ebû Tâlib, Resûl-i Ekrem'in İslâmiyet'i kabul etmesi yolundaki ısrarlı tekliflerini hep cevapsız bırakmıştı. Hatta ölümünden önce, Hz. Peygamber hiç değilse son nefesinde kelime-i şehâdet getirerek şefâata nâil olmasını rica etmişti. Ebû Tâlib ise müşriklerin, ölüm korkusundan dolayı müslüman olduğunu ileri sürerek kendisiyle alay edebileceklerini söyleyerek onlara karşı küçük düşmek istemediğini belirtmiş ve Resûl-i Ekrem'in teklifine olumlu cevap vermemişti.

Ukayl İbn-i Ebî Talibden istimdâd idüp himmet

Tarik-i Kerbelâya başladuñ akrân u a'yânı

(Fuzûlî, 91, K.15/18)

Müminlerin emiri olan Hz. Alî (RA), Ebû Tâlib'in oğludur:

Emîrû'l mü'minîn Hayder Aliyy İbn-i Ebî Tâlib

Ki Cibrîl-i Emîndür halveti vahdetde derbânı

(Fuzûlî, 92, K.15/28)

2.5.20. VEYSEL KARÂNÎ'NİN HZ. MUHAMMED (SAV) SEVGİSİ

Peygamber efendimiz zamanında yaşamış büyük velidir. İsmi Üveys bin Âmir el-Karnî'dir. Yemen'in Karn köyünde doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. 657 (H.37) tarihinde şehîd edildi. Peygamber efendimizin sağlığında müslüman oldu. Fakat görmediği için Sahâbî olamadı. Peygamber efendimiz zamanında Medîne'ye gelmedi. Tâbiînin büyüklerinden olduğu hadîs-i şerîfte bildirildi. Hz. Ömer'in halîfeliği sırasında Medîne'ye geldi. Çok alâka ve hürmet gördü. Önceleri kendi memleketi Yemen'de yaşadı. Sonra Basra'ya gitti.

Veysel Karânî hazretleri, Yemen'de iken deve güder, geçimini onunla temin ederdi. Geçimi, yaşaması pek sadeydi. Hasta, âmâ ve ihtiyar annesinden başka kimsesi yoktu. Güttüğü develer için belli bir ücret istemez, ne verirlerse kabul ederdi. Fakir olanlardan hiç ücret almazdı. Aldığının yarısını sadaka olarak fakirlere dağıtır, kalanını da kendi ihtiyaçlarına ve annesine harcardı.

Müslüman olduktan sonra bütün ömrü boyunca sevgili Peygamberimizin aşkı ile yanıp tutuştu. Bir an bile Rabbini unutmadı. Kulluğunda o dereceye yükseldi ki, her hâli, her hareketi ve her sözü insanlara ibret ve nasihat oldu. Kimseden incinmemiş ve kimseyi incitmemiştir. Onun en önemli vasfı; Peygamber efendimize olan aşkı, ibadete canla başla devamı ve annesine saygısıdır. Annesine çok hizmet edip, hayır duâsını aldı. Resûlullah efendimizi görmeyi çok arzu ediyordu. Defalarca Peygamber efendimizi görmek için annesinden izin istedi. Annesi, kendisine bakacak kimsesi olmadığı için izin veremedi.

Peygamber efendimiz; “Üveys-i Karnî, ihsân ve iyilikte Tâbiînin hayırlısıdır.” buyurdu. Resûlullah efendimiz, zaman zaman mübarek yüzünü Yemen tarafına döndürür ve “Yemen tarafından rahmet rüzgârı estiğini duyuyorum.” buyururdu. “Kıyamette Allahü Teâlâ Üveys sûretinde yetmiş bin melek yaratır ve Üveys'i onların arasında Arasat'a götürürler. Cennet'e gider ve Allahü Teâlânın dilediğinden başka mahlûk hangisinin Üveys olduğunu bilmez.” “Ümmetimden bir kimse vardır ki, Rebî'a ve Mudar kabîlelerinin koyunları kıllarının adedince kişiye kıyamette şefaât edecektir.” buyurdu. Arabistan'da bu iki kabîlenin koyunları kadar kimsenin koyunu olmadığı söylenmiştir. Eshâb-ı kirâm; “Yâ Resûlallah, bu kimdir?” dediler. Peygamber efendimiz; “Allah'ın kullarından biri.” buyurdu. Biz hepimiz kullarız, ismi nedir? dediler. “Üveys.” buyurdu. Nerelidir? dediler. “Karnlıdır.” buyurdu. O sizi gördü mü? dediler. “Baş gözü ile görmedi.” buyurdu. Hayret, size bu kadar âşık olsun da, hizmet ve huzûrunuza koşup gelmesin! dediler. “İki sebepten: Biri hallerine mağlubdur. İkincisi ise benim dînime bağlılığından dolaydır. İhtiyar bir annesi vardır. İmân etmiştir. Gözleri görmez, el ve ayakları hareket etmez. Üveys gündüzleri deve çobanlığı yapar, aldığı

ücreti kendisinin ve annesinin nafakasına harcar.” buyurdu. Biz onu görür müyüz dediler. Hazret-i Ebû Bekr’e; “Sen onu kendi zamânında göremezsin.” Ama Hz. Ömer ve Hz. Ali’ye; “Siz onu görürsünüz. Sol böğründe ve avucunun içinde bir gümüş miktarı beyazlık vardır. Bu baras hastalığı beyazlığı değildir. Ona varınca, benim selâmımı söyleyin ve ümmetime duâ etmesini bildirin.” buyurdu.

Peygamber efendimizin vefâtı yaklaşınca, hırkanızı kime verelim? dediler. “Üveys-i Karnî’ye verin.” buyurdu. Fuzûlî, Hz. Peygamber’in hırkasının verdiği mutluluğu Veysel Karânî’den sormamızı söylemektedir:

‘Adâlet tinetinüñ tarzını ol pâk-tenden sor
Nübüvvet hırkasınıñ zevkini Veys el-Karândan sor
(Fuzûlî, 86, M.13/27)

Habîbin Kâbe Kavseyini rümûzun sofî benden sor
Muhammed Âlinin mahiyyetin Veys-i Karenden sor
(Hayâlî, 113, G.71/1)

Kutbu’l aktâb, âlemin nizâmı ile alâkalanın, bolluk-kıtlık, sağlık-hastalık, barış-savaş, rızık, yağmur ve benzeri olaylarla vazifeli kılınan, ricâl-i gaybdan yani herkesin tanımadığı Allah adamı olup emrinde üçler, yediler, kırklar diye söylenen yine bu işlerle vazifeli seçilmiş insanların bulunduğu büyük velîlerdir. Peygamber efendimiz zamanında yaşayan bir kutbu’l aktâb da Veysel Karenî’dir:

Rûh-ı ashâb-ı kirâmiyle Resûl-ı Medenî
Kutb-ı aktâb-ı izâmiyle Üveyse’l Karenî
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 220, M.45/1)

Veysel Karenî, Hz. Muhammed’i (SAV) görmediği hâlde O’na büyük bir aşk beslemiştir. O yüzden Peygamberimizin güzelliğini ona sormak gerekmektedir:

Güzel bilmek dilerseñ yârı bir ‘âşık geçenden sor
Cemâl-i Mustafâyı Hazret-i Veysel Karenden sor
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 364, G.130/1)

Hz. Veysel Karenî'nin Hz. Muhammed (SAV) sevgisinin eşi benzeri yoktur:
 Sevelden Ahmedi sultân-ı 'uşşâk olduñ ey Yahyâ
 Vilâyetde nazîrûñ yok meger Veysel Karensin sen
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 477, G.314/7)

İki cihan serveri olan Hz. Muhammed (SAV), cihanın güneşidir ve Yahyâ Bey, O'nu tıpkı Veysel Karenî'nin sevdiği gibi can u gönülden sevmektedir:

Cân u dilden sever ol şems-i cihânı Yahyâ
 Nitekim Ahmed-i Muhtârı Üveyse'l Karenî
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 582, G.494/7)

2.5.21. SÎRET VE SÛRETTEKİ GÜZELLİĞİ

“Ben Araplar'ın en güzeliyim” hadisi Cenab-ı Hakk'ın maddi ve manevi bütün güzelliklerini lutfettiği Hz. Peygamberin fiziki ve ahlâkî yönden mükemmelliğini gösterir. Zira Yüce Peygamber, fiziki güzelliğin timsali olan Hz. Yûsuf'u gölgede bırakacak bir yapıdadır (Yeniterzi, 1993a: 147), diğer yandan bizzat Kur'an-ı Kerim'de yüce bir ahlâk üzerine yaratıldığı açıkça belirtilmiştir:

“Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.” (Kalem, 68/4)

Hz. Muhammed'in (SAV) güzelliği tüm cihanı münevver eylemiştir:
 Eylemişdi ol cemâliyle münevver 'âlemi
 Kıl müşerref sen de dîdâruñla tâ rûz-ı şümâr
 (Hayretî, 28, K.9/84)

Lâmi'î Çelebi, Kazasker Ali Çelebi için yazdığı bu kasidesinde onun güzel ahlâklı oluşunu Hz. Muhammed'e (SAV), güzel yüzlü oluşunu da Hz. Yûsuf'a (AS) benzetmiştir:

İtdiğün fazl-ı âbâ-i kirâmîn cümle cem'
 Ol 'âlî-dil-dür Muhammed-sîret ü Yûsuf-cemâl
 (Lâmi'î Çelebi, 137, K.24/11)

Zâtî, Hz. Yûsuf'un Hz. Muhammed'in (SAV) güzelliğine vekil olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Mustafâ mahkeme-i hüsne gelince Zâtî
 Hazret-i Yûsuf idi yirine anuñ nâ'ib
 (Zâtî, 67, G.67/7)

Güzellik ilinin padişahı Hz. Muhammed Mustafâ'dır:
 Ey hüsn ilinüñ pâdişehi Şâh Muhammed
 Hâk-i reh-i şehler külehi Şâh Muhammed
 (Zâtî, 119, G.119/2)

Hz. Peygamber'in güzelliğine bakanlar O'na salat ve selam getirirler:
 Her kim ki baksa âyine-i hüsn-i Ahmede
 Yüz şevk ile virür salavâtı Muhammede
 (Zâtî, 242, G.1383/1)

2.5.22. KEVSER IRMAĞININ SAHİBİ OLUŞU

Kevser'in lügat manası "çokluk"tur. Aynı zamanda Kevser, Cennet'te bir nehir veya havuzdur (Yılmaz, 1992: 92). Bu nehir veya havuz Hz. Peygamber'in ümmetine tahsis edilmiştir. Bunun dışında Kevser için; nübüvvet, Hz. Peygamber'in evladının ve ümmetinin çokluğu, dünya ve ahiret hayrı gibi izahları mevcuttur. (Yeniterzi, 1993a: 139)

Rûhî, Bağdat ilinin hâkimi olan Süleyman Paşa için kaleme aldığı bu kasidesinde ona dua etmekte, vaad edilen o günde Kevser ırmağının başında Peygamber efendimizin ona arkadaşlık etmesini niyaz etmektedir:

Bî-hesâb ola müyesser saña gülzâr-ı İrem
 Hemdemüñ sâkî-i Kevser ola "yevmü'l mi'âd"
 (Bağdatlı Rûhî¹⁶⁵, 108, K.14/52)

¹⁶⁵ 321, G.28/3; 426, G.183/4; 453, G.225/3; 506, G.305/2; 538, G.349/3

Cennetteki huriler ve gılmanlar yâd olununca akla sevgili düşmekte, kevser ve zemzem anılınca ise akla kırmızı şarap düşmektedir:

Hûr u gılmân yâd olunsa hâtıra dilber düşer
Kevser ü Zemzem añılsa bâde-i ahmer düşer
(Bağdatlı Rûhî, 506, G.305/1)

Bâkî, âhirette iri gözlü hurilerin ve Kevser ırmağının var olduğunu işitmiştir. Kevser ona göre şarap, sevgili de huridir. Dolayısıyla bu dünyada onları görüp göremeyeceğini sorar:

İşitdük âhiretde hûr u Kevser vâr imiş ammâ
Nazîr olur mı hey sofi mey ü mahbûba dünyâda
(Bâkî¹⁶⁶, 378, G.449/4)

Muhabbetten akan gözyaşları Kevser suyuna benzetilir:
Kûyında revân eyledigüm eşk-i mahabbet
Kevser suyudur ravza-i Rıdvâna salındı
(Bâkî, 418, G.510/4)

Enes bin Mâlik'in nakline göre Resûlullâh (SAV) şöyle anlatmıştır: “Ben cennette yürürken bir nehir gördüm. İki tarafında inciden oyulmuş kubbeler vardı. ‘Ya Cibril! Bu nedir?’ diye sordum. Cebrâil ‘Bu nehir Rabbinin sana vermiş olduğu kevserdir’ diye cevap verdi. Gördüm ki onun toprağı -yahut kokusu- keskin ve temiz misk idi.”(Askalânî, C.13: 6581)

Saçıldı cür‘a-i câm-ı mahabbet bâg-ı Rıdvâna
Suyın Kevser nebâtın ney-şeker hâkin ‘abîr itdi
(Bâkî, 425, G.523/2)

Hz. Muhammed (SAV), cennette kevser ırmağının sahibidir ve bu vecihle O'nun ümmeti ve O'nun neslinden gelenler Hz. Peygamber'e misafir olacaklardır:

Kevser-i cennet anuñ hükmindedür bu vech ile
Bunca neslinden hemîn Âdem aña mihmân olur
(Fuzûlî¹⁶⁷, 64, K.8/20)

¹⁶⁶ 13, K.3/16; 65, K.24/40; 74, K.27/12; 199, G.157/2; 259, G.258/3; 326, G.365/3; 342, G.392/1; 357, G.417/3

¹⁶⁷ 125, K.28/12; 249, G.106/4

“Ayrılığının yıldırımının ateşi cehennem ateşinden daha elem vericidir. Visalının kadehinin bir yudumu, Kevser suyundan daha lezzetlidir.”

Kur’an’da pek çok ayette cennet nimetlerinin güzelliğinden ve cehennem ateşinin dehşetinden bahsedilmektedir. Ayrıca bu beyitte geçen ve cennet nimetlerinden birisi olan Kevser Kur’an’da bir sure adıdır. Bu surede meâlen “Biz sana Kevser’i verdik.” denmektedir. Divan şiirinde sevgilinin visal kadehinden nûş eylemek âşık için en büyük hedeftir. Kadeh, kırmızı rengi dolayısıyla sevgilinin dudağına teşbih edilir. Sevgilinin dudağı ise âb-ı Kevser’den daha lezzetlidir:

Âteş-i berk-i firâkuñ nâr-ı düzâh tek elîm
Cür‘a-i câm-ı visâlûñ âb-ı Kevser tek leziz
(Fuzûlî, 226, G.65/2)

Gül çehreli sâkîden garaz Hz. Muhammed (SAV)’dir. Saf ve tertemiz kadehten garaz ise Kevser’dir. Kevser havuzu ise cennettir:

Havz-ı Kevserden ki derler ravza-i Rıdvândadır
Sâki-i gül-çihre vü câm-ı musaffâdur garaz
(Fuzûlî, 270, G.140/2)

Hayâlî, sevgilinin dudağı üzerinde duran beni, hilâle benzettir. O hilâl ise susamış âşıklarına cennet içinde Kevser’i gösterir:

Nokta-i hâlûñ durur la‘lûñ katında çün hilâl
Cennet içre teşne ‘uşşâkına Kevser gösterir
(Hayâlî, 129, G.116/3)

Hayretî, abdalların mahşerde Peygamber efendimizin elinden Kevser suyunu içmeleri için dua eder:

Bezm-i mahşerde ümîd oldur ki yarın içeler
Sâkî-i Kevser elinden nûş-ı cân abdallar
(Hayretî¹⁶⁸, 20, K.8/18)

¹⁶⁸ 123, M.33/2; 124, M.33/3; 152, G.29/4; 255, G.196/3; 297, G.266/3; 330, G.320/2

Hayretî, dünyayı mihnet çekilen yer olarak tasavvur etmekte gam yeyip kan yuttuğunu dile getirmektedir. Naîm cennetlerindeki kevser suyunun ona nasip olamadığından yakınmaktadır:

Gam yirüz kan yударuz gûşe-i mihnetde müdâm
Sanma biz Kevser-i cennât-ı na'îmün kulıyuz
(Hayretî, 219, G.138/3)

Kevser ü havrâ murâdı zâhidüñ
Fikr-i 'âşık şâhid ü mâ-i 'ineb
(Muhibbî, 159, G.100/4)

Nev'î, Sinan Paşa Kasrı için yazdığı bu kasidede sarayın sularının Kevser suyunu kışkandıracak güzellikte olduğunu dile getirir:

Miyâhı letâfetde mahsûd-ı Kevser
Serâsı nezâfetde reşk-i süreyyâ
(Nev'î, 12, K.2/3)

Abdullah bin Amr'ın nakline göre Resûlullâh (SAV) şöyle buyurmuştur: “Benim havuzum bir aylık yol genişliğindedir. Onun suyu süttten daha beyaz kokusu miskten daha hoştur. Bardakları da gökyüzünün yıldızları gibi çoktur. Her kim ondan içerse o kimse artık ebediyyen susamaz.”(Askalânî, C.13: 6579)

Teşne-leb saña cân atup gitti
Sunasun diyü destine Kevser
(Nev'î, 193, M.5/26)

“Hilâle ibret gözüyle nazar eyle. Sanki Kevser suyundan dünyaya saf ve tertemiz su akar:”

'Ayn-ı ibretle nazar eyle hilâle sanasın
Âb-ı Kevserden akar cânib-i dünyâyâ zülâl
(Taşlıcalı Yahyâ Bey¹⁶⁹, 66, K.14/10)

¹⁶⁹ 35, K.5/2; 62, K.13/2; 237, Ş.1/136; 301, G.33/4

Yahyâ Bey, bir önceki beyitteki teşbihine tezat oluşturacak şekilde Kevser'in dünyaya akmayacağını ifade etmektedir:

Ehl-i dünyâyâ iñen açılmazuz defter gibi
Göñlümüz dünyâyâ akmaz hâsılı Kevser gibi
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 175, M.11/3)

Gerçekte Nil ve Aras nehirleri dünyada akmaktadır. Kevser ırmağı ise âhirette Peygamber efendimizin sahip olduğu bir ırmaktır. Ancak Yahyâ Bey, bu durumu olduğunun tam zıddıyla işler:

Göñlümüz Nîl ü Aras gibi cihâna akmaz
Kevser ırmağı gibi tarîk-i dünyâyız biz
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 376, G.151/3)

Didi Zâtî baña bir Kevser-leb ü hûrî-sıfat
Cennete girmek dilerseñ kûy-ı yâra varı gör
(Zâtî¹⁷⁰, 142, G.142/5)

Zâtî, sevgilinin mekânını cennet, özünü ise huri olarak vasıflandırmaktadır. Sevgilinin önündeki üzüm suyu ise ona göre Kevser suyudur:

Dükkânı anuñ cennet-i a'lâ özi hûrî
Kevser suyu önündeki mâ'-i 'inebidir
(Zâtî, 454, G.454/3)

Cereyân-ı sühânı kevserî şûrîde ider
Zâtîyâ vay benüm agzımda olaydı o lisân
(Zâtî, 67, G.1111/5)

¹⁷⁰ 4, G.4/1; 28, G.28/2; 134, G.134/1; 295, G.791/1; 295, G.791/7; 408, G.904/2; 34, G.1056/2; 175, G.1279/2; 203, G.1321/4; 247, G.1391/1; 279, G.1440/2; 321, G.1501/3; 387, G.1606/5; 431, G.1678/3

2.5.23. BELÂGATİ

Son derece sade, özlü ve etkili konuşan yüce Peygamber, Araplar'ın fesahat¹⁷¹ ve belâgatte mümtaz sayılan kabilelerinden Kureyş'e mensuptur. "Ben Araplar'ın en fasih konuşanıyım" hadisi O'nun fesahatini ilan etmektedir. (Yeniterzi, 1993a: 146)

Atduñ hadeng fazl u belâgat nişânına
Tîr-i murâduña ola her maksaduñ hedef
(Bâkî, 242, G.230/4)

Peygamber efendimizin konuşması hoş sesli bülbüle benzetilmiş, ağzı ise şems kelimesinde geçen mim harfiyle teşbih edilmiştir:

Bülbül-i bag-ı belâgattür zebânı Ahmedüñ
Şems içinde mîmdür güyâ dehânı Ahmedüñ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 415, G.213/1)

2.5.24. MÜBAREK İSİMLERİ

Muhammed, Mustafâ, Mahmûd, Ahmed, Resûl-i Emîn, Hayru'l Mürselîn gibi isim ve sıfatlarla tavsif edilir (TDEA, C.6: 417-418). Üç yüzü aşkın adı ve sıfatı vardır (Kandemir, 2005: 423). Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'de geçen isimleri:

Ahmed, Emîn, Beşîr, Bürhân, Hâtem, Dâî, Resûlü'r-Rahme, Sirâc, Münîr, Sırât-ı Müstakim, Tâ-Hâ, Yâ-Sîn, Hâ-Mîm, Abd, Urvetü'l-Vüskâ, Kademü's-Sıdk, Muhammed, Müddessir, Müzzemmil, Mustafâ, Müctebâ, Nebiyyü'l-Ümmî, Nezîr, Ni'metu'llâh, Hâdî.
(Yeniterzi, 1993a: 423)

Rûhî, Bağdat iline kadı olan Muhammed Efendi'ye tarih düşürürken, Peygamber efendimizin mübarek isimlerine yer vermiştir:

Muhammed-nâm ol hâmi-i şer'-i Ahmed-i mürsel
Ki lutf u hilm ü hulkile olupdur âkıbet
(Bağdatlı Rûhî, 284, M.87/2)

¹⁷¹ "Sözün kusursuz ve açık olması" anlamında belagat terimi. bk. Çuhadar, 1995: 423.

Hız. Peygamber'i sen miractaki sana yakınlık mertebesine ulaştırdın. Yâsin sûresinde onu sen övdün; Tâhâ sûresiyle de onu şereflendirdin.

Makam-ı kurb, kurbiyyet makamı, yakınlık makamı demektir ki bu bize mirac olayını hatırlatır. Miractaki kurbiyyet, Necm suresi 9. ayette "fekane kabe kavseyini ev edna" yani bu yakınlık "Öyle ki araları iki yayın ucu kadar veya daha az kaldı." şeklinde anlatılır. Tâhâ ve Yâsin kelimeleri, anlamları kesin olarak bilinmemekle beraber, Kur'an'da iki surenin adları ve aynı zamanda birer ayettir:

Senden bulupdur Ahmed-i Mürsel makâm-ı kurb

Tahsîn ü yâ vü sîn ile teşrîf-i tâ vü hâ

(Fuzûlî, 195, G.21/4)

Ey cân-ı pâk-i Ahmed ü Mahmûd u Mustafâ

Vey nûr-ı dîde-i şeh-i Merdân yâ Hüseyin

(Hayretî, 9, K.4/2)

Hayretî, kiblemizin Hz. Muhammed'in (SAV) pak yüzü olduğunu söyler:

Kıblemüzdür vech-i pâki Ahmedün

Biz Muhammed Mustafâyi cânlaruz

(Hayretî, 14, K.6/3)

Nûr-ı Ahmeddür yüzi zıll-i Hudâdur perçemi

Râ-yı rahmetdür kaşı mîm ü Muhammeddür femi

(Hayretî, 101, M.17/1)

Lâmi'î, Hz. Yûsuf'un güzelliğini, Hz. 'Îsâ'nın hayat veren dudaklarını hatırlatmakla beraber Peygamberimizin mübarek isimlerine de değinmiştir:

Ey Mısr-ı hüsn Yûsufi Ahmed-likâcugum

'Îsî lebi hayât viren Mustafâcugum

(Lâmi'î Çelebi, 282, G.312/1)

Nâyib-menâb-ı Ahmed ü Mahmud u Mustafâ

Sultân-ı bahr u berr Süleymân-ı rûzgâr

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 53, K.10/19)

İki ‘âlemde bir ma‘budsun sen
Eger Ahmed disem Mahmûdsın sen
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 250, Ş.2/76)

Bi-hakk-ı Ahmed ü Mahmûd u Âdem
Bi-hakk-ı Yesrib ü Batha vü Zemzem
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 251, Ş.2/80)

2.5.24.1. Muhammed

Muhammed, Resûl-i Ekrem’in en çok bilinen adı olup “övgüye değer, bütün güzellikleri ve iyilikleri kendinde toplayan kişi” anlamına gelmektedir. Edebiyatta en çok bu isim ile anılır. (Kandemir, 2005: 423)

“Kelime-i Tevhit’te Muhammed ismini kendi adıyla birlikte anan Cenab-ı Hakk, kâinatta hiçbir şey yaratılmadan önce Habîb’ine bu ismi vermiştir.” (Yeniterzi, 1993a: 185)

Kur’an-ı Kerim’de Muhammed ismi dört ayette geçer: Âl-i İmran, 3/144; Ahzab, 33/40; Muhammed, 47/2; Feth, 48/29. (Aynı zamanda Kur’an-ı Kerim’in 47. Suresi de Muhammed suresidir.)

Bu ayetlerden birinde Cenab-ı Hakk şöyle buyurur:

“Muhammed, Allah’ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rûkûya varırken, secde ederken görürsün. Allah’tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat’taki vasıflarıdır. İncil’deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir.” (Fetih, 48/29)

Cahiliye devrinin yaygın kötülüklerinin hiçbirine bulaşmadan temiz bir hayat yaşayan Hz. Peygamber (SAV); çevresinde iffeti, mertliği, merhameti ve hak severliğinin yanı sıra ticaret hayatında güvenilirliği sebebiyle “Muhammedü’l-Emîn” (her konuda kendisine güvenilen Muhammed) ünvanıyla bilinir. (Fayda, 2005: 410)

Hız. Muhammed'in (SAV) peygamberlik yolundaki çalışmalarına kimse engel olamamıştır:

İsmi Muhammed olsa 'aceb mi
Re'yine olmaz bir nesne hâ'il
(Bağdatlı Rûhî, 113, K.16/21)

İki cihanda kurtuluşa ermenin yolu Hız. Muhammed'in (SAV) yolunu takip etmekle mümkündür:

Rûhî iki cihânda murâduñ necât ise
Râh-ı talebde peyrev-i Âl-i Muhammed ol
(Bağdatlı Rûhî, 781, G.717/7)

“Rûhî! Aşk yolunda toprak olduğun için üzülme. Allah'a hamd olsun Muhammed'in yolunun toprağısın.”

Tarîk-i 'aşkda hâk olduğundan gam çekme Rûhî
Bihamdi'llâh hele hâk-ı reh-i Âl-i Muhammedsin
(Bağdatlı Rûhî, 885, G.879/7)

Muhammed-i Necefîyy ü yegâne-i sâni
Ki sûret-i Hakkadur zât-i pâki âyinedâr
(Fuzûlî¹⁷², 60, K.7/22)

Mu'în-i şer'-i şerîf-i Nebî Muhammed Beg
Ki zikridür sebab-i zikr-i Ahmed-i Mürsel
(Fuzûlî, 154, K.36/10)

Ey 'âlim-i dekâyık-ı nutk-ı Muhammedî
Vey 'âlem-i hakâyıka sultân yâ 'Alî
(Hayretî¹⁷³, 7, K.3/2)

¹⁷² 48, K.3/10; 117, K.25/23

¹⁷³ 124, M.33/7; 237, G.166/5

Hayretî'nin Hz. Peygamber'e olan muhabbeti ezeldir:

Benim saña ezeldür mahabbetüm ezeli
Bi-hakkı çâr-ı Muhammed bî-hakkı âl-i 'Alî
(Hayretî, 407, G.440/1)

Sen Muhammed âyet ü haydar dili medh ideli
Lâmi'î Salman degül Türkî dilüñ Hassânıdur
(Lâmi'î Çelebi¹⁷⁴, 117, K.14/72)

Kimdür baña sorarsan o hân-ı serîr-i taht
Oldur bugün semiy-i Muhammed 'Ali-likâ
(Nev'î¹⁷⁵, 189, M.4/66)

Yahyâ Bey, bu mersiyesinde ölen kişinin bâkî hayata eriştiğini, Allah'ın ona dost Hz. Muhammed'in ise ona şefâat etmesini dilemektedir:

Hayât-ı bâkiye irişdi rûhı ey Yahyâ
Şefik-i rûh-ı Muhammed refiki zât-ı Hudâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey¹⁷⁶, 168, M.8/4)

Yâ İlâhî rûhına rûh-ı Muhammed yâr ola
Bag-ı Firdevs-i Berîn içre yiri gül-zâr ola
(Zâtî¹⁷⁷, 163, M.6/1)

Hz. Muhammed SAV'in ismini işitip de ona düşkün olmayana nasıl Müslüman denir:
Ol kimseye ben nice müselmân diyeyin kim
Adın işidüp olmaya meyyâl-i Muhammed
(Zâtî, 109, G.109/2)

¹⁷⁴ 113, K.12/37; 137, K.24/11; 173, M.17/8

¹⁷⁵ 44, K.13/33; 45, K.13/47; 101, K.32/18; 105, K.34/7

¹⁷⁶ 36, K.5/22; 39, K.6/18; 41, K.6/37; 49, K.9/26; 53, K.10/15; 73, K.16/26; 90, K.20/41; 90, K.20/50; 115, K.28/15; 167, M.8/6; 345, G.102/5; 396, G.182/6; 574, G.480/3; 577, G.485/6

¹⁷⁷ 2, K.2/7; 19, K.8/2; 118, K.34/20; 134, K.39/34; 202, M.23/1-2-3-4-5; 207, M.27/4; 228, Ş.54; 109, G.109/1; 109, G.109/3; 109, G.109/4; 109, G.109/5; 119, G.119/1-2-3-4-5-6-7; 125, G.125/2; 166, G.166/5; 94, G.590/4; 16, G.1026/3; 212, G.1335/4; 242, G.1383/1; 408, G.1641/2; 431, G.1677/4; 438, G.1690/4; 512, G.1807/2

Togru yoldan Zâtî'yi ırma Muhammed 'ışkına
 Togru ilet kûy-ı dildâra ilâhi âhumı
 (Zâtî, 330, G.1516/5)

2.5.24.2. Ahmed

Peygamberimizin en çok kullanılan ikinci ismi Ahmed'dir. Bu isim de "Hamd" kökünden türemiş olup "Cenab-ı Hakk'ı herkesten daha iyi ve daha çok öven; herkesten daha çok övülen" manalarına gelmektedir. (Kandemir, 2005: 423)

Hz. Peygamber'in Hz. 'Îsâ tarafından bu isimle müjdelendiği Kur'an-ı Kerim'de bildirilir:

"Hatırla ki, Meryem oğlu 'Îsâ: Ey İsrâiloğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dediler." (Saff, 61/6)

Cenab-ı Hakk, insanlığın babası Hazret-i Âdem'i yaratmıştı. Başını kaldırıp bakan Hz. Âdem, gökyüzünde muazzam bir nûr ile bir isim yazılı gördü: "Ahmed"

Hz. Âdem merak edip nûru sordu. Cenab-ı Hakk da şu cevabı verdi: "Bu senin zürriyetinden bir peygamberin nûrudur ki, onun ismi göklerde Ahmed ve yerlerde Muhammed'dir. Eğer o olmasaydı, seni yaratmazdım." (Ateş, 1993: 21)

Be-‘aşk-ı Ahmed-i Mürsel be-hürmet-i ashâb
 Be-izz-i Mehdî-i hâdî be-hakk-ı âl-ı ‘abâ
 (Bağdatlı Rûhî¹⁷⁸, 124, K.20/36)

Bu ta‘rîf itdîgüñ meh-pârenüñ nâmın sorarlarsa
 Di ki fettân-ı ‘âlem şâh-ı hubân-ı cihân Ahmed
 (Bağdatlı Rûhî, 387, G.128/7)

¹⁷⁸ 152, K.32/30; 201, K.47/36; 284, M.87/2

Bâkî'nin şiirlerinde Hz. Peygamber'in mübarek Ahmed ismi, nûru ile birlikte vücut bulmuştur:

İlâhî be-âb-ı rûh-ı âl-i Ahmed
 Be-nûr-ı cebîn-i mübîn-i peyember
 (Bâkî¹⁷⁹, 14, K.3/31)

Nâ-geh görünce pertev-i ruhsâr-ı Ahmedî
 Bî-ihdiyâr zâhidüñ îmânı gevredi
 (Bâkî, 453, Matla' 26)

Fuzûlî, Hz. Peygamber'in Ahmed ismini Ahmed-i Muhtar olarak ele almıştır:

Tamâm-ı zümre-i İslâma hem mukarrerdür
 Ki cümleden yig olur Âl-i Ahmed-i Muhtâr
 (Fuzûlî¹⁸⁰, 61, K.7/32)

Semiyy-i Ahmed-i Mürsel ki kıldı aña tufeyl
 Demî ki levh ile yaratdı Kirdigâr kalem
 (Fuzûlî, 147, K.33/20)

Fuzûlî dime yetmek menzil-i maksûda müşkildir
 Dutan dâmân-ı şer' -i Ahmed-i Muhtâr yetmez mi
 (Fuzûlî, 361, G.283/7)

Okusun savtı nevrûz-ı acem nakş-ı Safâhanda
 Keremden Ahmede bi'llâhî dervişâne 'aşk eyle
 (Hayâlî, 265, G.506/6)

¹⁷⁹ 68, K.25/24

¹⁸⁰ 58, K.6/15; 61, K.7/33; 69, K.10/10; 152, K.35/17; 154, K.36/10; 195, G.21/4

Hayretî, abdalların Ahmed'in ehl-i beytinin düşmanlarından uzak durup candan bir sevgiyle ona yakın olduklarını söyler:

Düşmanından ehl-i beyt-i Ahmedüñ olup berî
Oldular cândan muhibb-i hânedân abdallar
(Hayretî¹⁸¹, 20, K.8/11)

Virdigince zülf-i kâfir-kiş zînet Ahmede
Hak müyesser ide 'ömr-i bî-nihâyet Ahmede
(Hayretî, 393, G.418/1)

Hayretî, Mustafâ'yı gönülden sevmeyenin kâfir olduğunu, Ahmed'e ümmet olmayanınsa mü'min olmadığını söyler:

Nice kâfirdir gönülden Mustafâyı sevmeyen
Nice mü'mindir şu kim olmaya ümmet Ahmede
(Hayretî, 393, G.418/4)

Lâmi'î, şiirlerinin diğer şiirlerden ayırıcı özellikte olmasını Ahmed'in rûhından meded ummasına bağlamaktadır:

Ahmedüñ rûhından istimdâd idüpdür Lâmi'î
Tañ mıdır olursa eş'ârı bugün mu'ciz-şi'âr
(Lâmi'î Çelebi¹⁸², 235, G.146/7)

Cemâlûñ görmedin Ahmed ne yüzdendir 'aceb cânâ
Bu gönlüm şehrine düşdi gözümde nâgehân âteş
(Lâmi'î Çelebi, 246, G.187/4)

Peygamberimizin isminin gökte Ahmed oluşuna Lâmi'î yer vermiştir:

Virildi âsümândan adı Ahmed
Çün oldı tâli'-i şems-i mu'allâ
(Lâmi'î Çelebi, 358, M.27/4)

¹⁸¹ 9, K.4/2; 14, K.6/3; 20, K.8/14; 84, M.8/7; 101, M.17/2; 173, G.61/3; 276, G.231/1-2-3-4-5; 276, G.232/1-2-3-4-5; 298, G.269/1; 345, G.342/4; 372, G.384/1; 393, G.418/2-3-4-5; 423, G.465/3

¹⁸² 120, K.15/88; 121, K.16/8-9; 153, M.4/12; 164, M.10/1-2-3-4-5-6-7; 165, M.10/15; 229, G.124/4; 282, G.312/1; 339, G.518/7; 379, Müf.43

Ey kapısı penâh-ı cân Ahmed

İşigi ma‘bed-i cihân Ahmed

(Nev‘î¹⁸³, 260, G.50/1)

Şerefîyüz selefün hâdise-i ‘uzmâyuz

Halef-i kâfile-i Ahmed-i Muhtâruz biz

(Taşlıcalı Yahyâ Bey¹⁸⁴, 396, G.182/3)

Hz. Muhammed’in (SAV) mekânı arş-ı a‘lâ üzerindedir. Gönüller tahtının sultanı da O’dur:

Bu gönüller tahtınıñ sultânı olsa yiridür

‘Arş-ı ‘âlî üzredür zîrâ mekânı Ahmedün

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 415, G.213/2)

Hüsn ü hulk ile ana cûd u sehâdur Çâr Yâr

Gör nice‘ âlî durur ‘âlemde şanı Ahmedün

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 416, G.213/4)

Kalbin Ahmed hakkı kıl mehbît-i Cibrîl-i safâ

Şöyle hatdur aña kim kalmaya “min ba‘di vebâl”

(Zâtî¹⁸⁵, 10, K.5/29)

Zâtî’nin şiirlerinde Hz. Peygamber’in Ahmed ismi genellikle nûru ile birlikte anılır:

Düşmesem sen âfet-i hûb ser-âmed ‘ışkına

Ben güneş-kâra şefâ‘at kıl Muhammed ‘ışkına

Gönlümi eyle münevver nûr-ı Ahmed ‘ışkına

Ey melâhat tahtı üzre pâdişâhum Mustafâ

(Zâtî, 207, M.27/2)

¹⁸³ 260, G.50/2-3-4-5

¹⁸⁴ 53, K.10/19; 64, K.13/26; 103, K.24/26; 115, K.28/15; 139, M.2/6; 231, Ş.1/62; 250, Ş.2/76; 251, Ş.2/80; 293, G.21/4; 346, G.103/1; 401, G.191/2; 415, G.213/1; 415, G.213/3; 416, G.213/4; 416, G.213/5; 477, G.314/7; 506, G.365/1; 532, G.410/1; 582, G.494/7

¹⁸⁵ 228, Ş.1/55; 360, G.360/2; 222, G.718/1; 267, G.763/7; 273, G.769/1-2-3-4-5; 274, G.770/1-2-3-4-5-6-7; 279, G.775/1-2; 321, G.817/2; 49, G.1081/1; 198, G.1314/1; 205, G.1325/5; 242, G.1383/1; 398, G.1624/3; 403, G.1632/2; 514, G.1810/6

Dîn-i Ahmed gün gibi oldukça rûşen Zâtiyâ
Mîhr-i hüsnî görmesün hergiz zevâli Ahmedüñ
(Zâtî, 274, G.770/6)

Tecellâ-yı cemâl-i yâr ile göñlüm gözüm rûşen
Sanasın kim görindi nûr-ı Ahmed çeşm-i huccâca
(Zâtî, 150, G.1240/5)

2.5.24.3. Mahmûd

“Hamd” kökünden türeyip, hamd olunmuş, senâ edilmiş; övülmeye değer anlamını taşır.

Hız. Peygamber’in bu ismi Davud’a (AS) gönderilen Zebur’da geçmiştir. Dünya ve ahirette övüldüğü, kıyamette Livâ-i Hamd’in ve büyük şefâat yetkisi olan Makam-ı Mahmûd’un sahibi olduğu için bir adı da Mahmûd’dur. (Yeniterzi,1993a: 184)

Bu sûrı ism-i şerîfi gibi ide mahmûd
Belâdan ide ciger kûşeni Hudâ mestûr
(Bağdatlı Rûhî¹⁸⁶, 95, K.10/58)

Cihanın göz bebeği, insanların en şereflişi hiç şüphesiz Mahmûd’dur:
Gül-i gül-zâr-ı şeref cümle hısâli Mahmûd
Kurretü’l ‘ayn-ı cihân eşref-i insân nice dir
(Bağdatlı Rûhî, 153, K.33/9)

Yanalum micmer-i ışına düşüp ûd gibi
Göklere irgürelim nâleleri dûd gibi
Gel murâd idinelüm derdini maksûd gibi
Kanı bir şûh güzel dünyede Mahmûd gibi
(Hayretî¹⁸⁷, 111, M.24/1)

Korkaram çak hüsnüñ eyvânın dutar dûdum benüm
Hay kıblem hay Ka‘bem hay Mahmûdum benüm
(Hayretî, 118, M.29/1)

¹⁸⁶ 284, M.87/2

¹⁸⁷ 9, K.4/2; 111, M.24/2-3-4-5; 118, M.29/1-2-3-4-5; 423, G.465/3

‘Işka yanan kişi müşkîn-dûd olur
 Rûşen-i tâbında vü Mahmûd olur
 Tursa âhen bir dem odda od olur
 Yanayın iy şem‘i rûşen yanayın
 (Lâmi‘î Çelebi¹⁸⁸, 169, M.13/13)

Muhibbî, sevgilinin yoluna canını ve başını vermiştir. Bu sevgili Mahmud sıfatlı, ‘Îsâ nefesli ve Hasan huyludur:

Kimüñ yoluna cân u seri virdi Muhibbî
 Mahmûd sıfat ‘Îsî-nefes hûyü Hasendür
 (Muhibbî, 324, G.264/5)

2.5.24.4. Mustafâ

Efendimizin yaygın adlarından biri de Mustafâ olup “seçkin ve seçilmiş” anlamında bir sıfattır (Kandemir, 2005: 423). O’nun insana has kötü huylardan uzak, saf ve tertemiz olduğunu, seçkinliğini belirtir. (Yeniterzi, 1993a: 188)

Hem dahî bâkî olan ashâb-ı sâhib-fazla kim
 Mustafâya oldılar her biri bir yâr-ı güzîn
 (Bağdatlı Rûhî¹⁸⁹, 149, K.31/18)

Bağdatlı Rûhî, mü’min olmanın vasıflarından birini zikretmiştir ki bu dillerinde Mustafâ aşkı olmayan kavimlerden nefret etmektir:

Mü’min oldur eyleye ol kavmden nefret k’ola
 Dillerinde hubb-ı âl-i Mustafâ eksilmede
 (Bağdatlı Rûhî, 151, K.32/21)

Hz. Muhammed (SAV), risalet hanedanının son temsilcisidir. O’nun gelişiyle risalet mumu sönmüştür:

Söyündürdüñ risâlet hânedânında yanan şem‘i
 Melâmet zulmetin ta‘yîn-i ehl-i Mustafâ kılduñ
 (Bağdatlı Rûhî, 169, K.38/13)

¹⁸⁸ 176, M.18/33

¹⁸⁹ 169, K.38/16; 259, M.44/2; 612, G.461/11

“Kurretü’l ‘ayn” lafzı Peygamber efendimizin gözünün nûru olan Hz. Hüseyin’e işaret etmektedir:

Bu mâh ol mâhdur kim Mustafânuñ “kurretü’l ‘aynı”
Şehîd-i hançer-i bî-dâdı oldı Şimr-i nâdânun
(Bağdatlı Rûhî, 753, G.678/3)

XVI. yüzyıl divan şiirinde Hz. Peygamber’in Mustafâ ismi genellikle güzel ahlâklı oluşu sıfatıyla birlikte zikredilir:

Bû ‘Alî-hikmet ü Hatem-kef ü Nu‘man-mezheb
Mustafâ-hulk u Mesîhâ-dem ü Yûsuf-dîdâr
(Bâkî¹⁹⁰, 68, K.25/20)

Eger kûy-ı habîbe secde kılmak câ’iz olmasa
Cihânda secde-gâh olmazdı kûy-ı Mustafâ kıblem
(Bâkî, 306, G.333/5)

Şer‘ hıfzında etemm-i mu‘cizât-ı Mustafâ
Dîn zuhûrında şerîk-i ecr-i ashâb-ı kibâr
(Fuzûlî, 82, K.12/55)

Aslıdur nûr-ı pâk-i Mustafavî
Hükmidür revnâk-i serîr-i kazâ
(Fuzûlî, 158, K.37/28)

Çün Hayâlî açıla gül-zâr-ı Âl-i Mustafâ
Çehrem ol gül-zâra bir ednâ gül-i zerd isterim
(Hayâlî, 221, G.378/5)

“Nice âlemlere değen bir Mustafâ var ise âşığa iki dünya temennası haram olsun.”
‘Âşika olsun iki dünyâ temennâsı harâm
Nice ‘âlemler deger bir Mustafâsı var ise
(Hayâlî, 278, G.542/2)

¹⁹⁰ 245, G.234/6; 290, G.308/3; 306, G.333/5

Zerreyüz kim Mustafânuñ mihr-i ser-gerdâniyuz
 Katrayuz kim Murtazânuñ ‘ilmi deryâsındayuz
 (Hayretî¹⁹¹, 13, K.5/10)

Hayretî’de Hz. Peygamber’in Mustafâ ismi yüzündeki nûr ile birlikte ele alınmıştır:
 Yâ Rab bî-hakk-ı pertev-i envâr-ı Mustafâ
 Yâ Rab bî-hakk-ı meşreb-i sultân-ı evliyâ
 (Hayretî, 70, M.5/1)

Pertev-i nûr-ı Hudâdur ‘ışk-ı pâk
 Ya’ni sırrı Mustafâdur ‘ışk-ı pâk
 (Hayretî, 255, G.195/1)

Lâmi’î, Peygamber efendimizin sözünde zerre miktarı hata ya da yalan olmadığını şöyle dile getirir:

Her mecâzum pür-hakîkâtür degülven hezl-gû
 Sözlerüm ‘unvânı “Kâlellâhu ve kâle’l Mustafâ”
 (Lâmi’î Çelebi¹⁹², 175, M.18/18)

Mescid-i Aksâ makâm-ı sâdikân-ı Mustafâ
 Dâl-i vahdet gibi anda secdeye vardı semâ
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey¹⁹³, 29, K.3/28)

‘Âlem-i sûreti koyup sâlik-i râh-ı ‘ışk olan
 Ma’ni yüzinde rûhını hem-dem-i Mustafâ ider
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 332, G.80/3)

Bizden öñürdi evliyâ mürşid-i râh-ı Mustafâ
 Gözledi her Muhammedî kâfile-i Muhammedî
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 574, G.480/3)

¹⁹¹ 9, K.4/2; 14, K.5/18; 14, K.6/3; 20, K.8/15; 69, M.4/1; 80, M.6/3; 114, M.26/1-2-3-4-5; 134, G.3/1-2-3-4-5-6-7; 202, G.107/3; 222, G.143/1; 236, G.165/3; 236, G.165/5; 237, G.166/5; 255, G.195/1; 317, G.300/2; 393, G.418/4; 416, G.453/6

¹⁹² 124, K.17/11; 132, K.20/34; 282, G.312/1; 344, Kıta.2/21

¹⁹³ 28, K.3/20; 53, K.10/19; 104, K.24/36; 140, M.2/1; 155, M.6/2; 364, G.130/1; 513, G.376/3; 574, G.480/4

Haz ider kimüñ hayâlinde geçerse nitekim
Görse bir mü'min düşünde Mustafâyı subh-dem
(Zâtî¹⁹⁴, 39, K.13/19)

Yâ Rab bî-hakk-ı cümle-i ashâb-ı Mustafâ
Lütfüñdan eyle Zâtî'yi hem-sohbet-i Nebî
(Zâtî, 411, G.1645/7)

2.5.24.5. Hâtem

Hz. Muhammed (SAV), en son peygamberdir. O'ndan başka peygamber gelmeyecektir. Risâlet ve nübüvvet O'nunla mühürlenmiştir. Bu yüzden bir adı da hem mühür hem de son manalarını taşıyan Hâtem'dir. (Yeniterzi, 1993a: 180)

Peygamberlerin sonuncusu, Hz. Muhammed (SAV)'dir. Bu konu Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir:

“Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat O, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” (Ahzâb, 33/40)

Divan şiiirinde “Hatemi'l- Nebiyyin, Risâlet hâtemi, Nebî, Hazreti Hâtem, Hatm-ül enbiyâ, Tâc-ı nübüvvet, nübüvvet, Hâtem” olarak Hazret-i Muhammed (SAV) anılmıştır.

“Hükümün kalemi diğer dinleri iptal etti. Diğer dinlerin iptali, senin dininin sabit ve bâkî olduğunu ispat etti.”

Hz. Muhammed'e (SAV) gelen İslâm dini ile önceki dinler iptal olmuştur. Bu sebeple şair beyitte iki ayete telmihte bulunmuştur: “Bugün sizin dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.” (Mâide, 5/3); “Muhakkak ki Allah katında din İslâm'dır.” (Âl-i İmrân, 3/19)

Kilk-i hükümün çekdi harf-i sâir-i edyâna hat
Hüküm-i isbât etdi nefy-i sâir-i edyân saña
(Fuzûlî, 186, G.7/3)

¹⁹⁴ 49, K.16/1; 122, K.35/31; 191, M.13/3; 197, M.18/4; 203, M.23/4; 207, M.27/2; 207, M.27/4; 207, M.27/5; 208, M.27/7; 229, Ş.69; 67, G.67/7; 310, G.806/1; 459, G.955/5; 16, G.1026/3; 268, G.1423/3; 402, G.1631/1-2-3-4-5; 403, G.1632/1-2-3-4-5-6-7

“Sen o son peygambersin ki devran sana nübüvvet hükmünün yüzüğünü takdim ederek bütün hâkimleri ortadan kaldırmıştır.”

Beyitte geçen hâtem-i hükm-i nübüvvet ile bütün hükümleri kaldıran ve yeni hükümler getiren kişi, Hz. Muhammed (SAV)'dir. Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu şu ayette ifade edilmektedir: “O, Allah'ın resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur.” (Ahzâb, 33/40)

Sensin ol hâtem ki ref' itmiş cemi'-i hâkimi
Hâtem-i hükm-i risâlet tapşurup devrân saña
(Fuzûlî, 186, G.7/6)

Hz. Peygamber'in gelişiyle peygamberlik de din de tamamlanmıştır. O son peygamberdir ve getirdiği İslâm dini de tek dindir. Kendisinden önce gelen peygamberlerin getirdiği dinler geçerliliğini yitirmiştir:

Müfti-i şer' ki edyân-ı temâmî-yi rüsûl
Bahrsin sâ'ir-i erbâb-ı risâlet emvâc
(Fuzûlî, 213, G.48/2)

Ma'ni yüzinde evliyâ mürşid-i râh-ı Mustafâ
Hâtemine nigîn ider bu felek-i zebercedi
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 574, G.480/3)

2.5.24.6. Resûl

Cenab-ı Hakk tarafından insanları dine davet için gönderilen peygambere Resûl denir. Her resûl aynı zamanda nebîdir. Fakat her nebî, resûl değildir. Resûl, kendisine kitap indirilen, şanı yüceltilmiş veya kendisinden önceki dinin hükümlerini kaldırmakla görevlendirilmiş peygamberdir. Nebî ise yalnızca Hak'tan aldığı vahiyleri insanlara tebliğ eden ve ibadetle görevli olan peygamberdir. (Yeniterzi,1993a: 195)

Peygamberimiz hem Resûl' dür hem de Nebî'dir. Divan edebiyatında, Hazret-i Muhammed “Resûl, Resûlullâh, Resûl-i Kibriyâ, Hazret-i Resûl, Hak Resûl, ism-i Resûl, şah-ı risâlet, Resûl-i server, Resûl-i Ekrem, resûl-i Zîşân” sıfatları ile de anılır.

İmanın süsü Resûl’u zikretmek, İslâm’ın güzelliği ise Hz. Alî’yi sevmektir:

Nite ki zikr-i Resûl ola ziynet-i ‘îmân

Nite ki hubb-ı ‘Âlî ola revnâk-ı İslâm

(Bağdatlı Rûhî¹⁹⁵, 77, K.2/32)

Bağdatlı Rûhî, Resûl’ün şeriatine mutlaka boyun eğmemizi, Cenab-ı Hakk’ın hükümleri için ise elimizden geleni yapmamızı öğütler:

Şer‘-i Resûla bi’t-tab‘ münkâd

Hükm-i hudâya “bi’l-fi’l ‘âmil”

(Bağdatlı Rûhî, 113, K.16/28)

Be-dîn-i güzîn-i Nebiyy-i mükerrem

Be-rûh-ı revân-ı Rasûl-ı mutahhar

(Bâkî, 14, K.3/32)

“Ömrümü Resûlullâh’ın övgüsüyle geçireyim. Öldüğümde bunu kabir ehline armağan edeyim.”

Mürûr-ı ‘ömri senâ-yı Resûl ilen geçürem

Ölende idem aîni armagan-ı ehl-i kubûr

(Fuzûlî¹⁹⁶, 50, K.3/34)

Gehi virmiş Resûle ‘arşda arslan ile mührin

Gehi ‘arz itmiş elde hatem-i hükm-i Süleymânı

(Fuzûlî, 91, K.15/26)

Hayretî, Alevî-Bektâşî tarikatine yakın olduğunu Peygamberimizin Hz. Ali’ye olan muhabbetinin nişanesi olan “ruhun ruhumdur” sözüne yer vererek göstermiştir:

Didi Resûl “rûhüke rûhî” ne tañ saña

Dirlerse cümleten bu cihân cân yâ ‘Alî

(Hayretî, 7, K.3/9)

¹⁹⁵ 95, K.10/46; 140, K.27/30; 144, K.29/33; 146, K.30/17; 149, K.31/19; 151, K.32/20; 160, K.35/23; 169, K.38/10; 169, K.38/12; 282, M.83/1; 340, G.54/7; 753, G.679/1; 776, G.711/1; 905, G.909/2

¹⁹⁶ 69, K.10/11; 75, K.11/10; 97, K.17/16; 129, K.29/19; 416, M.5; 421, R.3

Olsun hemîşe yârûñ ahed yarıcun Resûl
Küfr ü zalâl kavmine sal kahramâne tîg
(Lâmi‘î Çelebi¹⁹⁷, 130, K.19/84)

Hazret-i kâziyü’l-kuzzât ü muhyi-i şer‘ü’r-rüsûl
Çarh-ı ihsân şâh efendi mâh-ı tâbân-ı kerem
(Lâmi‘î Çelebi, 174, M.17/4)

Rûh-ı ‘Alî vü “kurre-i ‘ayn”-ı Rasûl-i Hak
Ne böyle pâk gevher ü ne böyle kân ola
(Nev‘î¹⁹⁸, 186, M.4/28)

Hîş-i Rasûl ü ibn-i ‘Alî Murtazâ-yı dîn
Ser-tâc-ı cîl-i âl-i ‘abâ mâh-ı gül-‘izâr
(Nev‘î, 187, M.4/41)

Kâl ider âteş-i şevk ile vücûd-ı beşeri
Söylese ehl-i dile kâl-i Resûl ile makâl
(Taşlıcalı Yahyâ Bey¹⁹⁹, 80, K.18/25)

Cebrâil’in (AS) Resulullâh’a kanat açarak gelme hadisesine Yahyâ Bey yer vermiştir:
Cibrîldür ki geldi Resûle kanad açup
Gûyâ nişân-ı hükm-i şehenşâh-ı Kâmrân
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 115, K.27/2)

Yahyâ Bey, sayısız günahının olduğunun farkındadır, lakin Cenab-ı Hakk’ın merhametinden ve Resûl’ün şefâatinden ümidini kesmemektedir:

İlâhî gerçi dünyâda hisâbı yok günâhum var
Senüñ gibi ilâhum var Resûlün gibi şâhum var
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 320, G.63/1)

¹⁹⁷ 100, K.7/98

¹⁹⁸ 185, M.4/2; 189, M.4/6

¹⁹⁹ 45, K.8/9; 48, K.9/6; 50, K.9/30; 59, K.12/14; 73, K.6/24; 72, K.16/5; 107, K.25/11; 139, M.2/1; 143, M.3/2; 148, M.4/3; 154, M.6/2; 174, M.10/5; 183, M.15/2; 184, M.15/7; 188, M.18/1; 192, G.175/4; 220, M.45/1; 245, Ş.2/20; 364, G.130/2; 486, G.330/1; 585, G.501/6

Peygamberlik yolunda Hz. Muhammed'in (SAV) türlü belalara sabır gösterdiğini Yahyâ Bey açıkça ifade etmiştir:

Resûle vâki' olan mâcerâyı bildüñ mi
Belâyâ sabr-ı cemîl olduğunu gördüñ mi
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 577, G.485/3)

Namâz-ı subhı ki kıldım tamâm irişdi Resûl
Didi Hüdâyâ şükür kıl du'ânı itdi kabul
(Zâtî²⁰⁰, 69, K.21/1)

Anuñçün nâme-i âl eyledüm bu kanlu yaşumla
Ola kim eyleye ragbet azîz olur Resûl 'Alî
(Zâtî, 321, G.1501/5)

Nitekim Şâh-ı Risâletde nübüvvet Zâtiyâ
Mushaf-ı hüsninde hatm olmuş melâhat Ahmedüñ
(Zâtî, 273, G.769/5)

2.5.24.7. Künyesi: Ebu'l-Kâsım

“Arap kültüründe Eb (erkekler için) ve Ümm (kadınlar için) takılarıyla başlayan isimlere künye denir. Künye kalıbında isim vermek Arap kabilelerinde insanı bir çeşit yüceltmek sayılmaktadır.²⁰¹ Ebu'l-Kasım, Ebu'l-Hasan, Ümmü Seleme, Ümmü Kulsüm vb. gibi.

İslâm da künyeye çok önem vermiştir. Gazâlî bu konuda şöyle diyor: ‘Resûl-i Ekrem (SAV) saygıdan dolayı kalpleri kazanmak için herkese künyeleriyle seslenirdi. Künyesi olmayanlara da künye verir ve öyle seslenirdi. Halk da ona o künyeye hitap ederdi. Hatta çocuğu olmadığı için künyesi olmayanlara da künye verirdi. Allah Resûlü (SAV) çocuklara bile sevgilerini kazanmak için künye verir, onlara künyeleriyle seslenirdi.’²⁰²

İmam Rıza'dan şöyle rivayet edilir: ‘Birisi yanında ise ona künyesiyle seslen, yanında değilse ismiyle seslen.’²⁰³

²⁰⁰ 70, K.21/15; 71, K.21/30; 85, K.25/41; 113, K.33/27; 91, G.91/2-3; 132, G.132/6; 363, G.859/5; 397, G.1623/2

²⁰¹ *Lugatname-i Dehhuda*, c.11, s.1645, ‘Künye’ sözcüğü, Tahran Üniversitesi, Yeni 1. Baskı, HŞ. 1373.

²⁰² Hüseyini Deşti, Mustafa, *Maarif ve Maariif*, c.8, s.595, Müessese-i Tahkikat ve Neşr-i Maarif-i Ehl-i Beyt.

²⁰³ Tabersi, Ebu'l-Fazl, Ali b. Hasan, *Mişkâtü'l-Envar*, s.324, Kitaphane-i Hayderiyye, Nefes, HK. 1385.

Yine Resûlullâh'ın şöyle buyurduğu nakledilmiştir: ‘Güzel sünnetlerden biri, insanın oğlunun adını kendi künyesi yapmasıdır.’²⁰⁴

Dolayısıyla künyenin tarifi göz önüne alındığında İslâm Peygamberinin künyesinin Ebu'l-Kâsım olmasının nedeni çocuklarından birinin adının Kâsım olduğu içindir.²⁰⁵ Bu yüzden kendilerine Ebu'l-Kâsım denilmiştir. Yine İmam Hüseyin'e Ebû Abdullah denmesinin nedeni Abdullahu'r-Razi' (Süt emen Abdullah-Ali Asgar) adlı oğlundan dolayıdır.

Belirtmek gerekir ki, bazen bazılarının künyeleri kendilerine layık olmadığı için, onları aşağılamak amacıyla künye benzeri bir şey verilirdi. Örneğin, İslâm'dan önce Ebû Cehil'e Ebu Hükm denirdi. Ama İslâm'ın ve Peygamberin karşısında durduğu için artık bu künye onun şanından değildi ve ona Ebû Cehil künyesi verildi.

Kânun-ı Şifâ isteriseñ Bû-'Aliyyi ko
Güftâr-ı Ebu'l-Kâsımile Bu'l Hasanı gör
(Lâmi'î Çelebi, 101, K.8/31)

2.5.25. HZ. PEYGAMBER'E (SAV) ATFEDİLEN MOTİFLER

2.5.25.1. Gül

Gül rengi, şekli ve kokusu bakımından çeşitli benzetmelere konu teşkil etmiştir. Bunların başında onun her yönüyle Hz. Peygamber'e benzetilişi gelmektedir. Yûnus Emre'nin, “Çiçek eydür ey derviş gül Muhammed teridir” mısrasında ifade ettiği gibi gülün kokusunu Hz. Muhammed'in (SAV) terinden aldığına inanılır. Halk arasında, “Gül koklamak sevaptır” sözü de daha çok bu çiçeğin Hz. Peygamber'in sembolü olmasından kaynaklanmaktadır. Gül koklandığında, gül yağı veya gül suyu ikram edildiğinde salâtü selâm getirilmesi, bu inanışın müslümanlar arasında köklü bir geleneğe sahip olduğunu gösterir. (Kurnaz, 1996: 220)

Gül, Hz. Peygamber'i (SAV) ifade etmekte en çok rağbet edilen çiçek olmuştur. Onun yüzü, yüzünün ve teninin rengi, kokusu, peygamberler arasındaki yeri ve değeri gül ve onunla ilgili tabirlerle ifade edilmiştir. (Uzun, 2005: 457)

Hazret-i Muhammed'in (SAV) kendine özel güzel bir kokusu vardı. Vücudu ve teri güzel kokardı. Gül kokusu, Peygamberimizin kokusudur. Bursalı İsmâil Hakkı, gülün Mirâc Gecesi'nde onun terinden meydana geldiğini söyler. (Kurnaz, 2005: 47-579)

²⁰⁴ Hür Amuli, *Vesâilü's-Şiâ*, Müesseset-ü Alu'l-Beyt, Kum, HK. 1409.

²⁰⁵ Peygamber efendimizin bu oğlu büluğa ermeden, çocuk yaşta vefat etmiştir.

Gülün kırmızı olmasının sebebi ise, Hazret-i Muhammed'in Mirâc'ta, İlâhî tecellînin şiddetiyle yüzünün terleyip kızarmasındandır. Bu şiddetli tecellî sebebinden kızaran yüzü ile teri, uyum sağlamış ve bu terin arza düşmesiyle de kırmızı gül yaratılmıştır (Tatçı, 2005: 106). İlâhî güzelliğin ve bu güzelliğin yeryüzündeki bir işareti olan gül, Hazret-i Peygamber'in sembolüdür. (Bardakçı, 2005: 113)

Çiçeklerin şahı olan gül, edebiyatımızda ve kültürümüzde peygamberlik bağının gülü, sultan-ı enbiyâ Hz. Muhammed'in remzidir. Bu motif “mü'minler gülü, gül-i ra'na, gül-i ter, gülşen-i risâlet vs.” gibi terkiplerle ifade edilir. (Yeniterzi, 1993a: 314)

Bedr şeklinde görünmezdi misâl-i mâh gül
Olmasaydı mazhar-ı nûr-ı Resûlu'llâh gül
(Bağdatlı Rûhî, 776, G.711/1)

Döndi safâda encümen-i Mustafâya bâg
Hayl-i şükûfe zümre-i Eshâb u Âl gül
(Bâkî, 290, G.308/3)

Ey gül-i bâg-ı rüsûl bir tâze gül-şendur kapuñ
Kim dem-i Cibrîle ol gülşende tañ eyler sabâ
(Fuzûlî, 58, K.6/17)

“Gül sabah rüzgârından parçalanıp açılmış, ferahlık bulmuştur. Sanki rüzgâr Cebrâîl, gül de Hz. Muhammed'in kalbidir.”

Fuzûlî, Cibrîl'i (Cebrâîl'i) “bâd” a Hz. Muhammed'in (SAV) kalbini de “gül”e benzetmektedir. Seher vakti esen rüzgâr, kapalı hâlde bulunan goncanın açılmasını, onun o kapalı durumdayken içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulmasını sağlar. Cebrâîl de vahiy getirdikçe Hz. Muhammed (SAV) iç sıkıntılarından kurtularak ferahlık bulmuştur:

Çâk olup bulmuş safâ bâd-ı seherden sanasın
Bâddur Cibrîl ü kalb-i Ahmed-i Muhtâr gül
(Fuzûlî, 69, K.10/10)

“Gül Allah Resûlünün gül bahçesi gibi olan yüzünün şebnemidir. Gül her an koku yayarak onu hatırlatır.”

Gül hem ilahî güzellikleri, hem de Hz. Muhammed’i temsil eder. Bundan dolayı güle “remz-i Muhammedî” yani Muhammed’in sembolü adı verilmektedir. Yeniçeriler, Mevlevîler ve Kalenderîler arasında da görülmekle birlikte özellikle Alevî-Bektaşî kültüründe Hz. Peygamber’in cemali, yüzünün güzelliği güle benzetilerek gülbenklerde (gülbang) “Resûlullah’ın gül cemaline salavât” getirilmektedir:

Şeb-nem-i gül-zâr-ı ruh-sâr-ı Resûlu’llâhdur
Neşr-i itriyle kılur her dem añı iş’âr gül
(Fuzûlî, 69, K.10/11)

Mahzen-i Esrâr, sırlar hazinesi; Matla-ı Envâr ise nûrların doğduğu yer anlamına gelmektedir ve aynı zamanda bunlar Genceli Nizamî’nin tasavvufî mahiyetteki eserlerinin adlarıdır. Klasik Türk şiirinde gonca sırlar hazinesi olarak tanımlanır. Gül de batınî bilgilerin ifşa edildiği, ilahî güzelliklerin bir nevi tecelligâhı olan ve nûrların kendisinden sudur ettiği bir varlıktır. O, ruhaniyeti tüm Müslümanları kucaklayan Hz. Peygamberin sembolüdür ve nûr-ı Muhammedî’dir:

Her varak bir nüktedir gülşende fehm et olalı
Mahzen-i Esrâr gonca Matla’-ı Envâr gül
(Hayâlî, 44, K.12/6)

“Gül, gökyüzünün kandili olan güneşin ışığını yok etse yerindedir; çünkü o [gül] Hz. Muhammed’in yüzünün güzelliğinin bir yansımasıdır.”

Hız. Peygamber yaratılmış ilk nûr, olmasına rağmen ilk yaratılmış varlık Hz. Âdem’dir ve Hz. Âdem Hz. Peygamber’in nûrunu taşır. Hz. Âdem ile Hz. Peygamber arasında bulunan zaman içerisinde bu nûr diğer bütün peygamberlere sirayet etmiş ve O’nun zamanına gelince bu nûr gerçek sahibini bulmuştur. Gül de bahçedeki diğer bütün çiçeklerin nûrunu toplayıp seher vakti sabah rüzgârının esişiyile bu nûru etrafa saçır. Güneş de bunlarla aynıdır. Bahçedeki güzelliğın gülde, gökyüzündeki varlıkların güneşte yok olması gibi Hz. Peygamber’den önce gelen diğer peygamberler ve varlıklar da onun bünyesinde “mahv” olmuştur. Zira O İslâm dininin son peygamberidir:

Mahv iderse yiridür kandîl-i ‘arşuñ nûrını
Oldı çün ‘aks-i cemâl Ahmed-i Muhtâr gül
(Lâmi’î Çelebi, 121, K.16/9)

Gül yüzün ‘arz itdi aldı âl ile dil bülbülin
 Hey Muhammed ümmeti bî-haddür âlî Ahmedüñ
 (Zâtî, 274, G.770/3)

2.5.25.2. Dürr-i Yetîm

“Hz. Peygamber, henüz doğmadan önce babasını, küçük yaşta annesini kaybetmiş, hem öksüz hem de yetim büyümüştür. Ancak “dürr-i yetîm” motifi O’na bu özelliğinden dolayı değil, sadefin içinde tek başına oluşan incinin değerli olması gibi, iki cihan sadefinin yegâne incisi, en değerli varlığı olması sebebiyle atfedilir.” (Yeniterzi, 1993a: 313)

Bağdatlı Rûhî, Peygamber efendimizi görmeden sevişimizi şöyle dile getirmiştir:
 İşidüp deryâda eşkümden dehânuñ vasfını
 Ey dür-i yektâ kulakdan ‘âşık olmışdur sadef
 (Bağdatlı Rûhî, 694, G.586/3)

“Cihan pazarı bir dürr-i yetîm ile parıldadı. İki cihan o dürr-i yetîm’e paha biçemez.”
 Oldı bâzâr-ı cihân revnâkı bir dürr-i yetîm
 Ki degül iki cihân hâsılı ol dürr-e behâ
 (Fuzûlî, 183, G.1/3)

Bahr-i nazm içre Hayâlî göricek dürr-i yetîm
 Verdi fer terbiyet-i mihri ile şâh saña
 (Hayâlî²⁰⁶, 94, G.157/5)

Hayâlî, Hz. Muhammed’in (SAV) hem küçük yaşta anne babasız kalışı yönüyle hem de değerli sadef mânasına gelecek şekilde dürr-i yetîm oluşunu dile getirmiştir:

Bir Hayâlî-zâde benden vardır ey şâh-ı Kerîm
 Anası hak rahmetinde kendi kalmıştır yetîm
 Dergehin deryâ senüñ zâtuñ güneş rûşen bu kim
 Ka’r-ı deryâda güneşden nûr alır dürr-i yetîm
 (Hayâlî, 319, Muk./5)

²⁰⁶ 319, Muk./3

Sende sıgar şehâ niçe biñ bahr-i bî-kenâr
 Dürr-i yetîm dirler egerçi kamu saña
 (Hayretî, 6, K.2/10)

Dürr-i yetîm idelden destüñ sadefden ayru
 İn‘âm-ı ‘âmüñile sail olupdurur yem
 (Lâmi‘î Çelebi, 114, K.13/35)

Ki gel muhit-i me‘ânîde gavs idüp bir dem
 Bulup getür ele bir nice dâne dürr-i yetîm
 (Lâmi‘î Çelebi, 133, K.21/2)

Gerçi dürr-i yetîmdür ammâ
 Nazar itseñ derûnı ‘ummândur
 (Lâmi‘î Çelebi, 367, L.11/2)

Muhibbî, kendi şiirini dürr-i yetîme benzeterek onun kulağa küpe edilmesini istemiştir:

Çün dürr-i yetîm oldu yine nazm-ı Muhibbî
 Cânâ añı dak gûşına yek-dâne salınsın
 (Muhibbî, 251, G.191/5)

Elinde büyüdi bahrüñ sadefde dürr-i yetîm
 Nola yetîmeyi dilden çıkarmasa ânî
 (Nev‘î, 148, K.51/6)

Bu sırrı beyân itmedi esfâr-ı kadîm
 Nâ-süftedür el-ân dahı bu dürr-i yetîm
 İhsâs-ı dakik-i heyevî mahz-ı galat
 İşkâl-i kıyâs-ı mantıkî cümle ‘akîm
 (Nev‘î, 600, R.11/1)

“O dürr-i yetîm jale gibi toprağa düşmüşken ihsan güneşi onu göğe çıkardı.”

Türâba düşmiş iken jâle-veş o dürr-i yetîm

Göke çıkardı bugün aña mihr-i ihsânı

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 98, K.23/3)

Beyâz çînîler içinde dâne-i ‘işret

Sadefler içini pür kıldı sanki dürr-i yetîm

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 154, M.6/4)

Tâbûtıdur sadef aña kendü dür-i yetîm

Her cânibinde göz yaş deryâ-yı bî-kenâr

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 162, M.7/3)

Göñlümüñ sırça sarâyı gibidür şevkum ile

Güneşüñ dürr-i yetîmi ile dünyâ sadefi

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 588, G.505/4)

Dürr-i yetîm, Hz. Peygamber’e atfedilen bir motiftir ancak divan şiirinde şairler bazen bu lafzı tabiat unsurları için bir benzetme unsuru olarak kullanırlar:

Sebze-zâr-ı kûh u sahrâ mevc urur deryâ gibi

Bir sadefdür her çiçek her jâle bir dürr-i yetîm

(Zâtî, 108, K.32/5)

Nakd-i kalbi dürci sînemden silince dem-be-dem

Dîdeden dürr-i yetîm-i eşkümi sil dostum

(Zâtî, 432, G.928/2)

Klasik Türk şiirinde şairler, kendi şiirlerinin değerli olduğunu dile getirmek için dürr-i yetîm benzetmesini kullanırlar:

Şimdi eş‘ârına Zâtî nola ragbet yog ise

Her biri sen öliceğ dürr-i yetîm olsa gerek

(Zâtî, 227, G.723/5)

2.5.25.3. Âb-ı Hayât

Hız. Peygamber, Cenab-ı Hakk'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği elçisidir. O; sürekli canlılığın, hayâtiyetin sembolü olan bir peygamberdir. Nitekim rahmet-yağmur-su ilişkisi ve dört unsurdan her birinin bir peygambere işaret ettiği (toprak-Hız. Âdem, ateş-Hız. İbrâhîm, hava-Hız. 'İsâ, su-Hız. Muhammed) görüşü de bu düşünceye bağlıdır. (Yeniterzi, 1993a: 309)

Tîg-i mahabbetüñe düşüp şol ki cân virür

İçer hayât âbını cânı bulur safâ

(Hayretî, 6, K.2/12)

Sûre-i Kevser hakı ben hastaya âb-ı hayât

Görinür 'İsî lebüñsüz zehri kâtiller gibi

(Zâtî, 347, G.1542/3)

2.5.25.4. Âyet-i Rahmet

“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ, 21/107) ayetinde de belirtildiği gibi O, bütün kâinata Cenab-ı Hakk'ın rahmetini ulaştıran bir elçi; Hakk'tan kullara gönderilen bir rahmet ayetidir. (Yeniterzi, 1993a: 310)

Dest-i kudretle yazılmış sûre-i “Ve’ş- Şemsdür”

Mushaf-ı hüsnüñdeki âyât-ı rahmet Mustafâ

(Hayretî, 134, G.3/2)

Sen melek-rûy için açsam fâl-ı Kur'ân her zamân

Ya hadis-i cennet ü ya âyet-i rahmet gelür

(Lâmi'î Çelebi, 234, G.143/2)

2.5.25.5. İki Cihan Serveri / Fahr-i Kâinat

Peygamberimizin iki cihan serveri oluşu, XVI. yüzyıl divan şiirinde ve klasik edebiyatımızda sıkça işlenen konulardan biridir. O hem bu dünyada hem öbür dünyada övünç kaynağıdır. Âlemlerin yaratılma sebebidir. O kâinatın övünç kaynağıdır.

Serin ol serverüñ dür itdigüñ yetmez mi efserden

Mürüvvetsizlik itdüñ niçün ayırdüñ o serverden

(Bağdatlı Rûhî²⁰⁷, 169, K.38/14)

²⁰⁷ 166, K.37/8

Lâmi'î Çelebi, Peygamber efendimizin bütün peygamberlerin içinde en övülmüş olduğunu ve yaratılmışların en şerefliyi oluşunu işlemiştir:

Yokluga düriş benligi ko fakrı kabûl et
Fakr olmadı mı Fahr-i Nebî-yi Medenî gör
(Lâmi'î Çelebi, 102, K.8/47)

Lâmi'î, Peygamberimizi birçok yönden överek şöyle demiştir: “Hem son peygambersin hem hidayet yolunun rehberisin hem yaratılmışların en şerefliyi hem peygamberler içinde övgüye en çok layık olanısın.”

Hem hâtim-i vüsûlsun ü hem hâdi-yi sübûl
Hem eşref-i beşersin ü hem fahr-i enbiyâ
(Lâmi'î Çelebi, 87, K.4/6)

Bizi yokdan vâir iden iki cihân sultânı
Haşre dek hükmüne râim eyleye nev'-i beşeri
(Taşlıcalı Yahyâ Bey²⁰⁸, 44, K.7/43)

Ben sipâhî zümresinden tevliyet itdüm kabûl
Aslı vardur aslı ey iki cihânun serveri
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 47, K.8/27)

Zihî zât-ı ulüvv-i şân-ı a'zam
Anuñ bir kulıdur Fahr-i dü-'âlem
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 245, Ş.2/19)

Nice kim 'arz eyleye halka menâr-ı çarhdan
Şivehâ-yı nûr-ı fahr-i enbiyâ-yı âfitâb
(Zâtî²⁰⁹, 52, K.16/40)

²⁰⁸ 184, M.15/7

²⁰⁹ 10, K.5/27; 10, K.5/30; 49, K.16/2; 113, K.33/14; 113, K.33/27; 163, M.5/5; 174, M.3; 148, G.1237/2; 408, G.1641/2

Zâtî, kâinatın övünç kaynağı olan Hz. Muhammed'den (SAV) hesap gününde kendisine şefâat etmesi için Cenab-ı Hakk'a yakarıшта bulunmaktadır:

Bî-hisâb eylerdi lutfi iricek rûz-ı hisâb
Yâ ilâh olsun şefî' ol şâha fahr-i kâinât
(Zâtî, 163, M.5/5)

Hz. Muhammed'in ashabından asla yüz çevirmeyişine Zâtî yer vermiştir:

Dostum sen ictinâb itmek neden ahhâbdan
Fahr-i 'Âlem hiç yüz döndürmedi ashâbdan
(Zâtî, 19, G.1032/1)

Mushaf-ı hüsnüñde hatm olmuş letâfet Mustafâ
Nitekim ol Fahr-i 'Âlemde nübüvvet Mustafâ
(Zâtî, 402, G.1631/1)

Hazret-i Fahr-i Cihânuñ Çâr Yârı 'ışkına
Gel şefâ'at kıl bana afv it günâhum Mustafâ
(Zâtî, 403, G.1632/4)

2.5.26. MUCİZELERİ

Mucize; peygamberlerde ortaya çıkan, onlara Cenab-ı Hakk'ın bir lütfu ve peygamberliklerini isbat için bir imkân olarak verilen, insanların bir benzerini ortaya koymaktan aciz kaldıkları olağanüstü (hârikulâde, fevkalâde) haller, hadiselerdir. (TDEA, C.6: 410)

Mucize kelimesi yaygın olarak kullanılmasına mukabil, aynı mâna Kur'an-ı Kerim ve hadislerde ayet, bürhân, hüccet, delil ve alâmet kelimeleriyle ifade edilmiştir. (Yeniterzi, 1993a: 283)

Hz. Peygamber'in (SAV) mucizeleri üç kısımda toplanmaktadır:

1. Her asırdaki akıl sahibi insanlara hitap eden aklî (ilmî) ve manevî mucize ki, bizzat Hazret-i Peygamber'in sözleri ile de teyid edildiği üzere, bu Kur'an-ı Kerim'dir.
2. Onun devrinde yaşayan insanların duyu organları ile müşahede ettikleri tabiatüstü olaylardır. Bunlardan bir bölümü Peygamber efendimizin zatı ile ilgilidir:

Baba ve anası tarafından nûrunun sulbüne ve rahmine intikal ettiği kimselerin alında bir nûrun parlaması, geçmiş mukaddes kitaplarda haber verildiği gibi yüksek vasıfta

yaradılışı, sünnetli ve göbeği kesik doğmuş olması, sırtında iki küreği arasında kalbinin hizasında Hâtem-i nübüvvet adı verilen bir peygamberlik mührünün bulunuşu, sütanneye verildiğinde görülen harikalar (bir bulutun ona daima gölgelik etmesi, onun gölgesinin yere düşmemesi vs.), yine sütanne nezdinde iken kalbinin çıkartılarak melekler tarafından semâvî su ile yıkanması, yüce ahlâkı ve örnek davranışı gibi.

Diğer bir bölümü de Hazreti Peygamberin zatının dışındaki olaylardır:

Mirac, Ay'ın ikiye ayrılması, taşın konuşması, ağaçların yürümesi, kuru hurma ağacının meyve vermesi, parmaklarının arasından su fişkırması gibi.

3. Cenâb-ı Hakk tarafından Hz. Peygamber'e haber verilen geçmişe ve geleceğe dair olaylardır. Ayet ve hadis olarak vaz edilmiştir. Haberî mucizeler denilen bunların ümmî (okuması ve yazması olmayan) ve diğer kitap ehli kimselerle birlikte bulunmamış bir kimseden çıkmış olması, mucizevî mahiyetleri hakkında başlı başına kuvvetli bir delildir. (Yeni Türk Ansiklopedisi, C.7: 2472)

Öykünürse ne 'amel fenn-i gazelde aña gayr

Bir midür mu'ciz-i peygamber u sihr u sehâr

(Bağdatlı Rûhî, 227, M.4/14)

2.5.26.1. Kur'an-ı Kerim

Kur'an-ı Kerim, Arap milletinin dil ve edebiyatının zirvede olduğu bir dönemde iken gelmiş ve terkip güzelliği, kelimelerin tenasübü, fesahati, i'câzı ve Arap geleneğini aşan belâgatiyle, söz erbabını acze düşüren bir mucize olmuştur. (Yeniterzi, 1993a: 287-288)

“Ona Rabbinden (başkaca) mucizeler indirilmeli değil miydi? derler. De ki: Mucizeler ancak Allah'ın katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi?” (Ankebût, 29/50-51)

“Her peygamberin ümmeti tarafından tanınan bir mucizesi vardır. Benim mucizem, bana vahyolunan Kur'an'dır.²¹⁰” hadisi bu ebedî mucizenin önemini gösterir.

Kur'an-ı Kerim, ümmî olan, okuma yazma bilmeyen, eline hiç kalem almamış olan Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla bildirilmiştir.

Çerâg-ı kadrûn emîn ola bâd-ı mihnetten

Be-hakk-ı “sûre-i şems” ü be-hakk-ı “sûre-i nûr”

(Bağdatlı Rûhî, 96, K.10/59)

²¹⁰ Buharî, Fezâilü'l-Kur'an 1; Müslim, İman 239.

Kankı kişver fethine ‘azm eyleyüp kılsañ hücûm
Sûre-i “innâ fetehnâ” yı okur gökde melek
(Bağdatlı Rûhî, 197, K.46/8)

Hâfız-ı dîn- kavî hâmi-i şer‘-i Nebevî
Tâyi‘-i emr-i Hudâ tâbi‘-i nass-ı Kur’ân
(Bâkî, 7, K.2/11)

Hançer-i gamze-i hûn-rîzûne tîg-ı Haydâr
Safha-i ârızuña Mushaf-ı ‘Osmân dirler
(Bâkî, 191, G.144/3)

“Senin tebliğ ettiğin Hak Din'in ispatı için diğer mucizelere ihtiyaç yok. Bu alem içinde, dünyanın sonuna kadar daima bâkî kalacak olan Kur'an, mucizen sana kâfidir.”

Bâkî-i mu‘ciz ne hâcet dîn-i Hak isbâtına
‘Âlem içre mu‘ciz-i bâkî yeter Kur’an saña
(Fuzûlî, 186, G.7/4)

Hayâlî, Tâhâ Sûresi 76. ayette geçen “cennatü adnin” (Burası adn cennetleridir) ifadesinin yanına, Zümer Sûresi 73. ayetinde geçen “fedhulûhâ hâlidîn” (...öyleyse ebedî olarak ona girin.) ayetini de eklemek suretiyle sevgilinin bulunduğu mekânı cennete benzetmiştir:

El salıp ‘âşıklara derler melek-manzarları
“Hâzihî cennâtü adnin fedhulûhâ hâlidîn”
(Hayâlî, 61, K.23/8)

Kur’an-ı Kerim’in Kadir gecesinde indirilişini Hayâlî Mirac’a çıkış ile birlikte ele almıştır:

Künc ü tarik içre bir hoş sohbetüm var yâr ile
“Leyletü’l kadr” ile ‘âşıktır şeb-i mi‘râc aña
(Hayâlî, 93, G.12/3)

Hayâlî, sevgilinin yüzünün güzelliğini görünce her gece Nûr suresinin ayetlerini ezberlemektedir:

Hayâlî tâb-ı ruhsârun görüben
Eder Nûr âyetin her gece ezber
(Hayâlî, 153, G.187/5)

Mîvesi olsa ‘aceb mi âyet-i “fethün karîb”
Rezm bostanında çün bir şâh-ı nev-berdür kılıç
(Hayretî, 34, K.11/19)

Divan şiirinde sevgilinin yüzü Kur’an’a ve ayetlere benzetilir. “Şems” güneş demektir ve divan şiirinde sevgilinin yüzünün güzelliğini ve parlaklığını ifade etmek için kullanılır:

Hayretî güyâ bir âyetdür cemâl-i dost kim
Sûre-i “ve’ş-şems”den itmiş Hak añı iktibâs
(Hayretî, 228, G.152/5)

Lâmi’î Çelebi, mantık ve hikmetin Kur’an-ı Kerim ve hadis-i şerîf olduğunu kelim düzmeyi bırakıp minneti bol olan Allâh u Tealâ’yı görmemizi söylemektedir:

Kur’ân u Hadîs oldu saña mantık u hikmet
Ko düzme kelâmı kerem-i zü’l-mineni gör
(Lâmi’î Çelebi, 101, K.8/35)

Kur’an-ı Kerim’in inmiş olduğu Kadir gecesi ve namazın farz kılındığı Mirac gecesi zülfe benzetilmiştir:

Ol iki zülf ki mâh-ı cemâle olmuş tâc
Birisi Leyle-i Kadr ü biri şeb-i Mi’râc
(Lâmi’î Çelebi, 209, G.54/1)

Sevgilinin yüzü parlaklığı ve güzelliği dolayısıyla Nûr suresine, zülfü ise rengi dolayısıyla Duhan suresine benzetilmiştir:

Sûre-i Nûr u Duhân’dur çü gam u zülf ü rûhuñ
Tañ mı mahşerde beni hâmil-i Kur’ân yazalar
(Lâmi’î Çelebi, 226, G.113/8)

Muhibbî, Kur'an-ı Kerim'de geçen ayet parçalarını sevgilinin yüzüne ve alınına benzetme unsuru olarak kullanmıştır:

Yüzüne “ve’ş-şems” dinmiş alnuña “ve’l-leyl” çün
Had ü zülfün var iken leyl ü nehârı neylerüz
(Muhibbî, 104, G.45/3)

Klasik Türk şiirinde Duhâ suresinden bir lafz olan “ve’l-leyl” sevgilinin saçları için benzetme unsuru olarak kevser suresi de sevgilinin dudakları için benzetme unsuru olarak kullanılır:

Görüp zülf ü lebünî secde itdüm
Okudum âyet-i “ve’l-leyl” ü “Kevser”
(Muhibbî, 204, G.145/4)

Yüzün “ve’ş-şems” alnuñ “ve’d-duhâ”dur
‘Acep mi zülfün olsa leyl-i mi’râc
(Muhibbî, 344, G.284/2)

Nev‘î, Enfâl Sûresi’nin 17. ayetine değinmiştir:

(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü’minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir (Enfâl, 8/17):

Rasûl-i Hazret-i Bârî Muhammed-i ‘Arabî
Ki “mâ rameyte” ile saçdı rûy-ı haşma katâm
(Nev‘î²¹¹, 101, K.32/18)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Peygamber efendimizin Kur’an-ı Kerim mucizesine örneklik teşkil etmesi açısından Fetih suresine işaret etmiştir:

Su gibi sûre-i fethi revân okur ezber
Miyân-ı mahfil-i gülşende bülbül-i şeydâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey²¹², 58, K.12/6)

²¹¹ 101, K.32/19; 125, K.40/22

²¹² 336, G.88/1

Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik (Fetih, 48/1):

Fetih suresinin ilk ayetine atıfta bulunulmuş, “innâ fetehna” lafzında yer alan elif harfi İslâm sancağındaki süslere benzetilmiştir:

Sûre-i “innâ fetahnâda” elifler gibidür
İstikâmetle virür dîn emrine zîver livâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 70, K.15/10)

Rezme ‘azm itdükçe pervâzı olur güyâ zebân
Sûre-i fethi sabâ ile okur ezber livâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 70, K.15/15)

Zâtî, sevgilinin yüzünü sabah aydınlığına, saçını ise geceye benzeterek Duhâ Suresi’nin ilk ayetlerini teşbih amacıyla kullanmıştır. Şair ikinci mısradan ise isimlerin gökyüzünden indiği inanişine gönderme yaparak hem ayetlerin vahiy yoluyla semadan geldiğine hem de Kur’an’da “ve ‘allame Âdeme’l esmâe...” Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti (Bakara, 2/31) şeklinde geçen ayete telmihte bulunmaktadır:

Zülfüñe “ve’l-leyl” yüzüñe diyenler “ve’d-duhâ”
Hak dimişler “tenezzelü’l-esmâu min savbi semâ”
(Zâtî²¹³, 8, G.8/1)

Cahîmün mislidür kahruñ bî-hakkın âyet-i veyl
Cinânuñ ‘ayndür lütfuñ bi-hakkın sûre-i kevser
(Zâtî, 36, K.12/32)

Zâtî, dîvânının birinci cildinde 452 nolu gazelinde Kadir Gecesini ve bu gecede Kur’an-ı Kerim’in indirilişini anlatmıştır:

Biz o (Kur’an) nu Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen nereden bileceksin? Kadir gecesini bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Ruh (Cebrail veya Ruh adındaki melek) o gece Rablerinin izniyle, her iş için inerler. O gece, tanyeri ağarınca kadar süren bir selâmettir. (Kadir, 97/1-5)

²¹³ 3, G.3/6; 4, G.4/2; 8, G.8/1; 110, G.110/2; 134, G.134/2; 204, G.204/5; 233, G.233/1; 239, G.239/6; 249, G.249/2; 349, G.349/5; 393, G.393/1; 417, G.417/1; 215, G.215/2; 349, G.349/4; 91, G.587/1; 100, G.596/3; 197, G.693/2; 212, G.708/1; 280, G.776/2; 334, G.830/1; 441, G.937/2; 11, G.1017/2; 28, G.1045/3; 38, G.1063/3; 194, G.1308/4; 220, G.1348/5; 252, G.1397/4; 402, G.1630/7; 406, G.1637/3

Bu gece kadir gecesidir. Yâr (Hz. Muhammed SAV) seyre çıkmıştır. Gizli hazine bu gece aşikâr olmuştur:

Bu gice Kadr gicesüdür seyre çıkdı yâr
Zirâ ki gizlü genc o gice olur âşikâr

Serv-i surâhî itmez idi secde gâlibâ
Bu gice Kadr gicesi olmasa ey nigâr

Bu gice seyr-i zülfüñ ile göñlüm eglenür
Eyler akar sular şeb-i Kadr olıcak karâr

Dirler du‘â olur şeb-i Kadr olsa müstecâb
Rûzî kıla visâlûñi bu gice Girdigâr

O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrâîl), her işi için iner dururlar (Kadir, 97/4):

Zâtî yire melekler iner leyl-i Kadrde
Girürse göñlüme bu gice yiridür o yâr
(Zâtî, 452, G.452/1-5)

Subh-veş agzundan anuñ berk urur nûr okısa
Sûre-i “ve’ş-şems” ol horşid-peyker cum‘a gün
(Zâtî, 104, G.1171/6)

2.5.26.2. Sünneti

Hazret-i Muhammed SAV’in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışlarıyla şu ya da bu konuda söylemiş olduğu sözlerin tümü, Hazret-i Muhammed SAV’in koyduğu kurallar ve Müslümanlara gösterdiği yoldur.

Bağdatlı Rûhî, hem sünnet düğününü hem de Peygamber efendimizin dinin uygulanış şekli olan sünnetini anlatmıştır:

Bu sûrda niceler sünnet oldı hakkâ kim
Resulüñ itmedüñ icrâ-yı sünnetinde kusûr
(Bağdatlı Rûhî, 95, K.10/46)

Bağdatlı Rûhî, göze sürme çekmenin sünnet oluşuna değinmiştir:

Sürme çekmek çeşme sünnetdür velî hâk-ı rehûñ

Farz-ı ‘ayn olmuş ülu’l-ebşâra ey mihr-i münîr

(Bağdatlı Rûhî, 516, G.321/3)

“Sünnetin, kulların affa eriştiği bir yoldur. Sana itaat, günah sahiplerinin hastalıklarını tedavi eder.”

Günah sahiplerinin hastalıklarının ilacı, günahlarının affedilmesidir. İslâmî inanca göre günahların affedilmesi için Hz. Peygamber’in sünnetine ittiba gerekmektedir. Hz. Peygamber’e itaat edenlerin affedileceği şu ayette ifade edilmektedir: “De ki; Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.” (Âl-i İmrân, 3/31)

Sünnetüñ mağfîret erbâbına minhâc-ı husûl

Tâ‘atüñ ma’siyet emrâzına tedbîr-i ilâc

(Fuzûlî, 213, G.48/4)

Lâmi‘î Çelebi, Hz. Muhammed’in (SAV) sünnetini küfür karanlığını aydınlatan چراغ, şeriat kanunlarını ise dinin marazlarına şifa olarak görmüştür:

Âdâb-ı sünnetüñ zulem-i küfredür çerâğ

Kânun-ı şîr‘atüñ maraz-ı dînedür şifâ

(Lâmi‘î Çelebi, 87, K.4/15)

Mezhebimiz eğer ehl-i sünnet itikadı olursa kimse ona hâlel getiremez:

Mezhebüñ i‘tikâd-ı ehl-i sünnetdür

Ki aña bir kimse idemez hâleli

(Lâmi‘î Çelebi, 343, Kıt‘a 2/7)

Hz. Muhammed’in (SAV) sözleriyle fiilleri birbiriyle uyumluydu. Her nüktesi bir sır ihtiva etmekteydi. Her sözü çözülmesi gereken bir muammaydı:

Her fi‘li anuñ kavline olmuşdı mutâbık

Her nüktesi bir sır idi her sözi mu‘ammâ

(Taşlıcalı Yahyâ Bey²¹⁴, 19, K.1/33)

²¹⁴ 107, K.25/11

Resûlullâh'ın sünnetinin icra edildiği meclise Kâbe denirse buna şaşılmaz:

Bu bezmgâha n'ola Ka'be dirse ehli safâ

Bu bezm içinde olur sünnet-i Resûl icrâ

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 154, M.6/8)

Hız. Muhammed Mustafâ'nın getirdiği sünnet ile büyük meclis gökyüzü gibi olmuş, hayat O'nun sünnetiyle düzelmiştir:

Vücûb-ı sünnetine Mustafânuñ itdi şürû'

Düzetdi çarh-ı felek gibi meclis-i a'zam

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 155, M.6/2)

Zâtî, Emânî Çelebi için yazdığı kasidede, sultanın ahvalinin Peygamber efendimizin ashâbı gibi olduğunu, fiillerinin ise peygamber efendimizin sünneti gibi olduğunu dile getirmiştir:

Ahvâli kamu hâlet-i ashâb-ı Muhammed

Ef'âli kamu sünnet-i sultân-ı risâlet

(Zâtî, 118, K.34/20)

Zâtî, ümmete cefa çektirilmesinin vacip olmadığını dile getirmiş, bu durumun Peygamberimizin sünnetinde olduğunu farz etsek bile mümkün olmadığını dile getirmiştir:

Vâcib degül ki cevr idesin dâ'im ümmete

Farz idelüm ki olmuş ola sünnet-i Nebî

(Zâtî, 411, G.1645/4)

“Ey Zâtî, peygamberin sünnetini tutmakta gayet çabuk ol. Zira su gibi akan at daha makbuldür.”

Sünnet-i Peygamberi tutmakta gâyet çâpük ol

Mu'teberdür Zâtiyâ rahş-ı revânuñ yügrügi

(Zâtî, 514, G.1810/6)

2.5.26.3. Hadîs-i Şerîfleri

Hadis-i şerif, Peygamber efendimiz Hz. Muhammed'in (SAV) sözlü ifadelerinin tümünü kapsayan bir tanımdır. Hadis-i şerifler, ümmet için en hayırlı hazine değerindedir. Kur'an-ı Kerim'in en iyi tefsirini yapan ve ona göre yorumlayan peygamber, ümmetine tavsiyelerde ve öğütlerde bulunmuştur. Hatta bazı sözleri ayet hükmündedir. (Hadis-i Kudsiler gibi) Hadis-i Şerifler sünnetlerin sözlü ifadeleridir.

“Fakr benim fahrimdir (iftihar vesilemdir).”²¹⁵(Aclunî, C.2: 1835) Hadis-i şerifini Bağdatlı Rûhî ele almıştır:

Server-i ‘âlem iken fakr ile fahr itdi Resûl

Kanı bir merd k’ola mertebe-i fakra mahal

(Bağdatlı Rûhî, 166, K.37/8)

Didi “el-fakr fahri” çün o şâh-ı mesned-i levlâk

Ben ey hâce libâs-ı fakra girsem iftihârumdur

(Bağdatlı Rûhî, 435, G.197/3)

Rûhiyâ (el-fakr fahri) nüktesiyle kıl ‘amel

Kim şeh-i dînüñ hadîs-i vâcibü’l-‘iz‘ânıdur

(Bağdatlı Rûhî, 556, G.375/8)

Hayretî de aynı hadise telmihte bulunmuştur:

Mustafâ bahrinde gavvâs oldular çün buldular

Gevher-i “el-fakru fahri”den nişân abdâllar

(Hayretî, 20, K.8/15)

Didi “el-fakru fahrî” çünkim ol iki cihân fahri

Dilerseñ devleti fakr ile gel var iftihâr eyle

(Zâtî, 148, G.1237/2)

²¹⁵ El-Aclunî, İsmail bin Muhammed (2001). *Keşfu'l-Hafâ*. Matbaatü'l-Alemiyye: Şam

Bağdatlı Rûhî “Sabah uykusu rızka engeldir”(Aclunî, C.2: 1588) hadis-i şerifine yer vermiştir:

Rûhî sabâh uykuda olanlar aç kalur
Rızkın virür ‘ibâdına Mevlâ ‘ale’s-sabâh
(Bağdatlı Rûhî, 371, G.103/5)

Ebû Talhâ (RA) dedi ki: Peygamber (SAV): “ Melekler, içinde köpek ve sûretler bulunan bir eve girmezler” buyurdu. (Askalânî, C.12: 5949)

Bağdatlı Rûhî, “Köpek olan eve melek girmez” hadis-i şerifine yer vermiştir:
Girdüğü hâne-i agyâra ‘acebdür yârûñ
Seg olan hâneye girmez bu meseldür ki melek
(Bağdatlı Rûhî, 726, G.633/6)

Abdullah ibni Mesud’dan rivayete göre; Peygamber (SAV): “Kişi sevdiğiyle beraberdir” buyurmuştur (Askalânî, C. 12: 6168):

Sevdiğiyle çün olur her kişi haşr Rûhî
Meyl idüp bir nice cân virmeyelüm cânâna
(Bağdatlı Rûhî, 919, G.930/5)

Bâkî, ünlü hadis rivayetçisi Kirmânî’ye değinmiştir:
İner seyf âyeti gibi ser-i a’ dâya şemşîri
Hadîs-i tîg-ı pulâdın nice şerh ide Kirmânî
(Bâkî, 17, K.5/12)

Hz. Muhammed’in (SAV) hadisini işitip, onu hayatına geçirenler tüm kötülüklerden kurtulur:

Kurtuldı hadîsin işiden cümle hadesden
Ey bâg-ı vefâ bülbül-i gül-zâr-ı nübüvvet
(Zâtî²¹⁶, 6, K.4/6)

²¹⁶ 91, G.91/5

Zâtî, hadis-i şerifin sahih olduğu takdirde dünyalara değer olduğunu ifade etmiştir:
 Geldi peyâm-ı va'de-i vasluñ Resûl ile
 'Âlem değer sahih ise cânâ eger hadis

Zâtî, Hz. Muhammed'in (SAV) hadisinin sıhhat verdiğini dile getirmektedir. Bu konu sahih bir hadis-i şerifte şöyle geçer:

Âişe'den (RA) rivayete göre, Peygamber (SAV) aile halkından birisine Allâh'a sığındırma duası yapar ve sağ elini onun bedenine sürerek: İnsanların Rabbi Allâh'ım, hastalığı gider, ona şifa ver. Şifa veren sensin. Senin şifandan başka şifa yoktur. Geriye hastalıktan eser bırakmayan bir şifa ver, diye dua ederdi (Askalânî, C.11: 5743):

Şek itme sıhhatine resûlün hadîsinün
 Ölümlü hasta dirgürür ey mu'teber hadîs

Zâtî, inci gibi değerli olan hadisi rakibin kötü sözüne uymayıp, kulağına küpe et, diyerek öğütte bulunur:

İt gûş-vâr cevher-i pendüm kulaguña
 Uyma rakib-i bed-gühere bu dürür hadîs
 (Zâtî, 91, G.91/2-4)

Sıdk eyle sıhhatine resûlün hadîsinün
 Pür oldı dirse sînesi Eyyûb-vâr derd
 (Zâtî, 132, G.132/6)

Gönlüm hadisine su gibi aksa buna şaşılamaz. Çünkü dünyada susuzların meyli suyadır. Zâtî, Peygamber efendimizin hadis-i şeriflerini suya benzetmiştir:

Gönlüm 'aceb mi su gibi aksa hadîsine
 Zâtî cihânda teşnelerün meyli âbadur
 (Zâtî, 326, G.326/7)

“Ey Zâtî, hak budur ki Peygamberin kalemi senindir. Her ne söz söylersen söyle söylediklerini görenler az sözle çok şey anlatmış diyecektir.”

Hz. Muhammed’in (SAV) sözlerinin kısa ve özlü oluşuna telmihte bulunulmuştur:

Hak budur kim Zâtîyâ peygamber-i hâmeñ senüñ

Her ne söz tahrîr iderse dir gören i‘câz imiş

(Zâtî, 89, G.585/7)

Hz. Muhammed’in (SAV) hadis-i şerifleri mü’minlerin gönlünü açar. O’nun sözleri kalbe sefa verir:

Mü’minüñ gönlin açar gûyâ hadîs-i Mustafâ

Kalbüme virür safâ sâfi makâli Ahmedüñ

(Zâtî, 274, G.770/5)

Ol bize gönderdügüñ mektûbdur eglencemüz

Mü’minüñ gûyâ ehâdis-i Resûl eglencesi

(Zâtî, 397, G.1623/2)

Hak budur lutf ile Zâtî kelâm-ı mu‘ciz

Âdemüñ gönlin açar misl-i hadîs-i Nebevî

(Zâtî, 484, G.1764/7)

2.5.26.4. Mi‘râc

Kur’an-ı Kerim’de “esra” kelimesiyle ifâde edilen Mirac; bir gece Hz. Muhammed’in (SAV) Mescid-i Harâm’dan alınıp, Mescid-i Aksâ²¹⁷’ya götürülmesi, oradan semâya yükselerek Cebrâil’le (AS) birlikte gök katlarını gezmesi ve nihayet Cenab-ı Hakk’a “kâbe Kavseyñ ev ednâ”²¹⁸ derecesinde yaklaşması hâdiselerini bildirir. Bu kutlu gecede Hz. Muhammed (SAV), Rabbi’nin en büyük ayetini müşahede etmiş, vasıtasız vahiy almış, ümmetine kıyamette mağfiret olunacağı bildirilmiş ve beş vakit namaz bu gece farz olunmuştur. (Yeniterzi, 1993a: 288)

Bu durum Kur’an-ı Kerim’de şöyle ifade edilir:

²¹⁷ Kudüs’te bulunan ve Müslümanların ilk kiblesi olan Mescid-i Aksâ, üç kutsal mescitten biridir. Mescid-i Aksâ’nın yerinin tespiti ve planlaması Dâvûd AS ile başlar, ancak Süleyman AS tarafından tamamlanır. bk. Bozkurt, 2004: 268-271.

²¹⁸ “İki yay aralığı kadar yahut daha az (kaldı).” bk. Yılmaz, 1992: 88.

“Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.” (İsrâ, 17/1)

“Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu. Sonra (Muhammed’e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. Bunun üzerine Allah, kuluna vahyini bildirdi. (Gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı. Onun gördükleri hakkında şimdi kendisi ile tartışacak mısınız? Andolsun onu, Sidretü'l-Müntehâ’nın yanında önceden bir defa daha görmüştü. Cennetü'l-Me’vâ da onun yanındadır. Sidre’yi kaplayan kaplamıştı. Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.” (Necm, 53/7-18)

XVI. yüzyıl divan şiirinde mirac hadisesine işaret eden beyitlerin hemen hemen tümünde sidretü'l-müntehâ’ya değinilmektedir.

Sidretü'l Müntehâ:

Hz. Peygamber’in, Mirac gecesi yanında ilahî sırlara mazhar olduğu ağaçtır. Sözlükte “Arabistan kirazı denilen hoş gölgeli nebk ağacı” anlamındaki sidre ile (Kâmus Tercümesi, II, 385) müntehâ kelimesinden oluşan sidretü'l-müntehâ terkibi “son noktada bulunan sidre” demektir. Terim olarak “Hz. Peygamber’in Mirac gecesi yanında ilahî sırlara mazhar olduğu ağaç veya makam” diye açıklanabilir. Kur’an’da bir yerde sidretü'l-müntehâ (Necm, 53/14), bir yerde yalnız sidre (Necm, 53/16) şeklinde geçer. Sidr iki ayette de (Sebe, 34/16; Vâkıa, 56/28) “ağaç” mânasına gelmektedir. Çeşitli hadis rivayetlerinde yapraklarının yıkanmada kullanılması sebebiyle sidr, ayrıca ayetteki konumu itibarıyla sidretü'l-müntehâ yer alır.

Sidretü'l-müntehâ terkibiyle ilgili olarak başlıca iki görüş ileri sürülmüştür. Daha çok kabul gören anlayışa göre sidretü'l-müntehâ semada bulunan, Mirac gecesi yanında Resûl-i Ekrem’in ilahî sırlara mazhar olduğu bir ağaçtır. Çünkü terkinin yer aldığı Necm suresindeki ayetler Resûlullâh’ın miracıyla ilgilidir. Yaygın kanaate göre Hz. Peygamber Mirac gecesi sidretü'l-müntehânın yanında aslî sûretiyle Cebrâîl’i görmüştür. Sidretü'l-müntehâyı bürüyen şey ise Allah’ın nûru, melekler veya bilinmeyen başka şeylerdir.

Sidretü'l-müntehâya bu ismin verilmiş sebebi konusunda da çeşitli görüşler vardır. Cennetin son noktasında bulunması, aşağıdan yükselen ve yukarıdan inen şeylerin orada neticelenmesi, yaratılmışlara özgü bütün bilgilerin orada son bulması, ötesinin Allah’tan başkası için gayb âlemi olması gibi görüşler bunlardan bazılarıdır. Taberî, farklı ihtimallerin hepsinin ayetin lafzına uygun olup tercih için kesin bir nakil bulunmadığından bunlardan birinin veya hepsinin mümkün olabileceğini belirtir. Bu açıklamaların ortak noktası sidretü'l-müntehânın bir sınırı ifade etmesidir. Burası, Mirac gecesi Hz. Peygamber’in mazhariyeti

dışında büyük meleklerin ve peygamberlerin ötesine geçemediği, yaratılmışların ilminin ulaşabileceği son nokta olarak kabul edilir. Yaygın kanaate göre Hz. Peygamber Mirac gecesi Cebrâîl ile sidretü'l-müntehâya kadar gitmiş ve Cebrâîl'in daha ileriye gitmesine izin verilmediği için kâbe kavseyne olan yolculuğuna refrefle devam etmiştir. Bu sebeple sidretü'l-müntehâ Cebrâîl'in makamı sayılmıştır. Ayrıca bunun illiyyîn olduğu yolunda görüşler vardır.

Sidre kelimesinin kökünde (seder/sedâre) “hayret anlamı” da bulunduğundan bu terkibe “en büyük hayret” anlamı verenler de olmuştur. Burası en çok hayret edilen bir makam olduğu halde Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği gibi Allah'ın resûlü ne hayrete düşmüş ne de kendini kaybetmiş, gördüğünü tam ve doğru olarak algılamıştır (Necm, 53/17). Bu görüşü aktaran Râzî ilk anlayışın daha isabetli olduğunu belirtir. Sidretü'l-müntehâ, hadis rivayetlerinde beyan edildiği üzere cennetin son noktasında kendine özgü bir ağaç da olsa veya hayret makamı konumunda da bulursa sınırlı idrak imkânlarına sahip insanların onun mahiyetini bilmesi mümkün değildir. Cebrâîl'in bile idrak etmekten âciz olduğu gayb âlemine ait bu varlığın veya makamın sırrının Allah'a havale edilmesi en isabetli yoldur.

Tasavvufta da sidretü'l-müntehâ hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. İlk sûfilerden Sehl b. Abdullah et-Tüsterî sidretü'l-müntehâyı “beşerî bilginin bittiği yer” diye tanımlamış, bunun Hz. Muhammed'in ibadetlerindeki nûrdan oluştuğunu, ilâhî feyizlerin sidre üzerinde ona geldiğini ve ona metanet verdiğini söylemiştir. Aynülkudât el-Hemedânî'ye göre sidre rubûbiyyet ağacıdır, meyvesi ubûdiyyettir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre Resûl-i Ekrem, Hz. İbrâhim'in makamı olan yedinci semayı geçerek sidretü'l-müntehâyâ ulaşmış, sonra burasını da geçip kaderleri yazan kalemlerin çıkardığı sesleri işitecek bir noktaya yükselmiştir. Sidretü'l-müntehâ, peygamberler ve onlara tâbi olan mutlu insanların amellerinin sûretlerinin bulunduğu yerdir, bu sûretler kıyamete kadar burada muhafaza edilir. Bu amellerden yansıyan ışıltılar sidreyi bürümüş ve onu göz kamaştırıcı bir güzelliğe kavuşturmuştur. İbnü'l-Arabî sidretü'l-müntehâdaki nûr kelebeklerinin ve dört nehrin özel anlamları olduğunu, ancak bunun mahiyetinin tam olarak bilinemeyeceğini, güçlü bir anlatım yeteneğine sahip bulunan Hz. Peygamber bu noktada susmayı tercih ettiğine göre insanların da susması gerektiğini söyler. Burada İbnü'l-Arabî'nin miracla ilgili hususları bazı mânevî ve ilâhî hususların simgeleri olarak gördüğünü belirtmek gerekir. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin açıklamaları da bu yöndedir.

Harîm-i Beyt-i Ma‘mûruñdan a‘lâ olmaya Ka‘be
 Degüldür şâh-ı Sidre kâmetüñden müntehâ kiblem
 (Bâkî, 306, G.333/2)

Bâkî, sevgilinin kırmızı dudaklarının parlaklığını Naim cennetlerindeki ravzaya benzetmiş, sevgilinin boyu ise sidretü’l-müntehâ’ya teşbih edilmiştir:

Lâ‘l-i lebüñle tal‘atüñ ravza-i Cennetü’n-na‘îm
 Kaddüñe Cebre‘îl-i ‘akl Sidre-i müntehâ didi
 (Bâkî, 428, G.528/4)

Fuzûlî, Cenab-ı Hakk için yazdığı tevhidinde O’nun kudretinin gül bahçesine ağaç olarak Sidrü’l-müntehâ’yı, hikmetinin mumuna pervane olarak da Cibrâil’i (AS) örnek göstermiştir:

Kudretüñ gül-zâruna bir sebze Sidrü’l müntehâ
 Hikmetüñ şem‘ine bir pervâne Cibrîl-i emîn
 (Fuzûlî, 46, K.2/4)

“Mirac, senin şanın yüksekliğine bir delildir. Kur’an seni gökten karşılayıp yere, sana inmiştir.”

Beyitte hem miractan hem de Kur’an’ın indirilişinden bahsedilmektedir.“Bir gece, kendisine bir takım ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. Allah, gerçekten işitendir, görendir”(İsrâ, 17/1).

Ayrıca beyitte, Kur’an’ın indirilişi ile ilgili olarak pek çok ayete atıfta bulunulmuştur. Bunlardan birisi şu ayettir: “Biz sana Kur’ân’ı indirdik.” (Nahl, 16/44)

Ey olup mi‘rac bürhân-ı ulüvv-i şân saña
 Yire inmiş gökten istikbâl için Kur’an saña
 (Fuzûlî, 186, G.7/1)

Ey gubâr-ı kademüñ ‘arş-ı berîn başına tâc
 Şeref-i zâtuña ednâ-yı merâtib mi‘râc
 (Fuzûlî, 213, G.48/1)

XVI. yüzyıl divan şiirinde Mirac hadisesine telmihte bulunan beyitlerin bir kısmında Necm suresi 9. ayete işaret eden “kâbe kavseyn” lafzı geçer:

Sonra (Muhammed’e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu (Necm, 53/9).

Sidretü’l-müntehâ’ya ulaşan Cenab-ı Hakk’ın cemalini görmekle müşerref olur. Hayâlî, o makama ulaşıpta kâbe kavseyni görmedinse yanlış yerde uçarsın diye kendi aklına kızmaktadır:

Kalıp ol Sidre kadde görmedinse Ka‘be Kavseyni
Var ey Cibrîl-i ‘aklım dahi yabanda uçarsın sen
(Hayâlî²¹⁹, 232, G.421/4)

Hayretî, Hz. Muhammed (SAV) ile Cenab-ı Hakk’ın Mirac gecesi iki yay arası kadar mesafede görüştüklerine delil teşkil eden “kâbe kavseyn” lafzını sevgilinin kaşı için teşbih amacıyla kullanmış, sevgilinin saçlarının telini de Mirac gecesine delil olarak sunmuştur:

Kaşuñ yâyı nişân-ı “Kâbe Kavseyn”
Saçuñ târı delil-i leyl-i mi‘râc
(Hayretî, 154, G.32/2)

Lâmi‘î, Peygamber efendimizin Miraca yükselişini Cenabı Hakk’a kavuşma olarak nitelendirmiş, dört unsur ve dokuz kat gökyüzüne ayak basarak bu şerefe nail olunacağını dile getirmiştir:

Bas pâyı çâr-‘unsur u nuh-çarha taki sen
Mi‘râc-ı vasla çıkasın ey dil ayak ayak
(Lâmi‘î Çelebi²²⁰, 263, G.244/8)

“Bu yüksek kadre gönül eli ve akıl erer mi? O dergâhta meleklerin miracı kaç derecedir?”

Dest-i dil ü ‘akl ire mi bu kadr-i bülende
Kem pâye o dergâhda mi‘râc-ı melâyik
(Lâmi‘î Çelebi, 265, G.251/3)

²¹⁹ 93, G.12/3; 113, G.71/1

²²⁰ 209, G.54/1; 162, M.8/7; 343, Kıt‘a.1/2

Lem‘a-i şem‘-i cemâlün ‘ışkıdur pervâne-veş
Sidre’de Cibrîl-i ‘aklı eyleyen bî-bâl ü per
(Nev‘î, 33, K.12/6)

Hiz. Peygamber’in Burak isimli at ile miraca çıkışını Nev‘î, şu dizelerde zikretmiştir:
Pâyesi a‘lâ-yı ‘arş olsun burâk-ı kadrinün
Eşheb-i ikbâline Cibrîl-i izzet râhber
(Nev‘î, 41, K.12/100)

Nev‘î, Hiz. Muhammed’in (SAV) miraca Burak isimli atla çıktığını ve ulaştığı gök katında Cenab-ı Hakk ve kendisinden başka kimsenin olmadığını şöyle dile getirir:

Ol gice kim Burâk ile çıkdı göge Rasûl
Hiç senden özge kim var idi aña hem-rikâb
(Nev‘î, 185, M.4/17)

Hiz. Peygamber Mirac gecesi Cebrâîl ile sidretü’l-müntehâya kadar gitmiş ve Cebrâîl’in daha ileriye gitmesine izin verilmediği için kâbe kavseyne olan yolculuğuna refrefle devam etmiştir. Bu sebeple sidretü’l-müntehâ Cebrâîl’in makamı sayılmıştır:

İki cihânı bir kadem it bâl ü per açup
Cibrîl gibi Sidre-i ‘âlîde kıl makâm
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 147, M.4/3)

Kaşî hakkında nâzil “Kâbe Kavseyn”
Ki oldur gurre-i garrâ-yı ‘îdeyn
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 246, Ş.2/24)

Sidretü’l a‘lâ gibi serv-i bülendüm ‘âldür
Fi’l-mesel anuñ yed-i beyzâsı Sidre talıdur
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 338, G.91/1)

Sidretü'l-müntehâ kelime mânası olarak varılacak en son nokta anlamına gelir. Hz. Muhammed'den (SAV) başka kimseye o makama ulaşmak nasip olmamıştır. Ancak O, alçak gönüllülükte önderdir. En yüce mertebelere ulaştığı halde alçak gönüllüdür:

Göñül alçaklığın idüp 'âşika virür selâm
Sidreden a'lâ iken serv-i revânı Ahmedüñ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 415, G.213/3)

Zâtî, Cenab-ı Hakk'a yakarıшта bulunur. Âlemlerin övünç kaynağı olan Hz. Muhammed SAV, Mirac gecesi Cenab-ı Hakk'a kavuşmuştur. Zâtî de Mirac gecesi hakkı için Allah'ın yüzünü görebilmeyi murat etmektedir:

Bize dîdâruñı göster şeb-i mi'râc hakkı
Fahr-i 'âlem o gice hazretüñe buldı visâl
(Zâtî²²¹, 10, K.5/27)

Muhal budur ki yirüñ ola makâm-ı "ev-ednâ"
Yetiş bu hâk-ı mezellet içinde olma zelîl
(Zâtî, 83, K.25/12)

Cebrâîl'in (AS) makamının sidretü'l-müntehâ oluşunu dile getirenlerden biri de Zâtî'dir:

Nice ki hurrem ola bâg-ı râg şer'-i Rasûl
Nice ki sidrede tuta makâm-ı Cebre'il
(Zâtî, 85, K.25/41)

Zâtî, cennetteki iki ağaç olan Tûbâ ve Sidre'ye aynı beyitte yer vermiştir:

Tûbâ gibi olsun diyenüñ başı aşaga
Sidre boyuna serv-i sihi Şâh Muhammed
(Zâtî, 119, G.119/2)

²²¹ 110, G.110/5; 136, G.136/2; 95, G.591/2; 247, G.743/2; 357, G.853/7; 375, G.871/4; 92, G.588/5; 171, G.667/5; 7, G.1010/2; 77, G.1127/2; 130, G.1210/6; 150, G.1240/2; 205, G.1325/5; 207, G.1328/1; 220, G.1347/6; 224, G.1355/5; 231, G.1366/3; 309, G.1483/5; 329, G.1515/4; 496, G.1781/5

Rûh-ı Kudsî Sidreden aydur bülend-âvâz ile
Müntehâdur serv-i hoş-reftârı Seyyid-zâdenüñ
(Zâtî, 279, G.775/4)

Hiz. Muhammed'in (SAV) Mirac gecesi Burak isimli atıyla yola çıktığına işaret edenlerden biri de Zâtî'dir:

Sevr eyler at ile ser-i kûyında Zâtî yâr
Gûyâ ki gökde sevr ider Ahmed Burak ile
(Zâtî, 205, G.1325/5)

2.5.26.5. Şakku'l-Kamer

Bu mucize Mekkelilerin Hiz. Peygamber'den bir mucize istemeleri üzerine vuku bulmuş; Hiz. Peygamber parmağıyla işaret ederek ayı iki parçaya bölmüştür.

Ayın ikiye yarılma mucizesi Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir:

“Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir mucize görürlerse hemen yüz çevirirler ve eskiden beri devam edegelen bir büyüdür, derler. Yalanladılar ve kendi heveslerine uydular. Hâlbuki her işin ulaşacağı yeri vardır. And olsun onlara, kötülükten önleyecek nice önemli haberler gelmiştir. Bu büyük bir hikmettir. Fakat (yüz çevirene) uyarılar ne fayda verir! Çağıranın görülmemiş bir şeye çağırdığı gün, sen de onlardan yüz çevir. Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan (utançtan yere bakar) bir halde kabirlerden çıkarlar. Dâvetçiye koşarlarken o esnada kâfirler: Bu, çok çetin bir gündür! derler.” (Kamer, 54/1-8)

Sevgilinin ay'ın on dördü gibi kusursuz olması yönü üzerinde durulurken Peygamber'in ay'ı ikiye bölme mucizesine işaret edilmiştir:

‘Aks-i kaddüñle gören dâ'ire-i âyineyi
Der meh-i bedrdür engüşt-i nübüvvetden şak
(Fuzûlî, 281, G.154/2)

Hayâlî, Hiz. Muhammed'in (SAV) parmağıyla ay'ı iki parça etme mucizesini mecazi olarak ele almış ve sevgilinin iki yanağı arasındaki burnunu yanakları ikiye ayırması hasebiyle bu mucizeye benzetmiştir:

İki ruhsâr arasında bînîni sanır gören
İki bahş etmiş mehi engüşt-i Hayrû'l Mürselîn
(Hayâlî, 62, K.23/13)

Nev'î de Peygamber efendimizin parmağının sırrı olan şakk'ul-kamer mucizesini sevgilinin burnu için benzetme maksadıyla kullanmıştır:

Sırr-ı engüşt-i Nebî var meger o bînîde
K'itdi yüzünde 'ıyân mu'ciz-i şakku'l-kameri
(Nev'î, 551, G.548/3)

Ay'ı parçalasa da hilâlin yeri göklerde dir. Zira ki bu dava iki şahit ile oldu.”

Göklerde yiridür mehi şakk itse hilâlûñ
Zîrâ ki iki şâhid ile oldı bu da'vâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 20, K.1/40)

Tembellik, üşengeçlik ay'ın dolunay olan şekline benzetilmiş ve Resulullâh onu parmağıyla iki parça etmiştir:

Nakâre resmi o bedr-i tamâma beñzer kim
Benân ile iki şakk eyledi Resûl añı
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 48, K.9/6)

Zâtî, Peygamber efendimizin ay'ı iki parça etme mucizesini şiirlerinde sevgilinin yüzünü teşbih etmek amacıyla kullanmıştır:

Şakk itdi şîşe-i mehi itdi yine dürüst
Üstâd-ı mu'cizüñ senüñ ey yüzi âfitâb
(Zâtî²²², 114, K.33/37)

Âfitâb-ı tal'atüña nûr-ı Muhammed'den eser
Ravza-i kûyuñ ziyâret eylesem tañ mı eger
Gösterür yüzünde beyni mu'ciz-i şakku'l-kamer
Ey melâhat tahtı üzre pâdişâhum Mustafâ
(Zâtî, 207, M.27/4)

Alnuña öykündügiyçün hançer-i i'câz ile
İki şakk itdi mehi ey yüzi mâhum Mustafâ
(Zâtî, 403, G.1632/3)

²²² 174, M.4/3

Bildi mu‘arız olsa gerek ‘arızuñâ mâh
Şakk itdi tîg-ı mu‘ciz ile Hazret-i Nebî
(Zâtî, 471, G.1743/2)

“Ay, senin gün yüzüne öykündüğü için mucize eliyle iki parça olmuştur.”
Kamer gün yüzüne öykündüğüçün
Yed-i mu‘ciz idüpdür iki pâre
(Zâtî, 214, G.1338/2)

2.5.26.6. Bulutun Gölgelemesi

Hz. Peygamber, sütanesi Halime’nin yanındayken oyun oynamak için dışarıya çıktığı zaman gökyüzünde bir bulut başının üzerinde O’nu daima gölgeler, gittiği her yerde de takip ederdi. Yine amcası Ebu Tâlib’le Şam’a giderken, kervanın üzerinde seyreden bir bulut yolculuk boyunca O’nu gölgelemiştir. (Yeniterzi, 1993a: 299)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, “sâye” kelimesini iki anlamıyla da kullanmıştır. Peygamber efendimizin vesilesiyle onun sayesinde âlem su gibi hoş geçmiştir lakin servi gibi boyunun gölgesi yere hiç düşmemiştir:

Sâyeñde revân su gibi hoş geçdi bu âlem
Düşmezdi yire serv boyuñ sâyesi ammâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 21, K.1/47)

İki cihan serverine bulutun gölge olduğu gibi sevgilinin yanaklarına da kaşları gölge olmaktadır:

Hatem-i lâ‘lüñe kim ebrûñ olupdur sâyebân
Ebrdür gûyâ ki Hatmü’l-Enbiyâ üstindedür
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 336, G.88/3)

“Hüda seni gökyüzünde güneşten saklardı. Bulut parçası her yerde sana gölge olurdu.”
Saklardı gök yüzünde güneşden Hüdâ seni
Her yerde sâyebânuñ idi pâre-i sehâb
(Zâtî, 114, K.33/41)

Sevgilinin perçemi hem Hz. Süleymân'a gölge salan hüma kuşuna hem de Hz. Muhammed'e (SAV) gölge olan buluta benzetilmiştir:

Sâye salmışdur Süleymâna hümâdur perçemüñ
Ya sehâb-ı sâyebân-ı Mustafâdur perçemüñ
(Zâtî, 310, G.806/1)

2.5.26.7. Parmağından Su Akıtması

Hz. Muhammed'in (SAV) mucizelerinden biri de mübarek parmaklarından su akıtmasıdır. Bu mucize sahih hadisler yoluyla bize anlatılmaktadır.

Ne şek ki ahdı bevâdîde parmagından su
Bu şerhadur mutazammın hutut-ı mevc-i buhûr
(Fuzûlî, 49, K.3/16)

Hz. Muhammed, Hudeybiye'de konaklarken aşırı sıcaklar meydana gelir. O kadar şiddetli sıcak olur ki Müslümanların beraberinde getirdikleri su tahminlerden erken tükenir, sadece bir tek kırbada (eski zamanlarda sıkça kullanılan köseleden yapılan bir çeşit su kabı) azıcık su kalır. Ensar, o kırbayı Hz. Muhammed'e getirip "Ya Resulallah! Bu sudan başka suyumuz kalmadı." der. Peygamberimiz bunun üzerine elinin birini kırbaya koymuş, öteki elini göğüs hizasında kaldırmış ve beş parmağından beş oluk halinde sular akmaya başlamıştır. (Başka bir rivayete göre de bu olay Tebük Savaşından önce hicretten iki yıl önce yazın çok kurak geçmesi üzerine yaşanmıştır.) Peygamberimizin bu mucizesi, onun bu hâlini gören ensâr için hayret uyandıran bir olaydır. Hayret duyulan böyle bir olayı her kim görsün hem mecazî hem de gerçek anlamda parmağını ısırır. Dolayısıyla "parmağını dişlemek" deyimini burada kinayeli olarak kullanılmıştır:

Hayret ilen parmağın dişler kim itse istimâ'
Barmagından virdüğün şiddet günü ensâra su
(Fuzûlî, 52, K.4/20)

San elif burnuñ durur engüş-t-i Ahmed'den misâl
K'oldı rûşen gün gibi yüzüñde âyet-i Lokmân
(Lâmi'î Çelebi, 229, G.124/4)

Hız. Peygamber'in parmağının vasıflarını yazmakta kalem aciz kalır. O'nun parmağı bazen ay'ı iki parça eder, bazen de su akıtır:

Yazmakta kalem barmagunuñ vasfını âciz
Geh mahı iki şakk ider ol gâh akıdur mâ
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 20, K.1/44)

Çeşm eyledüñ engüştüñi gördi kamu 'âlem
Dil teşne durur mu'cizüñ âbına begayet
(Zâtî, 6, K.4/11)

Susamış gönülleri mucizevî suyunla kandırdın. Su bir çeşme gibi parmaklarından akar.”

Kandurduñ âb-ı mu'cizüñle teşne dilleri
Barmaklaruñdan akar bir çeşme-vâr âb
(Zâtî, 114, K.33/38)

Sevgilinin kirpiklerinden akan yaşlar Peygamber efendimizin parmaklarından akan suya benzetilmiştir:

Çeşmeler akıtdı engüş-t-i müjemden ey perî
Su gibi gösterdi 'ıškuñ mu'ciz-i Peyâmberi
(Zâtî, 369, G.1577/1)

2.5.26.8. Göğsünün Yarılması

Kuşluk güneşinin her tarafa pırıl pırıl hayat saçtığı bir güzel bahar günüydü. Nur yüzlü Efendimiz sütkardeşi Abdullah'la beraber evlerine yakın çayırılıkta kuzularını otlatıyordu. Bir ağacın altında çimenden yemyeşil halının üzerine oturmuş, tatlı tatlı konuşuyorlardı. Bir müddet sonra da Abdullah ağacın serin gölgesinde uykuya daldı.

Peygamber efendimiz ise, oturduğu yerden kâinatı kuşatan eşsiz güzelliklerin yaratıcısını düşünmeye koyuldu. Bu sırada kuzular yayıla yayıla epeyce uzaklaşmışlardı. Onları geri çevirmek için Peygamberimiz (SAV), Abdullah'ın yanından ayrıldı. Bir müddet gittikten sonra, karşısına beyaz elbiseli iki kişinin çıktığını gördü. İkisi de güler yüzlü ve sevimli idiler. Birinin elinde içi karla dolu altın bir tas vardı. Nûr yüzlü Efendimizin yanına usulca yaklaştılar. Onu tutup ilahî bir halı gibi duran yemyeşil çimenlerin üzerine uzattılar.

Efendimizde ne ses, ne seda, ne de telâş vardı. Bu güler yüzlü, bu temiz sîmalı ve bu sevimli insanların kendisine kötülük yapmayacağını biliyordu.

Ağacın serin gölgesinde uyumakta olan Abdullah bu sırada uyandı. Manzarayı görünce olanca hızıyla telâşlı telâşlı eve vardı. Gördüğü manzarayı anne ve babasına anlattı. Heyecan ve telâşlarından, evlerinden nasıl çıktıklarının farkında bile olmayan Halîme ile kocası, bir anda Peygamberimiz'in (SAV) yanına vardılar. Fakat Abdullah'ın anlattıklarından eser yoktu. Ortalıkta kimseler görünmüyordu. Zira gelenler memur edildikleri vazifelerini bir anda bitirip, gözden kaybolmuşlardı. Sadece ayakta duran Kâinatın Efendisinin benzi uçuktu ve hafiften gülümsüyordu. Fazlasıyla telâşa kapılan Halîme ve kocası, “Ne oldu sana yavrucuğum?” diye sordular.

Kâinatın Efendisi şunları anlattı:

“Yanıma beyaz elbiseli iki kişi geldi. Birinin elinde içi karla dolu bir tas vardı. Beni tuttular, göğsümü yardılar. Kalbimi de çıkarıp yardılar. Ondan siyah bir kan pıhtısı çıkarıp bir yana attılar. Göğsümü ve kalbimi o karla temizledikten sonra ayrılıp gittiler.”²²³

Aradan yıllar geçecek, kendilerine peygamberlik vazifesi verilecekti. Bir gün sahabîlerden bazıları, “Yâ Resulallah, bize kendinizden bahseder misiniz?” diyecekler; Resûlullah da, “Ben babam İbrâhîm'in duâsıyım. Kardeşim 'Îsâ'nın müjdesiyim. Annemin ise rüyâsıyım. O, bana hâmile iken Şam saraylarını aydınlatan bir nûrun kendisinden çıktığını görmüştü.” dedikten sonra, bahsi geçen hâdiseyi de şöyle anlatacaktır:

“Ben, Sa'd bin Bekroğulları yanında emzirilip büyütüldüm. Bir gün sütkardeşimle birlikte evlerimizin arkasında kuzuları otlatıyorduk. O sırada yanıma beyaz elbiseli iki kişi geldi. Birinin elinde içi karla dolu bir altın tas vardı. Beni tuttular, göğsümü yardılar. Kalbimi de çıkarıp yardılar. Ondan siyah bir kan parçası çıkarıp bir yana attılar. Göğsümü ve kalbimi o karla temizlediler.”²²⁴

Nev'î, İnşirah suresine atıfta bulunarak Peygamber efendimizin göğsünün yarılması mucizesine işaret etmiştir:

Bu sırrı saña “elem neşrah” ile şerh etti
Zamân-ı 'üsri kılup vakt-i yüs-ile itmâm
(Nev'î, 101, K.32/19)

²²³ Sîre, 1/174; Tabakât, 1/112; Taberî, 2/128

²²⁴ Sîre, 1/175; Taberî, 2/128

Zâtî, “Elem neşrah leke sadrek” yani “Göğsünü senin (faiden) için (açıp da) genişletmedik mi?” ayetini iktibas yoluyla şiirine almıştır. Hz. Peygamber’in nail olduğu ilahî feyzlerden birisi de göğsünün açılarak kalbinin çıkarılması, zemzemle yıkanıp yerine konulduktan sonra iman, ilim, hikmet ve marifet nûruyla doldurulmasıdır. Bu hadisenin kaç kere vukû bulduğu, zâhirî veya temsilî olduğu hakkında görüşler mevcutsa da; gerçek olan bu olayın hem ayetle, hem de hadisle bildirilmiş olmasıdır (Yeniterzi 1993, 138).

Sürûr-ı sîne yok gördi bugün ol kirpügi nâvek
Didi bir tîg urup def’i “elem neşrah leke sadrak”
(Zâtî, 212, G.708/1)

Yakasını germ olub çâk itdi sadrı urdu berk
Mustafânuñ girdi gûyâ mâh-ı tâbân koynına
(Zâtî, 268, G.1423/3)

2.5.27. HZ. MUHAMMED’E (SAV) SALAVAT GETİRİLMESİ

“Salat ü selâm” Hz. Peygamber’in manevî şahsiyetini selâmlama anlamında bir tabirdir. Sözlükte “dua, tâzim, rahmet” gibi anlamlara gelen salât ile (çoğulu salavât) “esenlik” mânasındaki selâm kelimelerinden oluşan salât ü selâm, “aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm” veya “sallallâhu aleyhi ve sellem” şeklindeki dua cümlelerinin yerine daha çok Osmanlı Türkçesi’nde kullanılmıştır. Böyle dua etmeye “salavat getirme”, Arapça’da ise “tasliye” denir; bu duadan söz edilirken “salvele” kısaltması kullanılır. Kaşgarlı Mahmud salavat karşılığı olarak alkış (övgü) kelimesine yer vermektedir.

“Allah ve melekleri peygambere çok salavat getirirler. Ey mü’minler! Siz de O’na salavat getirin ve tam bir teslimiyetle selan verin” (Ahzab, 33/56).

“Ey Fuzûlî! Peygamberi övmeyi tamamladın. Şimdi salâtı ve selâmı tamamla.”

Şair, tecrid sanatından istifade ederek: “Ey Fuzûlî! Na’tını tamamladığına göre artık Hz. Peygamber’e salat u selamda bulunman gerekir.” diyor. İslâmî inanca göre Hz. Peygamber’in ismi anıldığında ona salat ü selam getirmek gerekir:

Kılduñ edâ-yı na’t Fuzûlî temâm kıl
“Kellemtte bi’s-selâmi ve temmette bi’s-selât”²²⁵
(Fuzûlî, 210, G.44/7)

²²⁵ Bu görevini O’na (Hz. Muhammed’e) salât ve selâm getirerek tamamla.

Fuzûlî, 248 numaralı gazelinde farklı salavat şekillerine yer vermiştir:

Ey dil-i ser-geşte-i şikeste-i vâlih
 “Salli ve sellim ale ’n-Nebiyyi ve âlih”²²⁶

Fuzûlî’ye göre olgun bir aşkın işareti Hz. Peygamber’i anlatan şiirler söylemektir, bu yüzden onun olgunluğuna ait neler yazılmış, duyulmuşsa söylemek gerekir:

Na’t-i Nebîdür kemâl-i ‘ışk nişânı
 “Fe’ti bi-mâ şâ’e min sıfâtı kemâlih”²²⁷

Şair O’nun vuslatına olan şevkinin ateşiyle yanıp tutuştuğu için ayrılığa ihtimal bile veremez:

Dâg-ı firâkuña ihtimâl ne mümkün
 “Ahrakanî nâru iştiyâkı visâlih”²²⁸

Zikri ile hoş geçür hemîşe zamânuñ
 “Müftekiren fi cemâlihi ve celâlih”²²⁹

Eyle hayâl-i rûhın nazarda musavver
 “V’aktebese ’n-nûrı min şu’â’ı cemâlih”²³⁰

Marzî vü meşkûrdur cemi’-i fi’ âli
 “Ahsene men hassahu cemî’u hisâlih”²³¹

Tâbi’î olmakdadur necât Fuzûlî
 “Yesserakallâhu tâbi’an li-fi’âlih”²³²

(Fuzûlî, 339, G.248/1-7)

²²⁶ Esenlik ve rahmet Hz. Peygamber’e ve O’nun soyuna (olsun).

²²⁷ O’nun olgunluğu ile ne yazılmış ve ne duyulmuşsa söyle.

²²⁸ O’na kavuşma ateşinin ışığı beni yaktı ve beni yandırdı.

²²⁹ O’nun güzelliğini ve yüceliğini düşünerek.

²³⁰ Güzelliğinin ışığından nûr alarak.

²³¹ O’na bütün güzel nitelikleri ve huyları vermekle ne hayırlı bir iş yapmıştır.

²³² O’nun yaptığı şeyleri yapmayı Allah sana kolaylaştırsın.

Hey ne sanem nûr-ı Hudâsın Hudâ
 “Salli ‘alâ seyyidinâ Mustafâ”
 (Hayretî, 114, M.26/2)

Her kaçan kim gül gibi ‘arz-ı cemâl eyler selâm
 Her taraftan çağrışirlar “es-salât u ve’s-selâm”
 (Hayretî, 305, G.280/1)

Safâ-yı kalb ile her gün gören virür salavât
 Mehâsin itmiş o mihr-i kemâl-i nûrânî
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 37, K.5/31)

Gördüm ol şems-i cemâlünü getürdüm salavât
 Geldi yüz tuttu ağarmaga sa‘âdet seheri
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 44, K.7/32)

Getürür aîni gören nûr-ı Nebîye salavât
 Nili şakk eyledi i‘câz ile sankim Mûsâ
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 125, K.31/4)

Hz. Muhammed SAV’in kâkülü cennet sümbülü, ağzı naz goncasıdır. Onun nûrlu cemalini gören salavat getirir:

Kâküli sünbül-i cennet deheni gonca-i nâz
 Gören envâr-ı cemâlünü getürür salavât
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 299, G.30/3)

Yahyâ Bey, sevgiliyi rakiple görmeye tahammül edememekte onu şeytan olarak addetmektedir. Ancak Peygamber efendimize salavat getirildiği takdirde şeytan avare olacak ve sevgiliden uzaklaşacaktır:

Ey dil agyâr ile gördükçe Mehemmed şâhı
 Salavât ile kıl âvâre hemân şeytânı
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 592, G.513/2)

Hız. Muhammed Mustafâ'nın ismi anıldığında salavat getirmek gerekir. Zâtî, O'nun pak kalbine, rahmet timsali oluşuna güzelliğine değinmiştir:

Âyine gibi kalbi anuñ pâk u Mustafâ
 Kim anda vefâ sûretini Hak ide peydâ
 Dirsem yaraşur hüsnüñe mir'at-ı mücellâ
 Dir añı gören "sallallâhu 'alâ Muhammed"
 (Zâtî²³³, 203, M.23/4)

Görse küffâr müjeñ tîgini imâna gelür
 Getürür görse yüzüñ nûrunu mü'min salavât
 (Zâtî, 89, G.89/3)

Yüz şevk ile getür salavâtı Muhammede
 Berk urdı nûr gibi dilâ tal'at-ı Nebî
 (Zâtî, 411, G.1645/6)

2.5.28. EHL-İ BEYT

Ehl-i Beyt, Hız. Peygamber'in (SAV) ev halkıdır. Ehl-i Beyt, bir evde yaşayan aile fertleri, aile demektir. İslâm fıkıh terminolojisinde bir terim olarak Hız. Peygamber'in (SAV) hısımlarından kendilerine zekât verilmesi yasaklanan aile fertlerinin tamamını ifade etmek için kullanılmıştır.

Bağdatlı Rûhî, Hız. Hüseyin için yazdığı mersiyesinde onun Ehl-i Beyt'ten olduğuna değinmiş ve Kerbelâ Vakasından duyduğu elemi dile getirmiştir:

Nizâmın bozdı çünkim ehl-i beyt-i Mustafâ'nuñ ol
 Ne nazm-ı bî-selâsetdür ne nâ-mevzûn hikâyetdür
 (Bağdatlı Rûhî²³⁴, 169, K.38/15)

Cennet olsa itmezüz tağyir-i meken Rûhiyâ
 Biz muhibb-i ehl-i beytüz Kerbelâda sâkinüz
 (Bağdatlı Rûhî, 619, G.471/5)

²³³ 202, M.23/1-2-5; 109, G.109/1; 171, G.171/5

²³⁴ 170, K.38/27

Fazl, Hz. Peygamber'in amcasının oğludur ve sahâbîdir. Abbâs ailesinden geldiği için Ehl-i Beyt'e mensuptur. Fuzûlî, Sultan İbrâhim için yazdığı kasidesinde memduhunu anlatırken Ehl-i beyt mensubu olan Fazl bin Abbâs'a telmihte bulunmuştur:

Makâm-ı Kanber ü evlâd-ı Fazl ü ba'z-i Ehl-i Beyt
Tavâf itdüñ civan-merdâne kılduñ çok zer-efşânî
(Fuzûlî, 90, K.15/9)

2.5.28.1. Hz. Hatîce

Babası Huveylid dolayısıyla Hadîce binti Huveylid nisbesiyle de anılan Hz. Hatîce, Peygamber SAV'in en büyük ve sevdiği hanımı olduğu için Hadîcetü'l Kübrâ, iffeti sebebiyle de Tâhire lakabıyla bilinmektedir. Ayrıca Ümmü'l-mü'minîn, Seyyidetü'n-nisâ sıfatlarıyla da anılmaktadır. (Tunç, 2010: 233)

Bağdatlı Rûhî, merhum Meşhed Hatun'a mersiyesinde onu Peygamberimizin eşi Hz. Hatîce validemize benzetmiştir. Hz. Hatice validemiz Peygamberimize ilk tâbi olanlardan biridir. O'nun izinden giden, davet ettiği dine ilk biat edenlerden olması dolayısıyla bu beyitte yer almıştır:

Derkde peyrev-i Hadîce idi
Pâklükde nümûne-i Meryem
(Bağdatlı Rûhî, 184, K.44/9)

2.5.28.2. Hz. Hasan

Ebû Muhammed el-Hasen b. Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 49/669)'dir. Hz. Peygamber'in torunu, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin büyük oğludur. 3. yılın Şâban ayında (Ocak-Şubat 625) veya Ramazan ayının 15'inde (1 Mart) Medine'de doğdu. Babası ona Harb adını koymayı düşünmüşse de Hz. Peygamber, Câhiliye döneminde bilinmeyen Hasan adını ve Ebû Muhammed künyesini vermiş ve kulağına bizzat ezan okumuştur; doğumunun yedinci gününde de akıka kurbanı kestiği ve Hz. Fâtıma'dan saçının ağırlığınca fakirlere gümüş dağıtmasını istediği bilinmektedir. Kaynaklarda, Resûlullah'a çok benzediği için Hz. Ebû Bekir'in onu, "Ey nebîye benzeyen, Ali'ye benzemeyen" diye sevdiği ve Hz. Ali'nin de buna tebessüm ettiği belirtilir.

Âsaf-ı defter olan fehm-i ferâsetle vekil
İsm-i pâki Hasen ol sâhib-i ihsân eyüdür
(Bağdatlı Rûhî²³⁵, 162, K.36/17)

²³⁵ 153, K.33/17; 166, K.37/13; 237, M.7/22; 259, M.44/2; 634, G.492/2

Turfa reyâhin ser-be-ser kesb itdi ıtr-ı müşğ-ter
 Hulk-ı Hasenden bir eser gül-zâre göstergeç sabâ
 (Fuzûlî, 67, K.9/16)

Hayretî, Hz. Hasan'ın zehirlenerek şehit oluşuna şiirlerinde yer vermiştir:
 Biz Hasan 'aşkına kılduk zehri mihnet ihtiyâr
 Biz Hüseyin için henüz kan ağlayub yasındayız
 (Hayretî, 13, K.5/11)

Biz Hasan 'ışkına içdük zehr-i gam
 Biz Hüseyin-i Kerbelâyî cânlaruz
 (Hayretî, 14, K.6/5)

Oldu Hasan-libâs-ı sa'âdetle cilveger
 Rûh-ı Hüseyin'e mesned-i cennet mekân ola
 (Nev'î, 186, M.4/30)

Ey bâğ-ı hüsne serv-i ser-efrâz olan Hasan
 Sâyeñ gibi fütâdelerüñ kılma pâ-y-mâl
 (Nev'î, 394, G.275/2)

Hz. Hasan, Yahyâ Bey'in şiirlerinde güzellik sembolü oluşuyla yer almıştır:
 Güzelde ân olur dirler nihânî
 Bugün hüsn-i Hasanda gördüm añı
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 269, Ş.2/271)

Şol bî-bedel güzel ki Hasan dirler ad ile
 Şâh olsa mülk-i hüsne n'ola 'adl ü dâd ile
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 529, G.405/1)

Zâtî de Hz. Hasan'ın zehirlenerek şehit edilmesine telmihte bulunmuştur:
 Lebi tiryâkler hecri gamın ben yimişem vâfir
 Eger bilmek dilerseñ kahr-ı zehri gel Hasenden sor
 (Zâtî, 339, G.339/4)

“Hz. Hasan’ın güzelliği üzerine kim bir methiye söylerse Cenab-ı Hakk onun amel defterine yüz bin hasene iyilik yazsın.”

Kim ki bir medh-i hasen söylese hüsn-i Hasana

Hak Te‘alâ yaza dîvânına yüz biñ hasene

(Zâtî, 210, G.1332/1)

2.5.28.3. Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Vak‘ası

Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî eş-Şehîd (ö. 61/680)’dir. Hz. Peygamber’in torunu, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali’nin küçük oğlu, Kerbelâ şehididir.

Kerbelâ Vakası:

Hz. Muhammed’in 632 yılında vefat etmesinden sonra Müslüman toplumunun başına kimin geçeceği kaygısı baş gösterdi. Müslümanların bir kısmı ilk olarak Ebu Bekir’in halifeliğini kabul ettiler. Ebu Bekir’den sonra sırasıyla Ömer bin Hattab, Osman bin Affan ve Ali bin Ebu Talib’in halifeliğini kabul ettiler. Bununla beraber bir kısım müslümanlar peygamberin kuzeni ve damadı olan, çocukluğundan itibaren peygamberin evinde büyümüş ve onu korumak için kendi hayatını tehlikeye atmış olan Ali’nin ilk halifelik için daha doğru bir seçim olduğunu düşünüyorlardı.

Müslümanların bir kısmı Ali’nin yanlış olduğunu düşünmekle beraber kendinden önceki halifeleri kabul ettiğine inanırlar. Bununla beraber kendi halifeliğine kadar hiçbir savaşa katılmayışi diğerlerini halife olarak kabul etmediğine yorulur. Osman asiler tarafından öldürölünce Ali başa geçti. Osman’ı halife kabul edenler onun katilini bulana kadar Hz. Ali’yi halife olarak kabul etmeyeceklerini söylediler ve Müslüman toplumu ilk kez iç savaşa sürüklendi. İslam Devleti Ali ve Muaviye önderliğinde ikiye bölündü. Ali, 661 yılında Haricilerden Abdurrahman bin Mulcem tarafından gerçekleştirilen bir suikastte hayatını kaybetti ve iktidar 20 yıllığına düşmanı I. Muaviye’nin eline geçti.

Muaviye, oğlu Yezid’in kendinden sonraki halife olarak kabul edilmesini daha hayattayken garantiye almaya çalıştı. Taraftarlarına Yezid’e bağlılık yemini ettirdi. Yezid başa geçince ilk iş olarak Medine valisine bir mektup yazarak Hüseyin bin Ali’ye değil, kendisine itaat etmesini, aksi takdirde bunu canıyla ödeyeceğini bildirdi. Bu arada Hüseyin Küfelilerden kendisine bağlılıklarını sunan mektuplar alıyordu. Halife olduğunu ilan ederse Hüseyin’i destekleyeceklerini söylüyorlardı. Hüseyin bu teklifleri ciddiye aldı ve Küfe’deki taraftarlarının gerçekte olduğundan çok daha fazla olduğunu zannetti. Yaklaşık 70 taraftarı ve ailesi ile Küfe’ye doğru yola çıktı.

Sayınca fazla olmayan Küfeli taraftarları Yezid tarafından bastırıldı. Hüseyin ve beraberindekiler Kербela’da Yezid’in 4500’e yakın adamıyla karşılaştılar. Burada meydana gelen savaşta Hüseyin ve taraftarlarının hepsi öldürüldü ve ailesi esir alındı.

Kerbela Savaşı veya Kerbela Olayı, 10 Ekim 680 (10 Muharrem 61) tarihinde bugünkü Irak sınırları içindeki Kerbela şehrinde, İslâm Peygamberi Muhammed’in torunu Hüseyin bin Ali’ye bağlı küçük bir birlik ile Emevi Halifesi I. Yezid’e bağlı ordu arasında cereyan etmiştir.

Âhir ol ismi Hasen hüsni hasen hulkı Hüseyin
Kethüdâ-yı o melek-kadr ü melek-şân nicedir
(Bağdatlı Rûhî²³⁶, 153, K.33/17)

Ol Hüseyin-ism ü Hasen-hulk u ‘Alî-sîret kim
Kerbelâdur aña meydân-ı rızâda maktel
(Bağdatlı Rûhî, 166, K.37/13)

Ezelden ehl-i beytün oynayup çevgân-ı ‘aşkıyla
Bu yolda başların tûp eyleyenler aldı meydânı
(Bağdatlı Rûhî, 170, K.38/27)

İsterin mihrün ola kalb-i hazînimde mezîd
Ey Hüseyinüm seni sevmez ‘acabâ kangı Yezîd
(Bağdatlı Rûhî, 384, G.125/1)

Hüseyinün ravzasın seyr it kıyâmet görmek istersen
Ki tutmuş serv kadler mâtemin ol Şâh-ı devrânun
(Bağdatlı Rûhî, 753, G.678/7)

“Hz. Hüseyin’in katledilme vakası başka hiçbir gama benzemez. Bu gam hasret ateşiyle gönülleri yakan bir gamdır.”

Beñzemez gayra gam-ı vâkı‘â-i katl-i Hüseyin
Nâr-ı hasretle gönüller yakıcı gamdur bu
(Bağdatlı Rûhî, 905, G.909/3)

²³⁶ 168, K.38/7; 169, K.38/9; 169, K.38/15; 170, K.38/28; 611, G.461/1; 619, G.471/5; 520, G.474/5; 634, G.492/2; 753, G.678/8; 884, G.878/4

Perde-i nâleleri çıksa Hüseyîye nola
 Dili zâr itmege ol vech-i hasendür ba'is
 (Bâkî, 118, G.28/4)

Bunda kılmış sırr-ı Hak zâhir şehîd-i Kerbelâ
 Bundadur tahkik-i sıdk u kizb için dârü'l-ıyâr
 (Fuzûlî²³⁷, 78, K.12/9)

Tarîk-i Kerbelâ râh-ı Necef bir rehber istedi
 Bu yolda gördü Hak Hızır olmaga Sultân-ı Erzânî
 (Fuzûlî, 90, K.15/2)

Çü deşt-i Kerbelâya leşker-i İslâmı cem' itdüñ
 Yakîn oldu ki Şâh u Kerbelânuñ istenür kanı
 (Fuzûlî, 91, K.15/19)

Bazı rivayetlere göre Kerbelâ Vakası sırasında Hz. Hüseyin ve beraberindekiler susuzluk çekmiştir. Fuzûlî, bu duruma telmihte bulunmuştur:

Şehîd-i Kerbelâya su getirmek kasdın itmişsin
 Seni elbette 'âlemde bu niyyet pâydâr eyler
 (Fuzûlî, 152, K.35/23)

Hayâlî, Kerbelâ vakasının Muharrem ayında cereyan ettiğine işaret etmiştir:
 Gam-ı dünyâ bizi bilmez velî mâh-ı muharremde
 Şehîd-i Kerbelâ için bir âh u vâhımız vardır
 (Hayâlî²³⁸, 123, G.98/4)

Tenimi tir-i gayret ta'n-ı düşmen çâk çâk itdi
 Şehîd-i Kerbelâdan dem urur her katre-i kanım
 (Hayâlî, 209, G.345/11)

²³⁷ 91, K.15/18; 123, K.27/26

²³⁸ 138, G.142/5; 139, G.146/3; 239, G.430/5; 264, G.504/6

Kerbelâdan mı kalır küşteleriyle eşigin
 Ol dem ey şûh-ı cefâ pîşe bu demdür bilene
 (Hayâlî, 267, G.511/6)

Rızâñı gözlerem senden gelen derd-i belâ hakkı
 Sözümden dönmezem ölsem şehîd-i Kerbelâ hakkı
 (Hayâlî, 312, G.642/1)

Hayretî, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ vakasına çokça temas etmiş, bu elim hadiseyi şiiirlerinde ince ince nakşetmiştir:

Gerden ki bûsegâh-ı Resûl-i Hudâ idi
 Çaldılar aña hançer-i bürrân yâ Hüseyin
 (Hayretî²³⁹, 10, K.4/7)

Hem tutup her dem Hüseyin ibn ‘Alînüñ mâtemin
 Aglaşup gözden dökerler bunda kan abdâllar
 (Hayretî, 20, K.8/19)

Mâh-ı Muharrem irdi Hüseyin ‘ışkına bugün
 Tâze dögünler ile yine mâtem eyledük
 (Hayretî, 275, G.229/2)

Sabr eyle gönül cevri ü cefasına Hüseynüñ
 Bir gün iresin lutf u vefâsına Hüseynüñ
 (Lâmi‘î Çelebi²⁴⁰, 271, G.275/1)

Kanı ol iki şâh-ı şehîdân-ı Kerbelâ
 Salâr-ı dîn Hüseyin ü Hasan ibn-i Murtazâ
 (Nev‘î²⁴¹, M.4/24)

²³⁹ 8, K.3/16; 9, K.4/1-35; 13, K.5/11; 14, K.6/5; 70, M.1/5

²⁴⁰ 271, G.275/2-8; 355, T.6/1

²⁴¹ 186, M.4/3

Erenler gibi ey Yahyâ belâ yolundan irşâd ol
 Bakâ sahrâsına derbend-i râh-ı Kerbelâdan geç
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey²⁴², 307, G.42/5)

Cânâ misâl-i hûn-ı şehidân-ı Kerbelâ
 ‘Aks-i rûhuñla oldu bu eşk-i revânum al
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 430, G.237/4)

Cihânüñ yüzi suyu şehrumüzde mâh-rûlardur
 Hüseyin-i Kerbelâ hakkı kâmusından hasensin sen
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 477, G.314/3)

Hüsn-i Hüseyini göz görelî Kerbelâ hakı
 Zahm urdı câm-ı Zâtîye ey dil hüsâm-ı ‘ışk
 (Zâtî²⁴³, 147, G.643/5)

Kerbelâ-yı fûrkatüñ içre Yezîd-i gam beni
 Gey ‘acebdür ger şehîd itmezse mânend-i Hüseyin
 (Zâtî, 103, G.1169/5)

2.5.28.4. Selmân-ı Fârisî

İslâmiyet’i kabul eden İran asıllı ilk sahâbîdir. Asıl adı Mâhbe (Mâyeh) b. Bûzehmeşân (Bûzekhân, Bûzihşân, Hûşbûdân) b. Mürselân b. Yehbûzân iken müslüman olduktan sonra kendini Selmân İbnü’l-İslâm diye tanıtmış, Selmân el-Hayr, Selmân-ı Pâk veya Selmân el-Hakîm diye de anılmıştır. Mecûsî dinine mensup olan babası köyünün reisi (dihkan) idi. Selmân, Râmhürmüz’de doğdu ve ilk çocukluk yıllarını burada geçirdi. Küçük yaşlarda ailesiyle birlikte buradan ayrılıp Ceyy (Ceyyân, daha sonra Şehristan) diye anılan bir köye göç etti. Zengin ve itibarlı bir aileye mensup olan Selmân biri Kindeli olan, diğeri vefatı sırasında başucunda bulunan Bukayre isimli iki hanımla evlendi. Abdullah adlı bir oğlu ile biri İsfahan’da, diğeri Mısır’da yaşayan üç kızından bahsedilmektedir. Oğlu Abdullah’tan torunu olan Abdurrahman dedesinin müslüman oluş kışasını rivayet etmiştir.

Mecûsî âteşkesesinde kutsal ateşin sönmemesini sağlamakla görevli iken yeni bir din arayışına giren Selmân, ailesinin şiddetli muhalefetine rağmen Hıristiyanlığı benimsedi ve

²⁴² 589, G.507/4

²⁴³ 82, G.1135/1-5; 82, G.1136/1-7; 108, G.1176/4; 117, G.1189/1-5

önce Dımaşk'a kaçtı, ardından Musul, Nusaybin ve Ammûriye'ye (Amorion) gitti. Ammûriye'de kendisinden Hıristiyanlık hakkında bilgi aldığı bir papaz, ölüm döşeğinde iken kendisine pek yakında Arap yarımadasında İbrâhîm peygamberin Hanîf dini üzere gönderilecek son peygamberin geleceğini haber verdi. Onun hediye kabul etmekle beraber sadaka almayacağını, ayrıca kürek kemikleri arasında nübüvvet mührü bulunacağını söyledi. Bir Arap tüccarıyla tanışan Selmân, kendisini çölden geçirmesi karşılığında sahip olduğu hayvanları ona verip kervanına katıldı. Ancak kervan Vâdilkurâ'ya ulaştığında tüccar Selmân'ı bir yahudiye köle olarak sattı. Ardından bu yahudi onu Medine'de yaşayan Benî Kurayza'ya mensup bir başka yahudiye (Osman b. Eşhel) sattı. Selmân, Medine'yi görünce Ammûriyeli rahibin tarif ettiği şehre geldiğini anladı. Daha sonraki günlerde Hz. Peygamber'in Medine'ye doğru yola çıktığını ve Kubâ'ya geldiğini duyunca hemen oraya gitti ve rahipten öğrendiği nübüvvet alâmetlerinin kendisinde bulunduğunu görünce müslüman oldu. Âzat edilmesine kadar meydana gelen Bedir ve Uhud gazvelerine katılmadı. Hendek Gazvesi'nden önce Resûl-i Ekrem'in tavsiyesi üzerine efendisiyle anlaşp muhtemelen İslâmî dönemin ilk mükâtebe sözleşmesini yaptı. Bedel olarak kararlaştırılan 300 hurma fidanı dikme işi Resûlullah'ın nezâretinde ashabın da yardımıyla gerçekleştirildi ve beytül mâlden 40 ukıyye ödenerek Selmân'ın âzat edilmesi sağlandı. Hz. Peygamber, Selmân ile Ebü'd-Derdâ'yı kardeş ilân etti. Selmân, Hendek Gazvesi'ne ve ondan sonraki bütün savaflara katıldı. Bu gazve sırasında bir hendek kazılmasını teklif etmesi ve hendek kazmadaki başarısı dolayısıyla ensar ve muhacirler Selmân'ı kendilerinden sayma konusunda ihtilâfa düşünce Resûlullah, "Selmân bizden, Ehl-i beyt'tendir" diyerek bu tartışmaya son verdi. Resûl-i Ekrem'in bu sözüne dayanan Hz. Ömer diğer Ehl-i beyt mensuplarına olduğu gibi ona da maaş bağladı; fakat Selmân bu parayı sadaka olarak dağıtıp hurma liflerinden ördüğü hasırları satmak suretiyle hayatını kazanma yolunu seçti.

Zâhid bir kişiliğe sahip olan Selmân-ı Fârisî, Resûl-i Ekrem'in övgüsünü kazandı. İlim öğrenmeye düşkünlüğü ve sünnete bağlılığı ile mensubu bulunduğu ashâb-ı Suffe arasında önemli bir yer edindi. Medâin valiliği sırasında bile mütevazı yaşayışını değiştirmediği için halkın teveccühünü kazandı. Çok yer gezip farklı tecrübeler elde etmesi sonucu geniş birikime sahip olan Selmân'ın Tâif'in fethi sırasında mancınık ve debbâbe kullanılmasını tavsiye ettiği ve bunların yapımını bizzat gerçekleştirdiği belirtilmektedir.

Selmân'ın Rumca ve İbrânice öğrendiği, Farslar'ın, Romalılar'ın, yahudi ve hıristiyanların kutsal kitaplarını okuduğu rivayet edilmektedir. Bu sebeple onun hakkında "sâhibü'l-kitâbeyn" (Kur'an'ı ve Kitâb-ı Mukaddes'i iyi bilen) veya "önceki ve sonrakilerin ilmini öğrenmiş bitmez tükenmez bir umman" ifadeleri kullanılmıştır. Selmân'ın Fâtıha

sûresini Farsça'ya tercüme ettiği ve Resûlullah'ın bunu menetmediği kaydedilmektedir. Selmân, Hz. Peygamber'den hadis nakletmiş, kendisinden de hanımı Bukayre ile Şürahbîl b. Sımt, Kâ'b b. Ucre, Alkame b. Kays, Âmir b. Abdullah, Amr b. Şürahbîl, İbn Abbas, Ebû Saîd el-Hudrî, Esved b. Yezîd, Enes b. Mâlik, Ebü't-Tufeyl gibi sahâbîler, ayrıca birçok tâbîî hadis rivayet etmiştir. Selmân'ın rivayet ettiği hadisler Kütüb-i Sitte'de bulunmakta, Ahmed b. Hanbel el-Müsned'inde onun otuz yedi rivayetine yer vermektedir. En geniş müsned kabul edilen Bakî b. Mahled'in eserinde altmış rivayetinin yer aldığı belirtilmektedir.

Okudukça na'tuñı her gûşeden gûş itmege
Cân-ı Selmân rûh-ı pâk-i Hazreti Hassân gelür
(Bâkî, 21, K.6/20)

Sâyir-i mahlûkdan bir kimse olsa pâk-dil
Ehl-i beytüñ firkasından sayılır Selmân olur
(Fuzûlî, 63, K.8/8)

Gehî muhtâca virmiş Kanberi tугyân idüp lutfi
Gehî arslandan almış muztarip hâlinde Selmânı
(Fuzûlî, 91, K.15/25)

XVI. yüzyıl divan şiirinde Selmân-ı Fârisî, Ehl-i beyt mensubu oluşu yönüyle ele alınmakla beraber Hassân bin Sâbit ile birlikte de zikredilir:

Sen Muhammed âyet ü Haydar dili medh idemez
Lâmi'î Selmân degül Hassân olursa hüsrevâ
(Lâmi'î Çelebi²⁴⁴, 113, K.12/37)

²⁴⁴ 117, K.14/72; 153, M.4/12

2.5.29. DÖRT HALİFE

Dört büyük halife İslâmî edebiyatımızda “çâr yâr” ya da “çâr yâr-ı güzîn” diye isimlendirilirler. Farsça tamlamalar olan bu ifadeler Hz. Peygamber’in dört dostu ve Hz. Peygamber’in dört seçkin dostu anlamlarına gelmektedir. İslâm’ın ilk halifeleri olan bu dört büyük isim sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali’dir. Bu dört halifenin her biri ahlakî hasletleriyle öne çıkmışlardır. Hz. Ebû Bekir doğruluk ve dürüstlük konusundaki hassasiyetiyle, Hz. Ömer tavizsiz adalet duygusuyla, Hz. Osman hayâ duygusu ve utangaçlığıyla, Hz. Ali efendimiz ise ilim sahibi oluşuyla örneklik teşkil etmişlerdir.

Çâr-yâr ola refiküñ nereye ‘azm itseñ
Olasın renc ü gam ü derd ü belâdan azad
(Bağdatlı Rûhî, 107, K.14/51)

Kurtuldum mihnet ü derd ü belâ vü gussadan
Dest-gîrüm olsa Rûhî çâr-yâr-ı bâ-safâ
(Bağdatlı Rûhî, 308, G.8/5)

Rezm olıcak Murtazâsın ‘adl hîninde ‘Ömer
Yoksa fahr-i dūdumân-ı Hazret-i ‘Osmân mısın
(Hayâlî, 57, K.20/20)

Ya‘ni mu‘în-i dîn-i Muhammed ‘Alî-sehâ
Şâh-i ‘Ömer-‘adâlet u Bû-Bekr iştiyhâr
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 53, K.10/15)

Şâhı Sıddîk-dil ü mefhar-i Âl-i ‘Osmân
‘Ömer-i ‘adl ü sehâ haydar-ı meydân-ı kıtâl
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 67, K.14/21)

Çihâr erkân-ı dîn ü çâr gevher
Ebû-bekr ü ‘Ömer ‘Osmân u Haydâr
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 246, Ş.2/29)

Sıddîk sıdk içinde salâbetde san ‘Ömer
 ‘Osmân-ı hayâ deminde şecâ’atde Murtazâ
 (Zâtî, 120, K.35/13)

2.5.29.1. Hz. Ebû Bekir’in Dostluğu

Hz. Peygamber’e ilk imân edenlerden olan Hz. Ebû Bekir, hicrette Peygamber’e refâkat etmiş, o zor yolculukta dahi itimat ve sadakati sarsılmamış, bu faziletleri O’nu peygamberlikten sonra en yüce makam olan velâyet derecesine ulaştırmıştır. Bu yüzden “Sıddîk ve Yâr-i Gâr” yani mağara dostu gibi lakaplarla anılırken, hicret sırasında mağarada Habîbullâh’a olan yakınlığı Kur’an-ı Kerim’de ayetle tesbit edilmiştir: (Yeniterzi, 1993a: 340)

“Eğer siz ona (Resûlullâh’a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); O’na Allah yardım etmiştir: Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebu Bekir ile birlikte Mekke’den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına. Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah’ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir.” (Tevbe, 9/40)

Bâkî, Hz. Ebûbekir’in sıddık oluşunu dört halife ile birlikte zikretmiştir:

‘Adl ü dâd-ı ‘Ömer ü sıdk u safâ-yı Sıddîk
 ‘İlm ü ‘irfân-ı ‘Alî hilm ü hayâ-yı ‘Osmân
 (Bâkî²⁴⁵, 9, K.2/27)

Hayretî, Hz. Ebûbekir’i, Peygamber efendimize hem sadık dost oluşu yönüyle hem de mağara arkadaşlığı yönüyle işlemiştir:

Sıddîkdur biri ki saña yâr-ı gâr olup
 Sonunda oldu rafî’-i dîn dâfi’-i belâ
 (Hayretî, 6, K.2/15)

“O ay yüzlünün alnında görünen peygamberin nûrudur. Nâmını ve neslini sorarsan Ebû Bekir bin Ca’fer’dir.”

Görinen ol meh alnunda bugün nûr-ı peyemberdür
 Sorarsañ nâm u neslinden Ebû Bekr bin Ca’ferdür
 (Lâmi’î Çelebi, 234, G.141/1)

²⁴⁵ 9, K.2/27

Dört halifenin ilki olan Hz. Ebû Bekir (RA), aşere-i mübeşşerenin -cennetle müjdelenen on sahabinin- en faziletlisidir. Nev'î, dört halifenin tümüne yer vermiş Hz. Ebû Bekir'i de bu yönüyle işlemiştir:

Bi-hakk-ı fazl-ı Ebûbekr ü heybet-i Fârûk
Bî-hakk-ı hürmet-i 'Osmân ü 'ismet-i Haydâr
(Nev'î, 56, K.16/47)

Yahyâ Bey, padişah övgüsü için kaleme aldığı bu kasidesinde padişahı Hz. Ebû Bekir'in vasfı olan sıddık vasfıyla nitelendirmiş, Hz. Ömer'in adaletiyle Osmanlı Devletini yönettiğini belirtmiştir:

Şâh-ı sıddîkdur ol Haydâr-ı kerrâr-misâl
Âl-i 'Osmânda 'ayân eyledi 'adl-i 'Ömeri
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 42, K.7/17)

Yahyâ Bey, bu beytinde Peygamber efendimizin Arap soyundan geldiğine, güzelliğine ve Hz. Ebû Bekir'in O'na mağara arkadaşı olduğuna değinmiştir:

Muhammed-i 'Arabînüñ cemâli hakkı için
Mahabbetüm güneşi dilde Yâr-ı Gârumdur
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 345, G.102/5)

Zâtî, övgüsünü yaptığı padişah için dua etmekte, iki cihan fahrinin dört halifesinin hakkı için yakarıшта bulunmakta, Hz. Ebûbekir'in sıddık olma lütfuna eriştiği gibi padişahın da bu lütufla pâydâr olmasını istemektedir:

Çâr-yâri hakkıçün fahr-i cihânuñ yâ Rab
Kıl anuñ sıdkını lutf eyle Ebûbekr misâl
(Zâtî ²⁴⁶, 10, K.5/30)

Hz. Ebû Bekir'in sıddık lakabını alması boşuna değildir. Zira o tam bir sadakat timsalidir:

Bir sadâkat kodı kim zât-ı şerîfnde Hüdâ
Olsa ashâb-ı Nebîden ol olurdu sâdîk
(Zâtî, 24, K.9/17)

²⁴⁶ 120, K.35/13

Burc-ı sipihr kevkeb-i ‘îmân-ı Ebûbekr
 Hurşid-i subh sıdkına bir zerre âfitâb
 (Zâtî, 115, K.33/50)

2.5.29.2. Hz. Ömer ve Adâleti

Dört büyük halifenin ikincisi olan Hz. Ömer başta halifeliği olmak üzere, sonraki bütün hayatı boyunca adaletin hâmisî olmuştur. Adalet konusundaki bu hassasiyetinden dolayı halifeliği döneminde kendisine “Fâruk” lakabı verilmiştir. Fâruk haklıyı haksızdan ayıran anlamına gelmektedir.

XVI. yüzyıl divan şiirinde Hz. Ömer, adaletiyle ve lakabı olan Fâruk ismiyle geçmektedir:

Ey ‘Ömer-dil Murtezâ-sîret elûnde tîg-ı kahr
 Memleket zabtı için san dirredür yâ Zülfikâr
 (Lâmi‘î Çelebi²⁴⁷, 119, K.15/58)

İstikâmet tab‘ına ‘âlemde olmuşdur ‘alem
 Vâsf-ı terkîbinde olmaz munsarif ‘adl-i ‘Ömer
 (Nev‘î²⁴⁸, 40, K.12/82)

Dirlerse sezâdur Ömerüñ adına Fârûk
 Farkı felegi ‘adli günü eyledi me’vâ
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey²⁴⁹, 22, K.1/60)

Sultân-ı mülk-i ‘adl-i ‘Ömer ihtîşâmı
 İtdüğü ihtimâmı anuñ kim ider hisâb
 (Zâtî, 115, K.33/51)

²⁴⁷ 126, K.18/21

²⁴⁸ 56, K.16/47

²⁴⁹ 59, K.12/15

2.5.29.3. Hz. Osmân

Hz. Osman (RA), 580 yılında Taif'te doğdu. Kureyş'in zengin Ümeyyeoğulları ailesindendi. Babasının adı Affan'dır. Hz. Osman (RA) Peygamberimizden (SAV) 9 yıl sonra doğmuştur. Hz. Osman (RA) asıl adıyla Osman bin Affan, cennetle müjdelenen on sahabeden biridir. Hz. Osman (RA), dört büyük halifeden üçüncüsüdür. Hz. Ömer'den (RA) sonra halifelik görevini 644 yılında almış ve 12 yıl kadar sürdürmüştür. En uzun süre halifelik yapan Hz. Osman'dır.

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (SAV) damadı olmuştur. Hz. Muhammed'in (SAV) önce Rukiyye isimli kızıyla evlenmiştir. Daha sonra Rukiyye'nin vefat etmesiyle bir başka kızı olan Ümmü Gülsüm ile evlenmiştir. Peygamberin iki kez damadı olması, iki kızıyla evlenmiş olması hasebiyle Zi'n-Nureyn yani "iki nûr sahibi" olarak da anılır.

Hz. Osman (RA), ilk müslüman olanların beşincisidir. Müslüman olduğu sırada 34 yaşlarındaydı.

Halifelik döneminde İslâm devleti genişlemiş, Horasan, Hindistan, Mâverâünnehir, Kafkasya, Kıbrıs adası ve Kuzey Afrika'nın birçok yerleri onun zamanında feth edilmiştir. Donanma kurmuş, ekonomik reformlar gerçekleştirmiştir. İlk İslâm parasını basmış, bütün masraflarını karşılayarak Kâbe ve Mescid-i Nebevi'yi genişletmiştir.

Hz. Osman (RA), Hz. Ebûbekir (RA) zamanında toplatılıp kitap haline getirilen Kur'an-ı Kerim Mushaflarını çoğaltıp önemli merkezlere göndermiştir. Kur'an-ı Kerim'i çoğaltmıştır.

Hz. Osman vahiy kâtipliği de yapmıştır. Vahiy kâtibi; Kur'an ayetlerini yazan kişilere verilen isimdir.

Hz. Osman (RA) 656 yılında evinde Kur'an-ı Kerim okurken şehit edilmiştir.

Hz. 'Osmân (RA), Peygamber efendimizin iki kızıyla evlendiği için ona Zi'n-Nureyn denmiştir. Bağdatlı Rûhî beyinde Hz. 'Osmân'a bu yönüyle yer vermiştir:

O sadr-ı ehl-i yakîn ol semiyî-i Zi'n-Nureyn
Ki def-i zulm için eyler sipihre 'adli yasag
(Bağdatlı Rûhî, 88, K.7/12)

Bağdatlı Rûhî'nin şiirlerinde Hz. Osmân hayâ timsali oluşuyla yer almaktadır:

Hayâ vü ilm ü 'irfân ile ism-i pâki bürhândur
En evvel kıl du'âsın arz Bûrhânzâde 'Osmânûñ
(Bağdatlı Rûhî, 156, K.34/19)

Kân-ı hayâ ol ‘Osmân-ı zül-hilm
 Şer‘-ı Resûlî itmekçün icrâ
 (Bağdatlı Rûhî, 282, M.83/1)

‘Osmân-ı nâm-dâr-ı safâ-bahş kim olur
 Cennet-misâl bezmine geldükde hâr gül
 (Bağdatlı Rûhî, 772, G.706/8)

Rûhî, Hz. Osman’ın (RA) hem hayâ sahibi oluşunu hem de cömertliğini dile getirmiştir:

‘Osmân-ı kerem-pîşe ki devr-i kereminde
 İkbâle irüp dirhem u dinâra yapışdum
 (Bağdatlı Rûhî, 854, G.827/10)

Ol iki gonca-i nev-rüste-i gülzâr-ı ‘Osmâna
 Ol iki mihr-i mâh-ı ‘âlem-i irfâna ‘aşk eyle
 (Hayâlî, 265, G.506/4)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, İstanbul Şehrengizi’nde Hallaçlardan biri olan Osman’dan bahsederken Hz. Osmân’a hayâ timsali oluşu yönüyle telmihte bulunmuştur:

Biri Hallâclarda adı ‘Osmân
 Hayâdan görse derler ebr-i nisân
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey²⁵⁰, 263, Ş.2/208)

Pîrümün ‘Osmân-ı Zi’n-nûreyne döndi çihresi
 Pür-ziyâ itdi yüzüm câmin o rûy-ı enveri
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 567, G.469/3)

Fakiri yakdı yandurdı firâkı nârı ‘Osmânuñ
 Bî-hakk-ı Çâr Yâr eyle İlâhi Yârı ‘Osmânuñ

²⁵⁰ 416, G.213/4

Kılub gönlin gözün rûşen ider insanı Zü'n-nûreyn
Tecelli kıldugınca ruhları envârı 'Osmânuñ

Kelâmu'llâh hakı için benüm bu sözde kizbüm yok
Safâ virür baña Kur'an gibi güftârı 'Osmânuñ

Dilâ ol Ka'be-i ehl-i safâ mahcûbdur gayet
İdüpdür zatına hil'at hayâyı Bâri 'Osmânuñ

Zemân-ı Âl-i 'Osmâna ziyâde zîb ü fer verdi
Bu reng-ü-bu tarâvetle yüzi gülnârı 'Osmânuñ

İlâhi nitekim Kur'an yazardı Hazret-i 'Osmân
Göñüller safhasını yazmag ola kârı 'Osmânuñ

Menâr-ı kâmeti üzre dem-â-dem berk urur Zâtî
Çerâğı nûr-ı Ahmedden yakar ruhsârı 'Osmânuñ
(Zâtî, 267, G.763/1-7)

2.5.29.4. Hz. 'Alî

Tam künyesiyle; Ebü'l Hasen Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 40/661)'dir. Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce Mekke'de doğduğu rivayet edilen Hz. Ali'nin babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'dir. Hz. Ali dört büyük halifenin sonuncusudur. Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerdendir. Hz. Ali daha sekiz on yaşlarında iken iman edip İslâm'ı kabul ettiği ve yüzünü hiç putlara döndürmediği için "kerremellahu veche" denilerek tazîm edilir. Hz. Ali hicretten sonra Hz. Peygamber'in muhâcir ile ensar arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla kurduğu muâhatta bizzat Peygamber efendimiz tarafından kardeş olarak seçilmiştir. Daha sonra da Hz. Peygamber onu kızı Fâtıma ile evlendirmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin, Zeynep isimli üç çocuğu olmuştur. Hz. Ali böylece, Peygamber efendimizin hem amcazâdesi hem de damadı olmuştur. Peygamber efendimizin soyu onda devam eder.

Hz. Ali halifeler içinde hakkında en fazla kutsiyet örülü, hayatı hakkında en fazla menkıbeler oluşturulan kişidir. Ebû Turâb (eli yüzü topraklı adam), Murtaza (seçilmiş, gözde) olarak bilinir. Esedu'llâh (Allah'ın aslanı), Gâlip (üstün gelen), Haydar (aslan) lakaplarını da

almıştır. Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, bu savaşlarda Hz. Peygamber'in sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları menkıbevî bir usulpla anlatılacak olan birçok kahramanlık göstermiştir. Şâh-ı Merdân, Merd-i Hüdâ, Şîr-i Yezdân ve Haydar-ı Kerrâr gibi lakaplarla da anılır. Klasik kaynaklarımızda atı Düldül'e ve çatal uçlu kılıcı Zülfikar'a çokça telmihterde bulunulur.

Bağdatlı Rûhî, Hz. Ali'nin lakaplarından biri olan Murtaza ismiyle ona seslenmiştir:

Yâ murtezâ 'Alî sañadur istinâdumuz

Nâr-ı cehîmden ki tuta kâ'inâtı tef

(Bağdatlı Rûhî²⁵¹, 74, K.1/23)

Hz. Ali, oğulları ve torunları on iki imam adıyla anılır. Bağdatlı Rûhî, buna işaret etmiştir:

Safâ ile geçe ömrüm serîr-i sıhhatde

Nigâhdâr olalar zâtuña on iki imâm

(Bağdatlı Rûhî, 77, K.2/32)

Devlet büyüğü övgüsü yapılırken Hz. Ali'nin Allah'ın aslanı olmasına telmihte bulunulmuştur.

Ger şecâ'at pîşesinüñ olmasan şîr-i neri

Ey Hasan-sîret saña gökden 'Alî inmezdi nâm

(Bağdatlı Rûhî, 232, M.7/22)

Bu mâh ol mâhdur ki Murtazânuñ nakd-i îmânı

Esîr oldı elinde bir bölük bî-dîn ü îmânüñ

(Bağdatlı Rûhî, 753, G.678/4)

²⁵¹ 73, K.1/16; 74, K.1/18; 77, K.2/31; 162, K.36/17; 169, K.38/8; 232, M.7/21; 259, M.44/2; 437, G.199/6; 590, G.430/1-5; 608, G.457/4; 612, G.461/12; 848, G.819/6; 1033, G.1107/1,5,7

Sultan Mehmed Han için yazılan bu kasidede onun din düşmanlarına Hz. Ali gibi hücum eylediğini ve kılıcının Hz. Ali'nin Zülfikar'ı gibi kan saçtığını dile getirir:

Eyler hücumı düşmen-i dîne 'Alî-sıfat
Şemşîr-i hun-feşânı kılur kâr-ı Zü'l-fekâr
(Bâkî²⁵², 27, K.9/15)

Bâkî, kendisini şiir meydanının Haydar-ı Kerrâr'ı olarak görmüştür. Kalemnin ucunu ise Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikar'ın ucuna benzetmiştir. Savaş meydanında Hz. Ali Düldül'ün üzerinde nasıl koşuyorsa Bâkî de kalemni o şekilde koşturmaktadır:

Hayder-i Kerrâriyam meydân-ı nazmuñ Bâkıyâ
Nevk-i hâme Zü'l-fekâr u tab' Düldüldür baña
(Bâkî, 109, G.12/5)

Sahn-ı çemende erguvan her bergini itmiş zebân
Tekrar eyler her zamân medh-i 'Aliyyu'l-Murtazâ
(Fuzûlî, 67, K.9/14)

Bunda bağlanmış gazâ şemşîrini Sultân-ı Rûm
Bunda salmış sâye-i ikbâl Şâh-ı Zü'l-fekâr
(Fuzûlî, 78, K.12/8)

Nedür dünyâ vü ukbâ bî-rızâ-yı Murtazâ bi'llâh
Ne ol bâkî gerek sıdk ehline mutlak ne bu fâni
(Fuzûlî, 92, K.15/29)

Şia mezhebinin ifrata kaçan koluna mensup kimseler olan revafızlar ile Hz. Ali'ye isyan eden zümre olan hâriciler, Şehzade Sultan Muhammed ve Sultan Selim Han zamanında yok olmuştur. Çünkü doğudan batıya Hz. Ali'nin Zülfikâr'ını çekmişlerdir:

Revâfızla havâric mün'adim oldu zamânında
Çekelden şark-ı garbe Zü'l-fikâr-ı Şâh-ı Merdâni
(Hayâlî²⁵³, 60, K.22/13)

²⁵² 111, K.16/1; 245, G.234/7; 258, G.255/5; 351, G.407/1; 351, G.407/6; 431, G.532/5

²⁵³ 111, G.63/5; 119, G.87/4; 122, G.96/3; 126, G.109/2; 133, G.128/2

Ebû Tûrâb, Hz. Ali'nin lakabıdır. "Toprağın babası, toprağa bulanmış kimse" anlamındaki bu lakap Hz. Ali'ye Resûl-i Ekrem tarafından verilmiştir. Sahih hadislerde rivayet edildiğine göre bir gün Hz. Peygamber öğle vakti kızı Fâtıma'nın yanına gittiğinde Hz. Ali'yi evde göremedi. Sahâbîlerden biri onun Mescid-i Nebevî'de uyumakta olduğunu haber verince Resûl-i Ekrem oraya gitti. Uyumakta olan Hz. Ali'nin üzerindeki hırkanın sıyrıldığını, vücudunun toprağa bulandığını gördü. Elbisesindeki toprağı eliyle silkelerken, "Kalk Ebû Tûrâb, Kalk!" diye seslendi. O günden sonra "Ebû Tûrâb" diye de çağrılan Hz. Ali kendisine böyle hitap edilmesine çok seviniyordu. Bir başka rivayete göre ise hicretin 2. yılında yapılan Zül'uşeyre Gazvesi'nde bir konak yerinde Hz. Ali ile Ammâr b. Yâsir, hurma ağaçlarının bakımını yapan Benî Müdlic halkının çalışmalarını seyrederken uyuyakaldılar. Yanlarına gelen Resûl-i Ekrem, Hz. Ali'nin elbisesinin toprağa bulandığını görünce ona dokunarak, "Kalk Ebû Tûrâb!" diye seslendi.

Hayâlî, Hz. Ali'nin lakabı olan Bû Tûrâb'a yer vermiş, hâricilerin ona karşı beslemiş olduklarına kine işaret etmiştir:

Hâk-i râhinken Hayâlî havf eder agyârdan
Hâriciler kibr ü kinin Bû-Tûrâbîler bilir
(Hayâlî, 138, G.143/5)

Ey kân-ı cûd u lutf u kerem menba'-ı sehâ
Vey ma'den-i mürüvvet ü ihsân yâ Alî
(Hayretî²⁵⁴, 7, K.3/5)

Yakmaya nâr saña hevâdâr olanları
Mahşerde suna ellerine Bû-Turâb âb
(Hayretî, 32, K.10/37)

Hz. Ali'nin başı kadr ile göklere yükselmişti ancak o alçak gönüllü olduğu için Ebû Tûrâb lakabını aldı:

Kadr ile başı göklere irmişdi gerçi kim
Alçak gönüllü olduğu çün dindi Bû-Turâb
(Nev'î, 185, M.4/14)

²⁵⁴ 7, K.3/2; 7, K.3/9; 8, K.3/16; 13, K.5/10; 14, K.5/18; 15, K.6/7; 70, M.1/5; 101, M.17/1; 241, G.174/1; 242, G.175/4; 297, G.266/3; 7, K.3/1-27; 9, K.4/1-35; 298, G.269/2; 407, G.440/1

Nev'î, on iki imamın beşincisi olan Bâkır'a yer vermiştir:

Geldi bu kez Muhammed-i Bâkır imâm-ı dîn

İzi tozu melek gözüne armagan ola

(Nev'î, 186, M.4/35)

Hayretî, Hz. Ali'nin savaş meydanında Zülfikar ile göstermiş olduğu kahramanlığı aşk meydanında gam askerlerine diliyle göstermek istemektedir:

Meydân-ı 'ışk içinde 'Alîlûk idüp yine

Gam leşkerine urdı zebân ile Zü'lfikâr

(Hayretî, 61, K.21/8)

Divan şairleri, Hz. Ali'nin ilminin derinliği ve kapsamından bahsederlerken daha çok "ilm-bahr" benzetmesinden faydalanmışlardır. Onlara göre Hz. Ali'nin ilmi o denli derin ve geniş kapsamlıdır ki, yalnızca bir damlası bütün kâinatı gark edebilecek enginliktedir. Hayretî bu beytinde derinlik ve kapsam itibarıyla Hz. Ali'nin ilmini hakikî aşk için teşbih ve mukayese unsuru olarak kullanmıştır:

Gark olur bir katresiyle kâyinât

Bahr-i 'ilm-i Murtazâdur 'ışk-ı pâk

(Hayretî, 255, G.195/2)

Der sedd-i râh fitne-i 'âlem Sikender rast

Der kal'a-i bâb Hasan 'adû şâh-ı Zü'lfikâr

(Lâmi'î Çelebi²⁵⁵, 131, K.20/18)

Mikraz yani kesici alet ya da makas Lâmi'î'nin şiirlerinde Hz. Ali'nin Zülfikâr'ına benzetilmiştir:

Mikrâz elinde sanki 'Alî Zü'l-fikârdır

Kırdı cihân hevâricin ol şâh idüp savaş

(Lâmi'î Çelebi, 247, G.191/3)

²⁵⁵ 119, K.15/58; 343, Kıt'a.1/2

Lâmi'î kılca saçı itse işâret dil ü cân
 Zülfikârını bu dem âhumuñ eylerdi makas
 (Lâmi'î Çelebi, 250, G.200/5)

Kanber, Hz. Ali'nin azadlı kölesidir. Muhibbî, sevgiliyi Hz. Ali gibi atlı olarak tasvir etmiş kendisini de Kanber gibi piyade olarak görmüştür:

Olam Kanber gibi önce piyâde
 Suvâr olsa kaçan dilber 'Alî-vâr
 (Muhibbî, 261, G.201/4)

Nev'î, Hz. Ali'nin halife oluşuna, Murtaza ve Şîr-i Hudâ lakaplarına yer vermiştir:

Şâh-ı Necef halife-i dîn Murtazâ 'Alî
 Sermâye-i velâyet ü şîr-i Hudâ 'Alî
 (Nev'î²⁵⁶, 184, M.4/11)

Hz. Muhammed (SAV), Hz. Ali'nin ilim ve irfan sahibi olduğunu şu hadis-i şerifiyle dile getirmiştir:

“Ben ilmin/hikmetin şehriyim, Ali de o şehrin kapısıdır.” (El-Cami'us-Sağir 1/415)

XVI. yüzyıl divan şairleri Hz. Ali'yi anarken bu hadis-i şerife yer vermiştir:

Nebi Medine-i ilm oldu bâbı Şâh-ı Necef
 O dergehüñ itiyem ol kapıda derhânem
 (Hayâlî, 208, G.342/3)

Bana iy Hak şu 'ilme vir yol kim
 Mustafâ şehri ola bâbı 'Alî
 (Lâmi'î Çelebi, 344, Kıt'a.2/21)

'İlme Nebî medine 'Alî oldı aña bâb
 Ol kapuya seg oldı niçe şâh-ı kâm-yâb
 (Nev'î, 185, M.4/12)

²⁵⁶ 184, M.4/1; 185, M.4/2; 187, M.4/4

Peygamber efendimizin Hz. Alî'ye armağanı olan Zülfikâr, divan şiirinde gücün kuvvetin ve kahramanlığın sembolü olarak kullanılmıştır. Savaş meydanında elinde Zülfikarla Ali gibi olmak Klasik edebiyatımızda sıkça karşılaşılabileceğimiz benzetmelerdendir. Yahyâ Bey, bu durumu şöyle işler:

Göz yaşı gibi düşe yüz üzre 'adûlaruñ
Çekseñ gazâ gününde 'Alî gibi Zü'l-fikâr
(Taşlıcalı Yahyâ Bey²⁵⁷, 54, K.10/30)

Altun olukdur ol görinen şekl-i Zü'l-fikâr
Mü'minlere su yirine envâr olur revân
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 115, K.27/4)

Hz. Ali Şîr-i Hudâ lakabı ve atı Düldül ile birlikte zikredilmiştir:
Olsañ ol kavs-i kuzah-gerden kamer-seyre süvâr
Dir gören Şîr-i Hudâ gûyâ ki bindi Düldüle
(Zâtî²⁵⁸, 280, G.1441/4)

Zâtî, "Ali aşkına aslanım bana hışm ile bakma yoksa o aslan heybetli gözler beni helak eyler" diyerek Hz. Ali'nin Esedu'llâh oluşuna değinmiştir:

Hışm ile bakma 'Alî 'ışkına aslanum baña
Yohsa ol çeşm-i esed-heybet helâk eyler beni
(Zâtî, 315, G.1492/6)

Zâtî, bu beytinde ise Hz. Ali'nin Hayber Kalesi fethindeki başarılarına telmihte bulunmuştur:

Yüregin kopardı bâb-ı Kal'a-i Hayber gibi
Hışm ile kime nazr itdiyse aslanum 'Alî
(Zâtî, 404, G.1633/5)

²⁵⁷ 56, K.11/16; 89, K.20/34; 121, K.29/16; 123, K.30/3; 123, K.30/5; 140, M.2/1; 236, Ş.1/134-135-137-138; 257, Ş.2/148; 391, G.174/5

²⁵⁸ 38, K.13/7; 44, K.14/24-25; 49, K.16/6; 103, K.30/29; 202, M.22/4; 254, G.254/1; 313, G.313/1; 290, G.786/1-7; 403, G.1633/1-7; 404, G.1634/1-7; 405, G.1635/1-7; 510, G.1804/2

2.5.30. SAHABELER

Sahâbe, Hz. Peygamber'in sohbetine katılanlar anlamında bir terimdir. Sözlükte “bir kişiyle birlikte bulunmak, onunla dost ve arkadaş olmak” anlamındaki sohbet kökünden türeyen sahâbe sâhibin çoğuludur. Sahâbe ile birlikte ashâb da sıkça kullanılmaktadır. Bunun tekili sahâbîdir. Sâhip ve ashap kelimeleri lugat mânalarıyla Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette geçmekte, Hz. Peygamber'in hicretinden söz edilirken onun arkadaşı Hz. Ebû Bekir'e (li-sâhibihî), “Üzülme, Allah bizimle beraberdir” dediği belirtilmektedir (Tevbe, 9/40). Hz. Mûsâ ile birlikte Mısır'dan yola çıkan İsrâiloğulları'ndan da “ashâbü Mûsâ” diye söz edilmektedir (Şuarâ, 26/61). Sahâbî, sahâbe ve ashap kelimeleri İslâmiyetle birlikte, Resûl-i Ekrem'i görüp ona inanan kimseler için kullanılmaya başlanmıştır. Resûl-i Ekrem de onlardan bahsederken “Ashabımdan hiçbirini çekiştirmeyin” buyurmuş ve “sahâbenin hayırlıları” gibi ifadeler kullanmıştır. Sahâbe ve tâbiîn döneminde “sâhibü'n-nebî, ashâbü'n-nebî, ashâbü Resûlillâh, ashâbü Muhammed” gibi tamlamalara sık sık rastlanması kelimenin çok erken bir dönemde terim anlamı kazandığını göstermektedir.

Hasmumuzdan dönmezüz dünyâda şîr-i ner gibi
Dînümüzde kâmilüz Ashâb-ı Peygamber gibi
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 175, M.11/2)

XVI. yüzyıl divan şiirinde bazı sahabeler ön plana çıkmıştır. Bunlar; Hassân bin Sâbit, Bilâl-i Habeşî, Hâlid bin Velîd ve Ebû Eyyûb El-Ensârî'dir.

2.5.30.1. Hassân bin Sâbit

Hz. Peygamber'in şairi olarak tanınan sahâbîdir. Yesrib'de (Medine) dünyaya geldi. Kendisine atfedilen bir rivayette Resûl-i Ekrem'den yedi sekiz yıl önce (562-563) doğduğu kaydedilmekle birlikte 570 veya 590 yıllarında dünyaya geldiğine dair rivayetler de vardır. Hz. Peygamber'i, ashabını ve İslâm dinini müşriklerin hicivlerine karşı şiirleriyle savunduğu için “şâirü'n-nebî”, Ebû'l-Hüsâm (keskin kılıç sahibi) ve Ebû'l-Mudarrib (iyi savaşçı) unvanlarıyla tanınmıştır; ayrıca annesine nisbetle İbnü'l-Fürey'a künyesiyle de bilinir. Hassân, Medine'nin yerleşik iki önemli Arap kabilesinden biri olan Hazrec'in Neccâroğulları kolundandır. Abdülmuttalib'in annesinin Neccâroğulları'ndan olması sebebiyle Hassân'ın Resûl-i Ekrem'le soy yakınlığı vardır. Kendisi gibi şair olan babası kabilesinin ileri gelenlerindendi. Annesi Fürey'a da aynı kabilenin diğer bir önemli şahsiyeti olan Hâlid b. Kays'ın (veya Hubeyş yahut Huneys) kızı olup İslâmiyet'i kabul etmiştir.

Hassân'ın Câhiliye devrindeki hayatına dair şiirlerinde bazı ipuçları bulunmaktadır. Mensup olduğu Hazrec ile Evs arasındaki kabile savaşlarında hasım Evs kabilesinin şairi Kays b. Hatîm'in hicivlerine cevap vermiştir. Bu iki kabile arasındaki çatışmalar Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretine kadar devam etmiş olup bunların en önemlilerinden Yevmü'r-rebî', Yevmü Sümeyha, Yevmü'd-Derek ve muhtemelen en sonuncusu olan Yevmü Buâs Hassân'ın şiirlerinde geçmektedir.

Resûl-i Ekrem'le birlikte müslümanlar, ilk dönemlerden itibaren Kureyşliler'in ve onları destekleyenlerin hem fiilî hem de sözlü saldırılarına mâruz kalmakta, özellikle Abdullah b. Ziba'râ, Ebû Süfyân b. Hâris, Amr b. Âs ve bunlara eşlik eden Dirâr b. Hattâb, Ebû Uzzâ el-Cumahî, Hubeyre b. Ebû Vehb el-Kureşî ve Ümeyye b. Ebü's-Salt gibi şairlerin hicretten sonra da devam eden hicivleri onları üzmekteydi. Bu hicivlere aynı yöntemle karşılık vermenin gerekli olduğu kanaatine varan Resûl-i Ekrem müslümanlardan bu konuda kendisine yardım etmelerini istemişti. Bu isteği Hassân b. Sâbit, Kâ'b b. Mâlik ve Abdullah b. Revâha yerine getirmekle beraber özellikle Hassân'ın hasımlarına yönelttiği, Câhiliye devrinin kokuşmuş değer yargılarını ve soy saplantılarını dile getiren hicivleri son derece etkili oluyordu.

Rivayete göre müşriklerin hicivli saldırılarına önce Hz. Ali'nin cevap vermesi düşünülmüş, fakat Hz. Peygamber ona izin vermeyince bu işi Hassân üstlenmiş ve dilini iğret ederek, “Yemin ederim ki Busrâ ile San'â arasında (Hicaz'ın kuzeyi ile güneyi arasındaki bölgelerde) beni bunun kadar sevindirecek bir dil yoktur” şeklindeki sözleriyle bu konuda ne kadar azimli ve iddialı olduğunu göstermiştir. Resûl-i Ekrem'in, “Onları ne şekilde hicvedeceksin, çünkü ben de onlar gibi Kureyşliyim?” sorusuna Hassân, “Seni yağdan kıl çeker gibi Kureyş müşriklerinin arasından çekip çıkaracağım” cevabını vermiştir. Böylece şiirleriyle İslâmiyet'e büyük hizmetlerde bulunan Hassân hakkında Hz. Peygamber, “Hassân'ın fitrî kabiliyetini ve ilhamını Rûhulkudüs teyit ediyor” demiş, ayrıca onun için “Allahım, Hassân'ı Rûhulkudüs ile teyit et!” şeklinde dua etmiştir.

Hassân b. Sâbit Medineli olduğu için Kureyş'in ensâb ve eyyâmı hakkında yeterli bilgiye sahip olmamakla birlikte bu konuda Hz. Ebû Bekir'den aldığı bilgileri şiirinde etkili bir şekilde kullanmayı başarmıştır. Bu sayede müşrikleri hicveden şiirleri Resûlullâh'ın, “Bu hicivler onlara karşı oktan daha etkili olacaktır” şeklindeki iltifatına mazhar olmuştur (Müslim, “Fezâ'ilü's-sahâbe”, 157). Hassân, Kureyşliler'den başka Kâ'b b. Eşref ve Rebî' b. Ebü'l-Hukayk gibi yahudi şairlerine de karşılık vermiştir.

Evvelâ kân-ı hüner Hazret-i Monla Ahmed
 Gelse dünyâya diye hakkına Hassân eyüdür
 (Bağdatlı Rûhî, 164, K.36/52)

Klasik Türk şiirinde ölçülü ve ahenkli şiir söylemek genellikle inci gerdanlığa benzetilir. Hassân bin Sâbit ise şiir söylemedeki ustalığıyla tanınmaktadır:

Yine nazm eylemiş bir ‘ıkd-ı gevher
 İder biñ kerre Hassân görse tahsîn
 (Bâkî²⁵⁹, 15, K.4/5)

Fuzûlî, güzel söz söyleme hususunda Hassân bin Sâbit kadar usta olamadığını dile getirir:

Sıfat-ı hüsnüñ ider haste Fuzûlî ne ‘aceb
 Hüsn-i güftârda ger eylese Hassân ile bahs
 (Fuzûlî, 211, G.46/7)

Hayâlî, sevgilinin eşiğini inananların her türlü ihtiyaçlarını karşılayan Kâbe’ye benzetir. Kendisini de Peygamberimizin şairi olan Hassân bin Sâbit’e benzetir:

Eşiğüñ Ka‘be-i hâcât-ı ‘âlem
 Hayâlî Ka‘bede Hassâna beñzer
 (Hayâlî, 55, K.18/21)

Ka‘be-i hâcâtdır dergâh-ı şâh-ı Cem cenâb
 Sen Hayâlî vasf ile ol Ka‘bede Hassân mısın
 (Hayâlî, 57, K.20/20)

‘Ayn-ı zezem çâhı tekye Ka‘be-i ‘uşşâkıdır
 Aña bu nazmı diyen ol Ka‘benüñ Hassânıdır
 (Hayâlî, 112, G.66/8)

²⁵⁹ 21, K.6/20

Hazret-i Hassân bin Sâbit'in fesahat alanındaki üstünlüğünü dile getirenlerden biri de Hayâlî'dir:

Ka'be hakkı pâyeñ olmuştur fesahat minberi
Ben Hayâlî Hazret-i Hassâna beñzetdim seni
(Hayâlî, 299, G.603/7)

Lâmi'î Çelebi, memduhunu övmeye ancak Hassân Bin Sâbit'in muktedir olabileceğini vurgular:

Ey hasen-hulk u 'alî-dil Ahmed-âyet ben kimem
Medh-i hân-ı hazretüñ Selmân u Hassân yaraşur
(Lâmi'î Çelebi²⁶⁰, 153, M.4/12)

Nev'î, Hassân bin Sâbit'in Arap kökenli olduğunu ve onun devrinde fesahat ve belagat ilminin çok parlak bir dönemde olduğunu dile getirir:

Revâ mı jeng ola devründe bir tîg-ı belâgat kim
Fesâhat birle Hassân-ı 'Arab'dan olmaya ebter
(Nev'î, 68, K.21/11)

Bu hüsn ü nazm ile Hassân olursañ iy Nev'î
Sakın gözetme zâhir olmayınca sadr-ı zuhûr
(Nev'î, 75, K.22/50)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, sevgilinin methini yapmada kendine denk birinin olamayacağını savunmuş, kendini Hassân bin Sâbit'e benzetmiş ve herkesin ona denk olamayacağını söylemiştir:

Kimdür ki medhüñ itmede baña nazîr ola
Akrân olur mı Hazret-i Hassâna her fülân
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 116, K.27/18)

²⁶⁰ 113, K.12/37; 117, K.14/72

On altıncı yüzyıl divan şairleri, şiirlerini Hassân bin Sâbit'in göreceğini ve beğeneceğini ümit ederler:

Vasf-ı hüsnünde Hassân görürse Yahyâ şi'rini
Âferînler diye bu hüsn-i edâya sevdüğüm
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 455, G.277/5)

Ben bu hüsn issi revân-bahş-ü-kıyâmet gazeli
Kabri üzre ki okıyam Hazret-i Hassân dirilür
(Zâtî²⁶¹, 374, G.374/7)

Zâtî'nin divanını Hassân eğer görseydi bugün fesahat mülkünün Süleyman'ı sensin derdi:

Fasâhat mülkinün sensin Süleymânı bugün dirdi
Eger Sahbân ile Hassân göre idi Zâtî dîvânım
(Zâtî, 421, G.917/5)

Zâtî, Hassân bin Sâbit'in şairliğini överken Hz. Yûsuf'un güzelliğine ve rüya tabiri mucizesine de temas etmiştir. Gönlüne seslenen âşık Yûsuf gibi güzel yüzlü sevgiliyi öyle methet ki, Hz. Peygamber zamanında yaşamış büyük bir şair olan Hassân senin hüsn-i tabirini rüyasında görmemiş olsun, demektedir.

Şöyle medh eyle o Yûsuf-hüsnü Hassân ey gönül
Görmemiş ola düşünde hüsn-i ta'birün senün
(Zâtî, 174, G.670/6)

O Yûsuf-hüsni şol denlü hasen medh itdi kim Zâtî
Düşinde görmedi Hassân-ü-Sahbân hüsn-i ta'birün
(Zâtî, 49, G.1081/5)

²⁶¹ 308, G.804/6

Zâtî, Hafız Mehmet için bir gazel söylemiştir ve bunu Hz. Muhammed (SAV) için övgü dolu şiirler yazan Hassân bin Sâbit'in şiirine benzetmiştir:

Bir gazel didüm yine Hâfız Mehemmed üstine
Gûyîya medh okıdı Hassân Ahmed üstine
(Zâtî, 198, G.1314/1)

Ne güzel vâkı'âdur Zâtî seni medh idicek
Hüsn-i ta'birüne Hassân ider istihsânı
(Zâtî, 428, G.1672/5)

2.5.30.2. Hâlid bin Velid

Allah'ın Kılıcı (Seyfullah) olarak anılan Arap komutandır. Kureyşliler'in saflarında Müslümanlara kök söktürmüş müthiş bir savaşçı olan Hâlid bin Velid, Uhud Savaşını Kureyşliler'in kazanmasına yol açmış, İslâm'ın erken dönemindeki en büyük yenilgisini sağlamıştır. Hudeybiye Antlaşması sonrasında Müslüman olan Hâlid bin Velid, kılıcını Hz. Muhammed SAV'in hizmetine sunmuş ve hayatının sonuna kadar İslâm adına savaşmıştır. Savaştığı yüzü aşkın muharabenin hiçbirisinde yenilmemiş olan Hâlid bin Velid, tarihteki en büyük komutanlardan birisi olarak anılmaktadır.

Yahyâ Bey memdûhunu anlatırken onun aslını Hâlid bin Velid'e dayandırmıştır:
Mustafâ Paşa ki lutfından hacildür kâyinât
Nesli nesl-i evliyâdur aslı Hâlid bin Velid
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 121, K.29/14)

2.5.30.3. Bilâl-i Habeşî

Ebû Abdillâh (Ebû Abdilkerîm veya Ebû Amr) Bilâl b. Rebâh (ö. 20/641)'dir. Hz. Peygamber'in ilk müezzini olan sahâbîdir. Hicretten kırk yıl kadar önce (581 civarı) Habeş asıllı bir köle olarak Arabistan'ın batı tarafındaki Serât'ta veya Mekke'de Cumah kabilesi içinde dünyaya geldi. Babası Rebâh ve müslüman olduğu için çeşitli işkencelere mâruz kalan annesi Hamâme de köle idi. Annesine nisbetle İbn Hamâme diye de anılan Bilâl İslâmiyet'i Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla kabul etti.

Bilâl, Benî Cumah'tan adı bilinmeyen birinin veya daha yaygın olan rivayete göre aynı kabilede Ümeyye b. Halef'in kölesi idi. Mekke'de müslüman olduğunu açıkça söyleyen ilk yedi kişiden biri olduğu için Ümeyye b. Halef öğle vakitlerinde onu kızgın güneş altında sırt üstü yatırır, büyük bir kaya parçasını göğsü üzerine koydurur, sonra da İslâmiyet'ten vazgeçerek Lât ve Uzzâ'ya tapmaya zorlardı. Fakat o her defasında, "Rabbim Allah'tır; O

birdir” diyerek bu dayanılmaz işkenceye imanıyla göğüs gererdi. Hz. Peygamber onun bu şekilde işkence görmesine son derecede üzülürdü. Hz. Ebû Bekir müslüman olmayan güçlü siyahî bir köleyi vererek Bilâl’i Ümeyye b. Halef’in elinden kurtardı ve âzat etti. Bazı rivayetlerde onu para ile satın alıp azat ettiği de zikredilir. Hz. Ömer bu olaya işaretle, “Ebû Bekir efendimizdir; efendimizi (Bilâl’i) azat etmiştir” derdi.

Bilâl-i Habeşî hicretin 1. yılında Hz. Peygamber’in öğrettiği ezanı onun emriyle ilk defa okumakla meşhur oldu ve hayatı boyunca hizada ve seferde Hz. Peygamber’in müezzinliğini yaptı. Sabah ezanını çok erken okuyan Bilâl’in bu ezana, “es-Salâtü hayrün mine’n-nevm” (Namaz uykudan hayırlıdır) ibaresini eklemesi Hz. Peygamber’i memnun etti ve bunu her sabah ezanında tekrarlamasına izin verdi. Bilâl başta Bedir olmak üzere Hz. Peygamber’in bütün gazvelerine katıldı. Bedir’de esir alınan Ümeyye b. Halef’i görünce, “İşte küfrün başı! Eğer o kurtulursa ben ölürüm” diyerek onun öldürülmesini sağladı. Mekke’nin fethedildiği gün Hz. Peygamber ile Kâbe’nin içine girdi ve Resûlullah’ın emri üzerine Kâbe’nin damına çıkarak fetih ezanını okudu. Hz. Peygamber’in Kâbe’nin içinde soldaki iki direk arasında iki rekât namaz kıldığını rivayet eden de odur.

Bilâl-i Habeşî hayatı boyunca Hz. Peygamber’in yanından hiç ayrılmadı, Vedâ haccında da bulundu. Onun abdest suyunu temin etmek, sütre olarak kullandığı harbeyi taşımak, şahsî ihtiyaçlarını karşılamak, savaşta özellikle geceleri korunmasını, gündüzleri ise gölgelenmesini sağlamak, yemek hazırlamak, beytül-mâl işlerine bakmak, Hz. Peygamber’in emriyle bazı ödemeler yapmak, elçileri ağırlamak, seriyye kumandanlarına sancak vermek, Resûl-i Ekrem’in emirlerini halka duyurmak, kadın esirleri muhafaza etmek gibi işlerde görev almıştır.

Bilâl-i Habeşî altmış küsur yaşında Dımaşk’ta (veya Halep yahut Dâreyyâ’da) vefat etti ve Bâbüsşagir’deki kabristana defnedildi. Bilâl-i Habeşî’nin nesli devam etmedi. Kaynaklarda hanımı ve çocukları hakkında bilgi bulunmamakta, sadece Hâlid adlı bir erkek ve Gufre (Gufeyre) adlı bir kız kardeşi olduğu zikredilmektedir.

Uzun boylu, zayıf ve kuru yüzlü, kamburca, gür ve kır saçlı, siyah tenli idi. Bir defasında Hz. Peygamber ona, “Bu gece cennette, önümde senin pabuçlarının tıkırtısını duydum” diyerek kendisinin cennetlik olduğunu müjdelemiş ve hangi ameli sebebiyle bu dereceyi elde etmiş olabileceğini sormuştu. O da her abdest aldıktan sonra “Allah Teâlâ’nın nasip ettiği kadar” nafilâ namaz kılma âdetinden söz etmişti.

Ol hâl-i siyeh Bilâl ü lebler

Yakut biri birisi mercân

(Bâkî, 331, G.375/2)

Fuzûlî, Hz. Peygamber'in tayini üzere Hz. Bilâl'in ezan okuduğunu şöyle dile getirir:

Halka i'lâm itmege dîn-i Muhammed tâ'atin
Eyledüñ ol Mescid-i Aksâ'ya ta'yîn-i Bilâl
(Fuzûlî, 117, K.25/23)

Dimeñ ki şi'r hemîn Hâfız u Kemâl'ündür
Ezân okunmadı mı dünyeden gidince Bilâl
(Hayâlî, 42, K.10/20)

Dilde peykânından ayrılmaz hayâli hâlinin
Gûyiyâ tıfl-ı habeşdir Ka'bede hurma satar
(Hayâlî, 113, G.69/3)

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Hz. Bilâl'in Müslüman olduğu için kendisine zulmeden cahillere iman gücüyle nasıl karşı durduğunu dile getirmiş, dininden dönüp Lat ve Uzza denen putlara tapması için işkence olarak göğsüne konan büyük kaya parçasına telmihte bulunmuştur:

Kelâm-ı Hakkı işitse hücûm ider cehele
Nişân-ı seng-i münafık olursa tañ mı Bilâl
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 89, K.20/30)

Hâlî degüldür âyine-i dîdeden müdâm
Yâruñ vücûdı Ka'besinüñ bir Bilâli var
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 316, G.57/2)

Ya hîd ol serv-i bâlânuñ bünâgûşundaki hâli
Bilâl-i Mustafâdur nûr-ı kudretten menâr üzre
(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 513, G.376/3)

2.5.30.4. Ebu Eyyûb El-Ensârî

Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd b. Küleyb el-Ensârî (ö. 49/669), hicret sırasında Hz. Peygamber SAV'i Medine'de evine misafir eden ve Türkiye'de "Eyüp Sultan" unvanıyla anılan sahâbîdir.

Hazrec kabilesinin Neccâroğulları kolundandır. Hicretten iki yıl kadar önce hanımı Ümmü Eyyûb ile birlikte Müslüman oldu ve ensardan İslâmiyet'i ilk kabul edenler arasında yer aldı. Nübüvvetin 13. yılında yapılan İkinci Akabe Biati'nda bulundu (622). Hicretten sonra Resûl-i Ekrem'e (SAV), ileri gelen sahâbîlerden Musab b. Umeyr arasında kardeşlik bağı (muâhât) kurdu. Hz. Peygamber'le birlikte Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Mekke'nin fethi ve Huneyn başta olmak üzere bütün gazvelere katıldı. Savaşlarda ona zarar gelmemesi için yanından ayrılmaz, hatta bazı geceler çadırı etrafında nöbet tutardı. Vahiy kâtiplerinden olması sebebiyle Hz. Peygamber (SAV) zamanında Kur'an-ı Kerim ayetlerinin bir araya getirilmesine hizmet etti. Ashap arasında ilmiyle de tanındığı için kendisine sorulan dinî konularda pek çok fetva verdi.

Ebû Eyyûb (RA), Hz. Ebû Bekir (RA) devrindeki savaşlarla Hz. Ömer (RA) devrinde yapılan Suriye, Filistin ve Mısır seferlerine katıldı. Kıbrıs seferinde de bulundu (28/648-49). Medine âsilerin eline geçip Hz. Osman'ın (RA) namaz kıldırması engellenince (35/656) herkes tarafından sevilip sayıldığı için Hz. Ali'nin (RA) tavsiyesi üzerine bir müddet imamlık yaptı. Hz. Ali halifeliği döneminde Irak'a gittiğinde onu Medine'de yerine vekil bıraktı. Hâricîlerle ve Hz. Muâviye ile yapılan savaşlarda Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Bu dönemde Basra valisi olan Abdullah b. Abbas Basra'ya gelen Ebû Eyyûb'a, "Senin vaktiyle Hz. Peygamber'e yaptığın gibi ben de bugün sana hizmet etmek istiyorum" diyerek konağını ona bıraktı. Giderken de kendisine 40.000 dirhem, yirmi köle ve değerli hediyeler vererek onu uğurladı.

Sağlıklı olan herkesin Allah yolunda savaşa katılması gerektiğine inanan Ebû Eyyûb el-Ensârî, "Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayınız."(Bakara, 2/195) mealindeki ayette sözü edilen tehlikeyi savaşa gitmeyip işiyle gücüyle meşgul olmak şeklinde açıklardı. Bu sebeple ihtiyarlık döneminde bile her yıl bir savaşta bulunmaya gayret etti. Katıldığı seferlerin sonuncusu Müslümanların ilk İstanbul kuşatması oldu. Onun bu kuşatmadan bir yıl sonra (49/669) gönderilen Yezîd b. Muâviye kumandasındaki takviye birliğin içinde bulunduğu da rivayet edilmektedir. Ebû Eyyûb, kuşatma devam ederken hastalanarak 49 (669) yılında vefat etti. Ancak 50 (670), 52 (672) veya 55 (675) yıllarında öldüğü de ileri sürülmüştür.

Resûl-i Ekrem SAV Medine'ye hicret edince Medineli Müslümanların her biri onu evinde misafir etmek istedi. Ancak Hz. Peygamber (SAV), bir tercih yaparak onları

gücendirmemek için devesinin çökeceği yere en yakın eve misafir olacağını söyledi. Kendisini taşıyan devenin önce bir yere çöktüğü, buradan hemen kalkıp biraz ileride tekrar çöktüğü görüldü. Resûlullah (SAV) oraya en yakın olan ve dedesi Abdülmuttalib'in annesi tarafından kendisine yakınlığı da bulunan Ebû Eyyûb'un (RA) evine yerleşerek burada yedi ay misafir kaldı. Bundan dolayı Ebû Eyyûb "Mihmandâr-ı Nebî" unvanıyla anılır. Bu ev İslâmiyet'in öğretildiği bir mektep durumundaydı. Hz. Peygamber (SAV) fakir muhacirlere burada yemek verir, kendisine sunulan hediyeleri fakirlere burada dağıtırdı. Ev sahiplerine her vesile ile dua eder, onların bolluğa kavuşmalarını, huzur ve afiyet içinde olmalarını dilerdi. Resûl-i Ekrem (SAV) kendi evine taşındıktan sonra da zaman zaman Ebû Eyyûb'un evine misafir olurdu.

Bir gün Ebû Eyyûb'ı (RA) Resûl-i Ekrem'in (SAV) kabrine başını dayamış olduğu halde ağlarken gören Mervân bu hareketinin sünnete aykırı olduğunu söyleyince Ebû Eyyûb, "Ben bu mezar taşına değil Resûlullah'a geldim. Onun, "Din işlerini ehliyetli kimseler üstlendiği zaman kaygılanmayın; ancak ehil olmayanlar başa geçince ne kadar ağlasanız yeridir" dediğini duymuştum" diye cevap verdi.

Medine döneminden itibaren Hz. Peygamber'den (SAV) hiç ayrılmadığı halde Ebû Eyyûb el-Ensârî'den sadece 150 hadis rivayet edilmesinin iki önemli sebebi vardır. Bunlardan biri hadis rivayetinde çok titiz olması, diğeri de ömrünün savaşlarda geçmesidir. Kendisinin bilmediği bir hadisi Ukbe b. Âmir'den bizzat rivayet etmek için Medine'den Mısır'a kadar gitmesi, söz konusu titizliğin eşsiz bir örneğini ortaya koymaktadır. Ondan hadis rivayet edenler arasında İbn Abbas, İbn Ömer, Berâ b. Âzib, Enes b. Mâlik, Câbir b. Semüre gibi sahâbîler ve Saîd b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Salim b. Abdullah, Atâ b. Yesâr gibi tabîiler bulunmaktadır.

Taşlıcalı Yahyâ Bey, "Der Medh-i Eyyûb-ı Ensârî" isimli beş bentlik şiirinde Ebû Eyyûb El Ensârî'yi övmüş, onu Resulullâh'ın doğru yâri olarak nitelendirmiştir:

Resûlûñ togrı yârı yani ashâbuñ 'alemdârı

Ebî Eyyûb-ı Ensârî 'aleyhi rahmetü'l-Bârî

(Taşlıcalı Yahyâ Bey, 139, M.2/7)

Ebû Eyyûb El-Ensârî Peygamber efendimizi savaş durumunda yakından koruyan bir sahabidir. Çadırı etrafında gece gündüz nöbet tutmuştur:

Yarar yoldaşıdır Fahr-i Cihânûñ tîg-ı kudretdür
 Ricâle mürşid-i Mevlâ olan insân-ı kâmindür
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 140, M.2/6)

Ebû Eyyûb El-Ensârî, Hz. Muhammed’i (SAV) evinde misafir etmiştir. Bu sebepten kendisine “Mihmândâr-ı Nebî” unvanı verilmiştir:

Risâlet bürcinün hurşîdi âmennâ ve saddaknâ
 Nüzul itdi bu mâhuñ menziline oldı mihmânı
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 141, M.2/5)

Şüphesiz o, büyük bir kumandandı ve ashabın önünde büyük savaşlara katılmış yetenekli bir savaşçıydı. Ebû Eyyûb El-Ensârî Müslümanların ilk İstanbul kuşatması sırasında Türkiye’deydi. Kuşatma devam ederken hastalanarak vefat etti. Bugün Eyub Sultan denilen yerde medfundur:

Alem gibi öñine düşmüş ashâbuñ gazâ kılmış
 Diyâr-ı gurbete gelmiş şehîd olmuş yatur tenhâ
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 142, M.2/6)

Yahyâ Bey, İstanbul Şehrengizi’nde Ebû Eyyûb El-Ensârî’nin İstanbul’da bilinen ismiyle Eyub Sultan türbesine değinmiştir:

Gören Eyyûbı Ensârîde anı
 Diler kim aña kurbân ede cânı
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 267, Ş.2/250)

Biri Eyyûb-ı Ensârîde Ahmed
 Reis oğlıdır ol yâr-ı ser-âmed
 (Taşlıcalı Yahyâ Bey, 267, Ş.2/251)

Sonuç olarak;

Hz. Muhammed (SAV) ise toplam 1369 beyitle XVI. yüzyıl divanlarında en çok zikredilen Ulü'l-‘Azm peygamber olmuştur. 9 beyitte doğumu, 1 beyitte mübarek soyu, 6 beyitte Kureyşli olması, 3 beyitte Hâşimoğullarından olması, 1 beyitte babası Abdullâh, 4 beyitte ümmî oluşu, 8 beyitte Ravzası, 9 beyitte Cebrâil AS’ın vahiy getirmesi, 1 beyitte Nur Dağı, 43 beyitte peygamberliği, 8 beyitte ahlâkı, 50 beyitte nûru, 13 beyitte Habîbullâh oluşu, 6 beyitte rahmeti, 30 beyitte şefâati, 3 beyitte livâ-i hamd, 3 beyitte Makâm-ı Mahmûd, 30 beyitte ümmeti, 2 beyitte cömertliği, 1 beyitte hicreti, 7 beyitte Ebû Leheb’in düşmanlığı, 7 beyitte Ebû Cehil’in düşmanlığı, 2 beyitte Ebû Tâlib, 6 beyitte Veysel Karânî’nin sevgisi, 6 beyitte sîret ve sûret güzelliği, 59 beyitte Kevser ırmağının sahibi oluşu, 2 beyitte belagati, 72 beyitte Muhammed ismi, 122 beyitte Ahmed ismi, 20 beyitte Mahmûd ismi, 93 beyitte Mustafâ ismi, 4 beyitte Hâtem ismi, 71 beyitte Resûl oluşu, 1 beyitte Künyesi Ebu’l-Kâsım, 53 beyitte Hz. Peygambere atfedilen motifler, 164 beyitte mucizeleri, 23 beyitte Hz. Peygamber’e salat ü selam getirilmesi, 134 beyitte ehl-i beyt ve mensupları, 221 beyitte dört halife ve 67 beyitte sahabeler işlenmiştir. (Na‘tlarla birlikte 1802 beyitte geçmektedir.) Taranan divanlarda Hz. Muhammed (SAV) ile ilgili olarak tespit edilen beyit sayıları tablo halinde aşağıda verilmiştir:

SONUÇ

İncelemeye aldığımız divanlarda şairlerimiz Ulü'l-‘Azm Peygamberleri 3058 beyitle şiirlerinde konuk etmişlerdir.

Çalışmamıza kaynak olan XVI. yüzyıl divanlarında, Hz. Nûh (AS), 73 beyitte geçmektedir. 34 beyitte Nûh Tûfânı ve Nûh’un Gemisi, 1 beyitte aşure bahsi, 22 beyitte Hz. Nûh’un uzun ömrü, 1 beyitte Necîyullâh oluşu, 2 beyitte kavmiyle olan mücadelesi ve 13 beyitte çok ağlaması işlenmiştir.

XVI. yüzyıl divanlarında Hz. İbrâhîm (AS), 294 beyitte geçmektedir. 14 beyitte babası Âzer’den, 96 beyitte Halîl ve Halîlullâh oluşundan, 52 beyitte ateşe atılmasından ve ateşin gül bahçesine dönmesinden, 27 beyitte kurbân hadisesinden, 44 beyitte Kâbe’nin inşasından, 20 beyitte misafirperverliğinden ve sofrasından, 9 beyitte ‘ades hadisesinden ve 32 beyitte ise Zemzem’den bahsedilmektedir.

Hz. Mûsâ (AS), 214 beyitte geçmektedir. 3 beyitte kıssası, 3 beyitte atası İmrân, 2 beyitte Medyen’e gelmesi ve Hz. Şuayb’ın yanında çalışmaya başlaması, 25 beyitte yed-i beyzâ mucizesi, 26 beyitte ‘asâ, 19 beyitte Firavun ve askerleri, 109 beyitte Tûr-ı Sinâ, ateş, Kelîmullâh sıfatı, tecelli ve 27 beyitte Kârûn işlenmiştir.

Hz. ‘Îsâ (AS), 671 beyitte geçmektedir. 158 beyitte Mesîh oluşu, 5 beyitte Rûhullâh oluşu, 33 beyitte annesi Hz. Meryem, 26 beyitte kundakta iken konuşması, 1 beyitte çamurdan yaptığı kuşa üfleyerek can vermesi, 161 beyitte hastalara şifa vermesi, 2 beyitte körlerin gözünü açması, 99 beyitte ölüleri diriltmesi, 2 beyitte sofrası, 2 beyitte İncil, 28 beyitte tecerrüd sembolü oluşu, 101 beyitte semaya yükselişi, 4 beyitte âhir zamanda nüzülü, 4 beyitte Mehdî, 3 beyitte Deccâl, 2 beyitte merkebi, 8 beyitte iğnesi ve 32 beyitte ‘Îsevî semboller işlenmiştir.

Hz. Muhammed (SAV) ise toplam 1369 beyitle XVI. yüzyıl divanlarında en çok zikredilen Ulü'l-‘Azm peygamber olmuştur. 9 beyitte doğumu, 1 beyitte mübarek soyu, 6 beyitte Kureyşli olması, 3 beyitte Hâşimoğullarından olması, 1 beyitte babası Abdullâh, 4 beyitte ümmî oluşu, 8 beyitte Ravzası, 9 beyitte Cebrâil AS’ın vahiy getirmesi, 1 beyitte Nûr Dağı, 43 beyitte peygamberliği, 8 beyitte ahlâkı, 50 beyitte nûru, 13 beyitte Habîbullâh oluşu, 6 beyitte rahmeti, 30 beyitte şefâati, 3 beyitte livâ-i hamd, 3 beyitte Makâm-ı Mahmûd, 30 beyitte ümmeti, 2 beyitte cömertliği, 1 beyitte hicreti, 7 beyitte Ebû Leheb’in düşmanlığı, 7 beyitte Ebû Cehil’in düşmanlığı, 2 beyitte Ebû Tâlib, 6 beyitte Veysel Karânî’nin sevgisi, 6 beyitte sîret ve sûret güzelliği, 59 beyitte Kevser ırmağının sahibi oluşu, 2 beyitte belagati, 72

beyitte Muhammed ismi, 122 beyitte Ahmed ismi, 20 beyitte Mahmûd ismi, 93 beyitte Mustafâ ismi, 4 beyitte Hâtem ismi, 71 beyitte Resûl oluşu, 1 beyitte Künyesi Ebu'l-Kâsım, 53 beyitte Hz. Peygambere atfedilen motifler, 164 beyitte mucizeleri, 23 beyitte Hz. Peygamber'e salat ü selam getirilmesi, 134 beyitte ehl-i beyt ve mensupları, 221 beyitte dört halife ve 67 beyitte sahabeler işlenmiştir. (Na'tlarla birlikte 1802 beyitte geçmektedir.)

Çalışmamızda dikkat çeken en önemli husus Hz. Muhammed'in (SAV) diğer Ulü'l-'Azm peygamberler içinde en çok konuk edilen peygamber olmasıdır. Zira O'na has yazılan şiirler olan na'tları saymadan bile en çok değinilen peygamber Hz. Muhammed (SAV) olmaktadır.

Beyitlerin konu dağılımına baktığımızda divan şairlerimizin bazı konulara daha fazla yoğunlaşmış olduklarını gördük. Örneğin Hz. Nûh'un (AS) zikredildiği şiirlerde daha çok Nûh Tufanı ve Nûh'un gemisi işlenmiş, Hz. İbrâhim (AS) Halîl ve Halîlullâh oluşu ve ateşe atılması münasebetiyle daha çok ele alınmıştır. Hz. Mûsâ (AS), Tûr-ı Sinâ'ya çıkması Cenab-ı Hakk ile konuşması yönüyle daha fazla ele alınmıştır. Hz. 'Îsâ (AS), can bağışlayan nefesi ve ölüleri diriltmesi mucizeleriyle ön plana çıkmıştır. Hz. Muhammed (SAV) ise mübarek isimleri, nûru şefaati, Kevser ırmağının sahibi oluşu yönleriyle daha çok işlenmiştir.

Çalışmalarımız sırasında dikkat çeken hususlardan biri de divanların dili teması ve içeriği olmuştur. Örneğin Bâkî Divanı'nda tevhid, münacaat ve na't yer almamakta ve Hz. Ali, Düldül, Zülfikar, Kevser ve Kâbe oldukça sık bir şekilde geçmektedir.

Fuzûlî Divanı'nda peygamber kıssaları diğer divan şairlerine göre daha çok, gerçek anlamda işlenmekte, ayet ve hadislerle dayandırılmakta, Arapça ifade ve cümlelere yer verilmektedir.

Hayâlî Divanı'ndaki tespitlerimize göre neredeyse tüm şiirlerde Leylâ ve Mecnun bahsine yer verilmekte eğer Leylâ ve Mecnûn yoksa mutlaka Ferhad ve Şirin'e ya da Ayas ve Mahmud'a değinilmektedir. Ayrıca şiir, şair ve sanata dair beyitler çokça bulunmaktadır. Atasözlerine de geniş yer veren Hayâlî; Kâbe, Kevser, Zülfikar, Düldül gibi unsurları da çokça zikretmiştir.

Nev'î Divanı'nda Hz. Muhammed (SAV) ile ilgili beyitler genellikle Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin üzerinde şekillenmiştir. Hz. Yûsuf ve Hz. Yakup (AS) sıkça işlenmiş, Hz. Mûsâ (AS) yed-i beyzâ ve 'asâ mucizeleriyle öne çıkmıştır. Hz. 'Îsâ (AS) diğer ulü'l-'azm peygamberlere nazaran daha çok işlenmiştir. Diğer divanlarda hiç geçmeyen Hz. Yûnus (AS), Nev'î divanında birkaç kez işlenmiştir.

Muhibbî Divanı, klasik divan tertibinin aksine gazeller ile başlamakta ve kasideler kısmı yer almamaktadır. Muhibbî, makta beyitlerinde kendine "iy Muhibbî" diye

seslenmektedir. Ayrıca Kâbe kurban unsurları çokça zikredilmektedir. Hz. Mûsâ ismen geçmemekte yedi beyzâ mucizesiyle Muhibbî'nin şiirlerinde yer bulmaktadır.

Hayretî Divanı'nda Alevî-Bektaşî unsurlar ve çağrışımlar sıkça yer almaktadır. Şiirlerin dili açık ve anlaşılırdır. Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ vakası sıkça işlenmektedir. Hayretî, şiirlerinde Hz. Nûh'u işlememiştir.

Yahyâ Bey Divanı'nda ise tıpkı Fuzûlî'de olduğu gibi peygamber kıssaları genellikle gerçek yönüyle ele alınmış, ayet ve hadislerden alıntılar yapılmıştır. Yahyâ Bey'in şiirleri bir özdeyiş niteliği taşır. Diğer şairlerin hemen hemen hiç değinmediği sahabelere, velilere o değinmiştir.

Bağdatlı Rûhî Divanı atasözü ve deyimlerle yüklüdür. Birçok beyit inci gibi dizilmiş, mâna yüklü vecize niteliğindedir. Ulü'l-'Azm peygamberler hakkında geniş bir yelpazeye sahip olan konu dağılımına Rûhî'nin divanında rastlamak mümkündür. "Ön Söz" başına eklediğimiz beyit bize ulü'l-'azmin yolunu tutmamız gerektiğini öğütler ve bu beyit Bağdatlı Rûhî'nin divanından bir parçadır. Kasidelerin dua bölümünde; "dua edelim umarım Hak kabul eder" gibi dizeler çokça yer almaktadır. Hz. Yûsuf, Bağdatlı Rûhî'nin divanında çokça yer bulmuştur ve bir gazelde baştan sona Hz. Yûsuf işlenmiştir. Ayrıca Rûhî divanında bir adet gazel-i bi-nukat yer almaktadır.

Lâmi'î Çelebi Divanı ağır dili ile dikkatimizi çekmiştir. Öyle ki XVI. yüzyıl divan şairlerinden dili en ağır olan Lâmi'î Çelebi Divanı'dır. Ancak şiirlerde sözcükler büyük titizlikle seçilmiş ve ahenkle dizilmiştir. Hz. Salih, Hz. Davud ve Hz. Yûnus peygamberler Lâmi'î Çelebi Divanı'nda konu olmuştur.

Zâtî Divanı ise XVI. yüzyıl divan şairleri içinde dili en sade ve anlaşılır olanıdır. Şiir sayısı bakımından da en üstünü odur. Zira divanın gazeller kısmı 3 ciltten müteşekkildir. Zâtî, Ulü'l-'Azm peygamberlere ziyadesiyle temas etmiş ancak bu temaslar genel anlamda mecazi yönüyle olmuştur.

Taranan divanlarda Ulü'l-'Azm peygamberlerle ilgili olarak tespit edilen beyit sayıları tablo halinde aşağıda verilmiştir:

DİVANLAR	Hz. Nûh	Hz. İbrâhîm	Hz. Mûsâ	Hz. 'Îsâ	Hz. Muhammed	Na't	Toplam
Bağdath Rûhî Divanı	7	12	17	71	130	41	278
Bâkî Divanı	3	3	7	47	53	-	113
Fuzûlî Divanı	9	11	12	60	106	124	322
Hayâlî Divanı	4	15	10	50	47	-	126
Hayretî Divanı	-	4	7	39	240	21	311
Lâmi'î Çelebi Divanı	4	25	20	50	89	88	276
Muhibbî Divanı	2	12	2	5	11	-	32
Nev'î Divanı	5	18	18	76	54	-	171
Yahyâ Bey Divanı	9	43	50	63	246	70	481
Zâtî Divanı	30	151	72	210	391	93	947
Toplam	73	294	214	671	1369	437	3058

Hz. Muhammed (SAV) ile ilgili beyit sayısının çok olması birçok divanda yer alan, tevhid ve münacattan sonra özel bir yeri bulunan Hz. Peygamber'e övgü niteliğindeki na'tlar, O'nun Hak din olan İslâm dininin peygamberi oluşu ve âlemlere rahmet olarak gönderilen en büyük insan olmasından dolayıdır.

Hz. Peygamber'le ilgili yaptığımız taramalarda na'tlardan bazı beyitleri seçerek almayı uygun bulduk. Zira hepsinin alınması başlı başına bir çalışma konusudur ve bununla ilgili çok değerli yapıtlar mevcuttur. (Emine Yeniterzi, 1993, *Divan Şiirinde Na't.*) İnceleme yaptığımız XVI. yüzyıl divanlarında yer alan na'tlarla ilgili şu bilgileri paylaşabiliriz:

Bağdatlı Rûhî Divanı / 2. Kaside/ 41 beyit / s. 63-65

Fuzûlî Divanı / 3. Kaside / 34 beyit / s. 48-50; 4. Kaside / 32 beyit / s. 51-53; 5. Kaside / 31 beyit / s. 54-56; 6. Kaside/ 27 beyit / s. 57-58.

Hayretî Divanı / 2. Kaside / 21 beyit / s. 5-6.

Lâmi'î Çelebi / 4. Kaside / 88 beyit / s. 87-89.

Yahyâ Bey Divanı / 1. Kaside / 70 beyit / s. 17-23.

Zâtî Divanı / 3. Kaside / 26 beyit / s. 4-5; 4. Kaside / 27 beyit / s. 6-8; 26. Kaside / 40 beyit / s. 86-89.

Bâkî, Hayâlî, Muhibbî ve Nev'î Divanlarında na't bulunmamaktadır. Ancak Bâkî'nin 230. gazeli na't özelliğini taşımaktadır.

Ayrıca Fuzûlî'nin 7, 44, 248 ve 277. gazelleri de na't niteliği taşımaktadır.

Aşağıda bütün çalışmalarımız sırasında her peygamber bölümünden sonra vermeye çalıştığımız dokümanları, derli toplu olması açısından bir bütün olarak tekrar vermeyi uygun bulduk:

DİVANLAR	BEYİTLERİN KONUSU							Toplam
	Nûh Tûfanı ve Nûh'un Gemisi	Âşure Bahsi	H.z. Nûh'un Ömrü	Necyullah Oluşu	Kavmiyle Mücadelesi	Çok Ağlaması		
Bağdatlı Rûhî Divanı	2	-	4	-	1	-	7	
Bâkî Divanı	2	-	1	-	-	-	3	
Fuzûlî Divanı	6	-	1	-	-	2	9	
Hayâlî Divanı	3	-	-	-	-	1	4	
Hayretî Divanı	-	-	-	-	-	-	0	
Lâmi'î Çelebi Divanı	1	1	1	-	-	1	4	
Muhibbî Divanı	1	-	-	-	-	1	2	
Nev'î Divanı	2	-	3	-	-	-	5	
Yahyâ Bey Divanı	3	-	3	1	1	1	9	
Zâtî Divanı	14	-	9	-	-	7	30	
Toplam	34	1	22	1	2	13	73	

DİVANLAR	BEYİTLERİN KONUSU								Toplam
	Babası Âzer	ve Hafîl Hafîullah Oluşu	Ateşe Atılması	Kurban Hadisesi	Kâbe'yi İnşası	Misafirperve riği ve Sofrası	'Ades Hadisesi	Zemzem	
Bağdatlı Rûhî Divanı	-	3	6	2	1	-	-	-	12
Bâkî Divanı	-	2	-	-	1	-	-	-	3
Fuzûlî Divanı	2	3	2	3	-	1	-	-	11
Hayâlî Divanı	2	2	7	1	1	-	-	2	15
Hayretî Divanı	1	-	2	-	1	-	-	-	4
Lâmi'î Çelebi Divanı	1	12	3	2	1	3	2	1	25
Muhibbî Divanı	-	-	1	6	5	-	-	-	12
Nev'î Divanı	1	6	4	2	1	2	1	1	18
Yahyâ Bey Divanı	-	17	5	2	7	6	2	4	43
Zâtî Divanı	7	51	22	9	26	8	4	24	151
Toplam	14	96	52	27	43	20	9	32	294

HZ. MÛSÂ	BEYİTLERİN KONUSU									
DİVANLAR	Kıssası	Atası İmrân	Medyen'e Gelmesi	Yed-i Beyzâ	'Asâ	Firavun ve Askerleri	Tûr-ı Sînâ Ateş Tecellî Kefimullâh	Kârun	Toplam	
Bağdathî Rûhî Divanı	-	-	1	1	1	3	9	2	17	
Bâkî Divanı	-	-	-	1	1	1	2	2	7	
Fuzûlî Divanı	-	1	-	1	7	-	1	2	12	
Hayâlî Divanı	-	-	1	1	-	-	4	4	10	
Hayretî Divanı	-	-	-	-	-	1	5	1	7	
Lâmî'î Çelebi Divanı	-	1	-	6	2	3	8	-	20	
Muhibbî Divanı	-	-	-	1	1	-	-	-	2	
Nev'î Divanı	1	1	-	7	1	2	4	2	18	
Yahyâ Bey Divanı	2	-	-	2	6	3	33	4	50	
Zâtî Divanı	-	-	-	5	7	6	43	10	71	
Toplam	3	3	2	25	26	19	109	27	214	

HZ. 'İSÂ	BEYİTLERİN KONUSU																		
DİVANLAR	Mesîh Oluşu	Rûhullâh Oluşu	Annesi Hz. Meryem	Kundakta Konuşması	Çamurdan Kuşa hayat vermesi	Hastaları İyileştirmes	Körleri İyileştirmes	Ölüleri Diriltmesi	Sofrası	İncil	Tecerrüdü	Semaya Yükselişi	Nüzulü	Mehdî	Deccâl	Merkebi	İğnesi	'İsevî Semboller	Toplam
Bağdathî Rûhî Divanı	16	1	2	2	-	29	-	8	-	-	3	5	-	1	1	-	-	3	71
Bâkî Divanı	15	1	2	3	1	11	1	7	-	-	1	3	-	1	-	-	-	1	47
Fuzûlî Divanı	20	-	5	3	-	5	-	10	-	1	3	5	-	1	-	-	-	7	60
Hayâlî Divanı	8	2	4	-	-	10	1	2	-	-	4	5	1	-	1	1	2	9	50
Hayretî Divanı	13	-	1	1	-	7	-	7	-	-	5	3	-	-	-	-	1	1	39
Lâmî'î Çelebi Divanı	11	-	3	3	-	19	-	5	1	1	1	4	1	-	1	-	-	-	50
Muhibbî Divanı	1	-	-	-	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Nev'î Divanı	23	1	9	7	-	13	-	10	-	-	2	6	-	1	-	-	2	2	76
Yahyâ Bey Divanı	23	-	1	2	-	16	-	9	1	-	2	9	-	-	-	-	-	-	63
Zâtî Divanı	28	-	6	5	-	49	-	39	-	-	7	61	2	-	-	1	3	9	210
Toplam	158	5	33	26	1	161	2	99	2	2	28	101	4	4	3	2	8	32	671

HZ.MUHAMMED (SAV)	BEYİTLERİN KONUSU											MUCİZELERİ																																																																									
	Doğumu	Mübarek Soy	Kureysli Olması	Hâsım Olması	Babası Abdullah	Ümmî Olusu	Ravza-i Mutahharâ	Vahiy	Nur Dağı	Peygamberliği	Ahlâkı	Nuru	Habibullah Olusu	Rahmeti	Sefati	Lıya-i Hamd	Makam-ı Mahmud	Ümmeti	Cömertliği	Hicreti	Ebu Leheb'in Düşmanlığı	Ebu Cehil'in Düşmanlığı	Ebu Talip	Vessel Karanî Seyyisi	Siret ve Sûret Güzelliği	Keşer Sahibi Olusu	Belagati	Muhammed	Ahmed	Mahmud	Mustafa	Hatem	Resûl	Künvesi Ebu'l Kâsim	Gül	Dür-i Yetim	Ab-i Hayat	Avet-i Rahmet	İki Cihan Serveri	Kur'an-ı Kerim	Sünneti	Hadis-i Şerifi	Mirac	Sakur'l Kamer	Bulutun Gölçemesi	Parmâğundan Su Akıtması	Göğsünün Yarılması	Salavat	Ehl-i Beyt	Hz. Hatice	Hz. Hasan	Hz. Hüseyin	Selmân-ı Fârisi	Hz. Ebûbekir	Hz. Ömer	Hz. Osman	Hz. Ali	Hassân bin Sâbit	Hâlid bin Velid	Bilâl-i Habeşi	Ebû Eyyüb El-Ensârî	Toplam																							
Bağdatlı Rûhi Divanı	-	2	2	-	1	1	1	-	4	1	1	2	-	1	1	1	2	-	2	-	-	-	-	-	-	7	3	5	3	7	-	16	-	1	-	-	-	-	-	2	2	2	6	-	-	-	-	3	1	6	16	-	-	5	23	1	-	-	-	130																									
Bâkî Divanı	2	-	1	-	-	-	-	-	3	1	1	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	11	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	8	2	-	-	53																								
Fuzûlî Divanı	3	1	2	-	-	2	4	-	10	2	2	2	1	7	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	9	4	2	1	7	2	3	8	3	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	6	2	-	-	-	3	1	-	-	107																							
Hayâfî Divanı	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	4	-	-	47																								
Hayrefî Divanı	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	10	-	-	1	1	3	3	-	-	-	-	2	1	2	-	-	8	27	4	4	13	30	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	79	-	-	-	241																					
Lâmi'î Çelebi Divanı	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	3	2	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	4	4	2	5	3	1	3	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	3	-	-	89																					
Muhibbî Divanı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	11																								
Nev'î Divanı	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1	1	-	-	1	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	2	1	1	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	2	-	-	54																									
Yahyâ Bey Divanı	1	-	-	1	1	2	3	1	12	2	5	3	1	5	1	2	10	-	-	-	2	2	-	4	1	7	1	15	22	1	11	1	25	-	-	-	-	-	-	4	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	2	1	3	37	246														
Zâfî Divanı	3	-	-	-	-	4	1	-	3	-	24	1	3	11	-	-	11	-	-	-	1	2	1	-	17	-	35	31	-	30	-	12	-	1	3	1	-	-	-	-	14	37	3	11	26	6	2	3	2	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40	7	-	-	391
Toplam	9	1	6	3	1	4	8	9	1	43	8	49	13	6	30	3	30	2	1	7	7	2	5	6	59	2	72	122	20	92	4	71	1	8	19	2	22	60	13	19	47	47	4	7	3	23	4	1	15	108	6	11	7	16	186	22	1	6	37	1369																									

KAYNAKLAR

- Ahatlı, Erdinç (1997). Hasâisü'n-Nebî, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16, 277-281.
- Ak, Coşkun (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Ak, Coşkun. (2008). Rûhî-i Bağdâdî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35, 505-506.
- Ak, Murat (2011). *Klasik Türk Şiirinde Aşere-i Mübeşşere*. Konya: Aybil Yayınları.
- Akay, Hasan (2005). *İslâmi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Algül, Hüseyin (2000). *Âlemlere Rahmet Hazret-i Muhammed*. Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (Özel Sayı). Ankara.
- Araz, Rıfat (2007). *H. İbrâhim'in Mûcizevî Hayatından Türk Şiirine Yansımalar*. Mürekkap Kültür Edebiyat Dergisi, 2, 38-41. Ankara.
- Aruçi, Muhammet (2012). Ulû'l-'Azîm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, 294-295.
- Ateş, Bünyamin (1993). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul.
- Aydemir, Abdullah (1979). *Tefsirde İsrâiliyyat*. Ankara: TDV Yayınları.
- Aydemir, Abdullah (1992). *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*. Ankara: TDV Yayınları.
- Bardakçı, Mehmet, N. (2005). *Türk Tasavvuf Kültüründe Gül Sembolü Üzerine Bazı Düşünceler*. Isparta: Gül Kitabı.
- Başaran, Selman (1995). Fazl bin Abbâs. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12, 272-273.
- Bozkurt, Nebi (2004). Mescid-i Aksa, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, 268-271.
- Bozkurt, Nebi (2007). Ravza-i Mutahhara. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34, 475.
- Burmaoğlu, Hamit Bilen (1983). *Lâmi'î Çelebi Dîvânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Tezi.
- Bursalı, Mustafa, N. (2003). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Çelik Yayınları.
- Büyük Türk Klasikleri* (1985). İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları.
- Canan, İbrahim (1988). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları.
- Cemiloğlu, İsmet (1994). *14.Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet- Tanyeri, M. Ali (1981). *Hayretî Dîvân*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1977). *Yahyâ Bey Dîvân Tenkitli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Çavuşoğlu, Mehmet- Tanyeri, M. Ali (1987). *Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)* Gazeller Kısmı: 3. Cilt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çelebioğlu, Âmil (1998). *Türk Edebiyatında Manzum-Dinî Eserler, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Çuhadar, Mustafa (1995). Fesahat. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12, 423-424.
- Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Durmuş, İsmail (2005). Muhammed. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 428-431.
- Efendioğlu, Mehmet (2008). Sahâbe. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 35, 491-500.
- Eke, Nagehan (2009). *Zâtî'nin Şiirlerinde İlim*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2 Winter 2009.
- El-Aclunî, İsmail bin Muhammed (2001). *Keşfu'l-Hafâ*. Şam: Matbaatü'l-Alemiyeye.
- El-Askalânî, İbn Hacer (2016). *Muhtasar Fethu'l-Bârî*. İstanbul: Karınca&Polen Yay.
- Elmalı, Hüseyin (1997). Hassân bin Sâbit. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16, 399-402.
- Fayda, Mustafa (1992). Bilâl-i Habeşî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6, 152-153.
- Fayda, Mustafa (2005). Muhammed. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 400-423.
- Fığlalı, Ethem Ruhi (1994). Ebû Tâlib. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10, 237-238.
- Fığlalı, Ethem Ruhi (1997). Hasan. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16, 282-285.
- Fığlalı, Ethem Ruhi (1998). Hüseyin. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 18, 518-521.
- Gültaş, Ayhan (1996). *Abdülvasi Çelebi-Halilnâme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Gültekin, Emine (2006). *Âşık Edebiyatında Peygamber Kıssaları*, Yüksek Lisans Tezi, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Gürel, Rukiye Y. (2015). *On Beşinci Yüzyıl Divanlarında Ulü'l-Azm Peygamberler*. Konya: Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi.
- Harman, Ömer, F. (1991). 'Asâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 3, 449-450.
- Harman, Ömer, F. (2000a). İbrâhim. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 21, 264-272.
- Harman, Ömer, F. (2000b). 'İsâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 465-472.
- Harman, Ömer, F. (2001a). İsmâîl. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23, 76-80.
- Harman, Ömer, F. (2001b). Kârûn. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, 519-520.
- Harman, Ömer, F. (2003). Medyen. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28, 346-348.
- Harman, Ömer, F. (2006). Mûsâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 31, 207-213.
- Harman, Ömer, F. (2007). Nûh. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 33, 224-227.
- Harman, Ömer, F. (2012). Tufân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41, 319-322.
- Harman, Ömer, F. (2013). Yed-i Beyzâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43, 377.

- Harputlu İshâk Efendi (1995). *Dıyâu'l-Kulûb*. İstanbul.
- Hatiboğlu, İbrahim (2009). Selmân-ı Fârisî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36, 441-443.
- İbn Kesîr (1969). *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*. I-IV. Beyrut.
- İmam Gazali (t.y.). *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*. (çev. M. Ferşak). Merve Yay.
- İmamoğlu, İ. Sıddık (t.y.). *Büyük Dinî Hikâyeler*. İstanbul: Fatih Yay.
- İpek, Abdülmuttalip (2008). *Klasik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi.
- İpekten, Haluk (2007). *Eski Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kandehlevî, M. Yusuf (1991). *Hayâtü's-Sahabe Peygamberimiz ve İlk Müslümanlar*. (Tercüme: Sıtkı Güllü) İstanbul: Divan Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar (1994). Ebû Türâb. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10, 243.
- Kandemir, Yaşar (2005). Muhammed. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 423-428.
- Kapar, Mehmet Ali (1994). Ebû Cehil. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10, 117-118.
- Karacabey, Salih (1998). *Ulü'l-Azm Peygamberler ve Ortak Yönleri*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7, 7, 297-313.
- Karagöz, İsmail (2005). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Kaya, Bayram Ali. (2011). Taşlıçalı Yahyâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40, 156-157.
- Kazancı, Ahmet, Lütfi (1997). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Nil Yayınları.
- (2002). Kıptîler. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25, 424-426.
- Kiraz, Seydi (2014). *Türk İslâm Edebiyatında Bir Peygamber Portresi*. EKEV Akademi Dergisi, 18, 60, 261-280.
- Koçin, Abdülhakim. (2009). *Divan Şiirinde Hz. İsa*. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
- Konuk, Ahmet, H. (1987). *Füsûsu'l-Hikem, Tercüme ve Şerhi*. (haz. Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın). İstanbul: Dergâh Yayınları, C.1.
- Kuzubaş, Muhammet (2003). *Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur'ân*, Diyanet İlmî Dergi, Yaz Sayısı, Ankara 2003, s. 101-116.
- Köksal, M., ASIM (2004). *Peygamberler Tarihi*. Ankara: TDV Yay., C.I-II.
- Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meali* (2002). Ankara: TDV Yay.
- Kurnaz, Cemal (1996). Gül. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 14, 219-222.
- Kurnaz, Cemal (2005). *Edebiyatımızda Gül Kokusu*. Isparta: Gül Kitabı.
- Kurtoğlu, Orhan (1995). *Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

- (2002). *Kütüb-i Sitte'den 1001 Hadis*. Merve Yay.
- Küçük, Sabahattin (2011). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Levend, Ağâh, S. (1984). *Divan Edebiyatı -Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Mertoğlu, Mehmet Suat (2009). Salât u Selâm. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36, 21-23.
- Nizamoğlu, Rıdvan (2000). *Örnek Şahsiyeti ve Eserleri ile Peygamber Efendimiz*, Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hazreti Muhammed (Özel Sayı). Ankara.
- Okumuş, Ömer ve Kalkışım, Muhsin (2008). *Klasik Türk Şiirinde Hazret-i İsâ Kavramı*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1/5, 534-546.
- Onay, Ahmet, T. (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (haz. Cemal Kurnaz). Ankara: TDV Yayınları.
- Onay, Ahmet, T. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. İstanbul: MEB Yay.
- Pakalın, Mehmet, Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul. C.2.
- Pala, İskender (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pala, İskender (2000). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Pala, İskender (2012). Türk Edebiyatı-Tufân. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41, 322- 323.
- Parlatır, İsmail (2014). *Fuzûlî Türkçe Dîvân*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Rudânî (t.y.). *Cem'ül-Fevâid, Büyük Hadis Külliyyatı*. (çev. Naim Erdoğan). İz Yayınları. C.5.
- Sucu, Nurgül (2009). *Necâtî Divanı'nda Peygamberler*. I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları. 604-627.
- Suruç, Salih (1996). *Peygamberimizin Hayatı*. İstanbul.
- Şemseddin Samî (1996). *Kâmûs-ı Tûrkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şentürk, Ahmet Atillâ- Kartal, Ahmet (2004). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Dergâh Yay.
- Tabbara, Afif, Abdullah (1981). *Hız. İbrâhim (as)*. (Tercüme: Mehmet Aydın). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 24, 547-582. Ankara.
- Tarlan, Ali Nihat (1992). *Hayâlî Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (1967). *Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: 1. Cilt*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (1970). *Zâtî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: 2. Cilt*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tatçı, Mustafa. (1998). Hayretî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17, 61-62.
- Tatçı, Mustafa (2005). *İsmâil Hakkı Bursavî'nin Gül Risâlesi*. Isparta: Gül Kitabı.
- Tulum, Mertol- Tanyeri, M. Ali (1977). *Nev'î Dîvân*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Tunç, Semra (2005). *Divan Şiirinde Hz. İbrâhim ve 'Ades (Mercimek) Kıssasına Dair*, Türkiye Araştırmaları Dergisi, 17, 123-131.
- Tunç, Semra (2010). *Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı (Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı), 3/15. 225-259.
- Tümer, Günay (1991). Âzer. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 4, 316-317.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (t.y.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Uzun, Adnan (2016). *Divan Şiirinde Hz. Mûsâ*, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 1, 64-74.
- Uzun, Mustafa (1996). Türk Edebiyatı-Firavun. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13, 121- 122.
- Uzun, Mustafa (2000a). Türk Edebiyatı-İsâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 473-475.
- Uzun, Mustafa (2000b). Türk Edebiyatı-İbrâhim. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 21, 272- 273.
- Uzun, Mustafa (2005). Türk Edebiyatı-Muhammed. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30, 457-459.
- Ülkü, Hayati (t.y.). *İslâm Tarihi*. İstanbul: Çelik Yayınları.
- Üstün, Yakup (1987). *Peygamberimiz Hazret-i Muhammed*. Ankara: TDV Yay.
- Waardenburg, Jacques (2004). Mesîh. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29, 306-309.
- Yavuz, Orhan (2014). *Muhibbî Dîvânı Kendi Hattıyla (İnceleme-Metin Tıpkıbasım)* İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yavuz, Yusuf Şevki. (1991). Âşûrâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 4, 24-26.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2012). Vahiy. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, 440-443.
- Yazır Elmalılı Hamdi (1992). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azîm Dağıtım.
- Yazır Elmalılı Hamdi (1993). *Kur'an-ı Kerîm Yüce Meâlî*. (haz. Dücane Cundioğlu). İstanbul: İslâmoğlu Yayınları.
- Yeni Türk Ansiklopedisi* (t.y.). Ötüken Yayınları. C.7.
- Yeniterzi, Emine (1993a). *Divan Şiirinde Na't*. Ankara: TDV Yay.
- Yeniterzi, Emine (1993b). *Türk Edebiyatında Na'tler (Antoloji)*, Ankara: TDV Yay.
- Yıldız, Hakkı, D. (1986). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul.
- Yılmaz, Mehmet (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Yusuf bin İsmail en-Nebhani (1996). *Hz. Muhammed'in Faziletleri*. (çev. Fethi Güngör). İstanbul: İnsan Yay.
- Zavotçu, Gencay (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Zekeriyagil, Yahya (2006). *Nüzûl-i İsâ Aleyhisselâm*. İstanbul: Rahle Yay.

Zeynüddin, Ahmed. (1985,1986). *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. Ankara: DİB Yay.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Saadet ARZI
Doğum Yeri:	ŞAHİNBEY
Doğum Tarihi:	25.03.1989
Medeni Durumu:	Bekâr
Öğrenim Durumu	
Derece:	Okulun Adı:
İlköğretim:	Ertuğrul Gazi İlkokulu-Gaziantep
Ortaöğretim:	Ertuğrul Gazi Ortaokulu-Gaziantep
Lise:	İnci Konukoğlu Lisesi-Gaziantep
Lisans:	Selçuk Üniversitesi
Yüksek Lisans:	Selçuk Üniversitesi
Becerileri:	
İlgi Alanları:	Geleneksel El Sanatları, Şiir Deneme Mektup yazmak
İş Deneyimi: (Doldurulması isteğe bağlı)	MEB Öğretmenlik Sistem Dershanesi Öğretmenlik
Aldığı Ödüller: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Tel:	0 539 848 27 13
Adres:	

